

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Л. Р. Наливайко, К. В. Степаненко

МІЖНАРОДНЕ СУДОЧИНСТВО

Навчальний посібник

Видання друге, доповнене

Дніпро
2024

УДК 341.64(645)

Н 23

*Рекомендовано науково-методичною радою
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
(протокол № 11 від 22.05.2024)*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

доктор юридичних наук, професор **Тетяна МІНКА** –
завідувач кафедри публічного та приватного права
Університету митної справи та фінансів;
доктор філософії у галузі права **Анатолій КОРШУН** –
голова Третього апеляційного адміністративного суду.

Наливайко Л. Р., Степаненко К. В.

Н 23 Міжнародне судочинство : навч. посіб. 2-е вид., доп. /
Л. Р. Наливайко, К. В. Степаненко. Дніпро : Дніпров. держ.
ун-т внутр. справ, 2024. 252 с.

ISBN 978-617-560-043-6

У навчальному посібнику викладено основні теоретичні підходи щодо міжнародного судочинства як окремої галузі міжнародного права, досліджено правовий статус та діяльність міжнародних судових установ загальної компетенції, кримінальної юрисдикції, трибуналів та арбітражів. Розглянуто основні міжнародні угоди, що регулюють сферу міжнародного судочинства, а також судові процедури міжнародних судових установ.

Охарактеризовано європейську регіональну систему міжнародних судових установ (Суд ЄС, Суд Європейської асоціації вільної торгівлі, Суд з примирення та арбітражу ОБСЄ та ін.). Окрему увагу приділено міжнародному судочинству із захисту прав людини, зокрема діяльності Європейського суду.

Для студентів та викладачів юридичних закладів вищої освіти (факультетів), юристів-практиків, працівників неурядових організацій, а також усіх тих, хто цікавиться питаннями діяльності суду.

Автори:

доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України **Лариса Наливайко** – помічник ректора Дніпровського державного університету внутрішніх справ з гендерних питань;

кандидат юридичних наук, доцент **Кирило Степаненко** – доцент кафедри загальноправових дисциплін Дніпровського державного університету внутрішніх справ.

ISBN 978-617-560-043-6

© Автори, 2024

© ДДУВС, 2024

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень	5
ПЕРЕДМОВА	6
Розділ 1. МІЖНАРОДНЕ СУДОЧИНСТВО ЯК ГАЛУЗЬ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА	9
1.1. Поняття, об'єкт та система міжнародного судочинства	9
1.2. Джерела міжнародного судочинства	18
1.3. Міжнародна судова установа як головний суб'єкт міжнародного судочинства	24
Питання для самоконтролю	31
Спеціальна література	31
Розділ 2. МІЖНАРОДНІ СУДОВІ УСТАНОВИ ЗАГАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ	37
2.1. Постійна палата третейського суду	37
2.2. Міжнародний суд ООН	40
2.3. Суд Європейського Союзу	48
2.4. Суд Європейської асоціації вільної торгівлі	56
Питання для самоконтролю	60
Спеціальна література	60
Розділ 3. МІЖНАРОДНІ СУДОВІ УСТАНОВИ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ, ТРИБУНАЛИ ТА АРБІТРАЖІ	64
3.1. Міжнародний кримінальний суд	64
3.2. Міжнародні кримінальні трибунали	69
3.3. Міжнародний трибунал з морського права	73
3.4. Суд з примирення та арбітражу Організації з безпеки і співробітництва в Європі	78
3.5. Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України	84
3.6. Міжнародний арбітражний суд Міжнародної торгової палати	88
3.7. Лондонський міжнародний третейський суд	90
3.8. Арбітражний інститут Торгової палати м. Стокгольма	93
3.9. Орган з вирішення спорів Світової організації торгівлі	96
3.10. Міжнародний центр із врегулювання інвестиційних спорів	99
Питання для самоконтролю	105
Спеціальна література	105

Розділ 4. МІЖНАРОДНЕ СУДОЧИНСТВО У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ	112
4.1. Європейський суд з прав людини	112
4.2. Міжамериканський суд з прав людини	118
4.3. Африканський суд з прав людини і народів	122
Питання для самоконтролю	126
Спеціальна література	126
ДОДАТКИ	133
ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ	227
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ТА РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ	233

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Американська конвенція, АКПЛ – Американська конвенція з прав людини.

Африканський суд, АСПЛН – Африканський суд з прав людини і народів.

Декларація – Загальна декларація прав людини 1948 р.

ЄАВТ – Європейська асоціація вільної торгівлі.

Європейська конвенція, ЄКПЛ – Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.

Європейський суд, ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини.

ЄОВС – Європейське об'єднання вугілля і сталі.

ЄС – Європейський Союз.

МБРР – Міжнародний банк реконструкції та розвитку.

Міжамериканський суд, МАСПЛ – Міжамериканський суд з прав людини.

Міжнародний Суд, МС ООН – Міжнародний суд ООН.

МКС – Міжнародний кримінальний суд.

МТКЮ – Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії.

МТМП – Міжнародний трибунал з морського права.

МТР – Міжнародний трибунал щодо Руанди.

ОВС СОТ – Орган з вирішення спорів Світової організації торгівлі.

ООН – Організація Об'єднаних Націй.

Правила ЮНСІТРАЛ – Арбітражні правила Комісії ООН з права міжнародної торгівлі 1976 р.

РЄ – Рада Європи.

СОТ – Світова організація торгівлі.

Угода про ЄЕП – Угода про Європейський економічний простір 1992 р.

ПЕРЕДМОВА

Сучасні міжнародні відносини характеризуються посиленням співробітництва держав, оскільки багато питань із різних сфер людської діяльності, що раніше входили до сфери регулювання національного права, на сьогодні регулюються міжнародно-правовими нормами. Однією з тенденцій розвитку міжнародного права останньої чверті ХХ століття – початку ХХІ ст., що істотно вплинула на міжнародний правопорядок, стало помітне збільшення чисельності міжнародних судових установ. Міжнародне судочинство, спочатку розвиваючись у межах матеріальних норм інституту мирного вирішення міжнародних суперечок та процесуальних норм, запозичених у національному праві, поступово перетворилося на особливу сферу співробітництва держав та міжнародних організацій, у якій суб'єкти міжнародного права реалізують певні права, захищають свої інтереси та виконують міжнародно-правові зобов'язання. Зазначені тенденції і зміни привносять у міжнародний правопорядок новації, масштаб і глибина яких ставлять перед Україною як суб'єктом міжнародного права цілу низку ряд концептуальних питань, пов'язаних насамперед із підготовкою висококваліфікованих кадрів, здатних захищати інтереси України в міжнародних судах з позиції застосування не лише матеріального права, але й процесуального, дія якого має свою специфіку.

Існуючий на сьогодні масив правової, наукової та довідкової інформації щодо діяльності міжнародних судових установ надає можливість систематизувати цей пласт знань в окремі навчальні курси, що мають викладатися в університетах. З цього приводу поява в освітянському просторі України нових навчальних видань, присвячених становленню та розвитку міжнародного судочинства, є непересічною подією, особливо зважаючи на такі чинники, як інтеграція до європейських співтовариств, необхідність оновлення системи вищої юридичної освіти, приведення її у відповідність до європейських стандартів, посилення комунікації з міжнародними судами як наслідок зовнішньої агресії та застосування інституту міжнародної відповідальності.

У 2009 році вийшла друком за загальною редакцією академіка НАН України Ю. Шемшученка науково-популярна книга «Міжнародне судочинство», метою якої стало інформування як широких кіл населення,

так і фахівців у галузі правознавства про систему міжнародного судочинства та судочинства. Це видання є одним із перших розгорнутих праць із окресленої тематики. Водночас систематизованої у навчальні видання інформації щодо правових і організаційних основ функціонування сучасного міжнародного судочинства в українському освітянському просторі сьогодні не так багато. Створення навчального посібника, присвяченого міжнародному судочинству як окремій галузі міжнародного права, на базі Дніпровського державного університету внутрішніх справ покликане певною мірою компенсувати існуючий на сьогодні брак навчальних матеріалів для підготовки висококваліфікованих фахівців у галузі права та міжнародних відносин, серед компетентностей яких має бути і професійна комунікація з міжнародними судовими установами.

Дисципліна «Міжнародне судочинство» необхідна для підготовки фахівців першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти за спеціальностями 081 Право та 262 Правоохоронна діяльність. Метою дисципліни є набуття та поглиблення знань із міжнародного судочинства, формування вмінь та навичок правильного тлумачення і реалізації міжнародних норм та принципів, аналіз сучасної системи міжнародного судочинства та підготовка висококваліфікованих та конкурентоспроможних фахівців із ґрунтовними теоретичними знаннями та практичними навичками для участі у міжнародних відносинах на підставі міжнародно-правового підходу. У межах курсу зосереджено увагу на вивченні таких питань, як поняття та особливості міжнародного судочинства, правова основа міжнародного судочинства, правовий статус судді міжнародної судової установи; правовий статус та діяльність Міжнародного суду ООН, Міжнародного кримінального суду, а також регіональних та спеціалізованих міжнародних судових установ. Особливою темою вивчається європейська регіональна система міжнародного судочинства, зокрема діяльність Європейського суду з прав людини.

Зміст навчального посібника відповідає стандарту вищої освіти зі спеціальностей 081 Право та 262 Правоохоронна діяльність для першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти. Міжнародне судочинство викладається як окрема галузь міжнародного права, зважаючи на її актуальність та сучасну затребуваність у міжнародних відносинах. Структурно матеріал навчального посібника розподілено на чотири частини (розділи): 1. Міжнародне судочинство як галузь міжнародного права; 2. Міжнародні судові установи загальної компетенції; 3. Міжнародні судові установи кримінальної юрисдикції,

трибунали та арбітражі; 4. Міжнародне судочинство у сфері захисту прав людини. У навчальному посібнику викладаються основні теоретичні підходи щодо міжнародного судочинства, досліджено правовий статус та діяльність міжнародних судових установ, а також міжнародне судочинство у сфері захисту прав людини. Систематизується актуальна інформація щодо діяльності таких міжнародних судових установ, як Постійна палата третейського суду, Міжнародний суд ООН, Суд Європейського Союзу, Суд Європейської асоціації вільної торгівлі, Міжнародний кримінальний суд, Міжнародний трибунал з морського права, Суд з примирення та арбітражу Організації з безпеки і співробітництва в Європі, Міжнародний арбітражний суд Міжнародної торгової палати та ін. Особливу увагу приділено міжнародному судочинству у сфері захисту прав людини на регіональному рівні. Кожна глава містить питання для самоконтролю та список спеціальної літератури, наприкінці видання передбачені додатки з корисною тематичною інформацією, що допоможе здобувачу вищої освіти більш якісно опанувати матеріал та отримати відповідні компетентності, передбачені стандартом вищої освіти зі спеціальностей 081 Право та 262 Правоохоронна діяльність для першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти.

Навчальний посібник розрахований на студентів та викладачів закладів вищої освіти (інститутів та факультетів права), ним можна користуватися в межах окремих курсів із міжнародного права та прав людини, він допоможе студентам здобути сучасні професійні навички та компетентності, а також якісно підготуватися до єдиного фахового вступного випробування та єдиного державного кваліфікаційного іспиту з базових правничих дисциплін. Крім цього, навчальний посібник стане корисним практичним працівникам у сфері права, працівникам і активістам неурядових організацій, а також усім тим, хто цікавиться діяльністю суду.

Розділ 1 МІЖНАРОДНЕ СУДОЧИНСТВО ЯК ГАЛУЗЬ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

1.1. *Поняття, об'єкт та система міжнародного судочинства.*

1.2. *Джерела міжнародного судочинства.*

1.3. *Міжнародна судова установа як головний суб'єкт міжнародного судочинства.*

1.1. Поняття, об'єкт та система міжнародного судочинства

Міжнародне право в сучасних умовах інтенсифікації співробітництва між державами визначає норми, що регулюють у судовий спосіб потенційні суперечки між суб'єктами. Зі створенням у 1945 році Організації Об'єднаних Націй (ООН) помітно зміцнилися позиції міжнародних судових установ у вирішенні міждержавних спорів, урегулюванні серйозних конфліктів і визначенні відповідальних за порушення норм міжнародного права. Діяльність та визнання міжнародних судів забезпечуються їхнім високим міжнародним статусом, що надає особливої ваги судовим рішенням.

Фундаментальною основою міжнародних відносин у сучасному світі є *принцип мирного співробітництва держав*, котрий закріплено у Статуті ООН та багатьох інших міжнародно-правових актах. Наприклад, у ст. 2 Статуту ООН, зокрема, зазначено, що усі члени ООН вирішують міжнародні спори мирними засобами, щоб не піддавати загрозі міжнародний мир і безпеку народів. Цей принцип вимагає від держав-членів ООН вирішувати суперечки дипломатичним шляхом, на основі взаємних домовленостей, примирення тощо. Якщо ж запропоновані міжнародними угодами механізми врегулювання суперечок не спрацьовують, то існує можливість звернутися до органів і установ системи міжнародного судочинства (судів, арбітражів, трибуналів тощо). Завдяки цьому міжнародний правопорядок набуває більшої стабільності, оскільки через судову діяльність реалізується принцип верховенства права у міжнародних відносинах.

У становленні міжнародного судочинства в історичній ретроспективі можна виділити декілька етапів. *Перший етап* розпочався ще у Стародавньому світі, де в окремих суспільствах почали цінувати незалежну позицію авторитетної людини, а обов'язковість винесеного

рішення породила специфічну модель урегулювання спорів, у змісті якої вживається термін «третейський». Наприклад, О. Гавриленко досліджує так звану афінську модель судочинства з IV ст. до н. е., що розповсюджується у різних полісах, насамперед тих, котрі входили до Морського Союзу та Північного Причорномор'я. Як зауважує І. Гринчак, схильність населення звертатися за будь-яких обставин до третейського органу за рішенням могла відіграти роль важливого чинника і у врегулюванні міжнародних спорів. Участь третьої сторони поступово стає обов'язковою при врегулюванні і міжнародних суперечок, зокрема у примиренні, посередництві або арбітражі.

Саме арбітраж є тією формою врегулювання спорів, що історично почала розвивати систему міжнародного судочинства. Інститут арбітражу відомий із часів Стародавнього Риму, де звернення держав, і насамперед їх правителів, до третейських судів і арбітражу стало практикуватися більш широко. Арбітрами тоді виступали королі, князі, єпископи та інші світські особи, які володіли дворянським званням, або високі духовні особи, такі як Папа Римський або імператор Священної Римської імперії.

Створення постійних арбітражів притаманне середньовічній міжнародно-правовій практиці, але свого поширення міжнародний арбітраж набув у XVIII-XIX ст., починаючи з так званого Договору Джея 1794 р. (Договір про дружбу, торгівлю і мореплавство між США та Великобританією). Започаткована Договором Джея судова модель третейського судочинства остаточно сформувалася підсумковими документами Гаазьких конференцій миру 1889-1907 рр., що започаткували новий етап формування засобів мирного врегулювання міжнародних спорів. В основі цієї моделі була потреба у сприянні з боку світової спільноти застосуванню мирних засобів із метою відмови від сили у міждержавних спорах. Як зауважує І. Гринчак, Гаазька конвенція 1899 р., а згодом і Гаазька конвенція про мирне врегулювання міжнародних спорів 1907 р., стали першим етапом кодифікації третейського судочинства у міжнародному праві, уособивши надбання арбітражної практики XIII-XIX ст.

Наприкінці XIX ст. розпочинається *другий етап* в історії становлення міжнародного судочинства. Цей етап позначений створенням перших постійних міжнародних судів, однак їхня діяльність не залишила вагомого сліду, зважаючи на різне бачення держав на міжнародну судову діяльність. Зокрема, у 1899 р. була створена *Постійна палата третейського суду* – перший судовий інститут для розв'язання міжнародних спорів. Практика Постійної палати

третейського суду, інших постійних міжнародних судів, створених у цей час, сформувала цінний досвід, що виявився необхідним для започаткування після Другої світової війни більш досконалої системи міжнародних судових установ.

Створена на підставі Першої Гаазької конвенції 1899 року Постійна палата третейського суду являла собою суд у спорах міжнародного характеру, рішення якого були обов'язковими для сторін, що звернулися до нього. Безпосередніми результатами Гаазької конференції стали кодифікація «права війни», гуманізація війни, прийняття правового документа про мирні засоби вирішення міждержавних суперечок і установи постійного міжнародного суду. У своїй практиці палата орієнтувалася на Конвенцію про мирне вирішення міжнародних зіткнень 1899 та 1907 рр.

Ще одним постійно діючим судовим органом вказаного періоду став *Центральноамериканського суд*, рішення про створення котрого приймалося на Вашингтонській мирній конференції, що була скликана США і Мексикою у 1907 р. Засновниками суду стали Коста-Ріка, Нікарагуа, Гватемала, Гондурас і Сальвадор, тобто латиноамериканські країни, що мали схожість у політичному, економічному і культурному плані. Центральноамериканський суд складався з п'яти суддів (по одному від кожної держави), володів широкою юрисдикцією щодо внутрішньодержавних суперечок країн регіону, котрі не вдавалося врегулювати дипломатичним шляхом на рівні міністерств внутрішніх справ. Окрім цього, до Центральноамериканського суду могли звертатися громадяни п'яти країн з позовами проти урядів сусідніх держав. І нарешті, суд мав право вирішувати конфлікти між законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади країн-учасниць. Незважаючи на досягнутий консенсус зі створення Центральноамериканського суду, у подальшому його діяльність постійно блокували держави, між якими відбувалися перманентні суперечки, тому цей досвід виявився негативним.

На початку ХХ століття, що можна умовно вважати *третьім етапом* у становленні міжнародного судочинства, відбулася непересічна подія – у 1922 році було створено *Постійну палату міжнародного правосуддя*. Палата діяла відповідно до Статуту Ліги Націй, її основним завданням було вирішення суперечок між членами Ліги Націй, а також надання консультативних висновків із юридичних питань. Понад 60 держав світу тією чи іншою мірою визнавали юрисдикцію Постійної палати міжнародного правосуддя, однак звернення до неї за вирішенням міжнародних спорів було необов'язковим. Цей досвід позначив

проблему визнання обов'язкової юрисдикції міжнародної судової установи універсального значення, котра могла б попередити війну.

Діяльність Постійної палати, що фактично проіснувала до лютого 1940 р., після закінчення Другої світової війни пожвавила дискусії щодо необхідності заснування універсальних судових органів. Як зазначає О. Терещенко, досвід роботи палати було враховано під час утворення Міжнародного суду ООН, що став її правонаступником. Цей досвід був також важливий, оскільки доводив, що нейтральність і незалежність міжнародної судової установи, створеної державами консенсусним рішенням для запобігання міжнародних конфліктів, не можуть бути чисто номінальними.

Початок ХХ століття позначився і розквітом дискусій щодо започаткування міжнародного кримінального правосуддя. Так, у 1934 р. з'являється Конвенція про створення Міжнародного кримінального суду (підписана тринадцятьма державами, не ратифікована жодною), що мав розглядати справи за обвинуваченням фізичних осіб у скоєнні терористичних актів (умисні вбивства, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, викрадення глав держав або членів їхніх сімей тощо). Цю конвенцію можна вважати прототипом Римського статуту, що визначає статус сучасного Міжнародного кримінального суду. Однак, як і у випадку з конвенцією 1934 р., Римський статут ратифікований не усіма державами-членами ООН, що підкреслює традиційно неоднозначне ставлення до міжнародної кримінальної юстиції. Завершенням цього етапу можна вважати утворення у 1946 р. Міжнародного суду ООН, а також міжнародних трибуналів, зокрема Нюрнберзького воєнного трибуналу для суду над головними гітлерівськими воєнними злочинцями (1945-1946 рр.) та Токійського воєнного трибуналу для суду над головними японськими воєнними злочинцями (1946-1948 рр.).

На початку ХХІ століття міжнародні відносини ускладнюються, суперечки між державами стають частішими, що привертає більшу увагу до еволюції міжнародного судочинства. Міжнародне судочинство отримало усі риси самостійної галузі міжнародного права, а міжнародні судові установи, створені у ХХ столітті, стали більш затребуваними. Завдяки розвитку міжнародного правосуддя визначення фізичних осіб як суб'єктів міжнародного права, механізму притягнення їх до міжнародної відповідальності знайшло своє нормативне вираження у відповідних конвенціях. Зростання популярності регіональних судів з прав людини свідчить про те, що багато громадян країн, що приєдналися до міжнародних угод у галузі прав людини, все частіше звертаються до міжнародних судових установ.

Механізм звернення фізичних осіб до міжнародних судів, встановлений у міжнародних договорах та імплементований у національне законодавство, є одним із елементів принципів правової держави та захисту прав людини. Принцип дотримання прав людини в міжнародній діяльності розкривається через фундаментальне право на справедливий суд, котре об'єктивно пов'язане з правом на судовий захист загалом. Діяльність регіональних міжнародних судів із захисту прав людини сьогодні є потужним чинником забезпечення фундаментального права на судовий захист.

Україна, як незалежна держава та повноправний суб'єкт міжнародного права, виступає за мирне вирішення міжнародних спорів, зокрема через систему міжнародного правосуддя. Наша держава підписала та ратифікувала міжнародні договори про утворення окремих міжнародних судових установ. Після набуття незалежності Україна не тільки виступає учасницею відповідних судових процесів, а й делегує своїх представників на заміщення посад суддів у міжнародні судові установи. Наразі представники України є судьями або арбітрами відповідних міжнародних судів та арбітражів, забезпечуючи тим самим функціонування міжнародної судової системи. Незважаючи на те, що ідея міжнародного правосуддя та історія міжнародних судових інституцій нараховує кілька століть, активний розвиток системи міжнародних судів триває і сьогодні. До сучасної системи міжнародного судочинства входять міжнародні судові установи загальної компетенції, міжнародні судові установи кримінальної юрисдикції, трибунали та арбітражі, а також міжнародні судові установи у сфері захисту прав людини.

Якісне опанування питань, визначених змістом посібника, неможливе без усвідомлення наукової думки щодо розвитку основних елементів міжнародного судочинства. Еволюція правових процесів на міжнародному рівні, що привели до виділення міжнародного судочинства в окрему систему знань, викладається у працях таких зарубіжних авторів, як Р. Бакстер, Д. Бедерман, Я. Броунлі, Л. Ерліх, А. Кассезе, Дж. Кунц, Х. Лаутерпахт, А. Фердрос, Ч. Хайд, Л. Хенкінт та ін. У вітчизняній правовій науці звернення до деяких питань функціонування міжнародних судів можна зустріти у працях М. Баймуратова, М. Буроменського, К. Вітмана, Л. Грицаєнка, О. Задорожного, В. Кононенка, В. Муравйова, І. Проценко, М. Сірого, Л. Тимченка, М. Черкеса, С. Шевчука, Ю. Шемшученка та інших правознавців.

Висока динаміка звернень України до Міжнародного суду ООН, Міжнародного кримінального суду та інших міжнародних судів, що

пов'язана з агресією росії та намаганням відновити справедливість, спричинила появу комплексних досліджень із питань діяльності міжнародних судових установ. Так, у 2018 р. були захищені дисертації за авторством Ю. Аносової («Юрисдикція міжнародних судових органів щодо злочину геноциду»), В. Гутник («Право на захист у міжнародних кримінальних судах: доктрина та практика»), А. Андрейківа («Роль міжнародних судових установ у формуванні та реалізації звичаєвого міжнародного права»); у 2019 р. – І. Гринчак («Міжнародний третейський суд як засіб врегулювання міжнародних спорів»). Наукові праці вітчизняних та зарубіжних авторів, відповідні міжнародні угоди, практика міжнародних судових установ дозволяють структурувати і систематизувати наявні знання з міжнародного судочинства, що допоможе студентам більш якісно оволодіти спеціальними знаннями та здобути відповідні навички для їхньої майбутньої професійної діяльності, а всім, хто цікавиться цією проблематикою – скласти цілісне уявлення про функціонування міжнародних судових установ.

Отже, існування сучасного міжнародного права передбачає функціонування інститутів, що створюють, реалізують і захищають правові норми. У системі міжнародних органів, що діють на універсальному та регіональному рівнях, суди мають особливий статус з огляду на делеговане їм право вирішувати конфлікти між суб'єктами міжнародних відносин. Міжнародний суд ООН, Міжнародний кримінальний суд, Європейський суд з прав людини та інші міжнародні судові інституції, котрі нині становлять окрему систему, забезпечують рівність держав-членів ООН, а також усіх людей відповідно до принципу рівності, гарантованому Декларацією. Саме функціонування міжнародних судів в сучасному міжнародному праві гарантує принцип рівності сторін, без якого важко створити гармонію і порядок у міжнародних відносинах.

Центральне місце у становленні і дії системи міжнародного судочинства займають питання правового регулювання цих процесів. Судовий спосіб урегулювання суперечок передбачено Статутом ООН і Манільською декларацією, а сама діяльність міжнародних судів в останні роки значно впливає на міжнародне право, його галузі та інститути. Вирішення сучасних міжнародних суперечок пов'язане із захистом основних принципів міжнародного співіснування, тому так потрібні глибоке розуміння багатьох процесів, що супроводжують діяльність міжнародних судових установ, створення атмосфери сприйняття та визнання їхніх рішень усіма суб'єктами міжнародного права.

У міжнародному праві, як і у національному, під впливом

об'єктивних чинників розширюється сфера правового регулювання, з'являються нові галузі та підгалузі, такі, наприклад, як міжнародне корпоративне право, міжнародне інформаційне право, міжнародне атомне право тощо. У зарубіжній доктрині існують справедливі думки з приводу розгляду міжнародного судочинства як окремої системи знань. Так, Ч. Браун вважає, що існує загальне право міжнародного судочинства (*common law of international adjudication*), котре характеризується подібністю нормативного змісту внутрішніх документів міжнародних судів, можливістю застосування міжнародними судами єдиних підходів до тлумачення своїх установчих документів і дією доктрини прецеденту. У вітчизняній правовій доктрині єдиної наукової позиції щодо співвідношення і змісту понять «міжнародне процесуальне право», «міжнародний судовий процес», «міжнародний юридичний процес», «міжнародна судова процедура», «міжнародне правосуддя», «міжнародне судочинство» поки немає. Наприклад, В. Кононенко заперечує розуміння міжнародного судового процесуального права як самостійної галузі міжнародного права, однак визнає важливість становлення у недалекому майбутньому міжнародного кримінального процесуального права як самостійної галузі. В. Капустинський обґрунтовує ідею щодо можливості існування міжнародного судового права, однак говорити про існування окремого судового права на міжнародному рівні за багатьма підставами є передчасним. На думку Я. Пасічник, міжнародна судова процедура і міжнародне судочинство та міжнародний судовий розгляд за своїм змістом є тотожними поняттями, основною метою яких є розгляд міжнародних спорів і винесення законного та справедливого рішення чи консультативного висновку на основі норм міжнародного права.

Міжнародне судочинство на початку свого становлення розвивалося виключно в межах матеріальних норм інституту мирного вирішення міжнародних спорів і процесуальних норм, запозичених із національного права. З часом це набуло характеру особливої сфери взаємодії держав і міжнародних організацій, в якій держави, як головні суб'єкти міжнародного права, захищали свої інтереси та виконували міжнародно-правові зобов'язання. Тому процесуальні відносини, пов'язані з міжнародним судочинством, поступово виділилися в окрему групу, а їх правове регулювання здійснюється єдиним каталогом правових засобів незалежно від правової природи судової установи. Найбільш характерний прояв ця тенденція має в діяльності Міжнародного кримінального суду; так, у Римському статуті можна побачити широкий комплекс процесуальних норм.

При цьому, на відміну від традиційного внутрішнього права міжнародних організацій, основні норми міжнародного судочинства узгоджені державами та існують у формі договірних і звичаєвих норм, а також у формі загальноновизнаних звичаїв, наявність яких суттєво обмежує дискреційні повноваження міжнародних судових установ щодо прийняття рішень зі врегулювання процедурних питань судочинства. Дослідження процесуальних засад міжнародного судочинства, правового регулювання процесуальних відносин, пов'язаних із міжнародним правосуддям, виявлення тенденцій та особливостей розвитку міжнародних судових інституцій може сприяти доктринальному вирішенню питання про можливість виокремлення міжнародно-процесуальних правовідносин та зробити міжнародне судочинство ще більш схожим на національні судові моделі.

Вивчення питань міжнародного судочинства науковою спільнотою призвело до заснування у 2001 році в межах Міжнародної асоціації міжнародного права Робочої групи з практики та процедури міжнародних судів та трибуналів, до якої увійшли професори університетів, судді міжнародних судів і трибуналів, відомі практикуючі юристи. Крім цього, проблеми міжнародного судочинства вивчаються Міжнародною асоціацією процесуального права, Інститутом процесуальних аспектів міжнародного права, Американською асоціацією юристів, в межах якої створено та діє Комітет із міжнародних судів, іншими неурядовими організаціями.

Основною ознакою сучасного міжнародного правосуддя є його поділ на окремі гілки та еволюція самостійних системних складових. З цієї точки зору слід вивчати всю сукупність існуючих знань і практик, що супроводжують діяльність міжнародних судових установ. Водночас поняття «міжнародне судочинство» слід розглядати ширше для позначення системи розуміння функціонування міжнародних судових установ у міжнародному публічному праві як із процесуального, так і теоретичного поглядів. На цих підставах можна стверджувати про існування міжнародного судочинства як окремої галузі міжнародного публічного права з усіма притаманними галузевій науці елементами.

Слід звернути увагу на суттєву деталь: поняття «міжнародне судочинство» слід розглядати у більш широкому контексті, ніж його трактує правова доктрина – як діяльність суду, певний порядок (процедуру) розгляду суддею справи по суті. Зважаючи на міжнародний характер судового процесу, *міжнародне судочинство* (англ. *judicature*) є перманентною діяльністю міжнародних судових установ, що охоплює *судоустрій, процедуру розгляду суперечок, нормативний зміст*

внутрішніх документів міжнародних судів, що характеризується подібністю, застосування міжнародними судами єдиних підходів до тлумачення своїх установчих документів, дію доктрини прецеденту тощо. Окрім цього, міжнародне судочинство є важливим майданчиком, де на міжнародному рівні вирішуються дискусійні питання, пов'язані з діяльністю міжнародних судів, про що свідчить чимало наукових і аналітичних праць. Саме у поєднанні теорії та практики міжнародне судочинство постає самостійною галуззю міжнародного права.

Як і будь-яка інша галузь права, міжнародне судочинство має в своєму арсеналі усі відповідні *галузеві елементи* – об'єкт, суб'єкти, методи, джерела, процесуальні засоби тощо. Слід зауважити, що ці елементи не статичні, міжнародне судочинство розвивається настільки, наскільки розвивається міжнародне право і міжнародні відносини; з'являються нові судові установи, ускладнюється предмет та об'єкт міжнародного судочинства, уніфікуються судові процедури як на універсальному, так і на регіональному рівні. Цю динаміку потрібно мати на увазі при вивченні основ міжнародного судочинства і отриманні спеціальних знань щодо діяльності конкретної міжнародної судової установи. Водночас наявна на сьогодніорова міжнародна практика дає змогу свідчити про сукупність певних ознак, притаманних діяльності судів із міжнародним статусом та власною спеціалізацією (юрисдикцією); ці ознаки створюють, з одного боку, відчуття «галузевої сталості», а з іншого – спонукають до розвитку вітчизняної судової гілки влади відповідно до кращих міжнародних (європейських) практик вирішення суперечок в судовий спосіб.

Зважаючи на викладені аргументи, можна зробити такі узагальнення.

1. Міжнародне судочинство являє собою окрему галузь, що інтегрує сукупність принципів і норм та регулює діяльність міжнародних судових установ. Міжнародне судочинство має усі галузеві елементи, котрі підлягають вивченню і розвитку, що включає процедуру розгляду суперечок, правове регулювання діяльності міжнародних судів, застосування міжнародними судами єдиних підходів до тлумачення своїх установчих документів, дію прецедентного права тощо;

2. Об'єктом міжнародного судочинства є міжнародні відносини з приводу вирішення суб'єктами міжнародного права суперечок у судовий спосіб. Предметом міжнародного судочинства є конкретна суперечка між суб'єктами міжнародного права; саме міжнародне судочинство здійснюється у трьох основних сферах міжнародних відносин: приватній, публічній та захисту прав людини;

3. Норми міжнародного судочинства є центральним елементом у вирішенні міжнародних суперечок у судовий спосіб. Вони мають договірний характер, специфічний предмет регулювання, суб'єктний склад, спосіб творення тощо;

4. Суб'єктами міжнародного судочинства є відповідні міжнародні судові установи загальної компетенції, міжнародні судові установи кримінальної юрисдикції, трибунали та арбітражі, а також міжнародні судові установи у сфері захисту прав людини. Провідною установою зі здійснення міжнародного судочинства у публічній сфері слід вважати Міжнародний суд ООН, до юрисдикції якого належать усі питання, що передаються на його вирішення членами ООН, і всі питання, передбачені Статутом ООН і чинними договорами та конвенціями;

5. У сфері міжнародного приватного права провідними міжнародними судовими установами зі здійснення міжнародного судочинства є міжнародні комерційні арбітражі, зокрема в Україні;

6. Провідними міжнародними судовими установами, що спеціалізуються на захисті прав людини, є Міжамериканський суд з прав людини та Європейський суд з прав людини.

1.2. Джерела міжнародного судочинства

Фундаментом міжнародного судочинства є джерела міжнародного права. Із погляду права, як зазначає Є. Бондаренко, джерело права доречно розглядати як основу виникнення того чи іншого правового явища, як першоджерело знань про право і як певний документ, правовий акт, що містить норми права. Наукові розробки щодо джерел права містять багато визначень цього явища, але у випадку судової діяльності головним є природа їх походження. Розповсюдженою є природно-правова концепція походження права, інші вчені орієнтуються на основі школи позитивного права. Також популярним є поділ джерел права на формальні та матеріальні. Формальні джерела права визначають правові процедури, що мають загальне застосування і підлягають виконанню відповідними суб'єктами. Матеріальні джерела, прийняті й закріплені у належний спосіб чином, мають статус юридично обов'язкових загальноприйнятних норм.

Для здійснення міжнародного судочинства важливо з'ясувати механізм виникнення джерел права. Джерела у внутрішньодержавному та міжнародному праві виникають із різних підстав. У міжнародному праві джерела походять від національних і не мають самотійного змісту,

тому рішення міжнародних судів не володіють обов'язковою силою для держав. Єдиний виняток існує для принципів міжнародного права та деяких норм міжнародного гуманітарного права, що мають імперативний характер, однак за відсутності загальноновизнаних механізмів покарання за їх порушення говорити про формальність цих джерел із погляду теорії права не можна.

Джерела міжнародного судочинства співпадають із джерелами міжнародного права взагалі, проте наразі як у доктрині, так і в міжнародно-правових договорах відсутній повний і однаковий перелік усіх джерел міжнародного права. Єдиним орієнтиром у цьому питанні є Статут Міжнародного суду ООН. Так, стаття 38 Статуту МС ООН містить ті матеріальні і формальні джерела, які Міжнародний Суд застосовує при вирішенні міждержавних суперечок. До матеріальних джерел можна віднести загальні принципи права, визнані цивілізованими націями. Ба більше, відповідно до ч. 2 ст. 38 Статуту МС ООН «Суд наділений правом за згодою сторін вирішувати справу «ex aequo et bono», тобто по справедливості, тому теоретично судді можуть проявляти ініціативу, власне розуміння природного права і справедливості». Частково це має прояв у праві судді міжнародного суду на окрему думку, хоча і тут існують винятки, якщо, наприклад, звернутися до діяльності Суду ЄС, де таке право відсутнє.

До формальних джерел можна віднести всі інші положення ст. 38 Статуту МС ООН: «а) міжнародні конвенції, як загальні, так і спеціальні, що встановлюють правила, точно визнані державами, які сперечаються; б) міжнародний звичай як доказ загальної практики, визнаної в якості правової норми; с) із застереженням, зазначеним в статті 59, судові рішення і доктрини найбільш кваліфікованих фахівців з публічного права різних націй як допоміжний засіб для визначення правових норм».

Стосовно судових рішень у ст. 59 зроблено важливе застереження: рішення Міжнародного Суду є обов'язковим лише для сторін у справі сторін і лише у даній справі. Таке застереження не дає змогу вважати судовий прецедент повноцінним джерелом міжнародного права. Справа в тому, що при написанні статуту його засновники враховували диспозитивність міжнародного права; відповідно до цього будь-яке рішення суду, щоб стати джерелом, має отримати схвалення з боку цих держав.

Джерела міжнародного публічного права не є незмінними явищами – у реальних міждержавних відносинах вони еволюціонують і постійно розвиваються. Оскільки міжнародному співтовариству бракує законодавчого органу, міжнародні суди в певних аспектах відіграють

подібну роль. Внутрішнє право зазвичай трансформується в позитивне право за допомогою законотворчих органів, але що стосується міжнародного права, то подібний процес відбувається з певними особливостями, обумовленими договірним характером відносин. Суди сприяють розвитку міжнародного публічного права через процес встановлення звичаєвого права, тлумачення норм міжнародних угод, застосування загальних принципів права та заповнення прогалів.

Внаслідок взаємодії природних і позитивних правових норм окремі рішення, винесені міжнародними судами, можуть породжувати правові наслідки, подібні до договірних норм. Наприклад, Міжнародний суд ООН може своїм рішенням розв'язати питання, пов'язане з делімітацією кордону між державами, котре зазвичай врегульовується шляхом підписання двосторонніх угод. У цьому випадку правові наслідки щодо рішення суду та виконання міжнародних зобов'язань схожі, різниця лише у механізмі створення цих норм.

Міжнародний Суд ООН користується високим авторитетом, тому інші міжнародні суди часто посилаються на його правові позиції, формуючи, таким чином, прецедентне право. Хоча в міжнародному праві суди не пов'язані своїми попередніми рішеннями, на практиці вони часто використовують прецеденти або застосовують принцип аналогії. У багатьох рішеннях посилання на існуючі судові прецеденти стають також одним із важливих аргументів обґрунтування діяльності міжнародних судів, авторитет і значення яких роблять їхні рішення співставними з міжнародно-правовими договірними нормами.

Однак стверджувати, що міжнародні суди являють собою суб'єкт законотворчості у національному розумінні цього статусу, є не зовсім правильним. У Консультативному висновку про правомірність застосування ядерної зброї від 8 липня 1996 р. Міжнародний суд ООН зауважив: «Звичайно, Суд не може здійснювати законодавчу діяльність... Його завдання полягає тільки у тому, щоб виконати свою нормальну судову функцію визначення існування або відсутності правових принципів і норм, застосованих до загрози або використання ядерної зброї. Твердження, відповідно до якого відповідь на поставлене запитання зажадає від Суду законодавчої дії, засноване на припущенні, що наявний «*corpus juris*» позбавлений необхідних норм в цій галузі. Суд не може погодитися з цим аргументом; він констатує існуюче право, а не здійснює законодавчу діяльність. Це так, навіть якщо, констатуючи і застосовуючи право, Суд з необхідністю повинен уточнювати сферу його дії і іноді визначати його еволюцію».

Безперечно, сучасне міжнародне судочинство має власні джерела,

котрі на сьогодні можна виділити навіть в окрему систему. Однак слід визнати, що процес визначення критеріїв для такої уніфікації – справа майбутніх наукових досліджень. Наше завдання полягає в окресленні наявного кола джерел міжнародного судочинства для більш зручного розуміння цього явища. Наявність такої системи джерел є однією з основних ознак при визначенні міжнародного судочинства як окремої галузі міжнародного права.

Джерела міжнародного судочинства формувалися разом зі становленням системи міжнародних судових установ. Якщо брати до уваги певну хронологію виникнення судових органів, то можна казати про періодизацію виникнення відповідних джерел, що визначають внутрішній зміст та динаміку їх функціонування. Перші джерела у галузі міжнародного судочинства з'являються наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. зі становленням інституту міжнародного арбітражу. Основними актами, що визначають порядок організації, компетенцію та процедуру діяльності арбітражних судів, стали Гаазькі конвенції про мирне розв'язання міжнародних спорів 1899 та 1907 рр. Цей етап становлення джерел міжнародного судочинства пов'язаний і з утворенням у 1946 році Міжнародного суду ООН і прийняттям *Статуту Міжнародного суду ООН*, а також Статутів Нюрнберзького та Токійського воєнного трибуналу.

Розвиток джерел міжнародного правосуддя припадає і на кінець ХХ століття, коли відбулися значні зміни в еволюції міжнародних судових органів. Зокрема, були прийняті установчі угоди, що визначали правовий статус спеціалізованих міжнародних судів, наприклад, Міжнародного трибуналу з морського права та Органу із вирішення суперечок Світової організації торгівлі. Окрім цього, були вироблені норми, що утворювали Міжнародний кримінальний суд, створені трибунали для колишньої Югославії та Руанди, регіональні міжнародні суди. Деякі міжнародні суди зазнали реформи, наприклад, Європейський суд з прав людини. Міжнародні угоди (статути, положення) визначають статус суду, його структуру, юрисдикцію, порядок розгляду справ та інші положення щодо діяльності суду. Наприклад, *Римський статут Міжнародного кримінального суду*, що набув чинності 01 липня 2002 р., не тільки є важливим для розвитку міжнародного кримінального права, а й становить те джерело міжнародного судочинства, що визначає його процесуальний зміст та правове значення для міжнародних відносин.

Становлення джерел, що безпосередньо стосуються міжнародного судочинства, пов'язане з існуванням *принципу jus cogens*. Принцип *jus cogens*, як один із загальновизнаних принципів міжнародного права,

закріплений не тільки у Статуті ООН, але й у таких основоположних міжнародно-правових актах, як Декларація про принципи міжнародного права 1970 р., Заключний акт НБСЄ 1975 р. та ін. Відповідно до п. 3 ст. 2 Статуту ООН «кожна держава вирішує свої міжнародні спори з іншими державами мирними засобами таким чином, щоб не ставити під загрозу міжнародний мир, безпеку та справедливість».

Принцип мирного вирішення міжнародних суперечок отримав свій розвиток у межах права Гааги. Гаазька мирна конференція 1899 та 1907 рр. виробила багато конвенцій, спрямованих на врегулювання багатьох проблемних питань, що виникають у період збройних конфліктів. Згаданий принцип відображено безпосередньо в тексті цих документів. Наприклад, стаття 1 першої конвенції 1907 р. проголошує: «З метою попередити, за можливості, звернення до сили у відносинах між державами, Договірні держави погоджуються докладати всі свої зусилля до того, щоб забезпечити мирне вирішення міжнародних незгод». Крім загального проголошення принципу мирного вирішення спорів, Конвенція 1907 р. вимагала від сторін спору вдаватися до переговорів або інших способів мирного вирішення спорів, щоб не ставити під загрозу мир у всьому світі. Проте норми конвенцій на той час не мали імперативного характеру, тому їх виконання залежало від волі сторін спору.

Перша універсальна міжнародна організація – Ліга Націй – у своїй діяльності також застосовувала цей принцип. Так, Преамбула Статуту Ліги Націй зазначала: «Високі Договірні Сторони, беручи до уваги, що для розвитку співпраці між народами і для гарантії їх миру і безпеки, важливо прийняти деякі зобов'язання не вдаватися до війни...». Таким чином, автори Статуту під основним способом мирного вирішення міжнародних суперечок розуміли попереднє звернення до погоджувальних процедур, зокрема третейського розгляду. Ідеї Статуту Ліги Націй були розвинені в Пакті Бріана-Келлога 1928 р., що був підписаний із метою «об'єднання цивілізованих націй світу в загальній відмові від війни, як знаряддя їх національної політики».

Принцип мирного вирішення міжнародних суперечок став одним із головних після 1945 року, коли було прийнято Статут Організації Об'єднаних Націй. Частина 1 статті 33 Статуту проголошує: «Сторони, які беруть участь у будь-якій суперечці, продовження якої могло б загрожувати підтримці міжнародного миру і безпеки, повинні насамперед намагатися вирішити суперечку шляхом переговорів, обстеження, посередництва, примирення, арбітражу, судового розгляду, звернення до регіональних органів або угод чи іншими мирними

засобами на свій вибір». Зокрема, в Статуті ООН були врегульовані такі поняття, як «суперечка» і «ситуація»: «міжнародна ситуація являє собою стан політичної напруженості з приводу права або факту. Міжнародна суперечка – це результат ескалації міжнародної ситуації, в якій конкретні сторони мають конкретні політичні домагання».

Стаття 33 Статуту ООН містить перелік засобів мирного вирішення міжнародних суперечок, до кола яких належать «посередництво, арбітраж, судовий розгляд, переговори, обстеження і багато інших способів». Цей перелік є відкритим, що дозволяє сторонам, котрі сперечаються, виробити власні засоби мирного вирішення міжнародних суперечок, головне, щоб вони не протирічили загально визнаним нормам міжнародного права. У сучасних міжнародних відносинах найпоширенішим засобом мирного вирішення міжнародних суперечок є дипломатичні переговори. Манільська декларація про мирне вирішення міжнародних суперечок 1982 р. та Декларація про запобігання та усунення спорів і ситуацій 1988 р. розширюють поняття мирного вирішення спорів, покладаючи відповідальність за вирішення спору на самих його учасників, а також вводять зобов'язання вживати заходи превентивного характеру.

В європейському праві принцип мирного вирішення міжнародних суперечок знайшов своє відображення у Статуті Ради Європи. Впровадження цього принципу стало спробою подолати ідеологічні та політичні протиріччя на шляху процвітання і стабільного розвитку європейських держав. Співробітництво у сфері захисту прав людини привело до появи *Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.*, що поступово створила ефективну систему судового захисту прав особи. Конвенція стала першою міжнародною угодою у сфері захисту прав людини, що не тільки проголошувала ці права, але й визначала певні юридичні обов'язки держав-членів дотримуватися визначених стандартів прав людини.

Європейська система міжнародних судових установ не обмежується діяльністю ЄСПЛ. Низка певних ознак і тенденцій, що спостерігаються в європейському просторі, дозволяють говорити про існування більш загального явища – *європейського інтеграційного правосуддя* як діяльності судів європейських інтеграційних організацій у їх явної чи контекстної взаємодії. Європейське інтеграційне правосуддя відображає функціонування міжнародних регіональних судів, що діють у європейському просторі, у реалізації головної мети: уніфікувати положення установчих договорів та вирішити суперечки між суб'єктами співтовариств. Систему судів європейського інтеграційного правосуддя,

окрім ЄСПЛ, складають: Суд ЄС, Суд Бенілюксу, Суд Європейської асоціації вільної торгівлі та Суд з примирення та арбітражу Організації з безпеки і співробітництва в Європі. Діяльність цих судів також регламентується відповідними угодами (статутами), що входять до каталогу універсальних джерел із розвитку міжнародного судочинства.

Отже, можна стверджувати, що джерела міжнародного судочинства співвідносяться із джерелами міжнародного права як частина до загального. Незважаючи на відсутність у міжнародно-правових договорах повного переліку джерел міжнародного права, міжнародні судові установи використовують усі наявні форми правовідносин, що ефективно відтворювалися протягом довгих років міжнаціональних і міждержавних відносин. Усі джерела міжнародного судочинства умовно можна поділити на *загальні*, що містять визначені міжнародно-правовою доктриною та відповідними договорами джерела, та *статутні* джерела – регламенти діяльності певної міжнародної судової установи.

1.3. Міжнародна судова установа як головний суб'єкт міжнародного судочинства

Основним колективним суб'єктом системи міжнародного судочинства є міжнародна судова установа. У національному праві поняття «міжнародна судова установа» закріплено в п. 4 ст. 55 Конституції України: «Кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна». Однак у науковій та навчальній літературі зустрічаються різні погляди на те, як називати міжнародний суд і які його основні ознаки. Наприклад, Р. Бернхард розглядає міжнародний суд як постійний міжнародний судовий орган, що складається з незалежних суддів і вирішує міжнародні спори на основі міжнародного права відповідно до заздалегідь встановлених правил процедури і виносить обов'язкові для сторін рішення. А. Підгородинська, досліджуючи поняття «міжнародний судовий орган», «міжнародна судова установа», «міжнародний трибунал», «міжнародний суд», доходить висновку про відсутність суттєвих відмінностей між ними і про те, що всі перелічені органи виступають елементами єдиної системи міжнародного правосуддя. Тому слід визнати, що назва цієї інституції не має принципового значення і можна застосовувати будь-яку варіацію щодо міжнародного суду. Більш

важливим видається зрозуміти зміст міжнародного судочинства.

Як зауважує Н. Севастьянова, ідея міжнародного правосуддя завжди уявлялася як дещо екстраординарне, тому доступ до міжнародних судів має специфіку, обумовлену цілями та завданнями міжнародного правосуддя. У доктрині міжнародного права сформувалося консенсусне *поняття міжнародного суду* як незалежного органу, що діє на постійній основі або створений *ad hoc*, уповноваженого на прийняття обов'язкових для сторін рішень на основі міжнародного права. Наведене визначення є досить точним насамперед у зв'язку з наявністю важливих для міжнародної судової установи якостей, таких як незалежність судді та прийняття обов'язкових для сторін рішень на основі міжнародного права.

Доктрина міжнародного права в частині функціонування міжнародних судів оперує різними категоріями, зокрема такими, як «врегулювання міжнародних спорів», «вирішення міжнародних конфліктів у судовий спосіб» або «вирішення спорів на основі міжнародного публічного права». Остання конструкція видається більш вдалою, оскільки співвідноситься з нормами міжнародних угод. Так, згідно зі Статутом Організації Об'єднаних Націй і практикою Міжнародного Суду ООН міжнародний спір виникає, коли держави висувують суперечливі претензії щодо одного й того самого предмета. У міжнародно-правовій доктрині поняття «міжнародний спір» зазвичай використовується для позначення взаємних претензій, що висувуються державами, і розглядається як конкретна політико-правова вимога однієї сторони до іншої на підставі існуючих між ними протиріч. Однак не слід забувати, що існує міжнародне кримінальне або адміністративне судочинство, що не передбачає розгляд взаємних претензій. У цьому випадку міжнародне судочинство виходить за межі концепції вирішення спору та виконує функцію охорони принципів міжнародного права. Що стосується Суду Європейського Союзу та Європейського суду з прав людини, то віднесення їх до судів, що вирішують міждержавні спори, є дещо некоректним, оскільки, незважаючи на повноваження вирішувати міждержавні спори, такі справи становлять незначну частку порівняно з провадженнями, ініційованими приватними особами.

Сьогодні міжнародні судові установи складають окрему *систему*, до якої входять: Постійна палата третейського суду, Міжнародний суд ООН, Суд Європейського Союзу, Суд Європейської асоціації вільної торгівлі, Міжнародний кримінальний суд, Міжнародний трибунал з морського права, Суд з примирення та арбітражу Організації з безпеки і співробітництва в Європі, Міжнародний арбітражний суд Міжнародної торгової палати, Лондонський міжнародний третейський суд,

Арбітражний інститут Торгової палати м. Стокгольма, Орган з вирішення спорів Світової організації торгівлі, Міжнародний центр з врегулювання інвестиційних спорів та ін. Окремою підсистемою постають міжнародні судові установи, що діють у сфері захисту прав людини: Європейський суд з прав людини, Міжамериканський суд з прав людини та Африканський суд з прав людини і народів. Міжнародні суди умовно можна поділити на *три великі групи*: 1) міждержавні суди загальної компетенції, що вирішують політичні суперечки між державами (Міжнародний суд ООН, Суд ЄС та ін.); 2) міжнародні кримінальні суди, трибунали та арбітражі (Міжнародний трибунал з морського права, Міжнародний кримінальний суд, Суд з примирення та арбітражу ОБСЄ та ін.); 3) регіональні суди з прав людини та суди регіональних інтеграційних об'єднань (ЄСПЛ, Міжамериканський суд з прав людини, Суд Євразійського економічного союзу та ін.).

Сама міжнародна судова установа має свої специфічні *ознаки*, що дозволяють відрізнити її від національного суду. Д. Терріс, Ч. Романо і Л. Свігарт виділяють п'ять основних ознак міжнародного суду: постійний характер; наявність міжнародно-правового інструменту як основи суду; застосування міжнародного права; використання процесуальних норм, що існують до початку розгляду і не можуть бути змінені сторонами; винесення зобов'язуючих рішень. Отже, міжнародна судова установа: 1) діє відповідно до міжнародного договору або за рішенням відповідної міжнародної організації і у зв'язку з цим не знаходиться під юрисдикцією будь-якої держави; 2) вирішує справи по суті відповідно до узгодженої юрисдикції; 3) висловлює і формулює власну позицію, виносить обов'язкові рішення для учасників спору.

Обов'язковий характер рішень міжнародного суду дозволяє відмежовувати їх від рішень інших органів, що відтворюють квазісудові форми у своїй діяльності. Незалежність у діяльності міжнародної судової установи розглядається як невід'ємна умова забезпечення дотримання принципу верховенства права, прийняття справедливого судового рішення. Таке правило, зокрема, передбачено у ст. 21 «Посадові критерії» Європейської конвенції. Більшість принципів, викладених у Основних принципах незалежності судових органів (далі – Основні принципи), схвалених резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та 13 грудня 1985 р., також застосовні і до міжнародних судових установ. Відмінність полягає у суб'єктах гарантування незалежності. Наприклад, відповідно до Основних принципів незалежності судових органів гарантується державою і закріплюється в конституції або законах країни. Усі державні та інші установи зобов'язані

шанувати незалежність судових органів і дотримуватися її. У міжнародних відносинах незалежність суду гарантується сукупністю держав-членів ООН, які є підписантами Статуту ООН, Римського статуту та інших міжнародних угод, що визначають статус певної міжнародної судової установи.

Інтеграція, що відбувається в сучасному світі, прикладом якої є організації європейської інтеграції, реалізує бачення ранніх філософів, юристів та політичних лідерів, які допомогли створити демократичні республіки в Європі. Європейські держави, що беруть участь у цих інтеграційних процесах, спільно створюють наднаціональне законодавство та інституції, такі як спеціалізовані суди, щоб сприяти співпраці та економічному розвитку шляхом спільного тлумачення та застосування визначених правових меж.

Сьогодні існує унікальна система євроінтеграційного правосуддя, що розвивається за власними принципами та особливостями. Європейське інтеграційне правосуддя являє собою сукупність певних правових та організаційних форм функціонування міжнародних регіональних судів, що діють у європейському просторі, а також їх взаємодію з національними судами-членами відповідних регіональних суб'єктів із урахуванням дотримання права Ради Європи, насамперед Європейської конвенції. Систему судів європейської інтеграційної юстиції складають: Суд ЄС, Суд Європейської асоціації вільної торгівлі, Суд Бенілюксу, Примирний та арбітражний суд Організації з безпеки та співробітництва в Європі та ЄСПЛ. Кожен із цих судів має окрему історію, діє відповідно до завдань, покладених на нього статутними угодами держав-учасниць організацій, і з певною метою. Як член Ради Європи та Організації з безпеки та співробітництва в Європі, Україна також бере участь у цьому правопорядку за певних умов. Агресія росії та, як наслідок, наголос України на справедливості, посилили цікавість до європейських міжнародних судових органів, про що свідчить зростання кількості звернень України до Європейського суду з прав людини.

Європейське інтеграційне правосуддя виникло як спеціалізована форма міжнародного публічного права, але з часом значно розширилося. Зараз міжнародні суди відіграють важливу роль у вирішенні спорів і розгляді порушень закону завдяки своєму престижу й авторитету. Окремо продовжують розвиватися регіональні суди з прав людини. Участь міжнародних судів у названих процесах забезпечується їхнім високим міжнародним статусом, що надає особливої ваги судовим рішенням.

Більшість інтеграційних об'єднань також створила власні судові

механізми, навіть неофіційні економічні угоди, такі, наприклад, як НАФТА, та намагається виробити судовий контроль. Лише в рідкісних випадках подібні організації покладаються виключно на політичні засоби для вирішення правових питань, що входять до їхньої компетенції. Зазвичай нові або менш розвинені асоціації тільки перебувають на стадії створення і впровадження власних контрольних механізмів, серед яких провідне місце займає суд.

Окремим порядком функціонує підсистема європейського судочинства в галузі прав людини. Захист конвенційних прав людини, приведення нормативних актів держав-членів у відповідність нормам міжнародного права в цій галузі вимагають співпраці між національними судами держав-членів ЄС та судами європейських інтеграційних об'єднань. У ситуації, коли кілька правових систем (держави-члени, РС, ЄС) і судових органів співіснують в одному правовому просторі та об'єднані з дублюванням або подібними повноваженнями, розбіжності в їхній судовій практиці можуть викликати незручності у реалізації принципу правової визначеності.

Існування європейських регіональних судових органів, а також застосування міжнародного права судовими органами держав-учасниць створюють передумови для спільного судового процесу між судами двох правових систем – національної та міжнародної європейської. Тому розгляд питання судових гарантій прав людини міжнародними регіональними судовими органами є насамперед важливим для вивчення взаємодії між національними та регіональними судовими установами. У межах Ради Європи така взаємодія (через вплив юриспруденції) регіональних і національних судових інституцій є єдиною формою співпраці, що відбувається переважно у комунікації з Європейським судом з прав людини. Проте в межах ЄС існують більш розвинені інструменти взаємодії між судовими установами та європейським регіональним правопорядком. Що стосується Суду ЄС та права ЄС, то методи тлумачення цього права Судом ЄС свідчать про те, що застосування установчих договорів час від часу потребує свого професійного тлумачення відповідно до інтеграційних принципів існування співтовариств. Це підтверджується динамікою поширення юрисдикції Суду ЄС на правовідносини, що з початку створення цього судового органу не були йому властиві, зокрема це стосується захисту прав громадян ЄС.

Отже, сьогодні існує розгалужена система універсальних та регіональних міжнародних судових органів із різними статусом й юрисдикцією. Така ситуація створює проблему ефективності

міжнародних судових органів. Їхня велика кількість, юрисдикційні колізії, відсутність чіткої ієрархії, випадки різного тлумачення міжнародно-правових норм і принципів окремими суддями та інші чинники час від часу спричиняють юрисдикційні конфлікти між різними міжнародними судовими органами, зокрема в питаннях виконання рішень міжнародних судів, зважаючи на договірний характер міжнародного права. Подолання або максимальне пом'якшення юрисдикційних конфліктів є одним із головних завдань, що необхідно вирішити з огляду на розвиток міжнародного права та міжнародних судових установ.

Актуальним питанням є забезпечення незалежності та неупередженості міжнародних суддів. Загалом питання, пов'язані з міжнародними судовими органами, завжди будуть актуальними, оскільки судові рішення є додатковими джерелами міжнародного права й слугують засобами для визначення правових стандартів.

Після створення у 1920 році Постійної палати міжнародного правосуддя кількість міжнародних судових органів значно зросла. Це розповсюдження обумовлене і якісними змінами міжнародного права, і створенням нових судових органів на базі інтеграційних об'єднань. Ризики «розбухання» системи міжнародних судових органів пов'язані з появою суперечливих рішень та фрагментацією міжнародного права. Інший ризик полягає в тому, що сторони, кожна для себе, шукають найвигідніше місце для вирішення суперечок, що має назву англійською «forum shopping». І хоча це об'єктивне прагнення сторони спору, така ситуація може спричинити правові конфлікти, затягування розгляду справ, визнання проблем із повноваженнями та юрисдикцією, а також невиконання судових рішень, що, як правило, знижує ефективність міжнародного судового процесу загалом.

Деякі автори пропонують створити ієрархію міжнародних судів подібну до тієї, що практикується у внутрішніх правових системах, де останньою інстанцією є традиційно Верховний суд, роль якого в міжнародному судочинстві відводиться Міжнародному суду ООН. У цьому зв'язку пропонується надати МС ООН повноваження для апеляційного перегляду, щоб уникнути конфліктів, і консультативних висновків щодо складних питань міжнародного права для забезпечення його послідовного тлумачення та застосування. Інші автори пропонують розширити повноваження МС ООН, наділивши його юрисдикцією щодо захисту прав людини на кшталт Європейського суду, з яким країни-члени можуть консультиватися з тих чи інших питань у цій сфері. Деякі фахівці пропонують здійснити більш рішучий крок і створити новий судовий або арбітражний орган Генеральної Асамблеї ООН для забезпечення

вирішення суперечок і єдності права. Найімовірніше, йдеться про суттєву трансформацію Постійної палати третейського суду, що діє сьогодні за інерцією ХХ століття.

Однак для таких рішень потрібна політична воля, і, зважаючи на повільність міжнародних організацій у питаннях внутрішніх змін, сподіватися найближчим часом на прийняття і внесення відповідних поправок до Статуту ООН навряд чи потрібно. У ХХІ столітті склалася ситуація, коли за явного авторитету судів їхня міжнародна діяльність викликає все більше невдоволень. Проте на регіональному рівні ця модель функціонує ефективно, вирішуючи такі нагальні для країн-учасниць кейси, як захист прав людини, захист навколишнього середовища, вирішення боргових зобов'язань тощо. Крім цього, існують суто безпекові питання, такі як розслідування злочину агресії та інших міжнародних злочинів, розповсюдження зброї масового знищення тощо, що також потребують участі судових інституцій. Спільні проблеми міжнародного характеру мають вирішуватися разом і за допомогою перевірених людством механізмів, таких як суд.

Сьогодні існує багато підстав вважати, що кількість міжнародних судів буде збільшуватися і надалі. Наразі створення нової регіональної міжнародної організації, як правило, тягне за собою і створення в її межах міжнародного суду. Час від часу лунають пропозиції зі створення нових судів, наприклад, Міжнародного суду з прав людини, Міжнародного екологічного суду, Міжнародного ісламського суду тощо. Розширення системи міжнародного судочинства, з одного боку, посилює ризики конкуренції юрисдикцій, а з іншого – змушує міжнародні суди шукати компроміси і способи взаємодії між собою. Міжнародні судові установи зацікавлені у виконанні своїх рішень, у зв'язку з чим поглиблюється рівень співпраці з національними судами, що за схожими питаннями виносять аналогічні рішення.

Таким чином, міжнародна судова установа складається з незалежних суддів, які володіють автономною волею, діє на постійній основі або створена *ad hoc* та уповноважена на прийняття на основі міжнародного права рішень, що мають обов'язковий характер або характер судового прецеденту. У теорії міжнародного права спільною рисою, що характеризує міжнародні судові установи, є юридична обов'язковість їхніх рішень, а також незалежність, гарантована шляхом впровадження спеціальних політико-правових та процесуальних засобів на універсальному рівні. Видова класифікація міжнародних судових установ у своїй основі може мати декілька критеріїв, однак головними з них є характер спорів, котрі розглядає суд, та процедура їх розгляду.

Питання для самоконтролю:

1. *Поняття та особливості міжнародного судочинства.*
2. *Принципи міжнародного судочинства.*
3. *Система міжнародного судочинства.*
4. *Становлення міжнародного судочинства в сучасних умовах розвитку міжнаціональних відносин.*
5. *Міжнародні акти у галузі міжнародного судочинства. Конвенційні норми у галузі міжнародного судочинства та їх класифікація.*
6. *Організаційно-правові та матеріально-правові норми у галузі міжнародного судочинства. Протоколи.*
7. *Місце Європейської Конвенції в системі джерел міжнародного судочинства.*
8. *Міжнародна судова установа як головний суб'єкт міжнародного судочинства.*
9. *Види та ознаки міжнародної судової установи.*

СПЕЦІАЛЬНА ЛІТЕРАТУРА

Нормативно-правові акти

1. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_118.
2. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. Відомості Верховної Ради УРСР. 1990. № 31. Ст. 429.
3. Договір про відмову від війни як засобу національної політики (Пакт Бріана-Келлога) від 27.08.1928 (витяг). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_647#Text.
4. Договір про заснування Європейської Спільноти (Договір про заснування Європейського економічного співтовариства). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text.
5. Загальна декларація прав людини : Декларація ООН від 10.12.1948. *Голос України*. 2008. № 236.
6. Конвенція про закони і звичаї суходільної війни від 29 липня 1899 р. (витяг). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_765#Text.
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. Ратифікована Законом України від 17.07.1997. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
8. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
9. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.
10. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16

грудня 1966 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.

11. Основні принципи незалежності судових органів, схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї від 29 листопада та 13 грудня 1985 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_201#Text.

12. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лютого 2006 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.

13. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) : Закон України від 07 лютого 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 9. Ст. 50.

14. Про міжнародні договори України : Закон України від 29 червня 2004 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1906-15>.

15. Про правонаступництво України : Закон України 12 вересня 1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 46. Ст. 617.

16. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17 липня 1997 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 40. Ст. 263.

17. Римський статут Міжнародного кримінального суду. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

18. Статут Організації Об'єднаних Націй. URL : https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf.

19. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 21 березня 2014 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

20. Human rights in the administration of justice : Resolution 2858 (XXVI) of the UN General Assembly. URL : <https://international.vlex.com/vid/res-2858-xxvi-resolution-861182928>.

21. The Covenant of the League of Nations. URL : https://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp.

Підручники, навчальні посібники, наукові публікації, інтернет-ресурси

1. Анакіна Т. М. Значення рішень міжнародних судів для розвитку міжнародного права. *Проблеми законності*. 2007. № 89. С. 200–206.

2. Андрейків А. Тлумачення норм звичаєвого права у практиці міжнародних та національних судових установ. *Право. UA*. 2016. № 1. С. 159–165.

3. Антипенко В. Ф., Тимченко Л. Д., Беглий О. В., Радзівілл О. А. та ін. Міжнародне публічне право : підруч. : у 3-х т. Київ : НАУ, 2012. Т. 1. 420 с.

4. Антонович М. Міжнародне публічне право : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 384 с.
5. Бондаренко Є. І. Правовий прецедент у сучасних правових системах світу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2021. 164 с.
6. Бринцев В. Д. Стандарти правової держави: втілення у національну модель організаційного забезпечення судової влади : монограф. Харків : Право, 2010. 464 с.
7. Буткевич В. Г. Міжнародне право. Основи теорії : підруч. Київ : Либідь, 2004. 816 с.
8. Вітман К. М. та ін. Міжнародне судочинство / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ : Юрид. думка, 2009. 258 с.
9. Войціховський А. В. Міжнародне право : підруч. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2020. 544 с.
10. Вступ до міжнародного права за Ейкхерстом / пер. з англ. Харків : Консум, 2000. 592 с.
11. Гавриленко О. А. Право античних держав Північного Причорномор'я : навч. посіб. Харків : Національний університет внутрішніх справ, 2004. 112 с.
12. Георгіца А. З., Чикурлій С. О. Міжнародне публічне право : навч.-метод. посіб. Чернівці : Рута, 2002. 176 с.
13. Гердеген М. Міжнародне право / пер. з нім. Київ : К.І.С., 2011. 515 с.
14. Городиський І. М. До питання ієрархії джерел міжнародного права у світлі ст. 38(1) Статуту Міжнародного Суду ООН. *Альманах міжнародного права*. 2015. № 9. С. 73–81.
15. Гринчак І. В. Арбітражне врегулювання міжнародних спорів : монографія. Харків : Право, 2020. 226 с.
16. Гринчак І. В. Основні етапи формування третейського правосуддя у міжнародному праві: загальна характеристика. *Вісник Львівського університету. Серія «Міжнародні відносини»*. 2016. Вип. 39. С. 128–134.
17. Дмитрієв А. І., Муравйов В. І. Міжнародне публічне право : навч. посіб. Київ : Юрінком, 2000. 640 с.
18. Задорожній О. В. Порухення агресивною війною Російської Федерації проти України основних принципів міжнародного права : монограф. Київ : К.І.С., 2015. 640 с.
19. Канєнберг-Сандул О. К. Еволюція створення системи міжнародного правосуддя. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 317–319. URL : http://www.lsej.org.ua/1_2022/79.pdf.
20. Капустинський В. А. Загальна характеристика міжнародного судового права. *Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П. Є. Казанського : матеріали III Міжнар. наук. конф.* (м. Одеса, 2-3 лист. 2012 р.). Одеса : Фенікс, 2012. С. 39–41.
21. Карвацька С. Б. Органи міжнародного правосуддя : навч.-метод.

посіб. Чернівці : Технодрук, 2021. 152 с.

22. Квятковська Б. І. Теоретичні засади судового прецеденту : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2015. 20 с.

23. Кияниця І. Внутрішньодержавне значення джерел міжнародного публічного права. *Український часопис міжнародного права*. 2001. № 1 (14). С. 19–24.

24. Кононенко В. П. Використання автономних засобів для забезпечення права на необхідну оборону в контексті міжнародного права. *Вісник Верховного Суду України*. 2013. № 10 (158). С. 42–46.

25. Кононенко В. П. Вирішення територіальних спорів Міжнародним Судом ООН: теорія і практика : монограф. Київ ; Одеса : Фенікс, 2018. 438 с.

26. Курило В., Панталієнко П. Судовий прецедент у правовій системі України: окремі аспекти практики реалізації. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 5. Р. 1. Р. 100–105.

27. Литвиненко В. М., Чічкань М. В., Пророченко В. В. Рішення міжнародних судів як джерела міжнародного права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 306–309. URL : http://www.lsej.org.ua/9_2021/77.pdf.

28. Ліпкан В. А. та ін. Міжнародне право : підруч. / за заг. ред. Ліпкан В. А. Київ : КНТ, 2009. 751 с.

29. Медведєва М. О. Питання юрисдикції міжнародних універсальних судів в міждержавних спорах, пов'язаних з агресією Росії проти України. *Часопис Київського університету права*. 2022. № 1. С. 248–254.

30. Мицик В. В., Буроменський М. В., Гнатовський М. М. та ін. Міжнародне публічне право : підруч. : у 2-х т. / за заг. ред. В. В. Мицика. Харків : Право, 2018. Т. 2 : Основні галузі. 624 с.

31. Міжнародне право : навч. посіб. / за ред. М. В. Буроменського. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 336 с.

32. Міжнародне право : словник-довідник / уклад. : П. В. Макушев, П. Я. Мінка, Л. А. Філяніна. Дніпропетровськ : Дніпроп. гуманітарн. ун-т, 2007. 248 с.

33. Міжнародне правосуддя : навч.-метод. посіб. / за ред. О. В. Бігняка. Одеса : Фенікс. 2020. 96 с.

34. Міжнародне публічне право : навч. посіб. / відп. ред. Ю. С. Шемшеченко, Л. В. Губерський. Київ : Юрінком Інтер, 2000. 640 с.

35. Міжнародне публічне право : підруч. / за заг. ред. Т. Л. Сироїд. Харків : Право, 2020. 648 с.

36. Міжнародне публічне право : підруч. 2-е вид. / за ред. В. М. Репецького. Київ : Знання, 2012. 437 с.

37. Пасічник Я. С. Основні принципи міжнародного судочинства. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія : Право*. 2012. Вип. 2. С. 339–347.

38. Пасічник Я. С. Функції міжнародної судової процедури. *Наукові*

записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2013. № 4. С. 117-121.

39. Патлашинська І. В. Аналіз шляхів мирного вирішення міжнародних спорів: відповідь на сучасні виклики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 568–572. URL : http://lsej.org.ua/9_2022/140.pdf.

40. Пашук Т. І. Співвідношення права на ефективний засіб юридичного захисту і на справедливий судовий розгляд (у світлі європейських стандартів). *Адвокат*. 2005. № 1. С. 35–42.

41. Пирога І. С. Стандарт міжнародного правосуддя: незалежна судова влада. *Держава та регіони. Серія : Право*. 2023. № 3 (81). С. 160–165.

42. Підгородинська А. В. Актуальні питання співробітництва України з міжнародними судовими установами. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2015. Вип. 3. С. 201–212.

43. Севостьянова Н. І. Звернення до Європейського суду з прав людини як реалізація права на правосуддя : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Одеса, 2011. 19 с.

44. Степаненко К. В. Європейське інтеграційне правосуддя: поняття та основні форми. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 645–648. URL : http://www.lsej.org.ua/4_2021/161.pdf.

45. Степаненко К. В. Поняття, ознаки та види міжнародних судових установ. *Альманах міжнародного права*. 2020. № 23. С. 46–54.

46. Степаненко К. В. Система судочинства в зарубіжних країнах та міжнародні суди : наук.-практ. рекомендації. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2010. 37 с.

47. Стрельцова О. В. Судовий прецедент та судова практика: проблема співвідношення (теоретичний аспект). *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2004. № 9. С. 91–98.

48. Теліпко В. Е., Овчаренко А. С. Міжнародне публічне право: навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 608 с.

49. Терещенко О. В. Глобалізація та її вплив на вирішення спорів інститутами міжнародного судочинства. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 65. С. 172–180.

50. Філатов В. В. Роль Організації Об'єднаних Націй у реалізації напрямків перехідного правосуддя. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2022. № 2 (76). С. 92–96.

51. Цибуляк-Кустевич А. С. Доцільність створення міжнародного мирового суду. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2014. Вип. 10-2 (2). С. 191–195.

52. Ченцов В. В., Тертишник В. М. Міжнародне співробітництво у сфері правосуддя : підруч. Київ : Алерта, 2021. 276 с.

53. Черкес М. Ю. Міжнародне право : підруч. 6-е вид. Київ : Знання, 2011. 398 с.

54. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні. Київ : Реферат, 2007. 640 с.
55. Шевчук С. Судовий прецедент як джерело міжнародного права. *Вісник Академії правових наук України*. 2007. № 1 (48). С. 42–55.
56. Шпакович О. М. Роль судових органів у діяльності міжнародних організацій. *Порівняльно-правові дослідження*. 2011. № 2. С. 104–109.
57. Moroz V. Legislative support enforcement of court judgments in Ukraine. *Philosophy, Economics and Law Review*. 2022. Vol. 2. No. 1. P. 212–220.
58. Bernhardt R. *Encyclopedia of Public International Law: Settlement of Disputes* 1. 1st ed. North Holland, 1981. 224 p.
59. Brown C. The Cross-Fertilization of Principles Relating to Procedure and Remedies in the Jurisprudence of International Courts and Tribunals. *Loy. L.A. Int'l & Comp. L. Rev.* 2008. Vol. 30. P. 219–245.
60. Lock T. *The European Court of Justice and International Courts*. Oxford, 2015. 298 p.
61. *Summaries of Judgments, Advisory Opinions and Orders of the International Court of Justice. 1992–1996*. New York : United Nations, 1998. 124 p. URL : https://legal.un.org/icjsummaries/documents/english/st_leg_serf1_add1.pdf.
62. Terris D., Romano C. P. R., Swigart L. *The International Judge: An Introduction to the Men and Women who Decide the World's Cases*. Oxford : Oxford University Press, 2007. 73 p.

Розділ 2

МІЖНАРОДНІ СУДОВІ УСТАНОВИ ЗАГАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

- 2.1. Постійна палата третейського суду.
- 2.2. Міжнародний суд ООН.
- 2.3. Суд Європейського Союзу.
- 2.4. Суд Європейської асоціації вільної торгівлі.

2.1. Постійна палата третейського суду

Постійна палата третейського суду (Permanent Court of Arbitration – Постійний суд арбітражу) (далі – Палата) створена у 1899 році на Першій мирній конференції. Палата розташована в Палаці миру (м. Гаага, Нідерланди). Вона не є судом у традиційному розумінні, радше це міжнародна міжурядова організація, основною функцією якої є допомога у створенні та функціонуванні арбітражних трибуналів для вирішення специфічних питань, тобто це механізм для створення арбітражних трибуналів. Дійсно, арбітраж, що застосовується Палатою, є традиційно більш сприятливою формою вирішення міжнародних суперечок. Серед його переваг слід відзначити гнучкість, оперативність, конфіденційність та наявність авторитету арбітрів, достатнього для виконання прийнятих ними рішень.

Постійна палата третейського суду може розглядати спори щодо договорів, прав людини, території, спори екологічного характеру, а також двосторонні та багатосторонні комерційні та інвестиційні спори. Юрисдикція Палати може бути поширена на суперечки, що виникли між державами, котрі не є сторонами конвенцій 1899 р. або 1907 р. У 1935 р. повноваження Палати були розширені внаслідок прийняття до розгляду справи між державою та юридичною особою. Це рішення Палати встановило прецедент для майбутньої діяльності щодо забезпечення врегулювання спорів між різноманітними державами, окремими державними установами, міжнародними організаціями та юридичними особами.

До структури Палати входять Адміністративна рада, Бюро незалежних арбітрів та Міжнародне бюро (Секретаріат). Адміністративна рада діє за Правилами процедури Адміністративної

ради Постійної палати третейського суду. Основним її завданням є забезпечення загальної координації діяльності Палати, визначення процедури загального адміністративного нагляду, а також здійснення контролю за виконанням бюджету.

Бюро незалежних арбітрів Постійної палати третейського суду здійснює арбітражне провадження. Відповідно до ст. 44 Конвенції про мирне розв'язання міжнародних спорів «арбітри призначаються державами-учасницями на шестирічний термін. Кожна з них призначає не більше чотирьох осіб, спеціалістів з питань міжнародного права. Дві або кілька держав можуть призначити спільного одного чи кількох членів. Ці особи вносяться як члени Постійної палати в особливий список, який повідомляється усім державам-учасницям через Міжнародне бюро. Одна і та сама особа може бути призначена різними державами».

Міжнародне бюро (Секретаріат) Палати очолює генеральний секретар. Воно складається з експертів у галузі права та управління, які призначаються із застосуванням принципу справедливого представництва держав. Міжнародне бюро забезпечує реєстрацію послуг та адміністративну підтримку трибуналів і комісій, веде і зберігає архіви, виконує організаційні функції. Міжнародне бюро надає інформацію про свою діяльність державам, що не приєдналися до конвенцій 1899 та 1907 р.

Окрім безпосередньо арбітражу, процедура вирішення міжнародних спорів Постійною палатою третейського суду включає примирення, посередництво, а також роботу слідчих комісій. Постійна палата третейського суду виробила так звану угоду про гостинність, відповідно до якої країни-учасниці Палати можуть встановлювати правові межі, згідно з якими відбуваються арбітражні процедури на території певної держави без необхідності постійного представництва Постійної палати третейського суду. Постійна палата третейського суду має право застосувати будь-яку процедуру вирішення спорів, навіть якщо це не передбачено конвенціями 1899 та 1907 рр., однак якщо сторони не дійшли згоди щодо власних правил, то вони керуються положеннями цих конвенцій.

Процедура вирішення міжнародних спорів Постійною палатою третейського суду складається з двох окремих частин: письмового розслідування та дебатів. У межах письмового розслідування сторони надають суду відповідні документи, що містять докази у справі. Ця процедура відбувається через Міжнародне бюро і у строки, встановлені третейським записом. Усна частина складається з публічних дебатів,

якими керує головуєчий. За результатами дебатів складається протокол. Відповідно до ст. 73 Конвенції про мирне розв'язання міжнародних спорів «суд може керуватися при прийнятті процесуальних та інших рішень загальними принципами права».

Рішення суду є обов'язковим для сторін. Воно ухвалюється більшістю голосів, має бути мотивованим і неупередженим. Рішення суду оголошується публічно на засіданні суду в присутності представників сторін, воно є остаточним та не підлягає оскарженню. Однак відповідно до Конвенції про мирне розв'язання міжнародних спорів «сторони можуть у третейському записі обумовити своє право на перегляд третейського рішення за виявлення нових обставин, які можуть вплинути на суть рішення. У такому разі перегляд здійснюється судом, який ухвалив таке рішення. Строк, протягом якого може бути подане прохання про перегляд, обумовлюється у третейському записі. Третейське рішення обов'язкове лише для сторін у спорі».

На початок 2023 року Постійна палата третейського суду сформувала понад 40 арбітражних трибуналів щодо розгляду міжнародних публічно-правових спорів, із-поміж яких є справа за № 2017-16, що стосується позову України проти російської федерації, в якому йдеться про порушення прибережних прав України в Чорному морі, Азовському морі та Керченській протоці. Звернення України до Палати вже дає перші результати щодо відшкодування завданих агресором збитків. Так, Арбітражний трибунал при Постійній палаті третейського суду в Гаазі зобов'язав рф сплатити українській компанії «Нафтогаз» 5 млрд доларів компенсації за збитки, завдані після анексії АР Крим у 2014 році.

Отже, Постійна палата третейського суду на сьогодні здійснює функції арбітражного суду стосовно вирішення спорів між державами. Рішення міжнародних трибуналів, створених під егідою Постійної палати третейського суду, є прецедентами, що застосовуються в більшості аналогічних справ. Доповнюючи позовні вимоги України до рф, слід враховувати судовий та арбітражний досвід вирішення Палатою морських територіальних спорів, оскільки претензії до агресора необхідно підтверджувати судовими рішеннями про делімітацію морського простору, що мають прецедентний характер.

2.2. Міжнародний суд ООН

Міжнародний суд ООН (International Court of Justice) є одним із головних інститутів у структурі Організації Об'єднаних Націй. Правовий статус, порядок організації роботи і розгляду справ, інші питання стосовно Міжнародного Суду визначено у статтях 92–96 Статуту ООН, статтях 34–38 Статуту Міжнародного Суду та Регламенті Суду. МС ООН може розглядати справи тільки між державами, його юрисдикція є добровільною та передбачає, зокрема, можливість надання консультативних висновків.

Відповідно до ст. 93 Статуту ООН «усі держави-члени ООН є *ipso facto* учасниками Статуту Міжнародного суду ООН»; «держава, яка не є членом ООН, може приєднатися до Статуту Міжнародного суду ООН на таких умовах: 1) прийняття положень Статуту Міжнародного суду ООН; 2) прийняття зобов'язань члена ООН за ст. 94 Статуту ООН, яка передбачає обов'язок держави виконати рішення Міжнародного суду ООН; 3) зобов'язання брати участь у витратах на діяльність Суду в такому справедливому розмірі, який визначатиме Генеральна Асамблея ООН час від часу після консультації зі швейцарським урядом». Згідно зі ст. 35 Статуту Міжнародного Суду «цей орган є відкритим для держав, які є учасницями Статуту, а умови, на яких інші держави можуть отримати доступ до Суду, визначаються Радою Безпеки ООН з дотриманням особливих положень чинних міжнародних договорів, але ці умови ні в якому разі не можуть поставити сторони в нерівне становище перед Судом».

Відповідно до ст. 2 згаданого статуту «Міжнародний суд ООН складається з 15 осіб, серед яких не може бути громадян однієї і тієї ж держави, обраних, незалежно від їх громадянства, з-поміж осіб високих моральних якостей, які відповідають вимогам, що ставляться для призначення їх на вищі судові посади або є юристами з визнаним авторитетом у галузі міжнародного права». Відповідно до положень ст. 9 Статуту Міжнародного Суду «весь склад Суду загалом повинен забезпечити представництво найголовніших форм цивілізації та основних правових систем світу». Розподіл місць у МС ООН відбувається за головними регіонами світу: Африка – 3 члени, Латинська Америка та Карибський басейн – 2 члени, Азія – 3 члени, Західна Європа та інші країни (включно з Канадою, США, Австралією та Новою Зеландією) – 5 членів, Східна Європа – 2 члени. До складу Міжнародного Суду входять судді, які є громадянами держав – постійних членів Ради

Безпеки ООН.

Відповідно до положень Статуту МС ООН «обраними вважаються кандидати, які отримали абсолютну більшість голосів і в Генеральній Асамблеї, і в Раді Безпеки, причому голосування в Раді Безпеки проводиться без будь-яких відмінностей між постійними та непостійними членами. Якщо абсолютна більшість голосів і в Генеральній Асамблеї, і в Раді Безпеки подана більш як за одного громадянина однієї держави, обраним вважається той, хто старший за віком. Якщо після першого засідання, скликаного для виборів, одне або кілька місць виявляться незайнятими, скликається друге, а у разі необхідності – і третє засідання. Якщо ж і третє голосування виявиться не результативним, тоді за вимогою або Генеральної Асамблеї, або Ради Безпеки може бути створена погоджувальна комісія з 6-ти членів для обрання абсолютною більшістю голосів однієї особи на кожне вільне місце і представлення її кандидатури на розсуд Генеральній Асамблеї та Раді Безпеки».

Відповідно до Статуту МС ООН члени Міжнародного Суду «обираються терміном на дев'ять років з можливістю переобрання. Кожні три роки відбувається оновлення однієї третини складу Суду. У разі подання членом Суду заяви про відставку ця заява адресується Голові Суду для передачі Генеральному секретареві ООН і після отримання останнім цієї заяви місце вважається вакантним. Вакансії, що відкрилися, заповнюються тим самим порядком, який застосовується при обранні суддів, а член Суду, обраний замість члена, термін повноважень якого ще не сплинув, залишається на посаді до закінчення терміну повноважень свого попередника». Статут також визначає, що судді «не мають права виконувати ніякі політичні чи адміністративні обов'язки, не можуть бути представниками, повіреними чи адвокатами у будь-яких справах, а також не можуть брати участь у розв'язанні будь-якої справи, в якій вони раніше брали участь як представники, повірені або адвокати будь-якої з сторін чи будь-яким іншим способом».

Судді Міжнародного суду ООН є незалежними, що гарантується статтею 18 Статуту МС ООН: «член Суду не може бути усунутий з посади, крім того випадку, коли він, за одностайною думкою інших членів Суду, перестає відповідати вимогам, що висуваються для зайняття цієї посади». Відповідно до статті 19 цього статуту «під час виконання ними своїх обов'язків члени Суду користуються дипломатичними привілеями та імунітетами».

Статут МС ООН передбачає порядок обрання керівного складу Міжнародного Суду, інших осіб, відповідальних за його роботу. Так,

«голова та віце-голова Суду обираються самими суддями на три роки з правом переобрання шляхом таємного голосування. Голова керує роботою Суду і здійснює нагляд за діяльністю адміністративного управління за допомогою Адміністративно-бюджетного комітету та інших комітетів, в яких працюють члени Суду. Віце-голова заміщує Голову під час його відсутності у тому разі, коли Голова не може виконувати свої функції, або у випадку, якщо місце Голови стає вакантним». Відповідно до зазначеного статуту «Суд обирає також свого секретаря таємним голосуванням з-поміж кандидатів, що пропонуються самими членами Суду. Секретар обирається на семирічний термін з правом переобрання. Секретар керує роботою Секретаріату Суду, який є постійним адміністративним органом Суду, забезпечує зв'язок між Судом та державами, ООН та іншими міжнародними організаціями. Він оновлює загальний список справ Суду, бере участь у судових засіданнях, забезпечує ведення протоколів, відповідає за архіви, складає проєкт бюджету Суду, скріплює підписом рішення Суду, зберігає печатку Суду».

Відповідно до ст. 22 Статуту МС ООН «місцеперебуванням Суду є м. Гаага (Нідерланди), хоча Суд може засідати та здійснювати свої функції і в інших місцях, якщо вважатиме це бажаним». Самі судді «мають право на періодичну відпустку, час і тривалість якої визначаються Судом, причому до уваги береться відстань від Гааги до постійного місця проживання кожного судді у себе на батьківщині». Передбачено інститут судді ad hoc за ініціативою держави, яка є стороною у справі, що розглядається Міжнародним Судом, але не має у складі цього суду судді, який є її громадянином. Суддя ad hoc «при вступі на посаду робить таку ж саму урочисту заяву, що і члени Суду, бере участь у вирішенні справи на рівних правах зі своїми колегами, так само як і члени Суду, має право голосу і отримує від Суду винагороду за кожен відпрацьований день».

Важливим питанням у діяльності МС ООН є його юрисдикція. У статті 34 Статуту Міжнародного суду ООН зазначається, що «тільки держави можуть бути сторонами по справі, що розглядається Міжнародним судом». МС ООН має загальну юрисдикцію щодо держав як суб'єктів міжнародного права, це виділяє його з-поміж інших міжнародних судів універсального характеру. При цьому Міжнародний Суд не розглядає справи за участю міжнародних організацій, транснаціональних компаній, неурядових організацій або фізичних осіб, навіть якщо ці питання складають неабияку важливість для міжнаціональних відносин.

МС ООН розглядає справу при погодженні юрисдикції Міжнародного Суду двома сторонами шляхом проголошення офіційної заяви з цього приводу. Такий порядок відповідає принципам міжнародного публічного права, зокрема принципу суверенної рівності держав та принципу мирного розв'язання міжнародних спорів, відповідно до яких держави зберігають за собою свободу вибору мирних засобів вирішення спорів між ними. Відповідно до інформації, розміщеної на офіційній вебсторінці Суду, станом на 2023 р. 74 держави з тими чи іншими застереженнями визнають обов'язкову юрисдикцію Суду.

Статут МС ООН передбачає способи висловлення згоди державою на передачу до Міжнародного Суду міжнародного спору, стороною якого вона є: «шляхом спеціальної угоди між сторонами щодо передачі справи до Суду» (п. 1 ст. 36 статуту); «реалізуючи спеціальні статті міжнародних договорів, за якими держави-учасниці заздалегідь передбачають компетенцію Суду на розгляд спору між ними» (п. 1 ст. 36 статуту); «шляхом односторонньої заяви про визнання без особливої угоди, *ipso facto*, щодо будь-якої іншої держави, яка взяла на себе таке ж зобов'язання, обов'язкової юрисдикції Суду з усіх питань, що стосуються: а) тлумачення договору; б) будь-якого питання міжнародного права; в) наявності факту, який у разі свого встановлення являтиме собою порушення міжнародного права; г) характеру та розмірів відшкодування, належних за порушення міжнародного зобов'язання» (п. 2 ст. 36 статуту).

Заяви держав про односторонні застереження про визнання обов'язкової юрисдикції Міжнародного Суду, відповідно до ст. 36 (п. 3), «можуть бути або безумовними, або на умовах взаємності, або на певний час. Такі заяви здаються на зберігання Генеральному секретареві ООН, який забезпечує їхніми копіями всі держави-учасниці Статуту та Секретаря Суду. Заяви, зроблені щодо визнання обов'язкової юрисдикції Постійної палати міжнародного правосуддя, зберігають свою чинність відповідно до умов, викладених у них. У разі спору щодо підсудності справи Суду питання вирішується визначенням Суду».

У практиці Міжнародного Суду може виникнути ситуація, коли держава, яка визнала його обов'язкову юрисдикцію, починає заперечувати її, коли інша держава звертається до Міжнародного Суду. Стаття 36 згаданого статуту передбачає, що «у разі спору про підсудність справи Суду питання вирішується визначенням Суду». Стаття 38 статуту визначає, що «Суд зобов'язаний вирішувати передані йому спори на основі міжнародного права і застосовує міжнародні конвенції, як

загальні, так і спеціальні, що встановлюють правила, визнані державами спору; міжнародний звичай як доказ загальної практики, визнаної як правова норма; загальні принципи права, що визнані цивілізованими націями».

Окрім рішень зі спорів, що в той чи інший спосіб передаються до Міжнародного Суду державами, котрі визнали юрисдикцію Міжнародного Суду, останній наділений компетенцією давати консультативні висновки з будь-яких юридичних питань на запит Генеральної Асамблеї та Ради Безпеки ООН. «Друга черга» запитувачів консультативних висновків складається з інших органів ООН, що входять до її традиційної структури (наприклад, Економічна та соціальна рада ООН), а також спеціалізованих установ ООН і МАГАТЕ – з юридичних питань, що знаходяться у сфері їхньої діяльності. Правом запиту не наділений Секретаріат ООН та міжнародні організації, що не входять до системи ООН. Надання консультативних висновків окремим державам Статутом МС ООН не передбачено.

Відповідно до ст. 40 Статуту Міжнародного Суду «справи порушуються в Суді або нотифікацією про спеціальну угоду, або письмовою заявою на ім'я Секретаря Суду, причому в обох випадках повинні бути зазначені предмет та сторони спору». Спір може бути також переданий на розгляд Міжнародного Суду шляхом односторонньої заяви, що подається однією державою проти іншої на підставі юрисдикційної статті у двосторонньому чи багатосторонньому договорі. Саме цією опцією скористалася Україна, яка звернулася до МС ООН щодо порушення росією Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму та Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації.

Офіційними мовами Міжнародного Суду, відповідно до ст. 36 Статуту МС ООН, «є англійська та французька мови. Якщо сторони погоджуються на ведення справи французькою мовою, то рішення виноситься французькою мовою, а якщо сторони погоджуються на ведення справи англійською мовою, то і рішення має виноситися англійською мовою». Але оскільки обидві мови є офіційними мовами Міжнародного Суду, то статут передбачає «право кожної сторони користуватися тією офіційною мовою, якою вона забажає. В такому разі рішення буде винесено на обох мовах. За клопотанням будь-якої сторони Суд зобов'язаний надати їй можливість користуватися й іншою мовою».

Відповідно до ст. 42 статуту «держави виступають через своїх представників». Це можуть бути дипломатичні представники відповідної держави або інші посадові особи міністерства закордонних справ,

наприклад, юрисконсульти. Представник отримує інформацію, що стосується справи, від секретаря Суду, а також обробляє і надсилає секретарю документи, що аргументують позицію його держави. Представник держави може виступати від її імені на відкритих слуханнях, користуватися в Суді допомогою повірених або адвокатів. Відповідно до п. 3 ст. 42 Статуту Міжнародного Суду «представники держав, повірені та адвокати, що представляють держави в Суді, користуються привілеями та імунітетами, необхідними для самостійного виконання ними своїх функцій».

Стаття 41 статуту передбачає, що «Суд має право вказати, якщо, на його думку, цього вимагають обставини, будь-які тимчасові заходи, які повинні бути прийняті для забезпечення прав кожної зі сторін. Рішення про це має бути доведено до відома сторін та Ради Безпеки ООН». Мета таких тимчасових заходів полягає у тому, щоб змусити сторони утриматися від подальшого розвитку спірної ситуації, поки Міжнародний Суд не винесе остаточного рішення.

Статут МС ООН передбачає, що «судочинство складається з двох частин: письмового та усного судочинства. Письмове судочинство включає подання так званих змагальних паперів, які містять детальний виклад позицій сторін спору». У Статуті вказано, що «всі ці письмові повідомлення здійснюються через секретаря Суду, в порядку та у строк, що встановлюються Судом. Будь-який документ, що представляє кожна сторона, повинен бути переданий іншій стороні в засвідченій копії». Залежно від складності справи, кількості та розміру поданих паперів та строків їх подання, що запитуються сторонами, тривалість письмового етапу судочинства може становити від кількох місяців до кількох років.

Усне судочинство складається із заслуховування Міжнародним Судом свідків, експертів, представників, повірених та адвокатів. У статті 46 Статуту МС ООН закріплено, що «слухання справи в Суді відбувається публічно, якщо сам Суд не прийняв іншого рішення або сторони не вимагають, щоб слухання були закритими. Слухання відбуваються під керівництвом Голови Суду, а якщо він не може вести засідання – то віце-голови. Якщо ні Голова, ні віце-голова не можуть головувати, то на засіданні головує старший із суддів».

Міжнародний Суд визначає спосіб та строки, в які кожна сторона повинна остаточно викласти свої доводи, та вживає всіх заходів для збору доказів. Відповідно до статті 49 вищезгаданого статуту «Суд може навіть до початку слухання справи вимагати від представників держав пред'явлення будь-якого документа або пояснень, а у разі відмови надати документ чи пояснення складається відповідний акт. Статут передбачає

також право Суду доручити проведення розслідування або експертизи будь-якій особі, колегії, бюро чи комісії або іншій організації на свій розсуд».

Відповідно до ст. 55 Статуту «рішення приймається більшістю голосів, а якщо голоси розділилися порівну, голос Голови чи судді, який його заміщує, дає перевагу». Якщо рішення в цілому або в певній частині не відображає одностайної думки всіх суддів, то відповідно до ст. 57 статуту «кожен суддя має право представити свою особливу думку». У процес прийняття рішення залучені усі судді, навіть ті, які мають особливу думку. Відповідно до ст. 58 статуту «рішення підписується Головою та Секретарем Суду та оголошується на відкритому засіданні Суду після відповідного повідомлення представників сторін».

Текст рішення Міжнародного Суду складається з таких частин: «1) вступ, в якому вказуються прізвища суддів та представників сторін, міститься коротка історія розгляду справи та документи, подані кожною стороною; 2) підстави рішення, в яких резюмуються факти, які мають важливе значення для справи, та викладаються причини, що покладені в основу судового рішення; 3) резолютивна частина судового рішення, в якій викладається власне судове рішення і вказується, як голосували судді». У статті 60 Статуту Міжнародного Суду передбачено, що «судове рішення є остаточним і таким, що не підлягає оскарженню. У разі спору щодо змісту та обсягу рішення його тлумачення здійснюється Судом на вимогу будь-якої сторони. Прохання про перегляд рішення може бути заявлено лише на підставі нововиявлених обставин, які за своїм характером можуть мати вирішальний вплив на розв'язання справи і які на час винесення рішення не були відомі ані Суду, ані стороні, яка просить про перегляд, за умови, що така необізнаність не була наслідком недбалості».

Відповідно до ст. 94 Статуту ООН «за невиконання будь-якою стороною рішення Міжнародного суду ООН інша сторона може звернутися до Ради Безпеки ООН, яка може, якщо визнає це необхідним, зробити рекомендації або прийняти рішення про застосування заходів для виконання рішення». Але Рада Безпеки ООН вдається до таких дій лише в тому разі, коли вважає, що невиконання рішень Міжнародного Суду може загрожувати міжнародному миру та безпеці. Таким чином, можна констатувати про відсутність ефективного механізму забезпечення виконання рішень МС ООН.

З часу створення МС ООН й до сьогодні (2023 р.) Міжнародним Судом було зареєстровано понад 150 справ, за розглянутими справами він виніс 116 рішень по суті справ та надав 26 консультативних

висновків. Зараз у провадженні Суду перебувають 14 справ». У 2004 р. стороною спору, що розглядався Міжнародним судом ООН, уперше у своїй історії стала Україна: «16 вересня 2004 р. Румунія передала до Міжнародного суду ООН заяву про порушення справи проти України у зв'язку зі спором щодо встановлення єдиного морського кордону між двома державами в Чорному морі з метою делімітації континентального шельфу та виключних економічних зон обох держав у Чорному морі. Рішення по справі Морська делімітація у Чорному морі (Румунія проти України) винесено 3 лютого 2009 року».

Одним із основних чинників підтвердження якості судочинства МС ООН залишається проблема доказування. Як підкреслює В. Кононенко, це пов'язане насамперед із тим, що питання доказування висвітлені в Статуті МС ООН загальними фразами, що не дають чіткого розуміння конкретних засобів доказування, належності та допустимості доказів, їх оцінки тощо. У п. 75 своєї постанови від 19 квітня 2017 р. щодо прохання України про тимчасові заходи у справі «Україна проти Росії» про застосування Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму та Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації Міжнародний Суд, зокрема, вказав, що «Україна посилається на (а) напад на мирних демонстрантів у Харкові; (в) бомбардування Маріуполя; (с) напад у Волновасі і Краматорську; і (d) знищення повітряного судна малайзійських авіаліній (Flight MH17), які призвели до смерті і поранень великої кількості цивільних осіб. Однак Україна не представила докази, які дали б достатньо підстав вважати, що ці елементи присутні». У рішенні у справі щодо застосування Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації («Грузія проти Російської Федерації») від 1 квітня 2011 р. МС ООН вказав: «...представлені Грузією докази, які належать до часу перед початком військових дій в Південній Осетії в ніч з 7 на 8 серпня 2008 р., не підтвердили наявності правового спору між Грузією і Російською Федерацією з питань, що підпадають під дію Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації від 21 грудня 1965 р.».

Як зауважує В. Кононенко, проблема доведення криється не в складності самої процедури доведення або відсутності належних і допустимих доказів, а у факультативній юрисдикції МС ООН. Факультативна юрисдикція Міжнародного Суду відобразилася і на його історичному рішенні у справі «Україна проти Росії» про застосування Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму та Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації. У своєму рішенні від 31 січня 2024 р. МС ООН визначив, що «Росія

порушила міжнародне право в трьох окремих аспектах: Росія порушила Міжнародну конвенцію про боротьбу з фінансуванням тероризму, Міжнародну конвенцію про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, а також Наказ про застосування тимчасових заходів, виданий Судом 19 квітня 2017 року». Незважаючи на те, що уперше росію, з моменту заснування МС ООН, було визнано порушником міжнародного права, деякі позиції Міжнародного Суду вказують на те, що судді уникали категоричності щодо трактування дій РФ на території України за наданими доказами, що свідчили про явну вину РФ у фінансуванні терористичних угруповань шляхом постачання зброї та інших засобів, що призвело до грубих порушень норм і принципів міжнародного права. Основний акцент було зроблено на невиконанні наказу МС ООН про застосування тимчасових заходів, який зобов'язував РФ «негайно припинити військові операції, які вона розпочала 24 лютого 2022 року на території України» та «забезпечити, аби будь-які військові або нерегулярні збройні формування, будь-які організації, особи, які керуються, підтримуються Росією та перебувають під її впливом, не здійснювали жодних заходів на виконання так званої “військової операції”».

Отже, діяльність Міжнародного суду ООН, незважаючи на зростаючий авторитет цього органу, за сучасних умов потребує вдосконалення. Вразливим місцем щодо функціонування Міжнародного Суду є виконання його рішень та занадто тривалі строки розгляду справ. Крім цього, діяльність МС ООН іноді перетинається з юрисдикцією арбітражно-судових органів із міжнародним статусом.

2.3. Суд Європейського Союзу

У вітчизняній науці інтерес до вивчення інститутів Європейського Союзу виник як наслідок загальнонаціонального курсу України на інтеграцію до Європейських співтовариств. Починаючи з 2000-х рр. з'являються перші дисертаційні та монографічні дослідження з цієї теми, створюються кафедри європейського права та впроваджуються дисципліни з права ЄС. На сьогодні є чимало наукових праць, присвячених дослідженню правової природи Європейського Союзу, проте, як зауважує І. Камінська, має місце недостатня кількість наукових джерел, присвячених комплексному вивченню правової природи судової системи ЄС, засад її організації та функціонування, а також впливу рішень Суду ЄС на правову систему України.

При опрацюванні цієї тематики варто звернути увагу на комплексне дослідження Т. Комарової «Суд Європейського Союзу: розвиток судової системи та практики тлумачення права ЄС». Зазначена робота присвячена питанням становлення та організації судової системи, її взаємодії з судовими системами держав-учасниць і міжнародними судовими інституціями, аналізу джерел процесуального права та порядку їх застосування у провадженнях Суду ЄС, особливостям впливу практики суду ЄС на правову систему та правотлумачної практики суду ЄС у пріоритетних сферах».

Суд Європейського Союзу (Суд Європейських співтовариств (Court of Justice of the European Communities)) був створений у 1952 р. відповідно до Паризького договору про заснування Європейського об'єднання вугілля і сталі. Він «мав забезпечити дотримання законності при тлумаченні та застосуванні положень Паризького договору, а також правил, ухвалених з метою його виконання» (ст. 31). Держави-члени Паризького договору створили суд як контролюючий орган щодо дотримання умов Договору про заснування ЄОВС як його державами-членами, так і верховним органом об'єднання. За час свого існування Суд ЄОВС розглянув 137 справ, серед яких переважали спори між підприємствами та верховним органом. Суд на цьому етапі зробив чимало для того, щоб привчити як бізнес, так і інститути ЄОВС до дотримання норм інтеграційного (європейського) права.

Після підписання у 1993 р. Маастрихтського договору (Договору про Європейський Союз), а пізніше у 1997 р. Амстердамського і у 2001 р. Ніццького договорів про внесення змін до установчих договорів про Євросоюз і Європейські співтовариства повноваження суду, а також його склад було розширено. Правовий статус і юрисдикцію Суду ЄС, що здобув певний авторитет завдяки своїй діяльності зі зміцнення правопорядку співтовариств, закріплено в ст. 19 Договору про ЄС у редакції Лісабонського договору 2007 р. і деталізовано у ст. 251–281 Договору про функціонування ЄС. Крім цього, процедурні питання діяльності суду врегульовано оновленим Статутом Суду ЄС, визначеному Протоколом відповідно до ст. 281 Договору про функціонування ЄС. Суд і Загальний суд встановлюють кожен свій процесуальний регламент, що підлягає схваленню Радою ЄС.

Окрім Суду ЄС, судові функції у співтоваристві виконують декілька установ, наприклад, Європейська рада та Комісія, що обумовлено специфікою інституціональної системи. Однак основними повноваженнями з розгляду суперечок у традиційний судовий спосіб наділені саме суди. Відповідно до ст. 220 Ніццького договору «до

судових установ у Євросоюзі належать Суд ЄС та Суд першої інстанції, при якому можуть створюватись судові палати для здійснення судової компетенції в певних специфічних сферах». Вони діють на принципах взаємодії і субординації.

Суд ЄС засідає в Люксембурзі. У його складі представлені по одному судді від кожної держави-члена та вісім генеральних адвокатів. Відповідно до ст. ст. 221–223 Ніццького договору «вони призначаються терміном на шість років з правом бути переобраними шляхом угоди між урядами держав-членів з-поміж осіб, які мають кваліфікацію для призначення на найвищі судові посади у своїх країнах або є юристами з визнаною компетенцією. Кожні три роки відбувається часткова заміна суддів та генеральних адвокатів». Відповідно до ст. 222 Ніццького договору «на відміну від суддів обов'язком генеральних адвокатів є підготовка та представлення на судовому засіданні мотивованого висновку по справах, які розглядає Суд, з метою допомогти Суду у виконанні його завдань».

Важливе місце в діяльності суду займає керівний апарат. Відповідно до ст. 223 Договору про заснування ЄС «судді обирають зі свого складу голову Суду терміном на три роки з правом переобрання». Суд засідає переважно у повному складі (пленумом), але може також формувати палати: Велику палату, що складається з 11 суддів, та палати, до яких входить від трьох до п'яти суддів. Завданням палат є проведення попередніх розслідувань, винесення рішень у справах певних категорій, тощо.

Засідання суду відбуваються відповідно до положень багатьох установчих і процедурних документів. Згідно зі ст. 16 Протоколу про Статут Суду співтовариств «Суд засідає у Великій палаті на вимогу держави-члена або інституту ЄС, який є стороною в процесі розгляду справи». У повному складі суд засідає, як правило, для розгляду справ про звільнення з посади Омбудсмена, члена Комісії, члена Рахункової палати або якщо він вважає, що надана йому на розгляд справа має виняткову важливість.

Відповідно до ст. 15 Протоколу про Статут Суду співтовариств «провадження в Суді ЄС складається з письмової та усної частин. Для дійсності рішення Суду вимагається, щоб у його ухваленні брала участь непарна кількість суддів».

Цікава ситуація спостерігається з традиційним для міжнародного судочинства інститутом особливої думки судді. Відповідно до ст. 2–4, 6, 8 Протоколу про Статут Суду співтовариств «Суд ЄС задуманий як незалежний орган. Це забезпечується порівняно тривалим терміном

служби, формальною незалежністю від держав-членів, імунітетами та привілеями суддів, заборонаю виконання одночасно з діяльністю у Суді інших функцій, а також можливістю усунення з посади лише шляхом одноголосного рішення Суду та генеральних адвокатів у разі невідповідності займаній посаді». Однак сама процедура рішень передбачає виключну одностайність суддівської думки, що є вагомим засобом тиску на суддів при їх призначенні або переобранні.

Відповідно до ст. 220 Договору про заснування ЄС «Суд ЄС є вищою судовою інстанцією Євросоюзу, яка покликана забезпечувати дотримання законності при тлумаченні та застосуванні положень Договору про заснування ЄС». «У своїй діяльності Суд ЄС виконує функції міжнародного, конституційного, частково адміністративного та цивільного судів. Як міжнародний суд він вирішує спори між державами-членами, які стосуються об'єкта установчого договору» (ст. 239 Договору про заснування ЄС). «До держави-члена, яка не виконує рішень Суду ЄС, останній може застосовувати санкції у формі одноразових виплат або штрафів» (ст. 228 Договору про заснування ЄС).

До широкої юрисдикції суду входить і можливість конституційного тлумачення положень установчих договорів, тому «Суд ЄС розглядає законність актів, прийнятих спільно Європарламентом і Радою, актів Ради, Комісії та Європейського центрального банку, які не належать до рекомендацій і висновків, а також актів Європарламенту, що мають правові наслідки для третіх сторін» (ст. 230 Договору про заснування ЄС). З цією метою з позовами до Суду «можуть звертатися держави-члени, Європарламент, Рада та Комісія на підставі відсутності компетенції, порушення суттєвої процедурної вимоги, порушення установчого договору або іншої норми, що стосується його застосування, або зловживання владою. Таку саму юрисдикцію Суд має щодо позовів, з якими до нього можуть звертатися Рахункова палата та Європейський центральний банк з метою захисту своїх прерогатив» (ст. 230 Ніщцького договору).

Відповідно до ст. 300 Договору про заснування ЄС «Суд ЄС також уповноважений робити висновки щодо відповідності міжнародних угод, які укладаються між ЄС та однією чи більше державами чи міжнародними організаціями». «Якщо передбачувана угода не відповідає положенню Договору про заснування ЄС, то її укладення вимагає внесення змін до установчого договору. Суд ЄС може вирішувати спори, пов'язані з незаконною бездіяльністю (відсутністю проекту постанови або ухваленого акта) Європарламенту, Ради чи Комісії» (ст. 232 Договору про заснування ЄС).

Реалізуючи адміністративну функцію суду, «Суд ЄС має юрисдикцію в будь-якому спорі між ЄС та його службовцями» (ст. 236 Договору про заснування ЄС), а також «у випадках вирішення спорів, що стосуються відшкодування збитків, заподіяних інститутами ЄС чи його службовцями при виконанні ними своїх обов'язків» (ст. ст. 235, 288 Договору про заснування ЄС). Суд також може «надавати висновки стосовно арбітражних застережень, вміщених у контракті, укладеному Співтовариством або за дорученням Співтовариства» (ст. 238 Договору про заснування ЄС), та «розглядати апеляції на рішення Суду першої інстанції» (ст. 225 Договору про заснування ЄС).

Звертатися до Суду ЄС можуть як держави-члени, так і інститути ЄС або навіть фізичні та юридичні особи. На відміну від погоджувальної процедури, що практикується Міжнародним судом ООН, звернення з позовом до Суду ЄС не потребує згоди іншої сторони спору, окрім випадків особливої згоди між сторонами, коли спір між державами-членами стосується предмета Договору про заснування ЄС. Можливість фізичних та юридичних осіб звертатися до Суду ЄС обмежена такими випадками: «коли вони оскаржують законність актів, які мають пряме й безпосереднє відношення до таких осіб» (ст. 230 Договору про заснування ЄС); «коли йдеться про бездіяльність інститутів у формі неприйняття щодо таких осіб актів обов'язкового характеру» (ст. 232 Договору про заснування ЄС). Відповідно до ст. 229 Договору про заснування ЄС «фізичні та юридичні особи можуть також звертатися з позовом до Суду ЄС проти актів, прийнятих спільно Європарламентом та Радою, або самою Радою, які надають Суду необмежену юрисдикцію стосовно санкцій, зазначених у таких актах». Зокрема, Суд ЄС уповноважений регулювати питання збільшення, зменшення або навіть скасування суми штрафів та платежів, що накладаються на правопорушника.

Відповідно до ст. 234 Договору про заснування ЄС «до Суду ЄС можуть також звертатися національні суди держав-членів з проханням винести преюдиціальне рішення стосовно тлумачення Договору про заснування ЄС, дійсності і тлумачення актів інститутів ЄС та ЄЦБ, тлумачення статутів органів, створених за рішенням Ради». Це тягне за собою призупинення судового розгляду справи у відповідному національному суді до винесення рішення Судом ЄС. Після отримання преюдиціального рішення Суду ЄС національний суд поновлює розгляд у справі з метою прийняття остаточного рішення.

Принцип субсидіарності, що реалізується у функціонуванні Європейського Союзу, застосовується і до судової діяльності. Так, Суд

ЄС не уповноважений вирішувати будь-які питання факту, а також застосовувати право ЄС до визначених справою фактів, адже це є компетенцією національних судів. Суд ЄС може вирішувати тільки правові питання, що становлять предмет установчих договорів, дію їхніх норм у правовідносинах між суб'єктами, та визначати право пріоритету щодо внутрішнього права держав-членів. При цьому Суд ЄС не може вирішувати питання, пов'язані з конкуренцією норм внутрішнього права країн-членів та права ЄС, тим більш визнавати на цій підставі відповідне положення внутрішнього права недійсним. Згідно з юрисдикцією Суду ЄС і договорами, що визначають його статус, рішення Суду у преюдиціальному порядку забезпечує однакове тлумачення і застосування права Євросоюзу у всіх державах-членах.

До повноважень Суду ЄС входять питання співробітництва у сфері охорони порядку та правосуддя у кримінальних справах відповідно до Договору про ЄС, зокрема надання преюдиціальних рішень щодо чинності та тлумачення актів, прийнятих у процесі такого співробітництва. Окрім цього, Суд ЄС може приймати висновки щодо законності актів держав-членів, що передбачено відповідними положеннями Договору про Євросоюз. Підставами для оскарження таких актів є істотне порушення процедурних вимог, недотримання положень Договору про Євросоюз і правових норм, що визначають умови його реалізації, зловживання владою, а також відсутність відповідної компетенції.

Згідно зі ст. 35 Договору про Євросоюз «Суд також може розглядати спори як між окремими державами-членами щодо тлумачення або застосування актів, прийнятих у межах співробітництва у згаданій сфері, у разі, якщо цього не може вирішити Рада, так і між окремими державами-членами та Комісією щодо тлумачення або застосування конвенцій, прийняття яких передбачено відповідними положеннями цього розділу». На Суд ЄС покладені й повноваження щодо контролю «за діями держав-членів, які мають намір встановити більш тісну співпрацю між собою, використовуючи для цього інститути, процедури та механізми, створені на основі установчих договорів про Євросоюз та заснування ЄС» (ст. 40 Договору про Євросоюз).

Повноту та безперервність судової діяльності забезпечує Суд першої інстанції, створений у 1989 р. з метою розвантаження Суду ЄС, котрий не встигав вчасно розглядати велику кількість позовів, що накопичувалися роками. Відповідно до ст. 225.1 Договору про заснування ЄС «Суд першої інстанції займався вирішенням окремих категорій справ з правом апеляції до Суду ЄС з питань права». Після

набрання чинності Ніццьким договором Суд першої інстанції отримав більше компетенції, розширив свій склад суддів та поступово перетворився на незалежний судовий орган. До його складу «входить по одному судді від кожної держави-члена. Вимоги до кандидатів у судді ті ж самі, що й у випадку формування складу Суду ЄС. Судді також призначаються за спільною згодою урядів держав-членів на шість років з правом бути переобраними повторно» (ст. 224 Ніццького договору). Як і Суд ЄС, «Суд першої інстанції може засідати у повному складі (пленумом) або створювати палати з трьох чи п'яти суддів. Правила процедури передбачають також проведення засідань у Великій палаті для вирішення основних категорій справ» (ст. 50 Протоколу про Статут Суду співтовариств). Судді Суду першої інстанції можуть вирішувати одноосібно нескладні справи у разі їх невідкладного характеру. Окрім цього, в діяльності Суду першої інстанції не передбачено генеральних адвокатів, «їх функції можуть виконувати члени цього Суду при розгляді справи на пленарному засіданні» (ст. 49 Протоколу про Статут Суду співтовариств).

Що стосується повноважень Суду першої інстанції, то він «наділений юрисдикцією розглядати та виносити рішення у судових справах першої інстанції або у справах, які стосуються законності актів, ухвалених інститутами ЄС» (ст. 230 Договору про заснування ЄС), «розгляду звернень держав-членів та інститутів ЄС про бездіяльність інших інститутів організації» (ст. 232 Договору про заснування ЄС), «вирішення певних категорій спорів, пов'язаних з відшкодуванням збитків у випадку позадоговірної відповідальності Європейського співтовариства» (ст. 235 Договору про заснування ЄС), «спорів за участю службовців Євросоюзу» (ст. 236 Договору про заснування ЄС), «захисту права на інтелектуальну власність, надання висновків на основі арбітражного застереження» (ст. 238 Договору про заснування ЄС). Рішення, винесені Судом першої інстанції у цих категоріях справ, «можуть підлягати апеляції до Суду ЄС на підставі питань права» (ст. 225.1 Ніццького договору). Апеляція повинна базуватися на основі «відсутності компетенції Суду першої інстанції, на порушенні процедури, яка негативно вплинула на інтереси заявника, на порушенні Судом першої інстанції права співтовариства» (ст. 58 Протоколу про Статут Суду співтовариств). Якщо апеляцію задоволено, «Суд ЄС може скасувати рішення Суду першої інстанції або повернути йому справу для перегляду» (ст. 61 Протоколу про Статут Суду співтовариств).

Крім цього, «Суд першої інстанції має юрисдикцію щодо винесення преюдиціальних рішень відповідно до ст. 234 Договору про заснування

ЄС. Такі рішення можуть переглядатися Судом ЄС, якщо існує загроза цілісності й узгодженості права Євросоюзу» (ст. 225.3 Ніщцького договору). Суд першої інстанції має юрисдикцію тільки в межах Договору про заснування ЄС.

При Суді першої інстанції за рішенням Ради Євросоюзу «можуть створюватися Судові палати або колегії для розгляду в першій інстанції певних видів справ у спеціальних сферах. Члени судових палат призначаються Радою з осіб, незалежність яких не викликає сумнівів та які мають необхідну компетентність для зайняття судових посад» (ст. 225(a) Ніщцького договору). «Рішення судових палат можуть підлягати апеляції до Суду першої інстанції як на підставі питань права, так і питань факту. У свою чергу винесені у зв'язку з цим рішення Суду першої інстанції можуть підлягати перегляду Судом ЄС» (ст. 225.2 Ніщцького договору).

Після Лісабонської угоди 2007 р. судову систему Європейського Союзу складає Суд Справедливості Європейського Союзу, до складу якого входить Європейський Суд справедливості та Загальний суд. Суд Справедливості Європейського Союзу складається з одного судді від кожної держави-члена. Цікавою є роль Генеральних адвокатів, які допомагають суду. Серед їх основних функціональних обов'язків зазначається надання обґрунтованих висновків у справах, в яких вони беруть участь. Генеральні адвокати делегуються від найбільших держав-членів ЄС, тобто Німеччини, Франції, Іспанії та Італії, що стало усталеною практикою. Крім того, відповідно до Декларації щодо ст. 252 Договору про функціонування ЄС стосовно кількості Генеральних адвокатів, яка додана до Договору про функціонування ЄС, своїх Генеральних адвокатів буде постійно призначати ще й Польща, а інші Генеральні адвокати будуть призначатися державами-членами шляхом ротації.

Судова практика Європейського Союзу суттєво впливає на розвиток права Європейських інтеграційних об'єднань, зокрема шляхом установлення доктрини прямої дії положень права ЄС у внутрішніх правопорядках держав-членів. Обґрунтування прямої дії положень права ЄС та пріоритету положень права ЄС щодо норм внутрішнього права держав-членів спостерігається у чисельних рішеннях Суду ЄС. При визначенні прямої дії положень права Євросоюзу Суд ЄС «враховував той факт, що в установчих договорах йдеться тільки про пряму дію регламентів інститутів ЄС» (ст. 249 Договору про заснування ЄС). Впровадження доктрини прямої дії положень права ЄС, якщо слідувати логіці існування самого суду, обумовлено необхідністю забезпечити

виконання цілей установчих договорів ЄС. У подальшому своїми рішеннями у справах 6/64 *Costa v. E.N.E.L.* (1964), 106/77 *Simmental* (1978), C128/92 *H.J. Banks & Co. Ltd.* (1994) суд визначив критерії щодо норм прямої дії права Євросоюзу.

Рішення Суду ЄС створили своєрідний прецедент, на який неодноразово посилалися національні суди держав-членів для обґрунтування пріоритету права ЄС над нормами внутрішнього права. Однак інституційна криза останніх років позначилася і на рішеннях деяких національних судів країн-членів, що негативним чином впливає на одноманітне розуміння природи права Євросоюзу. Так, Конституційний суд Польщі своїм рішенням від 13.10.2021 підтвердив, що польська Конституція має перевагу над законодавством Європейського Союзу. Згідно з рішенням суду право ЄС має пріоритет над польськими законами тільки у частині переданих Польщею компетенцій. Ситуація, в якій ЄС буде створювати правові норми, що виходять за межі цих компетенцій, і їхня перевага означали б втрату Польщею національного суверенітету, – йдеться у рішенні суду.

Таким чином, Суд ЄС є на сьогодні поважним інститутом, що користується авторитетом серед більшості країн-членів, спрямовує свою діяльність на утвердження основних принципових постулатів функціонування Євросоюзу, забезпечує ефективний судовий захист у сферах регулювання права ЄС, сформулювавши його основні кваліфікаційні ознаки. Водночас реформування судової системи ЄС триває, уніфікуються його структурні елементи та ті інституційні механізми, що не викликають заперечень із погляду їх сприйняття на національному рівні. Слід відзначити поширення юрисдикції Суду ЄС на процедури захисту прав людини відповідно до Хартії 2000 року. Діяльність Суду ЄС має значення і для євроінтеграційних прагнень України, оскільки дає змогу поглибити розуміння особливостей функціонування судової системи ЄС, здійснити рецепцію положень щодо судової діяльності співтовариств на національному рівні.

2.4. Суд Європейської асоціації вільної торгівлі

Суд Європейської асоціації вільної торгівлі є міжнародною судовою установою, створеною відповідно до Угоди про Європейський економічний простір 1992 р. Діяльність Суду ЄАВТ має допоміжний характер у межах функціонування ЄАВТ. Суд не є основним органом ЄАВТ відповідно до установчої Конвенції 1960 р. Суд ЄАВТ розпочав

свою роботу 01 січня 1994 р., його місцем розташування є м. Люксембург.

Основною ідеєю Угоди про Єдиний економічний простір (далі – ЄЕП) є уніфікація законодавчих положень країн ЄАВТ із нормами і стандартами Європейського Союзу. Юрисдикція Суду ЄАВТ обмежена рамками Угоди про ЄЕП, укладеної між країнами ЄАВТ та Європейським Союзом. Окрім Угоди про ЄЕП, діяльність Суду ЄАВТ регламентована Угодою між державами-членами ЄАВТ про заснування контролюючого органу та Суду від 1992 р., зокрема Протоколом № 5, що не тільки визначає статус Суду ЄАВТ, а й установлює Правила-процедури Суду ЄАВТ, прийняті Судом у 1994 році. Суд ЄАВТ «повинен тлумачити положення Угоди про ЄЕП в тій мірі, в якій вони повторюють норми установчих договорів ЄС і створені на їх основі норми джерел вторинного права відповідно до прецедентного права Суду ЄС, які існували на момент укладення Угоди про ЄЕП» (ст. 6 Угоди про ЄЕП і ст. 3 Угоди про заснування контролюючого органу і Суду).

Суд ЄАВТ діє у складі трьох суддів, які призначаються країнами ЄАВТ – учасницями ЄЕП (Ісландія, Ліхтенштейн та Норвегія) на шість років. Окрім цього, у складі Суду діють шість суддів *ad hoc* для ситуацій, коли звичайний суддя Суду ЄАВТ не може діяти в конкретній справі, а також реєстратор, відповідальний за адміністрування Суду ЄАВТ з певних процедурних та інших питань. До суду також входить штат із 13 співробітників, які надають юридичну та адміністративну допомогу. Зі свого складу судді Суду ЄАВТ обирають голову Суду на три роки. Статус суддів схожий зі статусом суддів Суду ЄС. У зв'язку з малою кількістю суддів «справа завжди розглядається колегіально, і винесене рішення буде дійсним, тільки якщо в розгляді справи брали участь всі три судді» (ст. 29 Угоди про заснування наглядового органу).

Юрисдикція Суду ЄАВТ подібна до юрисдикції Суду ЄС, отже, категоріями справ, підсудних Суду ЄАВТ, є такі:

1. Позови проти держав-членів за невиконання зобов'язань згідно з Угодою про ЄЕП або угодами про створення органів нагляду. Позивачем у таких спорах буде регулюючий орган (еквівалент Європейської комісії), уповноважений стежити за виконанням зобов'язань країн-членів ЄАВТ. Подібно до аналогічних проваджень у Суді ЄС провадженням у Суді ЄАВТ має передувати стадія перевірки наглядовим органом, під час якої державам-учасницям спрямовується мотивований висновок контролюючого органу і надається можливість відповісти на висунуті звинувачення. Якщо під час попереднього провадження не вдалося вирішити будь-які розбіжності, наглядовий орган може звернутися до

суду ЄАВТ. Якщо в результаті судового розгляду державу визнають винною, вона повинна негайно припинити свою незаконну діяльність;

2. Спори між двома або більше державами-членами ЄЕП щодо тлумачення та застосування Угоди про ЄЕП, Угоди про Постійний комітет країн ЄАВТ і Угоди про заснування контролюючого органу;

3. Позови про анулювання. Позивачами в таких позовах можуть бути як держави-учасниці Угоди про ЄЕП, так і фізичні та юридичні особи (останні мають право на позов тільки в тому випадку, якщо акт, що оскаржується (нормативний або індивідуальний), прямо або побічно порушує їх права і законні інтереси в економічній сфері. Найчастіше за позовами юридичних осіб Суд ЄАВТ виступає як касаційна інстанція щодо рішень контролюючого органу ЄАВТ у сфері конкуренції. Найпоширенішими причинами позову є некомпетентність, процедурні чи матеріальні порушення;

4. Претензії щодо бездіяльності, що подаються до наглядових органів державами-учасницями Угоди про ЄЕП та фізичними й юридичними особами у разі невиконання ними своїх зобов'язань. Як і в контексті розгляду подібних спорів у Загальному суді ЄС, фізичні та юридичні особи можуть порушувати такі справи, лише якщо бездіяльність наглядового органу прямо чи опосередковано порушує їхні права та законні інтереси. Щоб дотриматися процедури розгляду скарг, необхідно спочатку подати скаргу на бездіяльність;

5. Позови про відшкодування збитків. У таких спорах відповідачами виступають контролюючі органи. Як і у випадку судочинства Суду ЄС, питання договірної відповідальності залежать від права, що застосовується до відповідного контракту. Питання позадоговірної відповідальності вирішуються за загальними правовими принципами. Відшкодування поширюється на всі збитки, що виникли у зв'язку з протиправними діями, у тому числі діями працівників контролюючих органів під час виконання ними службових обов'язків;

6. Надання консультативних висновків про тлумачення. У юридичному плані консультативний висновок Суду ЄАВТ схожий на відповідь Суду ЄС на попередній запит. Як і у випадку попереднього клопотання, національний суд повинен вирішити справу на основі пояснень, що містяться у висновку. Незважаючи на загальну схожість із судовим процесом щодо попереднього розгляду заяви, є одна істотна відмінність: угода не надає юридичної сили висновку.

Мова судочинства в Суді ЄАВТ – англійська, однак консультативний висновок складається як англійською, так і мовою країни ЄАВТ, з якої надійшов запит. Механізм звернення до суду

традиційний для національного судочинства. До секретаря суду подається заява, в якій повинно бути зазначено предмет спору, правові джерела та вимоги до відповідача. До заяви додаються документи, що підтверджують обставини предмета суперечки. Однак відсутність таких документів не перешкоджатиме прийняттю заяви, і заявнику буде надано розумний період часу для виправлення помилок у процедурі.

Стадії розгляду справи, як і у випадку судочинства Суду ЄС, мають усну і письмову частини. Розгляд справи характеризується активною роллю суддів. Вони мають право вимагати будь-які додаткові документи, котрі вважають необхідними для розгляду справи. Якщо суд вирішить перейти до другої усної стадії, сторони повинні мати представника (якщо сторона є державою-членом ЄАВТ, контролюючим органом, ЄС або Європейською комісією) або юриста, який володіє правом ведення справ у судах на території держав-учасниць ЄЕП. Відповідно до статті 20 Статуту Суду ЄАВТ «держави-учасниці та Контролюючий орган мають право висловлювати власну точку зору щодо предмета спору, навіть якщо вони не беруть участі в судовому розгляді».

Для прийняття рішень у справі необхідна більшість голосів суддів, які висловлюють свою позицію після таємної наради. Рішення Суду ЄАВТ є юридично обов'язковим (за винятком консультативних висновків). Існує процедура перегляду справи у разі виникнення нових обставин, але лише протягом 10 років із моменту винесення первинного рішення. Інших підстав для перегляду рішення у справі не передбачено.

Таким чином, Суд ЄАВТ є вагомим механізмом, що забезпечує досягнення головної мети Угоди про ЄЕП, а саме: забезпечення рівного доступу до внутрішнього ринку ЄС для компаній із держав-членів ЄАВТ і підвищення рівня захисту для компаній із держав-членів ЄС під час взаємодії з державами-членами ЄАВТ або їхніми суб'єктами господарювання. Саме такий стан робить діяльність Суду ЄАВТ схожою на аналогічні судові процедури в межах функціонування Суду ЄС. Мета щодо уніфікації положень установчих договорів цих об'єднань досягається шляхом взаємодії практики Суду ЄАВТ та Суду Європейського Союзу.

Питання для самоконтролю:

1. Особливості правового статусу судді міжнародної судової установи.
2. Міжнародний суд ООН. Правовий статус судді МС ООН.
3. Статут Міжнародного суду ООН.
4. Утворення Міжнародного суду ООН. Компетенція МС ООН.
5. Процедура розгляду справ МС ООН. Рішення МС ООН.
6. Суд Європейського Союзу: правовий статус, функції, склад, процедура.
7. Інші європейські міжнародні судові установи загальної компетенції (Суд ЄАВТ, Суд Бенілюксу).

Спеціальна література:

Нормативно-правові акти

1. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_118.
2. Договір про заснування Європейської Спільноти (Договір про заснування Європейського економічного співтовариства). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text.
3. Загальна декларація прав людини : Декларація ООН від 10.12.1948. *Голос України*. 2008. № 236.
4. Наказ Міжнародного суду ООН про застосування тимчасових заходів. URL : <https://www.icj-cij.org/docket/files/166/19412.pdf>.
5. Ніццький договір про внесення змін та доповнень до Договору про Європейський Союз, Договорів про заснування Європейських Співтовариств та деяких пов'язаних з ними актів (2001/C80/01). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_261#Text.
6. Рішення Міжнародного суду ООН у справі про делімітацію морських просторів у Чорному морі (Румунія проти України) від 03 лютого 2009 р. *Міжнародне право*. 2012. № 1. С. 170–233.
7. Статут Організації Об'єднаних Націй. URL : https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf.
8. 1907 Convention for the Pacific Settlement of International Disputes. URL : <https://docs.pca-cpa.org/2016/01/bd7626f1-1907-convention-for-the-pacific-settlement-of-international-disputes.pdf>.
9. Protocol on the Statute of the Court of Justice of the European Union. URL : <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2004:310:0210:0224:EN:PDF>.
10. Agreement between the EFTA states on the Establishment of a surveillance authority and a Court of Justice. URL :

<https://www.efta.int/sites/default/files/documents/legal-texts/the-surveillance-and-court-agreement/agreement-annexes-and-protocols/Surveillance-and-Court-Agreement-consolidated.pdf>.

11. Application of the International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism and of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Ukraine v. Russian Federation). 19 April 2017. URL : <http://www.icj-cij.org/files/case-related/166/19394.pdf>.

12. Application of the International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism and of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Ukraine v. Russian Federation). 31 January 2024. URL : <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/166/166-20240131-jud-01-00-en.pdf>.

13. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union. *Official Journal of the European Union*. 7 June 2016. Vol. 59. P. 1–388. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=OJ:C:2016:202:FULL&from=EN>.

14. Rules of Court (1978). *International Court of Justice*. URL : <https://www.icj-cij.org/rules>.

15. Treaty establishing the European Coal and Steel Community. URL : http://aei.pitt.edu/37145/1/ECSC_Treaty_1951.pdf.

Підручники, навчальні посібники, наукові публікації, інтернет-ресурси

1. Алямкін Р. В. Мирне вирішення міжнародних територіальних спорів: практика міжнародних судових органів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2011. 16 с.

2. Алямкін Р. В. Роль Міжнародного Суду ООН у забезпеченні міжнародного правопорядку: практика врегулювання міжнародних територіальних спорів. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2010. № 4. С. 83–87.

3. Антипенко В. Ф., Тимченко Л. Д., Беглий О. В., Радзівілл О. А. та ін. Міжнародне публічне право : підруч. : у 3-х т. Київ : НАУ, 2012. Т. 1. 420 с.

4. Антонович М. Міжнародне публічне право: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 384 с.

5. Безега Т. М. Українсько-румунські територіальні суперечності: історичний аналіз та сучасний стан. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія : Історія. 2012. Вип. 29. С. 36–42.

6. Булгакова Д. О. Міжнародний договір у системі права Європейського Союзу (теоретичні аспекти) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Харків, 2011. 197 с.

7. Буткевич В. Г. Міжнародне право. Основи теорії: підруч. Київ : Либідь, 2004. 816 с.

8. Вітман К. М. та ін. Міжнародне судочинство / за заг. ред.

Ю. С. Шемшученка. Київ : Юрид. думка, 2009. 258 с.

9. Войціховський А. В. Міжнародне право : підруч. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2020. 544 с.

10. Гаріна О. Процес «Румунія проти України»: справа про розмежування морських просторів між Україною та Румунією в Чорному морі. *Юридичний авангард*. 2009. № 1. С. 218–224.

11. Гердеген М. Міжнародне право / пер. з нім. Київ : К.І.С., 2011. 515 с.

12. Денисенко С. І. Судова практика Суду ЄС як основа для удосконалення митного законодавства України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 788–790. URL : http://lsej.org.ua/11_2022/191.pdf.

13. Дмитриченко І. В. Практика застосування Міжнародним Судом ООН і міжнародними арбітражами принципів та норм морської делімітації : навч. посіб. Миколаїв : Атол, 2004. 92 с.

14. Дмитрієв А. І., Муравйов В. І. Міжнародне публічне право : навч. посібник. Київ : Юрінком, 2000. 640 с.

15. Камінська І. В. Судова система ЄС: гносеологічні засади функціонування та розвитку. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 47–53.

16. Караман І. Рішення Міжнародного суду ООН у справі про делімітацію Чорного моря. *Право України*. 2012. № 3–4. С. 242–250.

17. Климович Н. Рішення судів ЄС та їх місце серед джерел права регіональних об'єднань економічної інтеграції. *Український часопис міжнародного права*. 2022. № 4. С. 45–53.

18. Комарова Т. В. Суд Європейського Союзу: розвиток судової системи та практики тлумачення права ЄС : монографія. Харків : Право, 2018. 526 с.

19. Кононенко В. П. Використання автономних засобів для забезпечення права на необхідну оборону в контексті міжнародного права. *Вісник Верховного Суду України*. 2013. № 10 (158). С. 42–46.

20. Кононенко В. П. Вирішення територіальних спорів Міжнародним Судом ООН: теорія і практика : монографія. Київ ; Одеса: Фенікс, 2018. 438 с.

21. Конституційний суд Польщі підтвердив пріоритет Конституції над законами ЄС. *LB.ua*. URL : https://lb.ua/world/2021/10/07/495777_konstitutsiy_niy_sud_polshchi.html.

22. Коптєва О. О. Роль Міжнародного Суду ООН у становленні розуміння зобов'язань erga omnes. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2011. № 4. С. 132–137.

23. Лихвар В. В. Міжнародне правосуддя у формі репарацій. *Часопис Київського університету права*. 2022. № 2–4. С. 194–198.

24. Ліпкан В. А. та ін. Міжнародне право : підруч. / за заг. ред. Ліпкана В. А. Київ : КНТ, 2009. 751 с.

25. Мицик В. В., Буроменський М. В., Гнатовський М. М. та ін. Міжнародне публічне право : підруч. : у 2-х т. / за заг. ред. В. В. Мицика. Харків : Право, 2018. Т. 2 : Основні галузі. 624 с.

26. Міжнародне право : навч. посіб. / за ред. М. В. Буроменського Київ : Юрінком Інтер, 2006. 336 с.
27. Міжнародне публічне право : навч. посібник / відп. ред. Ю. С. Шемшеченко, Л. В. Губерський. Київ : Юрінком Інтер, 2000. 640 с.
28. Міжнародне публічне право : підруч. / за заг. ред. Т. Л. Сироїд. Харків : Право, 2020. 648 с.
29. Міжнародне публічне право : підруч. 2-е вид. / за ред. В. М. Репецького. Київ : Знання, 2012. 437 с.
30. Рудницька О. П. Роль Міжнародного суду ООН у вирішенні міждержавних спорів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 539–543. URL : http://www.lsej.org.ua/2_2023/128.pdf.
31. Савчук К. О., Мельничук О. І. Міжнародний суд ООН як засіб мирного розв'язання міжнародних спорів у сучасному міжнародному праві. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 4. С. 341–347.
32. Святун О. В. Практика міжнародного суду ООН у сфері консульського захисту на прикладі США. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2009. Вип. 84. Ч. 2. С. 203–205.
33. Степаненко К. В. Європейське інтеграційне правосуддя: поняття та основні форми. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 645–648. URL : http://www.lsej.org.ua/4_2021/161.pdf
34. Степаненко К. В. Система судочинства в зарубіжних країнах та міжнародні суди : наук.-практ. рек. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2010. 37 с.
35. Теліпко В. Е., Овчаренко А. С. Міжнародне публічне право: навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 608 с.
36. Фалалєєва Л. Г. Реформування суду Європейського Союзу та практика захисту основоположних прав. *Правова держава*. 2019. Вип. 30. С. 407–418.
37. Філяніна Л. А., Гузема В. І. Сучасні реалії міжнародно-правових засобів вирішення міжнародних територіальних спорів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 87–93.
38. Черкес М. Ю. Міжнародне право : підруч. 6-е вид. Київ : Знання, 2011. 398 с.
39. Шпак І. В. Вплив практики Міжнародного Суду ООН на розвиток системи міжнародного звичаєвого права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. № 62. С. 357–365.
40. Court of Justice of the European Union. URL : https://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_6999/en/.
41. International Court of Justice. URL : <https://www.icj-cij.org/home>.
42. Permanent Court of Arbitration. URL : <https://pca-cpa.org/cases/>.
43. Summaries of Judgments, Advisory Opinions and Orders of the International Court of Justice. 2008–2012. New York : United Nations, 2013. 340 p. URL : https://legal.un.org/icjsummaries/documents/english/st_leg_serf1_add5.pdf.

Розділ 3

МІЖНАРОДНІ СУДОВІ УСТАНОВИ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ, ТРИБУНАЛИ ТА АРБІТРАЖІ

- 3.1. Міжнародний кримінальний суд.
- 3.2. Міжнародні кримінальні трибунали.
- 3.3. Міжнародний трибунал з морського права.
- 3.4. Суд з примирення та арбітражу Організації з безпеки і співробітництва в Європі.
- 3.5. Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України.
- 3.6. Міжнародний арбітражний суд Міжнародної торгової палати.
- 3.7. Лондонський міжнародний третейський суд.
- 3.8. Арбітражний інститут Торгової палати м. Стокгольма.
- 3.9. Орган з вирішення спорів Світової організації торгівлі.
- 3.10. Міжнародний центр з врегулювання інвестиційних спорів.

3.1. Міжнародний кримінальний суд

На тлі глобальних викликів міжнародна практика розгляду кримінальних злочинів та переслідування міжнародних злочинців удосконалюється і стає все більш нормованою. Порушення принципів міжнародного права та, як наслідок, вчинення міжнародних злочинів та злочинів міжнародного характеру вимагає не тільки політичної реакції, а і створення моделі відновлення справедливості на підставі міжнаціонального співробітництва. Сучасне кримінальне судочинство передбачає визначення видів загроз міжнародному порядку, механізму притягнення суб'єктів міжнародного права до відповідальності за дії, що кваліфікуються міжнародною спільнотою як міжнародні злочини, та вироблення процесуальних норм для судового розгляду.

Ідея створення міжнародного суду із кримінальною юрисдикцією виникла після закінчення Другої світової війни на тлі прийняття у 1945 р. угоди про створення Міжнародного воєнного трибуналу для переслідування та покарання головних воєнних злочинців. Важливою складовою цієї угоди став Статут Міжнародного воєнного трибуналу, в якому дано чітку правову кваліфікацію найтяжчим міжнародним злочинам, злочинам проти миру, воєнним злочинам, злочинам проти

людства. Міжнародні угоди, що були вироблені в ході нюрнберзького процесу, стали фундаментом цілої низки міжнародно-правових актів у сфері кримінального судочинства.

Друга світова війна змусила міжнародне співтовариство принципово переглянути ставлення до прав особи, тож, окрім початку формування міжнародної системи захисту прав і свобод людини, Генеральна Асамблея ООН у 1948 році порушила питання про створення Міжнародного кримінального суду. У 1950 році, після вивчення й обговорення цього питання, Комісія з міжнародного права надала на розгляд Генеральній Асамблеї ООН розгорнуту доповідь, в якій підтвердила необхідність створення такого суду, а також розвитку системи міжнародного кримінального права. Подальші кроки на шляху утвердження міжнародної кримінальної юстиції були загальмовані через посилення протистояння між країнами західного світу та країнами соціалістичного табору, тож ідею щодо створення Міжнародного кримінального суду було «заморожено» на 40 років.

У 1990 році Генеральна Асамблея ООН запропонувала Комісії з міжнародного права відновити роботу зі створення Міжнародного кримінального суду та розробити відповідні проєкти. У 1998 році на Міжнародній дипломатичній конференції у м. Рим було прийнято рішення про створення *Міжнародного кримінального суду* (International Criminal Court) та ухвалення його Статуту. Місцем перебування суду визначено м. Гаага (Нідерланди).

Римський статут детально регламентує порядок організації та діяльності Міжнародного кримінального суду. Відповідно до ст. ст. 1, 2 Римського статуту «спір на міжнародному рівні є спором між державою-учасницею Статуту та підсудним. Суд встановлює відносини з ООН шляхом укладення угоди, яка затверджується асамблеєю держав-учасниць Статуту та укладається надалі від імені Суду його головою». Стаття 4 статуту проголошує: «Міжнародний кримінальний суд має міжнародну правосуб'єктність і може здійснювати свої функції та повноваження на території іншої держави-учасниці Статуту, а за наявності спеціальної угоди – і на території тієї держави, яка не є учасницею Статуту»; «Юрисдикція Суду обмежується найбільш серйозними злочинами, що викликають стурбованість усього міжнародного співтовариства». Відповідно до ст. 5 згаданого статуту «Суд має юрисдикцію відносно таких злочинів: злочини геноциду; злочини проти людяності; військові злочини; злочини агресії».

Питання прийнятності справ встановлюються відповідно до ст. 17 Римського статуту. Згідно із ст. 21 статуту «при вирішенні справ Суд

застосовує: Статут, Елементи злочинів і Правила процедури та доказування; у відповідних випадках – міжнародні договори, принципи та норми міжнародного права, включаючи загальновизнані принципи міжнародного права врегулювання збройних конфліктів; в останню чергу Суд застосовує загальні принципи права, узяті ним з національних законів правових систем світу, включаючи, відповідно, національні закони держав, які при звичайних обставинах здійснювали б юрисдикцію відносно даного злочину, за умови, що ці принципи не є несумісними з дійсним Статутом, з міжнародним правом і міжнародно визнаними нормами та стандартами».

Відповідно до Римського статуту «Міжнародний кримінальний суд здійснює свою юрисдикцію щодо передбачених злочинів, коли ситуація, за якої вчинено один чи кілька злочинів, передана державою-учасницею прокурору Міжнародного кримінального суду або Раді Безпеки ООН, або коли прокурор почав самостійне розслідування відповідно до процедури, передбаченої ст. 15 Статуту». «Міжнародний кримінальний суд наділений юрисдикцією щодо злочинів проти здійснення ним правосуддя» (ст. 70 статуту). Статутом передбачено, що «Міжнародний кримінальний суд здійснюватиме юрисдикцію щодо злочину агресії тільки після прийняття положення стосовно визначення цього злочину та умов здійснення такої юрисдикції. Держава, яка стає учасницею Статуту, визнає цим юрисдикцію Міжнародного кримінального суду щодо зазначених злочинів».

Відповідно до ст. 34 статуту «Суд складається із 18 суддів, до складу суду входять: президія, судове відділення, апеляційне відділення, відділення попереднього провадження, канцелярія прокурора та секретаріат». Статутом визначено порядок обрання суддів та строк їхніх повноважень: «дев'ять років без наступного переобрання. Судді обираються на засіданні асамблеї держав-учасниць Статуту шляхом таємного голосування з-поміж кандидатів, поданих державами, і виконують свої функції на постійній основі».

Також «Суд не має юрисдикції відносно особи, що не досягла 18-літнього віку на момент вчинення злочину» (ст. 26 статуту). Важливим положенням є ст. 29 статуту, яка передбачає, що «відносно злочинів, що підпадають під юрисдикцію Суду, не встановлюються строки давності». «Особа, що вчинила злочин та підпадає під юрисдикцію Суду, несе індивідуальну відповідальність і підлягає покаранню відповідно до Статуту. Максимальне покарання, яке Суд може застосувати, – це довічне позбавлення волі, до якого особа може бути засуджена в разі виняткової небезпечності злочину та засудженої особи» (ст. 77 статуту).

Крім того, «Суд може покарати злочинця до позбавлення волі на певний строк, який не перевищує 30 років. Покарання відбувається у тюремних установах держав-учасниць Статуту згідно з угодами, досягнутими Судом. В усіх випадках вирок переглядається після відбуття засудженим двох третин строку покарання, а в разі засудження його до довічного позбавлення волі – після відбуття ним 25 років».

Україна підписала Римський статут Міжнародного кримінального суду у 2000 році, але питання ратифікації статуту перебуває на сьогодні в процесі опрацювання. У 2001 році Президент України звернувся з конституційним поданням до Конституційного Суду України з приводу відповідності Римського статуту положенням Конституції України, і в тому ж році КСУ своїм рішенням погодився з цими аргументами, зазначивши, що його ратифікація можлива лише після внесення відповідних змін до Основного закону.

Як зауважує Н. Дрьоміна, питання про ратифікацію Римського статуту МКС пов'язане з вирішенням низки складних правових проблем. Водночас анексія рф у 2014 році АРК загострила це питання, і взаємодія України та МКС набула подальшого розвитку після того, як наша держава визнала *ad hoc* юрисдикцію суду в порядку, передбаченому ст. 12 (3) його статуту. Уперше Україна прийняла юрисдикцію МКС в лютому та квітні 2014 року – щодо злочинів, вчинених під час мирних протестів в Україні з 21 листопада 2013 до 22 лютого 2014 року. Вдруге, коли Україна визнала юрисдикцію *ad hoc* МКС, – щодо воєнних злочинів та злочинів проти людяності, які вчинені на території України з 20 лютого 2014 р. 17 квітня 2014 року уряд України, відповідно до статті 12 (3) Римського статуту, подав заяву, в якій визнав юрисдикцію МКС щодо злочинів, що ймовірно мали місце на території України, після чого відповідно до статті 12 (3) Римського статуту Канцелярія Прокурора розпочала попереднє вивчення справи.

Після звернення у березні 2022 року 43 країн-учасниць Римського статуту на тлі повномасштабного вторгнення рф Міжнародний кримінальний суд став учасником Спільної слідчої групи на платформі Євроюсту, до якої увійшли Україна, Литва, Польща, Латвія, Естонія та Словаччина. У липні 2023 року в Гаазі відкрився Міжнародний центр розслідування злочину агресії (ІСРА), в якому наразі працюють прокурори МКС. Вони збирають докази на проміжному етапі перед створенням спеціального трибуналу для притягнення до відповідальності посадових осіб рф за розв'язання війни в Україні. Потреба в такому органі виникла через те, що МКС не має мандату розслідувати злочин агресії.

В Україні Міжнародний кримінальний суд займається конкретними воєнними злочинами проти людяності, і зокрема, уже видав ордер на арешт президента рф за депортацію дітей. У вересні 2023 року Міжнародний кримінальний суд відкрив свій польовий офіс в Києві. Зазначена динаміка свідчить про те, що МКС є головною міжнародною судовою установою кримінальної юстиції, з якою Україна пов'язує справедливе розслідування міжнародних злочинів та притягнення винних до відповідальності.

Принциповим питанням для України є покарання представників політичної верхівки рф. Видання МКС у березні 2023 року ордеру на арешт в. путіна та м. львової-белової стало переломним моментом у комунікації з Судом. Вперше на міжнародному рівні президент ядерної країни, що здійснила агресію, звинувачується у серйозних злочинах, зокрема мова йде про депортацію українських дітей. І хоча реальний судовий процес над вказаними особами є віддаленою перспективою, ця акція заклала підвалини для осуду дії рф на міжнародному рівні, відновлення принципів міжнародного права та здійснення компенсації за завдані в результаті агресії збитки. З погляду міжнародного кримінального права, це можна вважати прецедентом для подальших судових процесів МКС над військовими злочинцями.

Арешт президента рф, згідно з нормами міжнародного права та Римського статуту, можливий на території тих країн, які визнають юрисдикцію Міжнародного кримінального суду. Це стосується і тих держав, що підписали, але не ратифікували Римський статут, зокрема США. Сподівання на швидкий арешт військового злочинця мають бути підкріплені багатьма доказами, зібраними у встановленому порядку уповноваженими на те органами і посадовими особами. На цьому етапі (2024 р.) доказова база виявилася достатньою, щоб МКС висунув обвинувачення президенту рф, а самі діяння, що навіть містять ознаки злочину геноциду, дозволяють здійснити арешт, оскільки Суд не визнає імунітет глави держави стосовно скоєння цього виду злочину.

Однак не слід забувати, що депортація українських дітей є лише частиною тих злочинів, що їх вчинила і продовжує чинити рф на території України починаючи з 2014 року. За даними Офісу Генерального прокурора України, станом на квітень 2024 р. було вже зареєстровано 130 820 злочинів агресії та військових злочинів, а також 17 153 злочинів проти національної безпеки. Найбільший резонанс викликає кількість злочинів, скоєних щодо українських дітей. Так, у результаті агресивних дій рф уже загинуло 545 дітей, поранено 1304 дитини, і ця статистика щодня поповнюється новими злочинами, змушуючи Україну шукати

більш дієві заходи із захисту неповнолітніх та одночасно створювати разом із зарубіжними партнерами юридичні передумови для покарання злочинців.

Отже, створення Міжнародного кримінального суду стало відповіддю на порушення правил міжнародного мирного існування, що мали місце у XX столітті та спричинили катастрофічні наслідки глобального масштабу. У XXI столітті актуальність функціонування МКС підвищується, але існує багато історичних і політичних чинників, що не дозволяють зробити його юрисдикцію універсальною, а рішення суду – обов'язковими до виконання на території всіх країн-членів ООН. Діяльність МКС регламентується статутом і повністю залежить від співробітництва з державами-учасниками. Розвиток міжнародного кримінального судочинства пов'язаний з удосконалення норм міжнародного права, котре має містити у тому числі превентивні засоби недопущення вчинення міжнародних злочинів. Ратифікація Україною Римського договору означатиме, що наша держава прагне приєднатися до спільноти держав, які визнають необхідність існування постійного Міжнародного кримінального суду як важливого інструменту у боротьбі з міжнародними злочинами.

3.2. Міжнародні кримінальні трибунали

Перші міжнародні кримінальні трибунали ad nos, Нюрнберзький і Токійський, були створені після Другої світової війни. Як зазначається у навчальній літературі, Міжнародний військовий трибунал (Нюрнберзький) був сформований згідно з Лондонською угодою 1945 року, а Статут Міжнародного військового трибуналу для Далекого Сходу (Токійський трибунал) був затверджений у 1946 році. Із розвитком міжнародної кримінальної юстиції міжнародні трибунали почали створюватися за рішенням міжнародних органів, а саме: Радою Безпеки ООН 25 травня 1993 року була прийнята Резолюція № 8271 про створення Міжнародного трибуналу для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені на території колишньої Югославії з 1991 року; відповідно до резолюції Ради Безпеки № 955 від 08 листопада 1994 р. (S/RES/955 (1994)) створено Міжнародний трибунал щодо Руанди для судового переслідування осіб, відповідальних за геноцид, вчинений на території Руанди, або ж злочини, вчинені громадянами Руанди, але на території сусідніх країн у період з 01 січня 1994 року до 31 грудня 1994 року.

Міжнародний кримінальний трибунал щодо колишньої Югославії було утворено для судового переслідування осіб, які вчинили військові злочини на території країни з 1991 року. Створенню трибуналу передувало розслідування численних правопорушень та їх фіксація у рішеннях органів ООН. Зокрема, у резолюціях Ради Безпеки ООН 808 від 22.02.1993 р. та 827 від 25.05.1993 р. мова йшла про загрозу міжнародному миру і безпеці та серйозних порушеннях міжнародного гуманітарного права на території колишньої Югославії. Сам перелік вчинених міжнародних злочинів містився в ст. 2–5 Статуту трибуналу, а правовою основою для створення Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії стало застосування ст. 7 Статуту ООН, чим було підтверджено, що всі інші заходи, які тривалий час застосовувалися щодо цього конфлікту і були спрямовані на його припинення, виявилися неефективними. Резолюція 827 Ради Безпеки ООН також ґрунтується на ст. 25 Статуту ООН, відповідно до якої «всі держави-члени ООН, включаючи і колишню Югославію та нові проголошені держави, мали підкорятися рішенням Ради Безпеки з цього питання». На цій підставі держави колишньої Югославії мали визнати юрисдикцію Гаазького Міжнародного трибуналу та сприяти його роботі.

Статтями 2 і 3 Статуту Гаазького Міжнародного трибуналу до його юрисдикції віднесено «злочини, що кваліфікуються як грубі порушення Женевських конвенцій 1949 р. та Додаткових протоколів 1977 р., злочини проти людства, порушення законів і звичаїв війни». Стаття 4 статуту трибуналу містить посилання на Конвенцію про геноцид, схвалену 1948 р. і чинну з 1951 р. Юрисдикція трибуналу поширювалася лише на фізичних осіб, які підозрювалися у скоєнні серйозних злочинів. Трибунал був уповноважений за власною ініціативою здійснювати кримінальне переслідування цих осіб, а також міг офіційно запитувати справи за їх участі, що перебували у провадженні національних судів.

Відповідно до положень Гаазького Міжнародного трибуналу, «під час здійснення кримінального переслідування осіб, винних у вчиненні міжнародних кримінальних злочинів на території колишньої Югославії, всі держави, що дотримуються вимог міжнародного права, зобов'язані всебічно сприяти прокуророві трибуналу в його діяльності». Трибунал мав право судити особу, вже засуджену національним судом, у двох випадках, а саме: «1) якщо відповідне діяння особи було кваліфіковане національним судом як звичайний кримінальний злочин; 2) якщо розгляд національним судом не був об'єктивним та незалежним, а його результат свідчить про намір вберегти обвинуваченого від міжнародної кримінальної відповідальності».

Трибунал складався із суддів, які обиралися Генеральною Асамблеєю ООН, та незалежного прокурора, який призначався РБ ООН на чотири роки. У структурі трибуналу діяли дві судові та одна апеляційна камера та канцелярія. До складу кожної судової камери входили по три, а апеляційної – по п'ять суддів.

Вироки трибуналу виносилися більшістю голосів судової камери. Єдиною мірою покарання, яку застосовував трибунал, було тюремне ув'язнення. Разом із основним покаранням трибунал міг прийняти рішення про конфіскацію і повернення законним власникам майна, що було здобуте злочинним шляхом.

Засуджені особи мали право подати апеляцію до апеляційної камери. Окрім того, вирок міг бути оскаржений прокурором. Рішення апеляційної камери було остаточним і оскарженню не підлягало. Виконання покарання здійснювалося на території держави, що визначалася самим трибуналом при винесенні вироку.

Міжнародний трибунал завершив свою роботу 21 грудня 2017 року. За час роботи Міжнародного кримінального трибуналу у справах колишньої Югославії були висунуті звинувачення щодо 161 особи, 90 з них засуджені. Розгляди тривали понад двадцять років, за час судових процесів допитали майже п'ять тисяч людей.

Міжнародний трибунал щодо Руанди було створено Резолюцією РБ ООН № 955 від 08.11.1994 р. у зв'язку з масовими вбивствами представників народу тутсі руандійською армією та збройними формуваннями народу хуту. Цією ж резолюцією було затверджено Статут МТР, який у ст. 2–4 визначав перелік міжнародних злочинів. Трибунал розташовувався в м. Аруш (Танзанія).

Основна мета створення Міжнародного кримінального трибуналу щодо Руанди полягала в тому, щоб «забезпечити судове переслідування осіб, на яких лежить відповідальність за геноцид та інші значні порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені на території Руанди, і громадян Руанди, на яких лежить відповідальність за геноцид та інші подібні правопорушення, вчинені на території сусідніх держав у період з 1 січня 1994 р. до 31 грудня 1994 р.» (ст. 1 Статуту МТР). Згідно зі ст. 2 Статуту МТР, «Міжнародний трибунал щодо Руанди здійснював судове переслідування осіб, що вчинили геноцид. Перелік інших злочинів, що складають юрисдикцію трибуналу, конкретизовано у ст. 3, 4 Статуту». Трибунал мав повноваження переслідувати лише фізичних осіб на основі принципу індивідуалізації покарання. Метою створення Міжнародного трибуналу щодо Руанди було визначено територіальну та часову юрисдикцію суду.

Організаційно і структурно трибунал був схожий з Міжнародним кримінальним трибуналом щодо колишньої Югославії. Суд діяв у складі 11 суддів, з яких троє суддів входили до складу кожної із судових камер та п'ять – до складу апеляційної камери. Судді судових камер трибуналу обиралися Генеральною Асамблеєю зі списку осіб, що подавався Радою Безпеки, строком на чотири роки. На посаду суддів Міжнародного трибуналу щодо Руанди обиралися судді, що відповідали вимогам для призначення у своїх країнах на судові посади у вищих судах і мали високі моральні якості. Судді, які входили до судових камер, розподілялися за принципом фаховості і обізнаності у галузі кримінального права, міжнародного права, зокрема міжнародного гуманітарного права та прав людини.

Відповідно до ст. 22 Статуту МТР «рішення трибуналу приймалися більшістю голосів суддів та виголошувалися публічно». «Покарання, що призначалися трибуналом, обмежувалися тюремним ув'язненням» (ст. 23 статуту). Перегляд рішень судової камери в апеляційному порядку здійснювався або за ініціативою засудженої особи, або за поданням обвинувача. Тюремне ув'язнення засудженої особи за рішенням Міжнародного трибуналу відбувалося в Руанді або в іншій державі, із переліку держав, що заявили Раді Безпеки ООН про свою готовність виконати покарання цих осіб на своїй території.

Міжнародний кримінальний трибунал щодо Руанди офіційно припинив свою дію у грудні 2015 року. За двадцять років було пред'явлено звинувачення у геноциді 89 руандійцям і одному бельгійцю; 75 із них були притягнуті до відповідальності, 73 – звинувачені у суді; 9 визнали себе винними, а 14 – виправдані. Як зазначається з відкритих джерел, ніколи раніше в історії міжнародного правосуддя масові злочини не були засуджені у такій кількості і в стільки місцях, як після геноциду проти тутсі 1994 року в Руанді. Руанда створила понад 12 000 судів, щоб ніхто не зміг уникнути своєї частки відповідальності. У цих судах було засуджено більш ніж мільйон осіб. Міжнародний трибунал допоміг притягнути до відповідальності ватажків злочинів, тоді як західні країни також провели декілька символічних процесів. І ця справа не завершена й досі.

Таким чином, створені в 90-х роках минулого століття міжнародні трибунали щодо колишньої Югославії та Руанди були покликані рішучим способом попереджати скоєння міжнародних злочинів у майбутньому та притягнути конкретних осіб до відповідальності за злочин геноциду. Однак вразливим місцем трибуналів виявилось те, що виконання їхніх вироків залежало від внутрішнього законодавства, тому

не мало обов'язкового характеру. Ідея встановити міжнародний контроль за виконанням вироків трибуналів була відкинута в статутах і трибуналу щодо Югославії, і трибуналу щодо Руанди, а також у Римському статуті Міжнародного кримінального суду. Частково це питання вирішується на рівні прийняття багатосторонніх конвенцій щодо заснування міжнародного суду для розслідування злочинів, що вимагає вирішення питань універсальної юрисдикції.

Складна ситуація спостерігається і з намаганням України створити спеціалізований трибунал із розгляду злочину агресії, що було вчинено Росією. Україна та Росія не ратифікували Римський статут та протоколи до нього, хоча МКС має законні повноваження розслідувати злочини агресії. Водночас МКС вже розслідує геноцид, злочини проти людства та військові злочини, скоєні РФ на території України. Наразі Україною ініційовано можливість створення спеціального Міжнародного кримінального трибуналу у формі міжнародного договору з іншими країнами. Спеціальний трибунал, створений відповідно до міжнародного договору, або у формі представництва власних суддів, або просто шляхом підписання цієї угоди, фактично визнає юрисдикцію цього суду виносити свої рішення в межах його власної території.

Однією з нагальних проблем існування міжнародних спеціалізованих судових установ залишається те, що досі в міжнаціональних відносинах не вдалося досягти єдиного підходу до визнання та дії рішень міжнародних судів у національному праві. Вплив рішень міжнародних організацій і судів на національне право залежить від цілої низки чинників, зокрема національні суди часто не враховують юридичну силу рішень міжнародних судів. Імплементация рішень міжнародних судів у національні правопорядки значною мірою залежить від загального ставлення влади тієї чи іншої держави до міжнародного права, зокрема до діяльності міжнародних судових установ.

3.3. Міжнародний трибунал з морського права

30 квітня 1982 р. було прийнято Конвенцію ООН з морського права, що набула чинності з 16 листопада 1994 р. Станом на 2023 рік її ратифікували понад 168 держав світу, у тому числі Україна (1995 р.). На сьогодні 174 держави (включно з Україною) та Європейський Союз є учасниками Статуту Міжнародного трибуналу з морського права і конвенції.

Конвенція ООН з морського права встановила нову інституційну

модель регулювання відносин у цій галузі. Зокрема, статтею 287 конвенції передбачено такі процедури вирішення спорів: а) Міжнародний трибунал з морського права; в) Міжнародний суд; с) арбітраж; d) спеціальний арбітраж.

Міжнародний трибунал з морського права (International Tribunal on the Law of the Sea) діє у системі органів ООН, основним джерелом його правового регулювання є статут (додаток № 6 до Конвенції ООН з морського права). Трибунал фактично розпочав свою діяльність у 1996 р., офіційна церемонія відкриття відбулася 18 жовтня 1996 р.

Відповідно до Конвенції ООН з морського права та статуту «Трибунал є міжнародним судовим органом для розгляду спорів, пов'язаних із застосуванням та тлумаченням Конвенції ООН з морського права, а також з інших питань морського права, на які поширюється компетенція Трибуналу за іншими міжнародними угодами», зокрема Конвенцією про збереження запасів далеко мігруючих риб і управління ними у західній і центральній частинах Тихого океану (2000 р.), Конвенцією про збереження рибних запасів і управління ними у південно-східній частині Атлантичного океану (2001 р.), Угодою про забезпечення виконання риболовними суднами у відкритому морі міжнародних заходів щодо збереження і управління (1993 р.) та ін.

Згідно зі Статутом МТМП «Трибунал складається з колегії, до якої входить 21 член. Це, як правило, визнані авторитети в галузі морського права. Вони обираються таємним голосуванням державами-учасницями Конвенції терміном на дев'ять років і можуть бути переобрані». У складі трибуналу існує представництво основних правових систем світу, в його роботі застосовується принцип справедливого регіонального географічного розподілу. Це забезпечується тим, що по п'ять його членів обираються від групи африканських держав і групи азійських держав; по чотири – від групи західноєвропейських держав та держав Латинської Америки і Карибського басейну та по три члени – від групи східноєвропейських держав.

Відповідно до статуту трибуналу «жоден член Трибуналу не може виконувати ніяких політичних чи адміністративних обов'язків або бути матеріально заінтересованим у будь-яких операціях підприємства, яке займається розвідкою, розробкою або іншими видами комерційного використання моря чи морського дна». «Член Трибуналу не може брати участь у вирішенні будь-якої справи, у якій він раніше брав участь як представник, повірений або адвокат однієї зі сторін або як представник члена національного й міжнародного суду».

До складу МТМП входять Президент і віце-президент, які

обираються таємним голосуванням більшістю голосів членів трибуналу терміном на три роки і можуть бути переобрані повторно. Президент головує на засіданнях трибуналу, керує його роботою. Відповідно до статуту «за рівності голосів у конкретній справі Президент має право вирішального голосу. Він також є *ex officio* членом Палати спрощеного судочинства, може бути й членом будь-якої іншої палати. У такому разі Президент головує на засіданні відповідної палати». У статуті закріплено, що «Віце-президент виконує президентські функції за відсутності Президента чи в тому разі, коли останній не може виконувати свої функції (зокрема, у разі хвороби). Віце-президент є *ex officio* членом Палати спрощеного судочинства і головує у будь-якій палаті, членом якої він є».

У трибуналі передбачено посади секретаря, якого обирають терміном на п'ять років, і його заступника. Відповідно до статуту трибуналу «Секретар очолює Секретаріат Трибуналу. Секретаріат (канцелярія) підтримує регулярні зв'язки між Трибуналом і сторонами у спорах, веде реєстр справ і архів Трибуналу, здійснює фінансові операції тощо».

Статут визначає, що «у складі Трибуналу діють Палата зі спорів, що стосуються морського дна, а також п'ять спеціальних палат: Палата спрощеного судочинства; Палата зі спорів, що стосуються рибальства; Палата зі спорів, що стосуються морського середовища; Палата зі спорів про делімітацію морських просторів; Палата *ad hoc* (для певного випадку)».

Відповідно до статуту «Палата зі спорів, що стосуються морського дна, діє у складі 11 суддів. Вона розглядає спори щодо розвідки і розробки дна морів і океанів, а також його надр за межами національної юрисдикції («району»). Палата також має право давати консультативні висновки з питань, що виникають у сфері діяльності Міжнародного органу з морського дна». Статутом передбачено, що «Палата спрощеного судочинства складається з п'яти суддів. Вона утворена з метою прискореного розгляду відповідних категорій справ, тому в її діяльності застосовується спрощений порядок судочинства».

Палата зі спорів, що стосуються рибальства, діє у складі семи суддів. Вона розглядає спори, пов'язані з порушенням правил рибальства. Статутом передбачено, що «Палата зі спорів, що стосуються морського середовища, складається з семи суддів. Вона розглядає справи, пов'язані із захистом морського середовища від забруднення та інших форм деградації. Палата зі спорів про делімітацію морських просторів діє у складі восьми суддів. Вона розглядає спори, що стосуються делімітації

морських просторів, а також тлумачення і застосування Конвенції ООН з морського права чи будь-якої іншої угоди з відповідних питань».

Відповідно до статуту МТМП «Палата ad hoc – орган Трибуналу, який утворюється на прохання сторін для розгляду конкретного спору. Склад такої Палати утворюється Трибуналом у кожному конкретному випадку. Діяльність цієї Палати характеризується елементами як постійного судового органу, так і арбітражного трибуналу».

Проведення у трибуналі здійснюється за процедурою, встановленою конвенцією і статутом, а також Регламентом МТМП (прийнятий у 1997 р.). Відповідно до цих актів «проведення у трибунальських справах має письмову і усну форми. Письмове провадження полягає у наданні Трибуналу і сторонам відповідних документів».

Згідно з регламентом «справа у Трибуналі може бути порушена двома способами: а) шляхом подання до цього органу спеціальної угоди сторін про розгляд спору у Трибуналі; б) шляхом подання до нього в односторонньому порядку письмової заяви про розгляд спору. У першому випадку відповідне подання до Трибуналу має обов'язково містити вказівку на предмет спору та його сторони. До нього додається оригінал чи завірена копія спеціальної угоди. Сторони за відповідної домовленості можуть прийняти рішення передати на розгляд Трибуналу спір, який раніше вже був предметом розгляду арбітражного трибуналу відповідно до ст. 287 Конвенції».

Відповідно до статуту та регламенту трибуналу в односторонньому порядку письмова заява до трибуналу може бути подана в таких випадках: коли це передбачено спеціальною угодою сторін у спорі; коли усі сторони у спорі визнали компетенцію трибуналу стосовно тлумачення і застосування конвенції шляхом письмової заяви відповідно до ст. 278 конвенції; коли спір передається на розгляд Палати зі спорів, що стосуються морського дна. Заява на розгляд спору має містити: вказівку на предмет спору та його сторони; правові засади подання заяви; зміст вимог заявника у справі тощо.

Рішення трибуналом приймається на основі більшості голосів присутніх на засіданні членів Трибуналу. Прийняте рішення підписується головою і секретарем засідання і оголошується у відкритому засіданні трибуналу. Воно набуває обов'язкової сили для сторін зі дня його оголошення. Рішення трибуналу є остаточним і підлягає виконанню сторонами у спорі».

Відповідно до ст. 138 Регламенту МТМП він «може давати консультативні висновки з правових питань у випадках, коли міжнародна

угода, пов'язана з метою Конвенції, спеціально передбачає можливість звернення до Трибуналу за одержанням відповідного висновку. Справи з цього приводу у Трибуналі розглядаються за тією ж процедурою, що й Палатою». Консультативні висновки, що надаються трибуналом, відповідно до положень Конвенції ООН з морського права 1982 р., Статуту МТМП та Регламенту МТМП, можна класифікувати на два види: 1) консультативні висновки, що надаються Камерою зі спорів щодо морського дна; 2) консультативні висновки, що надаються трибуналом. Відповідно до пункту 10 статті 159 конвенції 1982 р. «Асамблея чи Рада Міжнародного органу з морського дна мають право звертатися до Камери зі спорів щодо морського дна із запитом з правових питань, що виникають під час виконання ними функціональних завдань». Статті 20, 21, 40 статуту, 130–137 регламенту трибуналу закріплюють «порядок надання консультативного висновку із запитом до Камери».

Статті 21 статуту, 138 регламенту трибуналу закріплюють «порядок подання запиту до Трибуналу для отримання консультативного висновку, якщо міжнародний договір, який має відношення до цілей Конвенції 1982 р., спеціально передбачає такий запит». Відповідно до пункту 2 статті 138 регламенту «будь-який орган чи суб'єкт, уповноважений таким договором, має право звертатись із запитом щодо надання консультативного висновку з питання правового характеру, яке стосується тлумачення чи застосування цього договору».

З 2014 року Україна намагається стримати агресію РФ, у тому числі використовуючи положення Конвенції ООН з морського права 1982 р. в арбітражному процесі. 14 вересня 2016 року Міністерство закордонних справ України офіційно надіслало Міністерству закордонних справ російської федерації повідомлення про арбітраж і позовну заяву про ініціювання арбітражного розгляду відповідно до Додатку VII до Конвенції ООН з морського права 1982 року. Розгляд справи було порушено 16 вересня 2016 року. У позовній заяві вказано, що російська федерація порушила положення конвенції щодо прав України як прибережної держави в прилеглих до Криму акваторіях в Чорному морі, Азовському морі та Керченській протоці, зокрема має місце захоплення родовищ мінеральних ресурсів і незаконний видобуток нафти й газу на континентальному шельфі України в Чорному морі; російська федерація здійснює узурпацію права на регулювання рибальства, незаконний вилов риби та недопущення українських рибальських компаній до вилову риби в морських акваторіях, що прилягають до Кримського півострова; без згоди України ведеться будівництво газопроводу, лінії електропередачі та мосту через Керченську протоку; блокується транзит українських

суден через Керченську протоку та здійснена узурпація навігаційних прав; без згоди України досліджуються археологічні та історичні об'єкти на дні Чорного моря.

Арбітражний трибунал 12 травня 2017 р. розпочав розгляд справи «Україна проти Російської Федерації» з процедурних питань. Відповідно до Правил процедури (зокрема п. 2 ст. 13), що були прийняті трибуналом згідно з положеннями конвенції, «процесуальний графік застосовується, якщо Російська Федерація не висуває попереднього заперечення щодо юрисдикції арбітражного трибуналу або прийнятності, або у випадку, якщо Сторони погоджуються, що заперечення щодо юрисдикції або прийнятності не розглядається як попереднє питання». Отже, арбітражний процес розпочато, проте влада російської федерації продовжує порушувати норми Конвенції ООН з морського права (ст. ст. 37–39). Зокрема, в односторонньому порядку обмежується морське судноплавство в Керченській протоці, що є міжнародною протокою з відповідним статусом.

У квітні 2019 року Україна розпочала міжнародне арбітражне провадження проти російської федерації щодо незаконного захоплення з боку останньої трьох українських військово-морських суден та 24 членів їхніх екіпажів. У Міжнародному трибуналі з морського права Україна домоглася оперативної видачі наказу про застосування тимчасових заходів. Майже одноголосно, 19 голосів проти одного (проти був лише російський суддя), трибунал наказав росії негайно звільнити кораблі та членів їхніх екіпажів. 22 травня 2020 року Україною було подано на розгляд арбітражного трибуналу свій меморандум у цій справі, що містить викладення фактів, обґрунтування юридичної позиції, докази і свідчення.

3.4. Суд з примирення та арбітражу Організації з безпеки і співробітництва в Європі

Суд з примирення та арбітражу Організації з безпеки і співробітництва в Європі (Court of Conciliation and Arbitration of the Organization on Security and Cooperation in Europe) створено відповідно до Конвенції з примирення та арбітражу в рамках Організації з безпеки і співробітництва в Європі 1992 р. Розташований у м. Женева (Швейцарія). Наразі 33 держави є сторонами цієї конвенції, у тому числі й Україна (з 1995 р.).

Механізм урегулювання суперечок у межах ОБСЄ вироблено на

чотирьох спеціальних нарадах експертів НБСЄ з мирного врегулювання спорів (м. Монтре 1978 р., м. Афіни 1984 р., м. Валлетта 1991 р., м. Женева 1992 р.). При цьому створення такої системи жодною мірою не мало наміру зменшувати роль інших існуючих інститутів або механізмів, у тому числі Міжнародного суду ООН, Європейського суду з прав людини, Суду Європейських співтовариств чи Постійної палати третейського суду. У результаті система мирного врегулювання спорів у межах НБСЄ складається з чотирьох елементів: а) механізм НБСЄ з урегулювання спорів («Валлеттський механізм»); б) Суд з примирення та арбітражу НБСЄ; в) Комісія НБСЄ з примирення; г) процедура директивного примирення.

Суд з примирення та арбітражу НБСЄ було засновано з метою врегулювання спорів, переданих йому на розгляд за погодженням сторін. У суді діють два окремі механізми – примирення та арбітраж, до яких держави-учасниці вищезгаданої конвенції 1992 р. та держави-члени ОБСЄ можуть звертатися у разі виникнення міжнародного спору. Суд складається з мирових посередників та арбітрів і діє, окрім конвенції 1992 р., на основі Регламенту (прийнятий 01 лютого 1997 р.).

Відповідно до Конвенції з примирення та арбітражу в рамках Організації з безпеки і співробітництва в Європі 1992 р. «мовами Суду та створених при ньому органів є офіційні мови ОБСЄ. З-поміж цих мов відповідна примирна комісія або арбітражний трибунал з кожного окремого спору, заслухавши сторони, обирає та визначає у своїх правилах процедури ту мову або мови, які будуть використовуватись. Будь-яка сторона в спорі може наполягати на використанні іншої мови. В цьому випадку на неї покладається обов'язок щодо додаткових фінансових витрат, пов'язаних з використанням цієї мови».

Що стосується структури Суду з примирення та арбітражу ОБСЄ, то постійним виконавчим органом суду, створеним з метою забезпечення діяльності суду, є Бюро суду, що складається з Голови суду, його заступника та трьох інших членів суду. Заступники чотирьох членів бюро, інших, ніж Голова, беруть участь у роботі бюро без права голосу. Відповідно до п. 2 ст. 7 конвенції «Голова Суду обирається на шестирічний строк усіма членами Суду». Відповідно до п. 3 ст. 7 Конвенції «мирові посередники та арбітри обирають зі свого складу відповідно по два члени Бюро на шестирічний строк. Голова, інші члени Бюро та їхні заступники можуть бути переобрані на новий термін».

У суді передбачено посаду секретаря, який призначається на шестирічний строк за поданням бюро: «Секретар керує діяльністю посадових осіб Суду під керівництвом та контролем Бюро. Секретар

виконує обов'язки секретаря Суду, Бюро, примирних комісій та арбітражних трибуналів, у тому числі складає протоколи засідань таких органів».

Відповідно до конвенції 1992 р. «мирові посередники, арбітри та секретар виконують свої функції абсолютно незалежно. Мирові посередники, арбітри та секретар, а також представники та повірені сторін у спорі користуються при виконанні своїх обов'язків на території держав-учасниць Конвенції 1992 р. привілеями та імунітетами, що надаються особам, діяльність яких пов'язана з Міжнародним Судом ООН». На базі суду, в його структурі передбачено інститут Комісії з примирення, що створюється *ad hoc*. До її складу, відповідно до ст. 3 конвенції 1992 р., «входять посередники, що обираються із списку, який складається згідно з положеннями ст. 3 Конвенції 1992 р., а саме: кожна держава-учасниця призначає протягом двох місяців з часу набуття для неї чинності Конвенцією двох мирових посередників, з яких принаймні один є громадянином цієї держави. Другий посередник може бути громадянином іншої держави-учасниці ОБСЄ».

Якщо проаналізувати текст конвенції 1992 р., можна дійти висновку, що держави-засновниці суду прагнули створити всі умови для двостороннього вирішення конфліктних ситуацій. Так, відповідно до конвенції 1992 р. «у процесі розгляду сторони в спорі утримуються від будь-яких дій, які можуть загострити або ускладнити урегулювання спору або завадити його врегулюванню». Конвенція визначає, що «Примирна комісія або Арбітражний трибунал, які створюються для будь-якого спору, не вживають ніяких подальших заходів у разі: а) якщо до передачі до Комісії або до Трибуналу спір уже було передано до будь-якого суду або трибуналу, юрисдикцію якого стосовно цього спору сторони в ньому юридично зобов'язані визнати, або якщо такий орган уже ухвалив рішення по суті цього спору; б) якщо сторони в спорі заздалегідь визнали виняткову юрисдикцію судового органу, іншого, ніж Трибунал, згідно з цією Конвенцією, який має обов'язкову юрисдикцію щодо переданого йому спору, або якщо сторони домовилися врегулювати спори виключно іншими засобами».

Зважаючи на наявність двох механізмів врегулювання суперечок, держави можуть, відповідно до конвенції 1992 р., «під час підписання Конвенції, ратифікації цієї Конвенції або приєднання до неї зробити застереження для забезпечення сумісності створеного цією Конвенцією механізму врегулювання спорів з іншими засобами урегулювання спорів, що впливають із застосованих до цієї держави міжнародних зобов'язань. Якщо в який-небудь момент сторони досягають

урегулювання спору, Комісія або Трибунал знімають цей спір з розгляду після одержання від усіх сторін у ньому письмового підтвердження того, що вони досягли врегулювання цього спору. У разі розбіжностей між сторонами в спорі щодо компетенції Комісії або Трибуналу питання вирішується Комісією або Трибуналом».

До кандидатів на посаду мирових посередників, які діють у складі Суду, висуваються високі вимоги. Відповідно до конвенції 1992 р. це мають бути «особи, які займають або займали високі державні або міжнародні посади і володіють визнаною компетентністю у питаннях міжнародного права, міжнародних відносин або урегулювання спорів. Вони призначаються на шість років з можливістю бути призначеними ще на один строк. Вони не можуть бути усунені від своїх обов'язків державами, що їх призначили, до закінчення строку їхніх повноважень. У разі смерті мирового посередника, його відставки або визнаної Президією неможливості виконувати свої функції відповідна держава призначає нового мирового посередника; строк повноважень нового мирового посередника дорівнює строку повноважень його попередника, що залишився».

На розгляд Комісії з примирення будь-яка держава-учасниця конвенції, у якій є суперечка з іншою державою-учасницею, що не була врегульована у розумний проміжок часу шляхом переговорів, може подати аргументовану заяву. Відповідно до ст. 15 конвенції «всі прохання про примирення та арбітраж, що надходять до Суду, спрямовуються секретарем Суду до Секретаріату ОБСЄ, який терміново передає їх державам, що беруть участь в ОБСЄ. Секретарем ведеться реєстр справ, що надходять до Суду».

Ще одним механізмом Суду з примирення та арбітражу ОБСЄ є арбітраж, який здійснюється Арбітражним трибуналом. Згідно зі ст. 4 конвенції 1992 р. «Арбітражний трибунал створюється для кожного спору *ad hoc*. До його складу входять арбітри, що обираються із списку, який складається згідно з положеннями ст. 4 Конвенції 1992 р., а саме: кожна держава-учасниця протягом двох місяців після набуття для неї чинності Конвенцією призначає одного арбітра і одного заступника арбітра, які можуть бути її громадянами або громадянами будь-якої іншої держави-учасниці ОБСЄ».

У цілому статус арбітрів, їх повноваження, строк здійснення арбітражу, вимоги, що висуваються до кандидатів на посади арбітрів та інші складові їхнього статусу схожі зі статусом суддів, які входять до Комісії з примирення. Арбітражний трибунал може вирішувати справу за наявності згоди сторін у справі. Згідно з конвенцією 1992 р. «прохання

про арбітраж може бути подане в будь-який момент за згодою між двома або кількома державами-учасницями цієї Конвенції, або між однією та кількома державами-учасницями цієї Конвенції, або між однією та кількома іншими державами-учасницями НБСЄ». Конвенція передбачає, що «держави-учасниці можуть у будь-який час шляхом повідомлення, яке надсилається депозитарію, заявити, що вони *ipso facto*, тобто без спеціальної угоди визнають обов'язковою юрисдикцію Арбітражного трибуналу за умови взаємності. Така заява може бути зроблена без обмеження строку або на визначений строк. Вона може поширюватися на всі спори або виключати спори, які стосуються територіальної цілісності держави, її національної оборони, права на суверенітет над територією суші або одночасних претензій на юрисдикції над іншими районами». Відповідно до конвенції 1992 р. «прохання про арбітраж проти держави-учасниці цієї Конвенції може бути подане у вигляді заяви на ім'я секретаря тільки після закінчення 30 днів після передачі доповіді Примирної комісії, яка розглядала цей спір, Раді ОБСЄ».

Як і у випадку з примиренням, «під час передачі спору на розгляд Трибунал може на підставі своїх повноважень або на прохання однієї із сторін або всіх сторін у спорі визначити тимчасові заходи, яких належить вжити сторонам у спорі, щоб запобігти загостренню спору, утрудненню пошуку рішення або можливості того, що через поведінку однієї або кількох сторін у спорі унеможливить виконання рішення, яке може бути прийняте Трибуналом». Конвенція 1992 р. врегульовує процедуру подачі заяви та механізм її розгляду: «Якщо прохання про арбітраж подане за згодою, то в ньому вказується предмет спору. За відсутності згоди, повністю або частково, щодо предмета спору кожна із сторін у ньому може викласти свою позицію щодо предмета спору. Якщо прохання про арбітраж подане у вигляді заяви, то в ній вказуються предмет спору, держава-учасниця або учасниці в цій Конвенції, проти яких вона спрямована, а також основні факти та правові норми, що лежать в її основі. Після отримання заяви секретар негайно повідомляє про неї інші держави-учасниці або сторони, згадані у заяві».

Арбітражний трибунал реалізує через свої повноваження такі процесуальні форми, як встановлення фактів та проведення розслідування. Зокрема, відповідно до конвенції 1992 р., «Арбітражний трибунал може виносити будь-якого роду постанови, визначати дату, порядок та термін письмового провадження, вимагати надання доказів та приймати будь-які інші заходи для отримання доказів, відмовити приймати після закінчення письмового провадження інші нові документи, виїжджати на місце, призначати експертів, заслуховувати

свідків та вимагати пояснень від представників радників та експертів». Окрім цього, Арбітражний трибунал приймає свої власні Правила процедури після консультацій зі сторонами у спорі. До змісту таких правил висуваються вимоги: «1) всі сторони в спорі мають право бути заслуханими під час арбітражного розгляду, який повинен відповідати принципам справедливого судового процесу; 2) кожна зі сторін призначає свого представника в Трибуналі на пізніше часу його створення, 3) сторони беруть участь у всіх стадіях розгляду та співробітничать з Трибуналом, зокрема, шляхом надання необхідних документів та інформації; 4) завірена копія кожного документа, що надається однією зі сторін, терміново передається іншій стороні або сторонам. Як правило, розгляд складається з письмового та усного провадження, а слухання проходять *in camera*, якщо не прийнято інше рішення. Прийняті Трибуналом правила процедури затверджуються Бюро Суду».

Цікавим є інститут заочного вирішення ситуації на прохання однієї зі сторін арбітражу. Так, відповідно до конвенції 1992 р., «якщо одна або кілька сторін у спорі не з'являються в Трибунал, інша або інші сторони у ньому можуть звернутися до Трибуналу з проханням вирішити питання на її або їх користь. У такому випадку Трибунал виносить рішення, попередньо переконавшись у наявності в нього відповідної компетенції та в обґрунтованості претензій сторони або сторін, які беруть участь у розгляді. У рішенні Арбітражного трибуналу повинні бути наведені міркування, на яких воно ґрунтується. Якщо рішення, в цілому або частково, не висвітлює одностайної думки членів Трибуналу, будь-який член Арбітражного трибуналу має право подати свою особливу думку або заявити про незгоду».

Згідно з конвенцією 1992 р. «рішення Трибуналу є обов'язковими тільки для сторін у спорі і стосовно справи, якої воно стосується. Рішення є остаточним і оскарженню не підлягає. Водночас сторони у спорі або одна із сторін можуть звернутися до Трибуналу з проханням про розтлумачення цього рішення у тому, що стосується його змісту або сфери застосування. Якщо сторони у спорі не домовляються про інше, таке прохання подається не пізніше, ніж через шість місяців після повідомлення рішення».

Рішення самого Суду, відповідно до конвенції 1992 р., «ухвалюються більшістю голосів членів, що беруть участь у голосуванні. Ті, хто утримався, не вважаються такими, що беруть участь у голосуванні. Рішення Бюро ухвалюються більшістю голосів його членів. Рішення примирних комісій та арбітражних трибуналів ухвалюються

більшістю голосів їхніх членів, які не можуть утримуватися при голосуванні. Якщо голоси розподіляються порівну, голос головуючого є вирішальним. Суд, Бюро та створені при Суді органи можуть ухвалювати рішення, які прийматимуться через поштовий або факсимільний зв'язок. На прохання сторін у спорі і за згодою Бюро Суду примирна комісія або Арбітражний трибунал можуть проводити засідання у в іншому місці».

Відповідно до ст. 32 Конвенції «Суд публікує рішення, що ухвалюються створеними при ньому арбітражними трибуналами. Завірена копія рішення направляється сторонам у спорі і Раді ОБСЄ. Суд може також публікувати щорічну доповідь про діяльність, що надається Бюро Раді ОБСЄ. Заключні доповіді створених при Суді примирних комісій за загальним правилом не публікуються, якщо сторони не домовляться про інше».

Отже, на регіональному європейському рівні, окрім Суду ЄС, ЄСПЛ, деяких інших судів, також діє судовий інститут, що відрізняється комплексним підходом до вирішення спірних ситуацій. Однак за довгі роки свого існування жодна з держав не зверталася до Суду з примирення та арбітражу ОБСЄ з проханням про врегулювання спору. Конвенція з примирення і арбітражу в рамках НБСЄ, котра є по суті першим юридичним документом у межах ОБСЄ, виявилася лише набором рамкових положень, що не отримали свого практичного втілення. Це є достатньо серйозною проблемою, що свідчить про відсутність дієвого судового контролю в Європі за дотриманням принципів, проголошених на Нараді НБСЄ у 1975 році, серед яких були і принципи поваги прав людини та територіальної цілісності.

3.5. Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України

На відміну від міжнародного арбітражу, міжнародний комерційний арбітраж являє собою третейський суд, що розглядає суперечки між юридичними та/або фізичними особами з різних країн на підставі арбітражного застереження, включеного до зовнішньоекономічного контракту. Цей суд може мати стаціонарну постійно діючу інституцію або створюватися *ad hoc* спеціально для розгляду окремого спору. Міжнародний комерційний арбітраж передбачає дію окремої підсистеми системи міжнародних судових установ, до якої входять різноманітні суди зі спеціальним статусом, розташовані, як правило, у великих містах або столицях (Лондоні, Парижі, Нью-Йорку тощо).

Як зауважує Ю. Рилач, арбітраж як засіб розгляду спорів є специфічним правовим інструментом – так званим договірним правозастосуванням». Але це застосування права не є державним судовим механізмом, а радше наднаціональною ініціативою щодо вирішення фінансових суперечок. При цьому термін «міжнародний» стосовно арбітражу застосований для того, щоб визначити його місце серед інших подібних інститутів – внутрішніх третейських судів, міжнародних арбітражів, арбітражних судів. «Міжнародний» у цьому випадку означає «такий, що ускладнений іноземним елементом», обсяг якого, зокрема, визначений у п. 2 ст. 1 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж»: якщо комерційне підприємство хоча б однієї із сторін знаходиться за кордоном або стороною є підприємства з іноземними інвестиціями чи міжнародні об'єднання». У Положенні про Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України 1994 р. визначено, що «він приймає до свого розгляду також спори, віднесені до його юрисдикції в силу міжнародних договорів України».

Загалом на сайті «Міжнародний арбітраж» у розділі «Арбітражні установи та арбітражні суди» (<https://www.international-arbitration-attorney.com/uk/arbitral-institutions-and-arbitration-courts/>) можна нарахувати понад 20 провідних арбітражних установ та центрів та більш ніж 200 регіональних та спеціалізованих арбітражних установ, що часто є регіональними та/або спеціалізуються на суперечках у конкретних галузях. Зокрема: Американська арбітражна асоціація (Міжнародний центр вирішення спорів) (Нью-Йорк); Міжнародний суд арбітражу (Париж); Віденський міжнародний арбітражний центр; Лондонський суд міжнародного арбітражу; Швейцарська арбітражна палата (Женева); Китайський міжнародний торгово-економічний арбітражний центр, Корейська комерційна арбітражна рада (Сеул); Сінгапурський міжнародний арбітражний центр; Центр міжнародного арбітражу Мумбаї; Міжнародний арбітражний центр Гонконгу та ін.

В Україні діє Міжнародний комерційний арбітражний суд і Морська арбітражна комісія при Торгово-промисловій палаті України. *Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України* (далі – МКАС) (International Commercial Arbitration of Ukrainian Chamber of Commerce and Industry) є самостійною постійно діючою арбітражною установою (третейським судом) для розгляду спорів з питань міжнародної торгівлі, утвореною в 1992 р. при Торгово-промисловій палаті України. Суд здійснює свою діяльність відповідно до норм Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» 1994 р.

Так, цим законом передбачено, що «на вирішення МКАС відповідно до угоди сторін (арбітражного застереження) можуть передаватися: а) спори з договірних та інших цивільно-правових відносин, що виникають при здійсненні зовнішньоторгових та інших видів міжнародних економічних зв'язків, якщо комерційне підприємство хоча б однієї із сторін спору знаходиться за кордоном; б) спори підприємств з іноземними інвестиціями та міжнародних об'єднань і організацій, утворених на території України, між собою, спори між їхніми учасниками, а також їхні спори з іншими суб'єктами права України».

Відповідно до Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» «МКАС приймає до свого розгляду і спори, віднесені до його юрисдикції на підставі міжнародних договорів України. Зокрема, МКАС вирішує спори, що виникають з відносин: купівлі-продажу (поставки) товарів, виконання робіт, надання послуг, обміну товарами та послугами, перевезення вантажів і пасажирів; торговельного представництва і посередництва, оренди (лізингу); науково-технічного обміну, обміну іншими результатами творчої діяльності; спорудження промислових та інших об'єктів; ліцензування операцій, інвестицій, кредитно-розрахункових операцій, страхування, спільного підприємництва; інших форм промисловості та підприємницької діяльності». Україна підписала та ратифікувала Нью-Йоркську конвенцію про визнання і виконання іноземних арбітражних рішень 1958 р., а також Європейську конвенцію про зовнішньоторговельний арбітраж 1961 р. Торгово-промислова палата України затвердила Регламент МКАС, Положення про арбітражні збори і витрати, Рекомендаційний список арбітрів.

У ст. 2 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» наводиться перелік угод, за допомогою яких опосередковуються відносини комерційного характеру: «будь-які торговельні угоди про поставку товарів або надання послуг чи обмін товарами або послугами; угоди про розподіл, торговельне представництво; факторні операції; лізинг; інжиніринг; будівництво промислових об'єктів; надання консультативних послуг; купівля-продаж ліцензій; інвестування; фінансування; банківські послуги; страхування; угоди про експлуатацію або концесії; спільні підприємства та інші форми промислового або підприємницького співробітництва; перевезення товарів та пасажирів повітрям, морем, залізничними та автомобільними шляхами.

Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України розташований в м. Київ, але сторони, за згодою, можуть домовитися про інше місце арбітражу. МКАС складається з незалежних арбітрів, вони не можуть бути представниками

сторін. Відповідно до Регламенту МКАС «сторони можуть на власний розсуд визначити кількість арбітрів (у тому числі одного). Якщо згоди щодо кількості немає, призначають трьох арбітрів. У цьому разі кожна із сторін призначає по одному арбітру з рекомендаційного списку і двоє призначених таким чином арбітрів призначають третього – голову складу арбітражного суду в конкретній справі. Якщо сторона не призначить арбітра впродовж 30 днів після одержання повідомлення про це МКАС або якщо два арбітри впродовж 30 днів з моменту їхнього призначення не домовляться про призначення третього арбітра, його призначає президент ТПП України».

Відповідно до Регламенту МКАС «провадження у справі порушується поданням належно оформленої позовної заяви до МКАС». Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України виносить арбітражні рішення або постанови про припинення арбітражного розгляду. Постанова про припинення арбітражного розгляду, згідно з регламентом, «вноситься в тому випадку, якщо позивач відмовляється від своїх вимог, або сторони домовилися про припинення розгляду, або склад арбітражного суду визнає, що продовження розгляду стало з якихось причин непотрібним чи неможливим, у тому числі якщо позивач порушив порядок сплати арбітражного збору». Сторони можуть оскаржити арбітражне рішення шляхом подання клопотання про його скасування до Київського міського суду, якщо на то є відповідні підстави.

Згідно з Регламентом МКАС «рішення МКАС виконується сторонами добровільно в установленій судом строк. У разі відмови боржника від добровільного виконання рішення воно приводиться до виконання у примусовому порядку відповідно до ст. 111 Нью-Йоркської конвенції 1958 р. державним судом тієї договірної держави, де порушено клопотання про визнання та приведення до виконання арбітражного рішення. Для цього подаються належним чином засвідчені оригінали арбітражного рішення та арбітражної угоди (або їх копії), а також належним чином засвідчений переклад цих документів у двох примірниках мовою, якою ведеться судочинство в країні, де порушено клопотання про визнання і приведення до виконання даного рішення. Переклад засвідчується офіційним перекладачем чи консульською установою».

Отже, міжнародний комерційний арбітраж розглядає суперечки між юридичними та/або фізичними особами з різних країн, які зробили у контракті відповідне арбітражне застереження. Зазвичай це третейський суд, який має стаціонарну основу або створюється ad hoc спеціально для

розгляду окремого спору. Міжнародний комерційний арбітраж складає окрему підсистему системи міжнародних судових установ і відрізняється тим, що має юрисдикцію у сфері вирішення суперечок між суб'єктами господарювання.

3.6. Міжнародний арбітражний суд Міжнародної торгової палати

Міжнародний арбітражний суд Міжнародної торгової палати (далі – МАС) (The ICC International Court of Arbitration) засновано у 1923 році Міжнародною торговою палатою (далі – МТП). МАС діє відповідно до Арбітражного регламенту МТП та таких додатків: додатка I «Статут Міжнародного арбітражного суду МТП», додатка II «Внутрішній регламент Міжнародного арбітражного суду МТП» та додатка III «Арбітражні витрати та гонорари».

Функціонування МАС відбувається за принципом незалежності та об'єктивності, що забезпечується високим рівнем представництва суду. У складі МАС діє Голова, його заступники, члени МАС (88 осіб на постійній основі) та Секретаріату. Секретаріат Міжнародного арбітражного суду розташований у штаб-квартирі Міжнародної торгової палати в м. Парижі (Франція) та діє під керівництвом Генерального секретаря МАС.

Відповідно до Арбітражного регламенту МТП «Голова МАС обирається керівним органом МТП – Мировою радою за пропозицією виконавчого органу МТП. Мирова рада призначає постійних членів Суду (кандидатури яких висуваються національними комітетами МТП) та «альтернативних» членів (для заміщення постійних членів у разі їх відсутності) з осіб, запропонованих його Головою. Термін повноважень членів МАС становить три роки».

Міжнародний арбітражний суд не виконує повноваження із вирішення спорів, а лише застосовує регламент та слідкує за його виконанням. Тому Голова та члени Секретаріату МАС, відповідно до Регламенту, не мають права виступати арбітрами чи радниками у справах, що розглядаються арбітражами МАС. Заступники Голови і члени Суду також не можуть бути призначені арбітрами, якщо тільки сторони спору не оберуть саме цих осіб арбітрами».

Відповідно до регламенту МАС реалізує такі основні функції: «затверджує або призначає арбітрів; встановлює місце проведення арбітражного розгляду, якщо сторони спору не узгодили цього питання;

затверджує акт про повноваження арбітрів, якщо одна із сторін спору відмовляється брати участь у його складанні чи підписанні; вносить у необхідних випадках зміни щодо форми у проєкт арбітражного рішення; визначає розмір авансу, який повинен бути сплачений сторонами для покриття гонорарів та витрат арбітрів, адміністративних витрат МТП, пов'язаних з позовами та зустрічними позовами, надісланими їй» та ін.

Основна форма діяльності МАС – це пленарні засідання, що вважаються дійсними у разі присутності на них не менше шести осіб. Прийняття рішень відбувається на підставі подання більшості голосів членів МАС, але якщо є рівність поданих голосів, то голос Голови МАС вважається вирішальним.

Щодо структури МАС, то він може створювати комітети, до яких обов'язково входять Голова МАС та не менше двох членів суду. Діяльність комітетів регламентується ст. 4 Внутрішнього регламенту Міжнародного арбітражного суду МТП. Компетенція комітетів є комплексною, вони можуть розглядати будь-які спори, що виникли у сфері господарської діяльності та мають переважно міжнародний характер. При цьому сторони спору можуть звертатися до МАС незалежно від того, чи є їхнє національне представництво у складі МТП.

Процедура розгляду справ передбачає обов'язкову наявність угоди про передачу спору в цей орган. Відповідно до Арбітражного регламенту МТП «Арбітраж МАС може прийняти справу до розгляду без арбітражної угоди тільки в тому разі, якщо відповідач дає згоду на це. Тоді цей орган розглядатиме заяву позивача і згоду відповідача як арбітражну угоду». При цьому «не існує яких-небудь вимог до форми та змісту арбітражної угоди, головне, щоб з неї чітко випливала воля сторін передати справу на розгляд арбітражу МАС».

Арбітражний процес відбувається згідно з положеннями Внутрішнього регламенту МАС і включає такі елементи, як подання позовної заяви, можливість відповідача надати письмові заперечення, право на подання зустрічного позову тощо. Розгляд справи відбувається одним або трьома арбітрами, порядок призначення яких регулюється ст. 7-12 Арбітражного регламенту Міжнародної торгової палати. Відповідно до цього регламенту відбувається «складання акта про повноваження арбітрів, в якому викладаються функції, права та обов'язки арбітражу в процесі розгляду спору. В акті повинно бути зазначено, яким чином арбітраж розглядатиме спір: як дружній посередник чи за принципом *ex aequo et bono*. Документ підписується сторонами і арбітрами або ж затверджується Судом, якщо одна із сторін спору відмовляється брати участь у його складанні чи підписанні».

Арбітражним регламентом МТП встановлено, що «арбітраж має приступити до встановлення фактів у справі шляхом вивчення письмової заяви сторін та всіх документів, які стосуються спору. Після чого відбувається заслуховування сторони, якщо одна із сторін вимагає цього. За відсутності такого прохання суд може або провести слухання за власною ініціативою, або винести рішення виключно на підставі документів. У разі проведення слухань арбітраж у розумні строки сповіщає про це сторони і запрошує їх прибути на засідання в установлений ним день та місце. У разі неявки на засідання будь-якої сторони без поважних причин арбітраж має право проводити слухання за її відсутності».

Відповідно до цього регламенту «арбітраж оголошує про завершення розгляду справи після того, як вважатиме, що сторонам було надано достатньо можливостей для висловлення своїх позицій. Після цього він повинен повідомити Секретаріату орієнтовну дату передачі Суду проекту рішення для затвердження».

Арбітражний регламент МТП визначає, що «рішення по спору має бути винесене арбітражем протягом шести місяців з часу, коли на акті про повноваження арбітрів був поставлений останній підпис арбітра чи сторони або відповіді, коли Секретаріат повідомив арбітрам про затвердження Судом цього акта. Будь-яке рішення є обов'язковим для сторін і має бути негайно виконане. Воно не підлягає оскарженню. Оригінал рішень, винесених арбітражем МАС, зберігається в Секретаріаті Суду».

Отже, Міжнародний арбітражний суд створений для вирішення міжнародних спорів комерційного характеру між юридичними або фізичними особами, які визначили в угоді звернення саме до цього суду. Окрім безпосередньо виконання арбітражних функцій, МАС визнається дослідницьким центром у сфері міжнародного приватного права. Особливістю діяльності МАС є те, що суд може брати до розгляду спори між юридичними і фізичними особами, які є представниками однієї держави, що робить його статус не тільки суто міжнародним.

3.7. Лондонський міжнародний третейський суд

Лондонський міжнародний третейський суд (далі – ЛМТС), (London Court of International Arbitration, LCIA) створений у 1892 році, а свою сучасну назву суд одержав у 1986 році після реєстрації ЛМТС як неприбуткової компанії з обмеженою відповідальністю. Правове

регулювання ЛМТС здійснюється Арбітражним регламентом ЛМТС, що набув чинності 01 січня 1998 р.

Відповідно до Арбітражного регламенту ЛМТС суд «складається з Ради директорів, Третейського суду та Секретаріату. Рада директорів ЛМТС майже не долучається до процедури арбітражного розгляду спору, а займається веденням усіх ділових справ Суду, що виникають у нього як юридичної особи. До складу цього органу входять переважно найбільш видатні лондонські фахівці у галузі арбітражного процесуального права». Регламентом встановлено, що «Третейський суд складається з 35 членів, які призначаються Радою директорів Суду за пропозицією Третейського суду. Шість із них обов'язково мають бути з Великої Британії, інші 29 членів можуть мати будь-яке інше громадянство і місце проживання. Члени Третейського суду призначаються терміном на п'ять років і, за винятком особливих випадків, не можуть бути перепризначеними на цю посаду. З членів Третейського суду ЛМТС призначається його Президент, віце-президенти, а також генеральний директор та реєстратор Третейського суду ЛМТС».

Порівняно з процедурними положеннями в діяльності аналогічних арбітражів Лондонський міжнародний третейський суд має свої особливості. Так, сторона, яка бажає подати спір на розгляд арбітражу ЛМТС, звертається до реєстратора Третейського суду ЛМТС не з позовною заявою, а з письмовим проханням про арбітражне провадження та додає інші документи, що містять необхідну для прийняття справи інформацію. В Арбітражному регламенті ЛМТС чітко визначається спосіб передачі цих документів. Зокрема, до цього процесу має бути залучена одна або більше служб зв'язку, що обов'язково мають бути вказані у проханні. До прохання також слід додати копію письмового арбітражного застереження чи окремої арбітражної угоди, згідно з якими спір має бути переданий на розгляд арбітражу ЛМТС. Одночасно з цими документами подається й копія контракту, в якому міститься арбітражне застереження чи щодо якого порушується арбітражне провадження». Ще однією особливістю арбітражного процесу в межах Арбітражного регламенту ЛМТС є те, що тільки Третейський суд ЛМТС має виключне право призначати арбітрів – цей порядок регулюється статтями 5-12 Арбітражного регламенту ЛМТС.

Відповідно до Арбітражного регламенту ЛМТС «після закінчення формування складу арбітражу особа, яка зверталася до ЛМТС із проханням про арбітражне провадження, повинна надіслати реєстратору позовну заяву. В ній позивач повинен вже більш детально, ніж у проханні, викласти всі фактичні обставини та правові підстави, на яких

базуються його вимоги». Регламентом встановлено, що «відповідач протягом 30 днів після одержання позовної заяви направляє реєстратору свої заперечення проти позовних вимог, які порівняно з відгуком на прохання також повинні бути більш деталізованими та обґрунтованими. Якщо відповідач не подасть заперечення проти позову, арбітраж не припиняє розгляд спору і виносить арбітражне рішення». Регламент визначає, що «позивач має право протягом 30 днів після одержання заперечень проти позову надіслати реєстратору заяву-відповідь на ці заперечення. До всіх згаданих заяв обов'язково слід додавати копії документів та всі речові докази, які мають значення для справи і не були до цього подані жодною із сторін».

Процедура вирішення спорів насичена різними елементами, що властиві традиційному суду. Так, Арбітраж ЛМТС вивчає письмові документи, проводить слухання свідчень у справі, вислуховує думку сторін. Відповідно до Арбітражного регламенту ЛМТС «вирішення спору здійснюється відповідно до норм матеріального права, обраного сторонами. Якщо сторони не досягли домовленості з цього питання, арбітраж самостійно встановлює право, яке застосовуватиме. Водночас сторони можуть наділити арбітраж правом розв'язувати спір, виходячи з принципу справедливості та правосуддя, що впливає з понять «ex aequo et bono» (по справедливості), «amiable composition» (дружній посередник), або «honourable engagement» (чесне зобов'язання). Домовленість про це має бути чітко висловлена сторонами у письмовій формі».

В арбітражному рішенні вказується дата його винесення, місце проведення арбітражного розгляду, хто безпосередньо здійснював арбітраж. Важливою частиною рішення є мотиваційний та аргументований висновок. Згідно з Арбітражним регламентом ЛМТС «арбітражне рішення обов'язково має бути надіслане до Третейського суду ЛМТС, який у свою чергу направляє завірені копії рішення всім сторонам за умови сплати ними арбітражних витрат». Як встановлено регламентом, «арбітражні рішення, винесені арбітражними судами ЛМТС, є остаточними та обов'язковими для всіх сторін. Вони підлягають негайному виконанню, якщо тільки немає потреби у виправленні технічних помилок (зокрема, помилок у розрахунках, письмових або друкарських помилок) чи винесенні додаткового рішення стосовно позовів або зустрічних позовів, що були пред'явлені в ході розгляду спору і не знайшли вирішення в основному рішенні. У разі виявлення таких обставин одна із сторін протягом 30 днів з дня отримання рішення може через реєстратора звернутися до арбітражного суду із проханням

виправити зазначені недоліки».

Отже, Лондонський міжнародний третейський суд є однією з найстаріших і найповажніших судових установ Європи, що розглядає суперечки між фізичними і юридичними особами, якщо між ними є відповідна згода. Домовленість сторін передати спір до арбітражу ЛМТС і розглядати його згідно з Арбітражним регламентом ЛМТС означає відмову від права на апеляцію, перегляд чи оскарження арбітражного рішення в національних судах, іншому судовому органі з міжнародним статусом.

3.8. Арбітражний інститут Торгової палати м. Стокгольма

Арбітражний інститут Торгової палати м. Стокгольма (Arbitration Institute of the Stockholm Chamber of Commerce) (далі – Стокгольмський інститут) створений у 1917 році для розгляду зовнішньоекономічних суперечок за участю сторін із різних країн світу. Правовою основою діяльності Стокгольмського інституту є Арбітражний регламент Арбітражного інституту Торгової палати міста Стокгольма, що набув чинності 1 січня 2007 р.

Стокгольмський інститут діє на принципах неупередженості і самостійності, однак, як і більшість арбітражів із подібним статусом, він не вирішує зовнішньоекономічні суперечки в традиційно судовому розумінні цього процесу. Головною метою Арбітражного інституту Торгової палати м. Стокгольма є виконання адміністративних функцій, пов'язаних із організацією та проведенням арбітражного розгляду спорів. Крім цього, він виконує інформаційну функцію, надаючи зацікавленим суб'єктам господарської діяльності інформацію з різних питань щодо арбітражної та примирної процедур розгляду спорів.

Відповідно до Арбітражного регламенту Арбітражного інституту Торгової палати міста Стокгольма, Стокгольмський інститут «складається з двох органів: Правління директорів та Секретаріату. Правління директорів є компетентним ухвалювати рішення з низки питань, пов'язаних із арбітражним розглядом спорів. Зокрема, воно приймає рішення про юрисдикцію Стокгольмського інституту, про призначення арбітрів та їх відвід, а також визначає розмір авансу на покриття арбітражних витрат і розмір самих арбітражних витрат тощо». Регламентом встановлено, що «склад Правління директорів формується Радою директорів Торгової палати м. Стокгольма зі шведських підданих та громадян інших держав. Вони виконують свої функції протягом трьох

років з правом повторного переобрання ще на один строк. Правління директорів має Голову та віце-голів. Рішення у Правлінні директорів приймаються більшістю голосів, причому засідання цього органу є легітимними, якщо на них присутні два члени. За відсутності більшості голосів голос Голови є вирішальним. Водночас у разі виникнення термінової ситуації приймати рішення від імені Правління директорів уповноважені Голова або віце-голова. Правління директорів може передати функції щодо ухвалення рішень Секретаріату або створити комітет, який буде компетентним приймати рішення з окремих питань».

Як і в більшості арбітражів із подібним статусом, на базі Стокгольмського інституту працює Секретаріат, що забезпечує організацію арбітражного розгляду спорів. Очолює Секретаріат Генеральний секретар, у якого є помічник, також в Секретаріаті працюють юристи та асистенти.

Для того щоб звернутися до Стокгольмського інституту, сторони мають погодити таке застереження у відповідних контрактах. Стокгольмський інститут розробив зразок відповідного арбітражного застереження: «Будь-який спір, розбіжності чи претензії в зв'язку з цим контрактом або з його порушенням, розірванням чи недійсністю будуть остаточно розв'язані шляхом арбітражу згідно з Арбітражним регламентом Арбітражного інституту Торгової палати м. Стокгольма». Сторони можуть доповнити це застереження інформацією про місце проведення арбітражу, мову процесу та склад арбітрів.

Згідно з Арбітражним регламентом Арбітражного інституту Торгової палати міста Стокгольма «сторона, яка бажає розпочати арбітражний розгляд спору (позивач), повинна подати до Стокгольмського інституту прохання про арбітраж, у якому має бути викладена така інформація: найменування, поштові адреси та адреси електронної пошти, номери телефонів і факсів сторін і їхніх представників; короткий виклад суті спору; попередній виклад вимог позивача; відомості про арбітражну угоду/застереження; коментарі, якщо такі є, щодо кількості арбітрів та місця арбітражу, а також дані про арбітра, визначеного позивачем, якщо це передбачено обраною сторонами процедурою».

Процедура розгляду суперечок схожа з аналогічною діяльністю міжнародних арбітражів. Існує письмова та усна частини, в межах яких арбітри вивчають зміст претензії, супровідні документи, вислуховують думки сторін, задають додаткові запитання або вчиняють інші дії, необхідні для комплексного усвідомлення предмета спору. Відповідно до Арбітражного регламенту Арбітражного інституту Торгової палати міста

Стокгольма «арбітражний розгляд має вчинятися неупереджено, економно і без затримки, арбітраж повинен надавати кожній стороні рівні й розумні можливості навести свої аргументи. Арбітраж визначає мову провадження та право, яке використовуватиметься для розв'язання спору, якщо сторони не досягли домовленості з цього питання».

Згаданий регламент встановлює, що «рішення виноситься складом арбітражу в письмовому вигляді не пізніше шести місяців з дня передачі справи на розгляд арбітражу. В ньому повинні бути зазначені дата, місце його винесення, а також аргументація, на основі якої його було винесено. Арбітражне рішення підписується усіма арбітрами. Якщо арбітр не може підписати рішення, підписів більшості арбітрів або Голови арбітражу (у разі відсутності більшості) достатньо, за умови, що в рішенні викладені причини відсутності підписів арбітрів».

Українська компанія «Нафтогаз» після анексії росією АРК в 2014 році також звернулася до Стокгольмського міжнародного арбітражу із позовами проти російської компанії «Газпром» з вимогою встановити справедливую ринкову ціну, а також відшкодувати переоплати за поставки газу від 2010 року. Суперечку у Стокгольмському арбітражі було поділено на дві частини: щодо контракту постачання російського газу до України та контракту на транспортування російського газу до Європи територією України. Згодом компанія «Нафтогаз» додала ще один пункт до суперечки, оскарживши умову контракту про заборону реекспорту газу. У грудні 2017 року компанія «Нафтогаз» виграла арбітраж проти компанії «Газпром» за контрактом на поставку газу за всіма спірними питаннями. Суд повністю відхилив вимоги компанії «Газпром» за положенням «бери або плати» на суму 56 млрд дол. за 2009-2017 рр. У 2018 та 2019 рр. «Нафтогаз» подав проти «Газпрому» до Стокгольмського арбітражу ще два позови. У підсумку «Газпром» наразі винен Україні понад 2,6 млрд дол., враховуючи відсотки за час невиконання судового рішення. У 2022 році «Нафтогаз України» подав прохання про арбітраж до Міжнародного арбітражного суду проти «Газпрому» за несвоєчасну оплату послуг із транспортування газу територією України, а також почав процедуру примусового стягнення. Головною проблемою залишається небажання РФ виконувати рішення міжнародних судів та арбітражів.

3.9. Орган з вирішення спорів Світової організації торгівлі

Врегулювання торгівельних суперечок у межах Світової організації торгівлі є невід'ємним елементом функціонування цієї торгівельної системи. Арбітражну процедуру регламентують переважно статті XXII і XXIII Генеральної угоди з тарифів і торгівлі 1994 р., а також Домовленість про правила та процедури вирішення спорів 1994 р. З 2008 року, після того, як на засіданні Генеральної ради СОТ було прийнято рішення про вступ України до СОТ, це питання стало актуальним і для нашої держави.

Відповідно до Домовленості про правила та процедури вирішення спорів 1994 р. в «системі вирішення спорів СОТ беруть участь і тісно взаємодіють три виконавчі органи: 1) Генеральна рада, яка виступає за врегулювання конфліктної ситуації Органом з вирішення спорів; 2) група експертів для ґрунтовного розгляду конкретних причин спору (формується для кожного випадку зі списку міжнародних експертів в галузі торгівельного права, незацікавлених в цій суперечці, і 3) Апеляційний орган (створюється з членів постійно існуючого інституту при зверненні однієї з конфліктуючих сторін, не згідної з висновками звіту спеціальної групи)». Всі ці три органи діють у послідовності і за правилами, визначеними у цих домовленостях.

Домовленість також визначає: «першим етапом врегулювання суперечок є проведення міждержавних консультацій, ініційованих стороною, яка вважає, що її права або інтереси порушуються. У разі неможливості врегулювання спору протягом 60 днів сторона, що подала скаргу, може попросити про створення спеціальної групи експертів. Група експертів формується зі складу висококваліфікованих урядових та неурядових фахівців у кількості, як правило, трьох осіб. При цьому пунктом 5 статті 8 Домовленості про правила та процедури вирішення спорів передбачена можливість збільшення складу групи експертів до п'яти членів шляхом досягнення угоди сторонами спору».

Відповідно до п. 3 статті 4 Угоди про заснування Світової організації торгівлі «обов'язки з врегулювання суперечок покладені на Генеральну раду; протягом 60 днів після дати поширення звіту спеціальної групи серед членів доповідь приймається на засіданні Генеральної ради, якщо будь-яка зі сторін спору офіційно не повідомить Генеральну раду про своє рішення про подання апеляції або якщо Генеральна рада не прийде до консенсусу щодо неприйняття доповіді. Доповідь групи експертів може бути оскаржено в постійному

апеляційному органі, створеному Генеральною радою. При цьому право оскарження надано тільки сторонам спору, а не третім особам».

У межах системи врегулювання спорів СОТ передбачено подачу апеляції. Відповідно до Домовленості про правила та процедури вирішення спорів 1994 р. «апеляційний орган складається з семи членів – визнаних фахівців, які довели свою компетентність в галузі права, міжнародної торгівлі та в загальних питаннях, що входять в сферу, охоплену угодами. Даний орган дає правову оцінку рішенням, рекомендаціям групи експертів з точки зору їх правомірності, відповідності прецедентів і правилам СОТ протягом 60 днів. У разі необхідності зазначений строк може бути продовжений, але ні в якому разі строк розгляду апеляції не повинен перевищувати 90 днів. Генеральна рада затверджує доповідь апеляційного органу, який безумовно визнається сторонами спору, якщо тільки Генеральна рада на консенсусній основі не вирішить не брати доповідь апеляційного органу протягом 30 днів після її розповсюдження серед членів».

Згідно з Домовленістю про правила та процедури вирішення спорів 1994 р. «контроль за виконанням прийнятих рекомендацій або рішень здійснює Генеральна рада. Держава-правопорушник або відповідно до прийнятих рекомендацій усуває порушення «в розумні терміни», або пропонує відшкодування (компенсацію) у формі будь-якої еквівалентної поступки/пільги, або несе «покарання» – контрзаходи. У свою чергу, постраждала країна має право ставити питання про взаємоприйнятні компенсаційні заходи або вдатися (при відсутності результату) як контрзахід до припинення еквівалентних торгових поступок або інших зобов'язань, попередньо отримавши належний дозвіл від Генеральної ради».

Процедури розгляду суперечок визначаються пунктом 3 статті 22 Домовленості про правила та процедури вирішення спорів. Відповідно до цього документа «компенсація за завдані збитки є добровільною і повинна відповідати прийнятому рішенням». Домовленістю передбачено так званий прискорений процес врегулювання, «який може полегшити врегулювання деяких суперечок з питань, чітко визначених обома сторонами».

Арбітраж, як і процедура його проведення, погоджується за взаємною згодою сторін. Угода про використання арбітражу оголошується усім членам завчасно, до початку самого арбітражного процесу. Відповідно до пункту 4 статті 25 Домовленості про правила та процедури вирішення спорів «до арбітражних рішень застосовуються положення статей 21 і 22 зазначеної угоди з метою запровадження

заходів в разі їх невиконання».

Система вирішення спорів використовувалася державами-членами СОТ багато разів, але її аналіз, проведений у 1999 році, виявив значні недоліки в організації цього процесу. У ході Дохійського раунду перемовин був підтверджений мандат на перегляд системи, у межах якого низка країн внесла пропозиції щодо уточнення суперечливих технічних і процедурних елементів. Після багатьох років обговорень і узгодження позиції з організаційних питань дії системи врегулювання суперечок було вирішено сформувати у 2020 році тимчасовий апеляційний орган у зв'язку з припиненням роботи постійного органу в СОТ. Уже 27 березня 2020 року країни – члени СОТ оголосили про рішення створення Багатосторонньої угоди про тимчасовий апеляційний арбітраж (МРІА) – тимчасовий орган для вирішення спорів на підставі статті 25 Угоди про врегулювання спорів у СОТ. МРІА була підписана міністрами Австралії, Бразилії, Гватемали, Гонконгу, Канади, Китаю, Чилі, Тайбею, Колумбії, Коста-Ріки, Мексики, Нової Зеландії, Норвегії, Сінгапуру, Швейцарії, Уругваю та Європейського Союзу. МРІА відкрита для приєднання будь-якого члена СОТ. Але від участі відмовилися США, Великобританія, Індія, Японія і Південна Корея.

Україна приєдналася до Багатосторонньої угоди про тимчасовий апеляційний арбітраж ще до створення тимчасового органу. 30 квітня 2020 року Європейський Союз та інші члени СОТ і МРІА офіційно повідомили Генеральну раду як орган зі врегулювання спорів СОТ про початок дії Багатосторонньої угоди про тимчасовий апеляційний арбітраж. Це офіційне повідомлення розпочало застосування МРІА до майбутніх і вже наявних, але невирішених спорів між сторонами, що беруть участь у Багатосторонній угоді про тимчасовий апеляційний арбітраж. МРІА функціонуватиме у межах СОТ на основі звичайних правил Угоди про врегулювання суперечок з деякими новими елементами для підвищення процесуальної ефективності.

У 2020 році Україна приєдналася до тимчасового апеляційного органу для розблокування та розгляду спорів у межах СОТ. На сьогодні, за статистикою СОТ, Україна була 9 разів позивачем, 43 рази – третьою стороною зі своїми інтересами і 4 рази – відповідачем.

3.10. Міжнародний центр із врегулювання інвестиційних спорів

Своєчасне і об'єктивне врегулювання інвестиційних спорів є потужним чинником формування сприятливого інвестиційного клімату в будь-якій державі. Міжнародне право сприяє встановленню норм, що визначають захист іноземних інвесторів, процедуру арбітражу за їхньої участі. Як підкреслює К. Бондар, іноземні інвестори надають перевагу арбітражному врегулюванню таких спорів, зважаючи на незалежність і неупередженість арбітражного трибуналу порівняно з національними судами, а також на високу компетенцію арбітрів в міжнародних інвестиційних спорах.

Однією з міжнародних установ, створених для вирішення інвестиційних спорів, що виникають між іноземними інвесторами та державами, на території яких залучені відповідні інвестиції, є *Міжнародний центр з врегулювання інвестиційних спорів* (далі – МЦВІС) (International Center for Settlement of Investment Disputes, ICSID). Створення центру відбулося за безпосередньої участі Міжнародного банку реконструкції та розвитку. Правовою основою дії МЦВІС є Конвенція про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами (Вашингтонська конвенція), підписана державами-членами МБРР у 1965 р. Україна підписала Вашингтонську конвенцію 3 квітня 1998 р. і ратифікувала її Законом України від 16 березня 2000 р. Місцем розташування Міжнародного центру з врегулювання інвестиційних спорів є штаб-квартира МБРР (м. Вашингтон, США).

Відповідно до Вашингтонської конвенції «Центр володіє повною міжнародно-правовою правосуб'єктністю, яка включає, зокрема, повноваження: укладати договори; набувати та володіти рухомим та нерухомим майном; встановлювати порядок здійснення процесуальних дій». 27 вересня 1978 р. МЦВІС прийняв Додаткові заходи механізму розв'язання спорів та процедури встановлення фактів (Додаткові заходи), що дають змогу врегульовувати в межах арбітражу чи примирення інвестиційні спори за участю сторін, що не належать до держав-учасниць Вашингтонської конвенції.

Вашингтонська конвенція визначає, що «до компетенції МЦВІС входить вирішення правових спорів, які виникають із відносин, пов'язаних з інвестиціями, між Договірною державою (або будь-яким уповноваженим органом Договірної держави, про який повідомлено

Договірною державою МЦВІС) й особою іншої Договірної держави за умови наявності письмової згоди учасників спору про передачу такого спору для вирішення МЦВІС. Досягнення такої згоди позбавляє сторони права відмовитися від неї в односторонньому порядку. Згода на передачу спору на розгляд у МЦВІС має бути добровільною, без будь-якого втручання третьої сторони».

Вашингтонська конвенція розглядає дві основні форми вирішення спорів: «примирення сторін або, якщо не була досягнута згода протягом трьох (шести) місяців від отримання письмового повідомлення з точним викладенням позиції щодо предмета спору, арбітражне провадження». Також Вашингтонська конвенція містить «процедурні правила для порушення провадження в справі, для слухань із питань примирення сторін і для проведення арбітражу».

МЦВІС, його майно та активи мають усі види імунітету, за винятком випадків, коли центр сам відмовляється від них. Окрім цього, центр, його активи, майно та доходи, а також здійснювані ним угоди та операції звільнюються від сплати всіх видів податків та митних зборів. Центр звільняється також від відповідальності, що стосується сплати будь-яких видів податків та митних зборів.

МЦВІС вирішує правові спори, що виникають безпосередньо з відносин, пов'язаних із інвестиціями. Під час ратифікації Вашингтонської конвенції будь-яка держава-учасниця може повідомити центр про категорію спорів, що підлягають або не підлягають компетенції центру.

Відповідно до Вашингтонської конвенції МЦВІС складається з двох органів: Адміністративної ради та Секретаріату. Адміністративна рада в разі необхідності може призначати комітети. Адміністративна рада є вищим органом МЦВІС, що виконує свої повноваження на щорічних чергових зборах. Вона може скликатися також і на позачергові збори, якщо рішення про це буде прийняте самою радою або її Головою чи Генеральним секретарем, який у цьому випадку має діяти за вимогою п'яти і більше членів Ради. Адміністративна рада уповноважена приймати рішення, якщо на ній присутня більшість її членів. У випадках, визначених двома третинами членів Ради, голосування може здійснюватися і без скликання зборів, у письмовій формі. Голосування вважатиметься чинним тільки в тому разі, якщо свої голоси подасть більшість членів ради.

Адміністративна рада наділена законотворчою функцією, що полягає у прийнятті нормативних актів, спрямованих на врегулювання діяльності МЦВІС. Крім цього, Адміністративна рада обирає

Генерального секретаря та його заступника, визначає умови їхньої трудової діяльності; схвалює домовленості, що досягаються між МБРР та МЦВІС щодо використання останнім адміністративних служб та обладнання банку; приймає щорічний бюджет доходів та витрат центру; затверджує щорічний звіт Генерального секретаря про діяльність Центру», виконує інші функції.

Очолює Адміністративну раду Президент Міжнародного банку реконструкції та розвитку за принципом *ex officio*, він не має права голосу. Якщо Президент відсутній або не може виконувати ці функції, Адміністративну раду очолює будь-яка інша особа, яка заміщає Президента МБРР. Відповідно до Вашингтонської конвенції «членами Адміністративної ради є представники країн-учасниць МЦВІС, які призначаються по одному від кожної держави. У разі відсутності представника або неможливості здійснення ним своїх повноважень з інших причин його функції виконує заступник представника».

Регламент примирної процедури та Регламент арбітражу докладно визначають правила організації примирної процедури та арбітражу, правила організації і роботи примирної комісії та арбітражу, а також процедуру розгляду інвестиційних спорів та прийняття рішення у них. Важливу роль у цих процесах відіграє Секретаріат на чолі з Генеральним секретарем. Секретаріат організовує розгляд інвестиційних спорів у порядку примирення та арбітражу, займається усіма організаційними заходами щодо скликання і проведення засідань Адміністративної ради, складає списки посередників та арбітрів, виконує інші функції.

Відповідно до Вашингтонської конвенції «Генеральний секретар та його заступники не можуть займатися будь-якою політичною діяльністю, не мають права посідати жодну іншу посаду чи займатися ніякою іншою роботою, окрім виконання функцій Генерального секретаря чи його заступника. Однак Адміністративна рада може дати згоду на таке сумісництво. Тому чинний Генеральний секретар поєднує свою роботу в Секретаріаті МЦВІС із виконанням обов'язків першого віце-президента МБРР.

МЦВІС розглядає претензії по суті на підставі заяви, поданої фізичними чи юридичними особами. Вашингтонська конвенція зазначає, що «фізична особа на день досягнення згоди про передачу спору для розгляду до МЦВІС, а також на день реєстрації Генеральним секретарем МЦВІС заяви про розгляд справи в порядку примирення чи арбітражу не повинна мати громадянство держави, що виступає стороною в інвестиційному спорі». Окрім цього, «юридична особа також на день досягнення згоди про передачу спору на розгляд МЦВІС не повинна мати

«національність» держави, яка виступає стороною спору».

Вашингтонська конвенція закріплює низку правил, що стосуються передачі інвестиційного спору на розгляд МЦВІС у порядку арбітражу: по-перше, ця згода означає, якщо не передбачено іншого, відмову сторін від використання інших засобів вирішення спорів. По-друге, будь-яка держава-учасниця Вашингтонської конвенції має право вимагати попереднього звернення до національних адміністративних або судових засобів вирішення спорів як умови згоди про передачу спору для арбітражного розгляду в МЦВІС.

Окрім цього, Вашингтонська конвенція передбачає два види процедур урегулювання інвестиційних спорів: примирення та арбітраж. Держава-член МЦВІС або особа держави-члена МЦВІС, які бажають звернутися до примирної чи арбітражної процедури розгляду інвестиційного спору, повинні надіслати письмову заяву про це Генеральному секретарю. Генеральний секретар реєструє цю заяву та направляє її копію іншій стороні. Окрім цього, він повинен поінформувати сторони про факт реєстрації заяви в МЦВІС. Якщо Генеральний секретар дійде висновку, що спір знаходиться поза компетенцією центру, він повинен відмовити в реєстрації й також повідомити про це сторонам. Ст. ст. 28, 36 Вашингтонської конвенції та Правила організації примирної процедури та арбітражу встановлюють вимоги до оформлення заяв про примирливу процедуру та заяв про арбітражне вирішення спору.

Після реєстрації заяв формуються примирна комісія та арбітраж. Порядок їх формування передбачений як конвенцією, так і Регламентом примирної процедури та Регламентом арбітражу. Сторони мають самостійно домовитися про кількість посередників (а при заснуванні арбітражу – про кількість арбітрів) і про порядок їх призначення. Загалом і примирна комісія, і арбітраж мають складатися з одного або непарної кількості учасників.

Відповідно до Вашингтонської конвенції «після початку розгляду справи примирною комісією або арбітражем їх склад повинен залишатися незмінним, за винятком випадків, якщо особа помре або виявиться нездатною виконувати свої обов'язки, або піде у відставку. В разі настання таких обставин обрання посередника чи арбітра на вакантну посаду здійснюватиметься за загальними правилами призначення посередників чи арбітрів. Якщо посередник або арбітр, призначений стороною, відмовиться від виконання обов'язків без згоди комісії або арбітражу, членом яких він був, Голова Адміністративної ради призначить особу з відповідних списків».

Процедура примирення та арбітражу відбувається зазвичай у місці знаходження МЦВІС. Вашингтонська конвенція встановлює такі правила роботи примирної комісії: «перше її засідання має відбутися протягом 60 днів від дня її створення; даний орган сам вирішує питання про свою компетенцію. Будь-яка заява сторони стосовно того, що спір знаходиться поза його компетенцією, розглядається попередньою комісією, яка також має визначити, розглядати таку заяву як попереднє питання чи в процесі розгляду спору; процедура розгляду спору відбувається за правилами, встановленими в ст. 32-35 Вашингтонської конвенції та в Регламенті примирної процедури, хоча сторони можуть визначити інший, ніж цей Регламент, нормативний акт, на основі якого буде організований процес розгляду спору. У разі виникнення процедурного питання, не врегульованого жодним із зазначених актів, процедурна комісія вирішує його самостійно; у разі неявки однієї із сторін або відмови від участі у розгляді спору комісія припиняє процедуру розв'язання спору та складає про це доповідь з записом про неявку або відмову сторони від участі в розгляді; примирна процедура за своєю сутністю не є судовою процедурою, її метою є не встановлення правомірності дій тієї або іншої сторони спору чи визначення відповідальності за невиконання інвестиційних зобов'язань, а встановлення згоди між сторонами, налагодження між ними діалогу, спрямованого на досягнення консенсусу з приводу спірного питання».

Як зазначено у ст. 34 конвенції, завданням примирної комісії є з'ясувати обставини, з приводу яких між сторонами виник спір, та докласти всіх зусиль для прийняття взаємоприйняттого для сторін рішення, тому в примирливій процедурі головну роль відіграє не суддя, як це закладено у традиційному судочинстві, а посередник, який лише пропонує умови врегулювання суперечки. У випадку досягнення компромісу комісія складає доповідь, у якій відображає хід процесу та яке рішення прийняли сторони.

Арбітраж щодо вирішення інвестиційного спору є обов'язковим для сторін і проходить відповідно до традиційних принципів третейського розгляду. Арбітр вислуховує сторони, створює умови для змагальності, намагається встановити обставини спору, приймає рішення, котре є обов'язковим до виконання.

Відповідно до Вашингтонської конвенції «арбітраж використовує матеріальне право, обране сторонами. Якщо ж сторони не досягають згоди з цього питання, застосуванню підлягає право держави – сторони спору, а також норми міжнародного права. Водночас сторони можуть прийняти рішення про те, що арбітраж має розглядати справу, виходячи із засад справедливості та доброї совісті (ex aequo et bono)».

Арбітраж приймає рішення більшістю голосів; воно має бути оформлене у письмовому вигляді та підписане арбітрами, які голосували за нього. Рішення за результатами арбітражного розгляду інвестиційного спору виносяться у кожному зі спірних питань. При цьому арбітр може висловити особисту думку з приводу прийнятого рішення незалежно від того, збігається вона з думкою більшості чи ні, а також зробити заяву про свою незгоду з прийнятим рішенням. Рішення арбітражу є обов'язковим для сторін і не підлягає апеляції або іншому способу оскарження, за винятком випадків, передбачених Вашингтонською конвенцією. Зокрема, відповідно до положень цієї конвенції «рішення арбітражу МЦВІС може бути змінене або скасоване. Також сторони мають право вимагати його розтлумачення».

Скасування рішення арбітражу можливе лише з підстав недотримання правил організації та здійснення арбітражного процесу, а саме: якщо арбітраж був заснований у неналежний спосіб або якщо арбітраж перевищив свої повноваження, або якщо мав місце підкуп одного з арбітрів, або якщо було значне відхилення від правил процедури, а також якщо рішення арбітражу не було належною мірою обґрунтоване. Конвенція визначає, що «підставою для початку процесу тлумачення арбітражного рішення є виникнення між сторонами справи, за результатами розгляду якої було винесене рішення, нового спору щодо змісту та предмета рішення. Заява з вимогою розтлумачити рішення повинна бути подана Генеральному секретарю і передана на розгляд, за можливості, тому ж арбітражу, який приймав рішення».

Україна неодноразово виступала стороною в спорах, що розглядалися арбітражем МЦВІС, і виконувала більшість рішень, винесених центром проти України. Станом на 2023 рік налічується 11 інвестиційних спорів, ініційованих українськими інвесторами. Більшість із цих позовів складають позови українських інвесторів проти російської федерації, що пов'язані з експропріацією активів у Криму. росія не ратифікувала Вашингтонську конвенцію, тому всі ці спори розглядають ad hoc відповідно до Регламенту ЮНСІТРАЛ.

Отже, Міжнародний центр з врегулювання інвестиційних спорів становить на сьогодні дієвий механізм із врегулювання суперечок між державами та інвесторами. Вашингтонська конвенція закріплює інституційні основи правового механізму вирішення інвестиційних спорів шляхом визначення правового статусу центру, його структури, змісту, процедур розгляду спорів. Міжнародні інвестори завдяки цьому механізму отримали, окрім національного судочинства, додатковий захист своїх фінансових прав на міжнародному рівні.

Питання для самоконтролю:

1. *Правовий статус, порядок утворення та функції Міжнародного кримінального суду. Римський статут.*
2. *Порядок розгляду заяв Міжнародним кримінальним судом. Рішення МКС.*
3. *Міжнародні кримінальні трибунали.*
4. *Міжнародний трибунал з морського права.*
5. *Суд з примирення та арбітражу Організації з безпеки і співробітництва в Європі. Компетенція суду та фактор часу.*
6. *Особливості міжнародного комерційного арбітражу.*
7. *Становлення регіональних систем міжнародних судових установ.*

Спеціальна література

Нормативно-правові акти

1. Арбітражний регламент Міжнародної торгової палати // Арбітражний регламент. Медіаційний регламент. Париж, Франція : ICC, 2017. 102 с. С. 10–76. URL : <https://www.icc.se/wp-content/uploads/2015/04/ICC-2017-Arbitration-and-2014-Mediation-Rules-ukrainian-version.pdf>.
2. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_118.
3. Домовленість про правила та процедури вирішення спорів від 15.04.1994. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_019#Text.
4. Загальна декларація прав людини : Декларація ООН від 10.12.1948. *Голос України*. 2008. № 236.
5. Конвенція з примирення і арбітражу в рамках НБСС від 15 грудня 1992 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_a11#top.
6. Конвенція про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами від 18 травня 1965 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_060#Text.
7. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
8. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.
9. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.
10. Положення про Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України : Додаток № 1 до Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» від 24 лютого 1994 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4002-12#Text>.
11. Про міжнародний комерційний арбітраж : Закон України від 24

лютого 1994 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 25. Ст. 198.

12. Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 13 від 02.07.2004. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-04>.

13. Регламент Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України від 25.08.1994. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001571-94#Text>.

14. Рекомендація № R (87) 18 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо спрощення кримінального правосуддя від 17 вересня 1987 р. URL : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_87_18_1987_09_17.pdf.

15. Римський статут Міжнародного кримінального суду. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

16. Статут Організації Об'єднаних Націй. URL : https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf.

17. Agreement for the Prosecution and Punishment of the Major War Criminals of the European Axis, and Charter of the International Military Tribunal, 82 U.N.T.S. 280, entered into force Aug. 8, 1945. URL : <http://hrlibrary.umn.edu/instree/1945a.htm>.

18. Amendments to the Rules of the International Tribunal for the Law of the Sea as adopted by the Tribunal on 25 September 2018. URL : https://www.itlos.org/fileadmin/itlos/documents/basic_texts/Rules_amend_60-61_25.09.2018_E.pdf.

19. Arbitration Rules of the International Chamber of Commerce. URL : <https://iccwbo.org/dispute-resolution/dispute-resolution-services/arbitration/rules-procedure/2021-arbitration-rules/#block-accordion-1>.

20. Dispute Concerning Coastal State Rights in the Black Sea, Sea of Azov, and Kerch Strait (Ukraine v. the Russian Federation). *Permanent Court of Arbitration*. URL : <https://pca-cpa.org/en/cases/149/>.

21. International Tribunal for the Law of the Sea: basic texts: Statute of the Tribunal, United Nations Convention on the Sea, Rules of the Tribunal, and other documents. Martinus Nijhoff Publishers, 1999. 724 p.

22. LCIA Arbitration Rules 2020. *LCIA*. URL : https://www.lcia.org/Dispute_Resolution_Services/lcia-arbitration-rules-2020.aspx#Article%201.

23. PCA Case No. 2017-06. Rules of Procedure. URL : <https://pcacases.com/web/sendAttach/2136>.

24. Regler för Stockholms Handelskammars Skiljedomsinstitut. URL : https://sccarbitrationinstitute.se/sites/default/files/2022-11/1999_regler_rev_2005.pdf.

25. Resolutions adopted by the Security Council in 1993. *United Nations*. URL : <https://main.un.org/securitycouncil/en/content/resolutions-adopted-security-council-1993>.

26. Rules of the Tribunal (ITLOS/8) : adopted on 28 October 1997 (amended on 15 March and 21 September 2001 and 17 March 2009). URL : https://www.itlos.org/fileadmin/itlos/documents/basic_texts/Itlos_8_E_17_03_09.pdf.

27. Statute of the International Tribunal for Rwanda. URL : https://legal.un.org/avl/pdf/ha/ictr_ef.pdf.

28. Statute of the International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991 (International Tribunal for the Former Yugoslavia) adopted 25 May 1993. *United Nations*. URL : <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/statute-international-tribunal-prosecution-persons-responsible>.

29. United Nations Convention on the Law of the Sea. URL : https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf.

Підручники, навчальні посібники, наукові публікації, інтернет-ресурси

1. Алямкін Р. В. Практика міжнародних судових та арбітражних інституцій щодо тлумачення рішень у справах про приналежність території. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2011. № 4. С. 105–110.

2. Андрейків А. Застосування норм звичаєвого права у практиці міжнародних кримінальних судів. *Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації української держави : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Одеса, 8-9 квіт. 2016 р.). Одеса : Міжнародний гуманітарний університет, 2016. С. 126–129.

3. Андрейків А. Роль звичаєвих норм в практиці органів міжнародного кримінального правосуддя. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 3. С. 178–181. URL : http://www.lsej.org.ua/3_2016/54.pdf.

4. Аносова Ю. В. Юрисдикція міжнародних судових органів щодо злочину геноциду : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2018. 41 с.

5. Антонов С. Шляхи імплементації Статуту Міжнародного кримінального суду в законодавство України. *Право України*. 2015. № 8. С. 144–149.

6. Антонович М. Міжнародне публічне право : навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 384 с.

7. Базов О. В. Питання міжнародно-правового статусу Міжнародного кримінального суду. *Публічне право*. 2019. № 35. С. 46–52.

8. Березняк В. Щодо особливостей юрисдикції Міжнародного кримінального суду: аналіз окремих положень Римського статуту. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 1. С. 156–160.

9. Боднар Н. А. Проблема ратифікації Римського статуту

Міжнародного кримінального суду в світлі європейського вибору України. *Журнал європейського і порівняльного права*. 2018. № 8. С. 79–96.

10. Бойко І. С. Консультативна юрисдикція Міжнародного трибуналу з морського права. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 2. С. 247–251.

11. Бойко І. С. Судово-арбітражний механізм захисту суверенних прав України за Конвенцією ООН з морського права 1982 року. *LEX PORTUS*. 2017. № 4 (6). С. 48–57.

12. Бондар К. П. Особливості правової природи арбітражних механізмів міжнародного центру з врегулювання інвестиційних спорів (ІКСІД) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2016. 213 с.

13. Вітман К. М. та ін. Міжнародне судочинство / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ : Юрид. думка, 2009. 258 с.

14. Войціховський А. В. Міжнародне право : підруч. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2020. 544 с.

15. Гутник В. В. Право на захист у міжнародних кримінальних судах: доктрина та практика : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.11. Харків, 2018. 442 с.

16. Доді К. Вплив трибуналів ad-hoc на звичаєве міжнародне гуманітарне право щодо неміжнародних збройних конфліктів. *Юридичний журнал*. 2010. № 1. С. 36–41.

17. Дрьоміна Н. В. Юрисдикція міжнародних кримінальних судів і трибуналів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2006. 17 с.

18. Дрьоміна Н. В. Юрисдикція міжнародних кримінальних судів і трибуналів : монографія. Одеса : Фенікс, 2006. 223 с.

19. Задорожна С. Практика міжнародних військових трибуналів щодо застосування загальних принципів міжнародного права. *Український часопис міжнародного права*. 2022. № 4. С. 24–29.

20. Задорожній О. В. Порушення агресивною війною Російської Федерації проти України основних принципів міжнародного права : монографія. Київ : К.І.С., 2015. 640 с.

21. Злочини, вчинені в період повномасштабного вторгнення рф. *Офіс Генерального прокурора*. URL : <https://gp.gov.ua>.

22. Камінська Н. В., Щербань Є. В. Деякі питання імплементації Римського статуту про Міжнародний кримінальний суд. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 2 (115). С. 138–143.

23. Караман І. В. Міжнародний трибунал з морського права: регламентація діяльності і судочинство : монографія. Одеса : Фенікс, 2007. 160 с.

24. Касинюк О. Проблемні аспекти юрисдикції Міжнародного кримінального суду. *Право України*. 2005. № 3. С. 144–148.

25. Касинюк О. В. Кримінально-процесуальні питання діяльності міжнародних кримінальних судів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Харків, 2005. 20 с.

26. Коментар МЗС щодо ходу розгляду Арбітражним трибуналом

справи між Україною та РФ щодо затримання 3 військово-морських суден та членів їхніх екіпажів. *Міністерство закордонних справ України*. URL : <https://mfa.gov.ua/news/komentar-mzs-shchodo-hodu-rozglyadu-arbitrazhnim-tribunalom-spravi-mizh-ukrayinoyu-ta-rf-shchodo-zatrimannya-3-vijskovo-morskih-suden-ta-chleniv-yihnih-ekipazhiv>.

27. Коптева О. О. Ратифікація Римського статуту Міжнародного кримінального суду: досвід держав-членів. *Конституційна реформа в Україні: загальнонаціональний проект єднання : матеріали наук.-практ. конф.* (м. Київ, 25 черв. 2014 р.). Київ, 2014. С. 134–140.

28. Кориневич А. Римський статут Міжнародного кримінального суду та Україна: шлях до ратифікації та відповідальності за вчинення найтяжчих злочинів під час збройного конфлікту. *Український часопис міжнародного права*. 2019. № 3. С. 141–143.

29. Кориневич А., Короткий Т. Спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України: geopolitik проти невідворотності покарання за злочин агресії. *Український часопис міжнародного права*. 2022. № 2. С. 33–42.

30. Кормушина О., Камінська Н. Проблемні питання визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду. *Стан дотримання прав людини в умовах сучасності: теоретичні та практичні аспекти : матеріали VIII Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 22 бер. 2018 р.). Київ, 2018. С. 167–170.

31. Коруц У. Правова природа та сутнісне значення принципу комплементарності Міжнародного кримінального суду і його місце в системі кримінальної юстиції держави. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 4. Р. 1. Р. 123–128.

32. Коруц У. З. Міжнародний кримінальний суд: проблеми покарання за міжнародні злочини. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 5. Т. 1. С. 234–237.

33. Костилев О. М. Багатостороння система вирішення інвестиційних спорів як інституційно-правовий механізм захисту іноземних інвестицій. *Вісник Маріупольського університету. Серія : Право*. 2013. Вип. 5. С. 211–215.

34. Краснікова О. В. Концепція міжнародного військового трибуналу для покарання РФ за злочини в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. С. 506–508. URL : http://lsej.org.ua/12_2022/120.pdf.

35. Лавринович О. В. Основні проблемні питання імплементації положень Римського Статуту Міжнародного кримінального суду до законодавства України та шлях їх вирішення. *Український часопис міжнародного права*. 2003. № 4. С. 14–19.

36. Махаринець Д. До питання моделі спеціального міжнародного трибуналу з України. *Юридичний вісник*. 2023. № 4. С. 109–115.

37. Махаринець Д. Є. Окремі аспекти функціонування міжнародного комерційного арбітражу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 10. С. 624–627. URL : http://www.lsej.org.ua/10_2023/150.pdf.

38. Медведєва М. Юрисдикційні імунітети держав у контексті

відшкодування Росією шкоди, завданої Україні внаслідок збройної агресії. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 1. С. 44–52.

39. Мищик В. В., Буроменський М. В., Гнатовський М. М. та ін. Міжнародне публічне право : підруч. : у 2 т. / за заг. ред. В. В. Мищика. Харків : Право, 2018. Т. 2 : Основні галузі. 624 с.

40. Міжнародне публічне право : підруч. / за заг. ред. Т. Л. Сироїд. Харків : Право, 2020. 648 с.

41. Міжнародний арбітраж. URL : <https://www.international-arbitration-attorney.com/uk/>.

42. Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії завершив роботу. *Радіо Свобода*. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/news/28931961.html>.

43. МРІА: як розблокувати вирішення спорів у СОТ. *Асоціація правників України*. URL : [https://uba.ua/ukr/news/7616#:~:text=Органом%20з%20врегулювання%20спорів%20\(Dispute,пад а%20\(The%20General%20Council\)](https://uba.ua/ukr/news/7616#:~:text=Органом%20з%20врегулювання%20спорів%20(Dispute,пад а%20(The%20General%20Council)).

44. «Нафтогаз» заявив, що виграв арбітраж проти «Газпрому». *DW*. URL : <https://www.dw.com/uk/нафтогаз-заявив-що-виграв-стокгольмський-арбітраж-проти-газпрому/a-41905304>.

45. Нузбан Ю. Значення особливого умислу у воєнному злочині розграбування за статутом Міжнародного кримінального суду. *Український часопис міжнародного права*. 2023. № 2. С. 30–36.

46. Петрина В. Н. Поняття міжнародного комерційного арбітражу: порівняльний аспект. *Часопис Київського університету права*. 2022. № 1. С. 271–274.

47. Пилипенко В. П. Міжнародний кримінальний суд за Римським Договором 1998 року : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Харків, 2005. 19 с.

48. Рилач Ю. Імперативні норми права у міжнародному комерційному арбітражі. *Юридична газета*. 2004. № 13 (25). С. 9.

49. Руанда: найбільш судимий геноцид в історії. *MediaPort*. URL : <https://www.mediaport.ua/ruanda-naubilsh-sudimiy-genocid-v-istoriyi>.

50. Самойлюк Д. Г. Історія становлення міжнародного кримінального права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 702–704. URL : http://www.lsej.org.ua/1_2024/170.pdf.

51. Сироїд Т. Л. Правовий статус учасників кримінально-процесуальних відносин у міжнародному кримінальному судочинстві : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.11. Харків, 2011. 36 с.

52. Смирнов М. Концептуальні питання співробітництва України з Міжнародним кримінальним судом. *Юридичний вісник*. 2022. № 5. С. 198–205.

53. Смирнов М. І. Визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду як механізм притягнення до відповідальності Росії за злочин агресії проти України. *Держава та регіони. Серія : Право*. 2023. № 1

(79). С. 216–222.

54. Смирнов М. І. Концептуальні питання ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду та співробітництва України з Міжнародним кримінальним судом в контексті військової агресії Росії проти України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 542–546. URL : http://lsej.org.ua/1_2023/125.pdf.

55. Степаненко К. В. Система судочинства в зарубіжних країнах та міжнародні суди. Науково-практичні рекомендації. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2010. 37 с.

56. Тимченко Л., Кононенко В. Проблеми делімітації морських просторів України. *Міжнародне право*. 2012. № 1. С. 234–250.

57. Хань О. О. Історичні моделі міжнародного кримінального судочинства. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 25 лист. 2022 р.). Харків : ХНУВС, 2022. С. 408–412.

58. Харитоновна О. Римський статут і Міжнародний кримінальний суд в контексті сучасних світових та українських кримінально-правових наукових тенденцій. *Український часопис міжнародного права*. 2014. № 4. С. 122–124.

59. Хрімлі О. Інвестиційний міжнародний арбітраж як форма захисту прав іноземних інвесторів. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 11. С. 80–83.

60. Чубінідзе О. О. Характеристика системи органів міжнародного кримінального правосуддя. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 5. С. 219–222. URL : http://www.lsej.org.ua/5_2018/60.pdf.

61. Щербань Є. В. Конституційно-правове забезпечення імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду : дис. ... д-ра філос. : 081 Право. Київ, 2021. 249 с.

62. Щербань Є. В. Конституційно-правові основи імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2018. № 17. С. 66–73.

63. Щербань Є. В. Принцип комплементарності як конституційно-правова засада імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду в національне законодавство України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 3 (108). С. 58–66.

64. Щербань Є. В. Проблема упередженості національного судочинства через призму положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. № 19. С. 190–196.

65. Яворський Я. Т. Правовий статус прокурора Міжнародного кримінального суду : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2018. 197 с.

66. International Tribunal for the Law of the Sea. URL : <http://www.itlos.org/>.

Розділ 4

МІЖНАРОДНЕ СУДОЧИНСТВО У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

- 4.1. Європейський суд з прав людини.*
- 4.2. Міжамериканський суд з прав людини.*
- 4.3. Африканський суд з прав людини і народів.*

4.1. Європейський суд з прав людини

Починаючи з 1945 року після прийняття у 1948 році Загальної декларації прав людини та інших угод універсального значення стали створюватися регіональні системи із захисту прав людини. Їхньою особливістю стала наявність міжнародного судового контролю за дотриманням конвенційних прав людини та громадянина. Уперше в історії міждержавних відносин на рівні певних регіонів світу надавалася можливість фізичним особам та іншим суб'єктам звернутися до наднаціонального суду з метою оскаржити рішення, прийняті представниками національної влади.

Сьогодні регіональна міжнародна система із захисту прав людини відіграє важливу роль у глобальному механізмі забезпечення прав індивіда. У цивілізованих країнах світу захист прав людини є чинником демократичних процесів, елементом діяльності органів влади, що мають застосовувати стандарти прав людини. Особливо якісно та комплексно ці процеси відбуваються в Європі, у межах регіональної системи європейських органів, що почали формуватися паралельно з універсальною моделлю міжнародних організацій. Без перебільшення можна сказати, що прийняття у 1950 році Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та утворення відповідно до цієї конвенції Європейського суду з прав людини стало подією, що суттєво вплинула на еволюцію прав людини в європейському просторі.

Європейський суд з прав людини є унікальним міжнародним органом із відповідною юрисдикцією, що виділяє його з-поміж інших міжнародних судів. Покликаний охороняти конвенційні права людини, цей судовий механізм активується без згоди держави-члена, що є рідкістю у міжнародному судочинстві. Рішення Європейського суду є

юридично обов'язковими для держави-відповідача, а практика ЄСПЛ безпосередньо впливає на розвиток національних правових систем.

Після набуття Україною незалежності постало питання тісної співпраці з європейськими інституціями по лінії захисту прав людини, що було необхідним для становлення молодої держави з демократичним вектором розвитку. Неодмінною умовою інтеграції України до ЄС і НАТО є досягнення високого рівня забезпечення прав людини та виконання міжнародно-правових зобов'язань за конвенціями, котрі Україна ратифікувала з 1991 року. Однак подальша динаміка рецепції практики Європейського суду, застосування окремих положень Європейської конвенції засвідчили певні різночитання цих процесів, що не вирішені й досі. Ці питання, на думку вчених, дещо ускладнюються через те, що формулювання більшості конвенційних приписів є максимально широкими та гнучкими, містять чимало оціночних понять, передбачають широку дискрецію національних правозастосовних органів, а отже, потребують вироблення більш-менш чітких правил їх інтерпретації.

Після ратифікації Європейської конвенції, а також протоколів до неї Україна визнала обов'язкову юрисдикцію Європейського суду з прав людини, котру визначає конвенція. Причому якщо раніше юрисдикцію ЄСПЛ іноді називали похідною від юрисдикції Комісії (розгляд справи в Європейському суді був можливий тільки після завершення процедури в комісії), то після набрання чинності змін до конвенції суд є єдиним судовим органом і його юрисдикція не обмежена повноваженнями інших органів Ради Європи.

Відповідно до ч. 1 ст. 32 Європейської конвенції юрисдикція ЄСПЛ поширюється на всі питання тлумачення і застосування конвенції та протоколів до неї, подані йому на розгляд відповідно до статей 33, 34, 47. Отже, юрисдикція суду включає такі повноваження: приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації чи групи осіб, які вважають себе потерпілими від допущеного однією з держав-членів Ради Європи порушення конвенційних прав; розглядати спори між державами-членами Ради Європи з приводу порушення положень конвенції, на запит Комітету Міністрів давати консультативні висновки з правових питань тлумачення конвенції та протоколів. Сама заява до Європейського суду з прав людини може бути подана лише щодо дії чи бездіяльності держави і її представників (посадових осіб органів державної влади), а не стосовно фізичних чи юридичних осіб. Таким чином, відповідачем у Європейському суді з прав людини може бути лише держава-учасниця конвенції, що звинувачується в порушенні норм самої конвенції і (чи) тих

протоколів до неї, в яких держава бере участь за схемою: заявник (ім'я чи псевдонім) vs (проти) відповідач (назва держави).

На конференції, проведеній 18–19 лютого 2010 р. у м. Інтерлакені, було висловлено рішуче бажання держав – сторін конвенції про необхідність надання потенційним заявникам повної та об'єктивної інформації щодо конвенції і судової практики суду, зокрема стосовно процедури подання заяв і умов прийнятності» (п. 6 Інтерлакенської декларації від 19 лютого 2010 р.). Наразі ЄСПЛ розробив практичні рекомендації щодо: процедури подачі скарги до суду (від 1 листопада 2003 р., зі змінами); формуляру вимог щодо справедливої сатисфакції згідно зі ст. 41 Європейської конвенції (від 28 березня 2007 р.); клопотань про надання заяві статусу анонімної (від 14 січня 2010 р.); клопотань про застосування тимчасових заходів згідно з правилом у ст. 39 Регламенту ЄСПЛ (від 5 березня 2003 р., зі змінами); двох важливих рекомендацій щодо подачі урядами держав-відповідачів та заявниками усіх своїх письмових зауважень у справі у безпечний електронний спосіб (від 22 вересня 2008 р. та 29 вересня 2014 р.).

Метою діяльності Європейського суду є розгляд заяв на предмет відповідності дій держави положенням конвенції та її протоколів. Суд не володіє апеляційними чи касаційними повноваженнями та не виправляє помилки місцевих судів щодо застосування національного законодавства. Також ЄСПЛ не має повноважень оцінювати докази, а лише приймає їх до уваги. Як зауважує Н. Севостьянова, заяви, в яких декларується, що місцеві суди мали прийняти інше рішення (на користь позивача), визнаються неприйнятними як очевидно безпідставні та необґрунтовані. Також суд у ході розгляду заяви може звернути увагу та висловити думку щодо невідповідності національного законодавства положенням конвенції.

Європейський суд розташований в м. Страсбург (Франція), його засідання проводяться в Палаці Прав Людини. Основним внутрішнім документом, що визначає організацію роботи суду, є його регламент, прийнятий у 1998 році. У Регламенті ЄСПЛ із поправками і доповненнями містяться структура та організаційні питання діяльності Європейського суду (нова редакція регламенту діє з 1 липня 2015 р.). Розділ I регламенту визначає організацію і роботу Суду: деталізує статус судді, правила виборів Голови та заступників Голови суду, голів секцій, обов'язки цих осіб, вибори секретаря, його обов'язки, порядок роботи суду, його місцеперебування, порядок пленарних засідань суду, нарад суддів, голосування, порядок роботи палат і комітетів тощо. У розділі II встановлюються порядок провадження і принципи, а саме: гласність

судового розгляду; мови, на яких ведеться судочинство; представництво держав-учасниць конвенції; представництво заявників; повідомлення, сповіщення та виклики до суду; подання доказів; виключення і поновлення скарги у переліку справ, що підлягають розгляду; порушення справи; вимоги до змісту міждержавної та індивідуальної скарги; проведення слухань; постанови тощо.

Відповідно до Європейської конвенції Європейський суд виносить свої рішення, керуючись нормами конвенції і практикою застосування своїх попередніх рішень. Рішення Європейського суду з прав людини є обов'язковими для держав-учасниць конвенції. У ст. 20 конвенції визначається кількість суддів суду, що відповідає кількості Високих Договірних Сторін Європейської конвенції. Судді, які засідають у суді, повинні відповідати таким критеріям: мати високі моральні якості, а також кваліфікацію, необхідну для призначення на високу судову посаду, чи бути юристами з визнаним авторитетом; протягом строку своїх повноважень судді не можуть займатися ніякою діяльністю, що є «несумісною з їхньою незалежністю, безсторонністю або вимогами виконання посадових обов'язків на постійній основі».

Відповідно до ст. 24 конвенції «судді Європейського суду обираються Парламентською Асамблеєю Ради Європи строком на дев'ять років. Судді не можуть бути переобрані. Суддя може бути звільнений з посади, якщо рішення про його невідповідність встановленим вимогам буде ухвалена іншими суддями більшістю у дві третини голосів.

Стаття 27 конвенції передбачає створення в межах суду різних органів: комісія, до складу якої входять три судді, може визнати неприйнятною або вилучити з реєстру справ індивідуальну заяву, якщо така ухвала може бути винесена без додаткового вивчення. Кожна така ухвала є остаточною, і особа, що звернулася із заявою, не може вимагати її перегляду. У палатах, на другому рівні організаційної структури суду, здійснюється більша частина його роботи. До складу палат входять сім суддів, включно з членом палати за посадою, суддею, якого було обрано від зацікавленої держави-учасниці, або особою, яка призначається для участі в засіданнях у разі відсутності такого судді». Окрім створення комісій, палата приймає ухвали щодо прийнятності та суті міждержавних і індивідуальних заяв, що були визнані неприйнятими у комісіях.

До складу Великої палати входять сімнадцять суддів, а також, відповідно до п. 3 ст. 27 конвенції, Голова суду, заступники Голови, голови палат та інші судді, які визначаються відповідно до регламенту суду. Конвенція проголошує: «Велика палата вповноважена розглядати

лише ті справи, які були передані до неї, і лише в трьох випадках, відповідно до статті 30, палата може відмовитись від своєї юрисдикції на користь Великої палати за таких обставин: якщо справа, яку розглядає палата, порушує серйозне питання щодо тлумачення Конвенції чи протоколів до неї, якщо вирішення питання, яке вона розглядає, може призвести до результату, несумісного з рішенням, постановленим Судом раніше, якщо жодна зі сторін у справі не заперечує проти цього».

Взаємодія України з Європейським судом має давню історію. Практика суду спричинила колосальний вплив на становлення засад національного судочинства за європейськими стандартами. Крім цього, діяльність суду дозволяє здійснювати ревізію національного законодавства на предмет відповідності його окремих положень Європейській конвенції. Аналіз практичного матеріалу та норм національного законодавства дає змогу дійти висновку про те, що рішення Європейського суду з прав людини є елементом судової практики і джерелом прецедентного права, ядром якого є правова позиція і при прийнятті якого вирішується конкретна справа та здійснюється офіційне тлумачення норм Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Окрім цього, рішення Європейського суду сприяють розвитку і одночасно захисту найважливіших інститутів держави – інституту власності, прав та свобод особи, інституту суду тощо.

У процесі виконання положень Європейської конвенції особливу увагу слід звернути на виконання рішень ЄСПЛ. Ст. 44 конвенції передбачено таке: «стадія виконання судового рішення починається з моменту прийняття судом так званого остаточного судового рішення. Набуття рішенням статусу остаточного має суттєве юридичне значення, оскільки є юридичним фактом, який породжує для України обов'язки щодо виконання судового рішення». У ст. 46 конвенції зафіксовано невідворотний принцип про обов'язковість виконання будь-якого остаточного рішення суду в будь-якій справі. Крім цього принципу, існує також принцип обов'язкового нагляду Комітетом міністрів Ради Європи правових ситуацій, пов'язаних з невиконанням таких рішень. Таким чином, у міжнародно-правових актах зафіксовано й реально функціонує на практиці механізм виконання судових рішень Європейського суду з прав людини, а зафіксовані в документах міжнародні правові зобов'язання держави-відповідача тягнуть за собою правові наслідки у сфері виконання рішень суду.

В Україні механізм виконання рішень ЄСПЛ закріплено на законодавчому рівні Законом України «Про виконання рішень та

застосування практики Європейського суду з прав людини». У п. 1 ст. 2 цього закону підтверджено обов'язковість виконання Україною рішення Європейського суду відповідно до ст. 46 Конвенції. Серед заходів загального характеру було передбачено зміну практики застосування законодавства українськими судами, і рішення Європейського суду визнано джерелами права, якими суди в Україні керуються при вирішенні справ. Згідно зі ст. 19 закону орган представництва України в Європейському суді здійснює перевірку усіх проєктів нормативно-правових актів на предмет узгодженості з конвенцією 1950 р., а невідповідність їх положень є підставою для відмови в його державній реєстрації.

За даними Уповноваженого у справах Європейського суду, станом на 31 грудня 2020 р. Україна посідала 3 місце серед держав-членів РЄ за подачею скарг до ЄСПЛ, а на розгляді суду перебувало загалом 62 000 справ проти держав – сторін Конвенції, з них 10 400 справ – проти України, що складало 16,8 % від загальної кількості справ. При цьому, відповідно до отриманої з Європейського суду інформації, станом на 01 січня 2021 р. 7898 справ стосувалися порушення прав заявників в Автономній Республіці Крим та на тимчасово окупованій території Луганської та Донецької областей: 6879 справ стосувалися подій на сході України, з яких 6033 заяви були подані проти України, 48 – проти російської федерації, 791 – проти обох держав та 7 – проти України, російської федерації та Британії; 1019 справ стосувалися подій в Криму, з яких 896 заяв подано проти російської федерації, 10 – проти України, 110 – проти обох держав, 1 – проти російської федерації та Сербії, 16 – проти Австрії та 16 інших держав-членів Ради Європи, 1 – проти України та 31 іншої держави-члена Ради Європи.

Станом на 31.12.2020 у провадженні Європейського суду перебувало 4 міждержавні справи України проти російської федерації. У 2019 році у 109 справах, в яких Європейським судом було винесено рішення з констатацією порушення Україною положень конвенції, заявники вимагали компенсацію на загальну суму понад 1 659 307 946,94 євро. Після розгляду справ із урахуванням позицій Уряду Європейським судом Україну було зобов'язано сплатити 1 498 555,56 євро.

У березні 2022 року у зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ в Україну Європейський суд на підставі Правила 9 Регламенту Європейського суду вжив заходів у зв'язку зі збройним нападом Росії на Україну. Зокрема, Європейський суд повідомив про призупинення всіх поточних строків, встановлених Урядом для надання позицій у справах, та призупинення ухвалення рішень у справах проти України. 29.08.2022

Європейський суд поінформував, що вирішив переглянути заходи щодо справ за участю України, вжиті на початку березня 2022 року у зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ в Україну, та від 01.09.2022 повернувся до звичайного порядку роботи. Станом на 24.03.2023 у провадженні Європейського суду перебували 4 міждержавні справи України, а саме: «Україна проти Росії (щодо Криму)» за заявами №№ 20958/14 та 38334/18; «Україна та Нідерланди проти Росії» за заявами №№ 8019/16, 43800/14, 28525/20 та 11055/22, що стосується подій на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей та порушень прав людини під час повномасштабного вторгнення Росії; «Україна проти Росії (VIII)» за заявою № 55855/18 щодо захоплених моряків; «Україна проти Росії (IX)» за заявою № 10691/21 щодо вбивств опонентів російської федерації.

Отже, Європейський суд з прав людини є вагомим, дієвим та корисним механізмом щодо забезпечення державами прав, передбачених Європейською конвенцією. Головною проблемою на сьогодні залишається оптимізація внутрішньої організації роботи суду та виконання його рішень державами. Так, 12 жовтня 2017 року Велика палата Європейського суду з прав людини прийняла рішення у справі «Бурмич та інші проти України», що стосується системної проблеми невиконання Україною судових рішень. Після цього рішення Європейський суд не розглядає по суті однотипні індивідуальні скарги, а передає їх на розгляд Комітету Міністрів Ради Європи. Це рішення Великої Палати спонукає Україну вживати більш дієвих заходів із забезпечення права громадян на звернення до Європейського суду.

4.2. Міжамериканський суд з прав людини

Ефективність будь-якої правової системи щодо міжнародного захисту прав людини обумовлена наявністю контрольних органів та визначеною процедурою доступу до них індивідів. У другій половині ХХ століття в Європі, Америці та Африці були створені регіональні суди із захисту прав людини. Першим був заснований Європейський суд з прав людини, а потім, багато в чому використовуючи його досвід, були утворені Міжамериканський суд з прав людини та Африканський суд з прав людини і народів. Регіональні суди мають спільну мету діяльності – захист прав людини. У багатьох аспектах є схожими їхні організаційні структури та процедури розгляду індивідуальних скарг. Проте, через відповідні історичні, політичні, економічні, культурні та інші обставини,

цим судам властиві певні характеристики, зумовлені особливостями регіону.

Міжамериканська система захисту прав людини є по-своєму унікальною, її розвиток супроводжувався складними реаліями американського континенту, а сама система містить багато положень, що відображають місцеву специфіку. Однак фундаментальною основою нормативних документів міжамериканської системи захисту прав людини є Загальна декларація прав людини. Можна сказати, що Декларація стала каталізатором щодо створення інших документів із захисту прав людини, зокрема на регіональному рівні.

Міжамериканський суд з прав людини є результатом спільної роботи засновників Організації американських держав у 1948 році та органічною частиною Американської конвенції з прав людини. У 1959 році було прийнято рішення про створення Міжамериканської комісії з прав людини, що на сьогодні діє відповідно до Статуту Організації американських держав від 30 квітня 1948 р. Разом ці два органи становлять інституційний механізм міжамериканської системи захисту прав людини.

Правовою основою діяльності Міжамериканського суду є глава VIII Американської конвенції, в якій визначаються організація (ст. 52–60), юрисдикція та функції (ст. 61–65), а також процедура (ст. 66–69) суду. Статут МАСПЛ визначає його склад і структуру, процедуру розгляду заяв, виборів суддів, їхні права, обов'язки, відповідальність і привілеї. Статут суду був затверджений резолюцією 448 (IX-0/79) в 1979 році і набув чинності 1 січня 1980 року.

Окрім Американської конвенції 1978 р., міжамериканська система захисту прав людини містить також такі документи: Конвенцію проти тортур 1985 р.; Конвенцію про насильно зниклих осіб 1994 р.; Міжамериканську конвенцію про запобігання, покарання і викорінення насильства щодо жінок 1994 р.; Конвенцію про запобігання всіх форм дискримінації щодо осіб з інвалідністю 1999 р. та інші угоди.

Як зазначається в літературі, юрисдикція Міжамериканського суду з прав людини є факультативною, тобто справа може розглядатись у ньому лише у випадку, якщо держава зробила спеціальну заяву про визнання цієї юрисдикції відповідно до ст. 62 Американської конвенції. Юрисдикція МАСПЛ передбачена ст. 2 статуту, згідно з якою суд здійснює судову та консультативну юрисдикцію: 1) судова юрисдикція регулюється положеннями статей 61, 62 і 63 Американської конвенції та 2) консультативна юрисдикція регулюється положеннями статті 64 Американської конвенції.

Відповідно до ст. 52 АКПЛ суд складається з семи суддів із-поміж осіб, які мають найвищі моральні якості, визнану компетенцію в галузі прав людини і кваліфікацію, необхідну для призначення на вищі судові посади країни їхнього громадянства. Судді обираються строком на шість років із правом одноразового переобрання Генеральною асамблеєю Організації американських держав (далі – ОАД) таємним голосуванням більшістю голосів. При цьому голосують за кандидатів (не більше трьох) тільки представники держав-учасниць АКПЛ. Американською конвенцією передбачено, що суддею може стати громадянин держави-члена ОАД, що не бере участі в конвенції.

Відповідно до ст. 56 АКПЛ кворум для прийняття рішень становить п'ять суддів, а рішення приймаються більшістю голосів від присутніх суддів (ст. 23 Статуту Міжамериканського суду). Ст. 55 АКПЛ закріплює таке положення: «якщо суддя має національність держави, що є стороною у справі, він зберігає своє право розглядати справу. Якщо в складі Суду немає судді, який має громадянство держави-учасниці у справі, така держава може призначити суддю *ad hoc*». Консультативним висновком Міжамериканського суду № 20 «обмежується право держави, що не має в складі Суду свого громадянина, призначати суддю *ad hoc* тільки на ті справи, в яких розглядаються міждержавні скарги» (ст. 45 АКПЛ) без рішення «використати це право при розгляді індивідуальних скарг» (ст. 44 АКПЛ). Суд постановив, що суддя, який має громадянство держави-відповідача, не може брати участі в розгляді індивідуальних скарг. Відповідні норми були включені в нові Правила-процедури Міжамериканського суду від 2009 р. (ст. ст. 19 та 20).

МАСПЛ розташований, відповідно до Статуту, в м. Сан-Хосе (Коста-Ріка), він працює постійно, на сесійній основі. Однак, за рішенням більшості суддів, суд може брати участь у засіданнях в будь-якій державі-учасниці ОАД за її згоди. Тенденцію останніх років стало скорочення фінансування суду з боку ОАД, що негативно позначилося на продуктивності його роботи. Ще однією проблемою залишається відсутність належного контролю за виконанням рішень суду, незважаючи на те, що в своїй практиці суд інтерпретував ст. 65 АКПЛ так, що передбачив власні повноваження здійснювати нагляд за виконанням державами його рішень. Особливо це стосується рішень щодо виплати компенсації в результаті порушень конвенційних прав та наслідків, що настають після цього. Відповідно до ст. 68 Американської конвенції «рішення Міжамериканського суду з прав людини, коли він присуджує виплату компенсації, можуть бути здійснені відповідно до національних процедур, що регулюють виконання рішень судів,

винесених проти органів державної влади». Однак на практиці створені судом позитивні зобов'язання для влади держави виплатити компенсацію наштовхуються на низку перепон, обумовлених політичними та економічними чинниками.

Компетенція Міжамериканського суду, викладена в розділі 2 глави VIII АКПЛ, не має чіткого визначення. Ст. 61 передбачає право суду розглядати справи, передані йому Міжамериканською комісією з прав людини або державами-учасницями. У ст. 62 встановлюється «необхідність визнання державами шляхом спеціальної заяви юрисдикції суду з усіх питань, пов'язаних з тлумаченням або застосуванням АКПЛ». Стаття 63 присвячена «праву Суду встановлювати порушення прав та свобод, що захищаються Конвенцією, виносити рішення щодо застосування заходів відшкодування потерпілій стороні і вказувати заходи усунення наслідків такого порушення». Пункт 2 ст. 63 присвячений «праву Суду призначати тимчасові заходи для запобігання незворотної шкоди». Статтею 64 (п. 1, 2) МАСПЛ наділяється правом надавати консультативні висновки за запитами держав-членів ОАД і її органів з проблем тлумачення Американської конвенції та інших договорів щодо захисту прав людини в американських державах, а також відповідності внутрішнього законодавства держав-членів ОАД зазначеним міжнародним документам.

У діяльності суду присутнє таке явище, як дружнє врегулювання, що полягає в так званих заходах задоволення (*satisfaction measures*), що обумовлені наслідками гласності та доступності угод про дружнє врегулювання. Йдеться про те, що в міжамериканській системі захисту прав людини при застосуванні заходів дружнього врегулювання основним завданням держави є визнання порушень та публічний характер поновлення прав людини. Існує окрема процедура дружнього врегулювання, що передбачає складання доповідей, їх оскарження, аналіз думки сторін та інші форми комунікації Міжамериканської комісії з прав людини з державами.

Як уже зазначалося, виконання рішень МАСПЛ викликає певні складнощі, у зв'язку з чим відбувається постійне вдосконалення цього механізму. Основні кроки щодо контролю за виконанням державами рішень суду сконцентровані навколо запиту інформації від держав про заходи, вжиті урядами для виконання судових рішень. Компетенція МАСПЛ у цьому питанні обмежується підготовкою рекомендацій з виконання рішення або проведення моніторингових слухань. Якщо ж держава систематично не виконує постанови суду, МАСПЛ може передати це питання на розгляд Генеральної асамблеї ОАД. Водночас в

ОАД не передбачено суттєвих механізмів для примусу держав виконувати рішення суду. Навіть самі спроби поставити це питання на порядок денний зіштовхуються із супротивом з боку окремих членів ОАД, які достатньо скептично ставляться до прав людини, вважаючи це питання суто внутрішнім. Тобто не існує дієвого санаційного інструменту, що міг би застосовуватися стосовно держав, котрі не виконують рішення МАСПЛ, і це є проблемою, властивою для всього міжнародного судочинства.

Недоліки у механізмі виконання рішень МАСПЛ живляться відсутністю належних засобів контролю над цим процесом на національному рівні. Держави американського регіону повинні приймати внутрішнє законодавство, яке б забезпечувало виконання рішень Міжамериканської комісії з прав людини і МАСПЛ, однак на сьогодні тільки три країни мають відповідні закони (Коста-Ріка, Перу і Колумбія), хоча і ці норми далекі від досконалості. МАСПЛ постійно намагається порушити це питання, зокрема шляхом надання відповідних консультативних висновків за запитом будь-якої з країн-членів ОАД, навіть якщо ця країна не є учасницею Американської конвенції з прав людини.

Таким чином, міжамериканська система захисту прав людини, на відміну від європейської моделі, побудована на принципово інших підходах і використовує інші правила. Основну роль у європейській системі відіграє Європейський суд з прав людини, що розглядає відповідні заяви, а в інституційному механізмі міжамериканської системи суд знаходиться на другорядній позиції, тоді як основну роль відіграє Міжамериканська комісія з прав людини. Однак, незважаючи на багато недоліків, цей механізм виявляється найбільш ефективним в умовах правових режимів багатьох держав Південної та Латинської Америки.

4.3. Африканський суд з прав людини і народів

Африканський суд з прав людини і народів створений у 1998 р. згідно з Протоколом до Африканської хартії прав людини і народів (далі – Хартія, Банжувська хартія), що набув чинності у 2004 році. Як і у випадку з МАСПЛ, разом із Африканським судом з прав людини і народів діє Африканська комісія з прав людини і народів, що може передавати на розгляд Суду відповідні заяви. Однак основний механізм подачі заяв діє на національному рівні, а саме африканські держави

шляхом прийняття спеціальної декларації можуть визнати право своїх громадян і неурядових організацій безпосередньо подавати скарги до АСПЛН.

Питання діяльності Африканського суду з прав людини в українській юридичній науці досліджували такі вчені, як О. Роговик; його праці присвячені аналізу історії розвитку африканського механізму захисту прав людини, особливостям африканського розуміння прав людини, захисту прав окремих категорій осіб на африканському континенті. Також для більш ширшого опанування цього питання доцільно звернутися до статті В. Завгородньої «Роль Африканського суду із прав людини та народів у захисті прав людини на африканському континенті».

Становлення Африканського суду на континенті припадає на початок 90-х років, коли проблематика захисту прав людини набула поширення в ОАЄ і стала часто звучати порівняно з темою про національний суверенітет. Саме в цей період Африканська комісія з прав людини і народів розширила свої повноваження, зокрема в напрямі комплексного контролю за виконанням державами-учасницями положень Хартії. Однак, незважаючи на всі спроби з модернізації комісії, її рішення в африканському механізмі захисту прав людини мали виключно рекомендаційний характер, і вони не мали для африканських держав ніякої юридичної сили. Тому ухваленою 15 червня 1994 р. резолюцією АНГ / Res. 230 (XXX) було передбачено створення окремого суду, статус якого визначено Протоколом до Африканської хартії прав людини і народів. Сам Протокол до Хартії про створення Африканського суду з прав людини і народів отримав остаточну редакцію у 1998 році і був відкритий для підписання державами континенту. Станом на 2023 рік зазначений протокол ратифікували 30 африканських держав, з них лише дев'ять держав прийняли спеціальну декларацію про визнання юрисдикції Африканського суду.

Порівняно з Міжамериканським та Європейським судами із захисту прав людини, компетенція Африканського суду реалізує принцип згоди сторін, тому, крім ратифікації протоколу, держави мають зробити окрему заяву щодо можливості фізичних осіб і неурядових організацій безпосередньо звертатися до АСПЛН. Окрім цього, існує відмінність у юрисдикції між цими судами. Так, Африканський суд має більш широку юрисдикцію, що передбачає можливість вирішувати усі справи і суперечки, що виникають у зв'язку із застосуванням Африканської хартії прав людини і народів, протоколу та інших відповідних документів про права людини, ратифікованих певною країною континенту.

Африканський суд розташований в м. Аруш (Танзанія), складається з одинадцяти суддів, які обираються строком на шість років і є громадянами держав-членів Африканського Союзу. Голова та заступник голови обираються на термін 2 роки. В АСПЛН працює канцелярія, котру очолює секретар. Сам суд не поділяється на палати чи секції, як це відбувається в інших регіональних судах із прав людини. Це означає, що рішення суду приймаються більшістю голосів, вони є остаточними і не підлягають оскарженню. Компетенція суду поширюється на держави, що ратифікували протокол про його створення.

Серед спільних рис АСПЛН із іншими регіональними судами із захисту прав людини можна відзначити можливість надання консультативних висновків на запит держави-члена Африканського Союзу, самого союзу або його органів. Відповідно до протоколу «консультативний висновок може бути наданий із будь-якого питання, що перебуває в межах юрисдикції АСПЛН, за умови, що предмет висновку не пов'язаний із питанням, яке розглядає Африканська комісія із прав людини і народів. АСПЛН повинен аргументувати положення, зазначені в консультативному висновку, а кожен суддя має право висловити окрему думку». АСПЛН також наділений повноваженнями щодо тлумачення положень Банжувської хартії й інших міжнародних документів із прав людини, чинних для держав-учасниць, сприяння мирному врегулюванню спорів, інтерпретації та перегляду власних рішень.

Порушити справу в АСПЛН, відповідно до ст. 5 протоколу, «мають право Африканська комісія із прав людини і народів, держава, яка подала скаргу в Комісію, відповідно до процедур, передбачених Банжувською хартією, у зв'язку з порушеннями прав людини, держава, проти якої подано скаргу в Комісію, держава, чії громадяни стали жертвами порушень прав людини, африканські міжурядові організації». Крім того, відповідно до ч. 6 ст. 34 протоколу «Суд може приймати скарги від неурядових організацій, які мають статус спостерігачів при Африканській комісії із прав людини і народів, та індивідів, однак лише за умови, якщо держава, на адресу якої направлена скарга, визнала таку компетенцію Суду ухваленням спеціальної декларації». Наразі такі декларації ухвалили Буркіна-Фасо, Гана, Танзанія, Малі, Малаві, Кот-Д'Івуар та Бенін.

Вимоги до скарги містяться у ст. 56 Банжувської хартії: «скарга є прийнятною за умов, якщо вона вказує на автора, навіть якщо той бажає залишитися анонімним; є сумісною з Установчим актом Африканського Союзу та Хартією; не містить зневажливих чи образливих формулювань

стосовно відповідної держави чи Африканського Союзу; направлена після того, як вичерпані внутрішні засоби правового захисту, якщо такі наявні, крім випадків, коли цілком очевидно, що процедура їх використання не виправдано затягується; подана в розумні терміни після вичерпання внутрішніх засобів правового захисту; не пов'язана зі справами, які вже врегульовані державами відповідно до принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй, Установчого акта Африканського Союзу або положень Хартії. АСПЛН також може приймати до розгляду справи, передані йому Комісією».

Розгляд справ в АСПЛН здебільшого схожий на аналогічні процедури, наявні в Європейському і Міжамериканському судах. Існує порядок розгляду доказів, обміну думками сторін, залучення експертів, проведення відповідного розслідування. Також застосовується інститут окремої думки. Рішення АСПЛН приймається більшістю голосів суддів, є остаточним і не підлягає оскарженню. Відповідно до ст. 30 протоколу держави-учасниці зобов'язалися виконувати винесені щодо них рішення в строки, визначені АСПЛН.

Як зауважує В. Завгородня, незважаючи на невелику кількість рішень, винесених АСПЛН за роки його існування, його діяльність істотно позитивно впливає на розвиток і заохочення дотримання прав людини в Африці, сприяє покаранню винних та підвищує відповідальність держав за становище в цій сфері. У 2014 році на черговому саміті Африканського Союзу було вкотре порушено питання про реформування Африканського суду з прав людини і народів. Протокол про статус Африканського суду правосуддя і прав людини, прийнятий у 2008 році, піддався суттєвому коригуванню, тому було прийнято додатковий протокол, що вносить поправки в організацію діяльності Африканського суду. Наприклад, згідно з положенням статті 28А цього протоколу було розширено компетенцію суду щодо розгляду кримінальних справ, зокрема злочину агресії, геноциду, злочину проти людяності, воєнних злочинів та ін. Додатковий протокол поки не вступив в силу, однак у разі його ратифікації це буде унікальним випадком в історії міжнародного судочинства, коли регіональний суд із захисту прав людини отримає додатково повноваження зі сфери міжнародної кримінальної юрисдикції.

Таки чином, Африканський суд з прав людини за історію свого існування продемонстрував приклади успішного врегулювання питань, пов'язаних із порушенням прав людини. Водночас діяльність суду супроводжується багатьма розбіжностями між державами, що мають виконувати низку принципівих заходів, від яких залежить успішне його

функціонування. Основні проблеми лежать у площині визнання юрисдикції АСПЛН та виконання його рішень тими країнами, що ратифікували Протокол про заснування Африканського суду. Таке неоднозначне ставлення до АСПЛН обумовлене багатьма чинниками, котрі у загальному розумінні зводяться до специфіки самого регіону, де над правами людини переважають концепції внутрішнього суверенітету, властиві для існування багатьох африканських країн.

Питання для самоконтролю

1. Судовий захист прав людини в Європі.
2. Європейський суд з прав людини: склад, структура, юрисдикція, процедура розгляду справ.
3. Виконання рішень Європейського суду з прав людини в Україні (справа «Бурмич та інші проти України» №№ 46852/13, 47786/13, 54125/13, рішення Великої палати 2017 р.; справа «Бочан проти України № 2» 2015 р.). Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини».
4. Контроль Комітету Міністрів Ради Європи за виконанням рішень Європейського суду з прав людини.
5. Міжамериканська система захисту прав людини.
6. Міжамериканський суд з прав людини: склад, структура, функції, процедура розгляду справ.
7. Африканська система захисту прав людини. Субрегіональні системи захисту прав людини в Африці.
8. Африканський суд з прав людини і народів: склад, структура, функції, процедура розгляду справ.

Спеціальна література

Нормативно-правові акти

1. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. Відомості Верховної Ради УРСР. 1990. № 31. Ст. 429.
2. Загальна декларація прав людини : Декларація ООН від 10.12.1948. *Голос України*. 2008. № 236.
3. Інтерлакенська декларація від 19.02.2010. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a48.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. Ратифікована Законом України від 17.07.1997. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
5. Конституція України від 28.06.1996. URL :

<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

7. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.

8. Основні принципи незалежності судових органів, схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї від 29 листопада та 13 грудня 1985 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_201#Text.

9. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лютого 2006 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.

10. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) : Закон України від 07 лютого 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 9. Ст. 50.

11. Про міжнародні договори України : Закон України від 29 червня 2004 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1906-15>.

12. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17 липня 1997 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 40. Ст. 263.

13. Регламент Європейського суду з прав людини від 01.11.2003. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_067#Text.

14. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 21 березня 2014 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

15. African Charter on Human and Peoples' Rights of 01.06.1981. URL : https://au.int/sites/default/files/treaties/36390-treaty-0011_-_african_charter_on_human_and_peoples_rights_e.pdf.

16. American Convention on Human Rights. URL : https://www.oas.org/dil/treaties_b-32_american_convention_on_human_rights.pdf.

17. Human rights in the administration of justice : Resolution 2858 (XXVI) of the UN General Assembly. URL : <https://international.vlex.com/vid/res-2858-xxvi-resolution-861182928>.

18. Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Establishment of an African Court on Human and Peoples' Rights of 09.06.1998. URL : <http://www.african-court.org/wpafc/wp-content/uploads/2020/10/2-PROTOCOL-TO-THE-AFRICAN-CHARTER-ON-HUMAN-AND-PEOPLES-RIGHTS-ON-THE-ESTABLISHMENT-OF-AN-AFRICAN-COURT-ON-HUMAN-AND-PEOPLES-RIGHTS.pdf>.

19. Statute of the Inter-American Court of Human Rights, adopted by the General Assembly of the OAS at its Ninth Regular Session, held in La Paz Bolivia,

October 1979 (Resolution No. 448). URL :
<https://www.corteidh.or.cr/estatuto.cfm?lang=en>.

**Підручники, навчальні посібники,
наукові публікації, інтернет-ресурси**

1. Андрейків А. Роль звичаєвих норм у практиці Європейського суду з прав людини. *Evropsky politicky apravni diskurz*. 2015. № 6. С. 49–53.
2. Андріанов К. До питання про юрисдикцію Європейського суду з прав людини. *Право України*. 2000. № 8. С. 46–47.
3. Антонович М. Конвенція про захист прав людини і основних свобод у судах європейських держав та перспективи її застосування в Україні. *Право України*. 2000. № 8. С. 42–46.
4. Блажівська Н. Є. Виконання рішень Європейського суду з прав людини. Порівняльний аспект. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2010. № 2. С. 83–89.
5. Бурдяк В. І., Василенко С. Д., Веренько В. І. Політика і права людини : підруч. Чернівці : Рута, 2011. 536 с.
6. Бурма С. К. Дружнє врегулювання в практиці органів міжамериканської системи захисту прав людини. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2015. № 3. С. 168–175.
7. Буроменський М. В. Звернення до Європейського Суду з прав людини (практика Суду й особливості українського законодавства). Харків : Фоліо, 2000. 32 с.
8. Буткевич О. В. Рішення Європейського суду з прав людини в українській правозастосовній практиці. Європейський суд з прав людини. Судова практика / за заг. ред. В. Г. Буткевича. Київ : Ред. журн. «Право України», 2011. Дод. до журн. «Право України». 2011. Вип. 1. Ч. 3 : Стаття 3 ЄКПЛ. Заборона катувань С. 5–28.
9. Вітман К. М. та ін. Міжнародне судочинство / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ : Юрид. думка, 2009. 258 с.
10. Воєводін І. С. Організаційно-правові засади захисту екологічних прав людини в межах африканського союзу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2022. № 72. Т. 2. С. 212–225.
11. Дідікін А. Рішення Європейського суду з прав людини у національній правовій системі. *Юридичний журнал*. 2009. № 1. С. 65–68.
12. Дмитренко О., Юдківська А. Взаємодія Європейського суду з прав людини та Суду Справедливості Європейських співтовариств у контексті захисту прав людини. *Адвокат*. 2006. № 3. С. 33–35.
13. Дудаш Т. І. Практика Європейського суду з прав людини : навч.-практ. посібник. Київ : Алерта, 2016. 488 с.
14. Дульський О. Роль практики Європейського суду з прав людини у

формуванні європейських стандартів криміналістичного забезпечення збирання доказів слідчим. *Юридичний вісник*. 2023. № 4. С. 101–108.

15. Завгородній В. А. Правова природа рішень Європейського суду з прав людини. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2015. № 15. Т. 1. С. 19–22.

16. Завгородня В. М. Роль Африканського суду із прав людини та народів у захисті прав людини на африканському континенті. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 3. С. 317–319.

17. Збірники витягів з рішень Європейського суду з прав людини, рекомендованих для вивчення при підготовці до письмового анонімного тестування у межах іспиту для кваліфікаційного оцінювання суддів на відповідність займаній посаді (станом на січень 2018 року). *Національна школа суддів України*. URL : <http://nsj.gov.ua/ua/science/prints/890-1/>.

18. Інформація щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини у справах проти України. *Міністерство юстиції*. URL : <https://minjust.gov.ua/m/informatsiya-schodo-vikonannya-rishen-evropeyskogo-sudu-z-prav-lyudini-u-spravah-proti-ukraini>.

19. Карпачова Н. І. та ін. Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні / заг. ред. Н. М. Оніщенко, О. В. Зайчук ; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ : Юридична думка, 2007. 424 с.

20. Козакевич О. Європейський суд з прав людини: здобутки та перспективи. *Юридична Україна*. 2003. № 4. С. 80–87.

21. Кононенко В. П. Законність оперативно-технічних заходів в розумінні практики Європейського суду з прав людини. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 4. С. 312–314.

22. Кононенко В. П., Федорченко А. В. Вимоги Європейського суду з прав людини щодо умов утримання в установах виконання покарань. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2011. № 22. С. 132–137.

23. Левенець А. В. Особливості міжамериканської системи захисту прав людини. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі: 3-і юридичні читання : матеріали ювілейної всеукр. дистанційн. наук. конф.* (м. Одеса, 10 квіт. 2020 р.). Одеса : Фенікс, 2020. С. 89–93.

24. Липачова Л. М. Реалізація конституційного права людини та громадянина на звернення за захистом своїх прав і свобод до Європейського Суду з прав людини : монографія. Дніпропетровськ : Юрид. акад. м-ва внутр. справ, 2005. 204 с.

25. Мармазов В. Методи динамічного тлумачення Конвенції про захист прав людини та основних свобод. *Вісник академії правових наук України*. 2003. № 4. С. 63–72.

26. Мерлен-Демартис М. Застосування Європейської Конвенції на національному рівні на прикладі Франції. *Вісник Конституційного Суду*

України. 2002. № 4. С. 49–51.

27. Міжнародний захист прав людини : навч. посібник / кол. авт. ; за ред. О. Б. Онишко. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 540 с.

28. Мікічурова О. В. Африканська система та механізми захисту прав людини. *Dictum Factum*. 2020. № 2 (7). С. 80–86.

29. Мінченко Д. Примусове виконання рішень Європейського суду з прав людини за законодавством України. *Юридичний вісник*. 2023. № 3. С. 165–172.

30. Мінченко Д. А. Виконання рішень Європейського суду з прав людини про вжиття тимчасових заходів. *Держава та регіони. Серія : Право*. 2023. № 4 (82). С. 183–188.

31. Мінченко Д. А. Реалізація заходів загального характеру в процесі виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 8. С. 493–496. URL : http://lsej.org.ua/8_2023/115.pdf.

32. Москвич Л. М. Вплив практики Європейського суду з прав людини на судову практику національних судів. *Наукове життя*. 2014. Вип. 27. С. 327–335.

33. Мушак Н. Б. Міжнародно-правові засади захисту та забезпечення прав людини в європейських міжнародних організаціях : автореф. дис ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2012. 20 с.

34. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародно-правові стандарти прав людини : навч. посібник. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 184 с.

35. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В., Щербина Є. М. Міжнародний захист прав людини : навч. посібник. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 312 с.

36. Опольська Н. М., Бабой А. М., Бабой В. С. Міжнародний захист прав людини : навч. посібник. Вінниця : Твори, 2021. 408 с.

37. Пастухова Л. В. Ефективність міжнародно-правових засобів забезпечення реалізації Конвенції про захист прав і основних свобод людини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2003. 21 с.

38. Практичний посібник щодо прийнятності заяв. *European Court of Human Rights*. URL : https://www.echr.coe.int/documents/admissibility_guide_ukr.pdf.

39. Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні : монографія / за ред. Н. М. Оніщенко, О. В. Зайчука. Київ : Юридична думка, 2007. С. 272.

40. Рабінович П. М. Рішення Європейського суду з прав людини як «праволюдні» стандарти. Європейський суд з прав людини. Матеріали практики (1993-2003 рр.). *Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування*

АПРН України. 2004. С. 9–24.

41. Рішення щодо України, винесені Європейським судом з прав людини. *Міністерство юстиції*. URL : <https://minjust.gov.ua/m/rishennya-schodo-ukraini-vineseni-evropeyskim-sudom-z-prav-lyudini>.

42. Роговик О. Дискусія між універсалізмом та партикуляризмом (регіоналізмом) у сучасному міжнародному праві у контексті формування африканської системи захисту прав людини. *Європейські перспективи*. 2014. № 5. С. 100–106.

43. Роговик О. До питання про африканський підхід до прав людини. *Наше право*. 2014. № 9. С. 182–187.

44. Роговик О. Історія розвитку африканської системи захисту прав людини в 1979–2002 рр. *Право і суспільство*. 2015. № 3 (3). С. 44–50.

45. Роговик О. Права дітей та африканська система захисту прав людини. *Молодий вчений*. 2015. № 7 (2). С. 20–26.

46. Розумовський О. С. Критерії прийнятності індивідуальних заяв до Європейського суду з прав людини. *Право і безпека*. 2020. № 3 (78). С. 38–44.

47. Севостьянова Н. І. Десять помилок при зверненні до Європейського Суду з прав людини. *Юридичний журнал*. 2010. № 9 (87). С. 51–55.

48. Сердюк О. В. Європейський суд з прав людини: розширення міграційної проблематики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 8. С. 497–499. URL : http://lsej.org.ua/8_2023/116.pdf.

49. Степаненко К. В. Система судочинства в зарубіжних країнах та міжнародні суди. Науково-практичні рекомендації. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2010. 37 с.

50. Таранець К. О. Окремі аспекти забезпечення права на доступ до правосуддя через призму практики Європейського суду з прав людини. *Держава та регіони. Серія : Право*. 2023. № 1 (79). С. 223–229.

51. Телестакова А. А. та ін. Захист прав людини: міжнародні та національні аспекти : монографія / за заг. ред. А. А. Телестакової. Київ : КиМУ, 2010. 202 с.

52. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя : наук.-метод. посібник для суддів. 2-е вид., випр., доп. Київ, 2015. 208 с.

53. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Науково-практичний коментар до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Київ : Видавець Фурса С.Я., 2007. 52 с.

54. Харитонов Р. Ф., Рудецька П. А. Роль Європейського суду з прав людини у протидії домашньому насильству: аналіз судової практики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 9. С. 440–441. URL : http://lsej.org.ua/9_2023/107.pdf.

55. Христова Г. О. Еволюція позитивних обов'язків держави за Конвенцією у практиці Європейського суду з прав людини. *II Міжнародний форум з практики Європейського суду з прав людини* (м. Львів, 29 лист. – 1

груд. 2013). Львів : Гал. друкар, 2013. С. 200–218.

56. Шаповал В. Д., Лашко Є. Є., Бігдан М. В., Сергієнко А. С., Даценко Л. Є. Проблеми виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини, спричинені російською агресією. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 11. С. 685–688. URL : http://www.lsej.org.ua/11_2023/11_2023.pdf.

57. Шевчук С. Судовий захист прав людини. Практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції. Київ : Реферат, 2006. 829 с.

58. Шишкіна Е. Деякі аспекти правової природи рішень Європейського суду з прав людини. *Право України*. 2005. № 9. С. 102–105.

59. Шуміло А. І. Міжнародна система захисту прав людини : навч. посібник. Київ : ФОП Голембовська О.О. 2018. 168 с.

60. Щорічний звіт про результати діяльності Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини у 2019 році. URL : <https://minjust.gov.ua/files/general/2020/04/02/20200402115102-80.pdf>.

61. Щорічний звіт про результати діяльності Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини у 2020 році. URL : <https://minjust.gov.ua/files/general/2021/04/02/20210402145846-32.pdf>.

62. Щорічний звіт про результати діяльності Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини у 2022 році. URL : <https://minjust.gov.ua/files/general/2023/03/31/20230331153828-89.pdf>.

63. African Court on Human and Peoples' Rights. URL : <https://www.african-court.org/wpafc>.

64. European Court of Human Rights. URL : www.echr.coe.int.

ДОДАТКИ

СТАТУТ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ (ВИТЯГ)

Розділ XIV Міжнародний Суд

Стаття 92.

Міжнародний Суд є головним судовим органом Організації Об'єднаних Націй. Він діє відповідно до прикладеного Статуту, який заснований на Статуті Постійної Палати Міжнародного Правосуддя і становить невід'ємну частину цього Статуту.

Стаття 93.

1. Всі Члени Організації є *ipso facto* учасниками Статуту Міжнародного Суду.
2. Держава, що не є Членом Організації, може стати учасницею Статуту Міжнародного Суду на умовах, які визначаються, в кожному окремому випадку, Генеральною Асамблеєю за рекомендацією Ради Безпеки.

Стаття 94.

1. Кожен Член Організації зобов'язується виконати рішення Міжнародного Суду у тій справі, в якій він є стороною.
2. У разі, якщо будь-яка сторона у справі не виконає зобов'язання, покладеного на неї рішенням Суду, інша сторона може звернутися в Раду Безпеки, що може, якщо визнає це необхідним, зробити рекомендації або вирішити про вжиття заходів для приведення рішення у виконання.

Стаття 95.

Даний Статут жодним чином не перешкоджає Членам Організації доручати розв'язання своїх розбіжностей іншим судам у силу вже існуючих угод або таких, які можуть бути укладені в майбутньому.

Стаття 96.

1. Генеральна Асамблея або Рада Безпеки можуть запитувати від Міжнародного Суду консультативні висновки з будь-якого юридичного питання.
2. Інші органи Організації Об'єднаних Націй і спеціалізовані установи, яким Генеральна Асамблея може дати в будь-який час дозвіл на це, також можуть запитувати консультативні висновки Суду з юридичних питань, що виникають в межах їхнього кола діяльності.

РИМСЬКИЙ СТАТУТ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ

Частина 1 Заснування Суду

Стаття 1 Суд

Цим засновано Міжнародний кримінальний суд (далі – Суд). Він є постійним органом та має повноваження здійснювати юрисдикцію стосовно осіб за найбільш тяжкі злочини, що викликають занепокоєння міжнародного співтовариства, як зазначено в цьому Статуті, та доповнює національні системи кримінального правосуддя. Юрисдикція і функціонування Суду регулюються положеннями цього Статуту.

Стаття 2 Відносини Суду з Організацією Об'єднаних Націй

Суд установлює відносини з Організацією Об'єднаних Націй через угоду, яка має бути схвалена Асамблеєю держав-учасниць цього Статуту і в подальшому укладена Головою Суду від імені Суду.

Стаття 3 Місце перебування Суду

1. Місцем перебування Суду є м. Гаага в Нідерландах (далі – держава перебування).

2. Суд укладає з державою перебування угоду про штаб-квартиру, яка має бути схвалена Асамблеєю держав-учасниць і в подальшому укладена Головою Суду від імені Суду.

3. У випадках, коли Суд вважає це доцільним, він може засідати в будь-яких інших місцях, як це передбачено в цьому Статуті.

Стаття 4 Правовий статус і повноваження Суду

1. Суд має міжнародну правосуб'єктність. Він також має таку правоздатність, яка може бути необхідною для здійснення ним своїх функцій та досягнення своїх цілей.

2. Суд може здійснювати свої функції і повноваження, як це передбачено в цьому Статуті, на території будь-якої держави-учасниці та, за спеціальною угодою, на території будь-якої іншої держави.

Частина 2

Юрисдикція, прийнятність і застосовне право

Стаття 5

Злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду

1. Юрисдикція Суду обмежується найбільш тяжкими злочинами, які викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства. Відповідно до цього Статуту Суд має юрисдикцію стосовно таких злочинів:

- a) злочин геноциду;
- b) злочини проти людяності;
- c) воєнні злочини;
- d) злочин агресії.

2. Суд здійснює юрисдикцію стосовно злочину агресії, як тільки буде прийнято відповідно до статей 121 і 123 положення, що містить визначення цього злочину та встановлює умови, за яких Суд здійснює юрисдикцію стосовно цього злочину. Таке положення повинно бути сумісним з відповідними положеннями Статуту Організації Об'єднаних Націй.

Стаття 6

Геноцид

Для цілей цього Статуту «геноцид» означає будь-яке з таких діянь, які вчинено з наміром знищити повністю або частково будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку:

- a) вбивство членів такої групи;
- b) заподіяння тяжких тілесних ушкоджень або психічного розладу членам такої групи;
- c) умисне створення для такої групи умов життя, розрахованих на доведення її до повного або часткового фізичного знищення;
- d) впровадження заходів, спрямованих на запобігання дітонародженню всередині такої групи;
- e) насильницька передача дітей цієї групи до іншої групи.

Стаття 7

Злочини проти людяності

1. Для цілей цього Статуту «злочин проти людяності» означає будь-яке з таких діянь, коли вони вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення, і такий напад вчиняється усвідомлено:

- a) вбивство;
- b) винищення;
- c) оборнення в рабство;
- d) депортація або насильницьке переміщення населення;

е) ув'язнення або інше жорстке позбавлення фізичної свободи в порушення основоположних норм міжнародного права;

ф) катування;

г) зґвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація чи будь-яка інша подібна за тяжкістю форма сексуального насильства;

h) переслідування будь-якої групи або спільноти, яку можна виокремити, з політичних, расових, національних, етнічних, культурних, релігійних, тендерних (у значенні пункту 3) мотивів, або за іншими ознаками, що загально визнані неприйнятними згідно з міжнародним правом, у поєднанні з будь-яким діянням, зазначеним в цьому пункті, чи будь-яким злочином, що підпадає під юрисдикцію Суду;

і) насильницьке зникнення осіб;

j) злочин апартеїду;

к) інші нелюдські діяння подібного характеру, що умисно заподіюють сильних страждань чи тяжких тілесних ушкоджень або серйозної шкоди психічному чи фізичному здоров'ю.

2. Для цілей пункту 1:

а) «напад, спрямований проти будь-якого цивільного населення» означає лінію поведінки, що включає багаторазове вчинення діянь, зазначених у пункті 1, проти будь-якого цивільного населення в рамках проведення політики держави або організації, спрямованої на вчинення такого нападу, чи з метою сприяння реалізації такої політики;

б) «винищення» включає умисне створення умов життя, розрахованих на знищення частини населення, *inter alia* позбавлення доступу до продуктів харчування й лікарських засобів;

с) «обернення в рабство» означає здійснення щодо особи будь-якого або всіх повноважень, притаманних праву власності, і включає здійснення таких повноважень у ході торгівлі людьми, зокрема жінками та дітьми;

д) «депортація або насильницьке переміщення населення» означає насильницьке переміщення відповідних осіб шляхом виселення або інших примусових дій з території, на якій вони законно перебувають, за відсутності підстав, що допускаються міжнародним правом;

е) «катування» означає умисне заподіяння сильного болю або страждань, фізичних чи психічних, особі, яка перебуває під вартою або під контролем обвинуваченого; однак катування не включає болю або страждань, що виникають лише в результаті законних санкцій, невід'ємних від цих санкцій або заподіяних ними випадково;

ф) «примусова вагітність» означає незаконне позбавлення волі будь-якої жінки, яка стала вагітною в примусовому порядку, з метою зміни етнічного складу будь-якого населення або вчинення інших серйозних порушень міжнародного права. Це визначення в жодному разі не повинно тлумачитися як таке, що впливає на національне законодавство щодо вагітності;

g) «переслідування» означає умисне і грубе позбавлення основоположних прав усупереч міжнародному праву за ознакою належності до тієї чи іншої групи або спільноти;

h) «злочин апартеїду» означає нелюдські діяння, подібні за своїм характером до тих, що зазначені в пункті 1, які вчиняються в контексті інституціоналізованого режиму систематичного гноблення і домінування однієї расової групи над будь-якою іншою расовою групою або групами та які вчиняються з метою збереження такого режиму;

i) «насильницьке зникнення осіб» означає арешт, затримання або викрадення осіб державою чи політичною організацією або з їхнього дозволу, за їхньої підтримки чи за їхньою мовчазною згодою з подальшою відмовою визнати таке позбавлення волі або повідомити про долю чи місце перебування цих осіб з метою залишення їх без законодавчого захисту протягом тривалого періоду часу.

3. Для цілей цього Статуту розуміється, що термін «гендерний» у контексті суспільства стосується двох статей – чоловічої та жіночої. Термін «гендерний» не має жодного іншого значення, відмінного від згаданого вище.

Стаття 8

Воєнні злочини

1. Суд має юрисдикцію стосовно воєнних злочинів, зокрема у випадках, коли їх вчинено в рамках плану чи політики або в рамках широкомасштабного вчинення таких злочинів.

2. Для цілей цього Статуту «воєнні злочини» означає:

а) грубі порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, а саме будь-яке з таких діянь проти осіб або майна, що охороняються згідно з положеннями відповідної Женевської конвенції:

{«Про поліпшення долі поранених і хворих в діючих арміях», «Про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, які зазнали корабельної аварії, із складу збройних сил на морі», «Про поводження з військовополоненими», «Про захист цивільного населення під час війни»}

i) умисне вбивство;

ii) катування або нелюдське поводження, у тому числі біологічні експерименти;

iii) умисне заподіяння сильних страждань або тяжких тілесних ушкоджень чи шкоди здоров'ю;

iv) широкомасштабне знищення і привласнення майна, що не викликане військовою необхідністю і вчинене незаконно та безглуздо;

v) примушення військовополоненого або іншої особи, що перебуває під захистом, до служби у збройних силах ворожої держави;

vi) умисне позбавлення військовополоненого або іншої особи, що перебуває під захистом, права на справедливий і звичайний суд;

vii) незаконна депортація або переміщення чи незаконне позбавлення

волі;

viii) взяття заручників;

b) інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються в міжнародних збройних конфліктах у встановлених рамках міжнародного права, а саме будь-яке з таких діянь:

i) умисне спрямування нападів на цивільне населення як таке або на окремих цивільних осіб, що не беруть безпосередньої участі у воєнних діях;

ii) умисне спрямування нападів на цивільні об'єкти, тобто об'єкти, що не є військовими цілями;

iii) умисне спрямування нападів на персонал, об'єкти, матеріали, підрозділи або транспортні засоби, задіяні в наданні гуманітарної допомоги чи в місії з підтримання миру відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, доки вони мають право на захист, яким користуються цивільні особи або цивільні об'єкти згідно з міжнародним правом збройних конфліктів;

iv) умисне вчинення нападу з усвідомленням того, що такий напад призведе до випадкової загибелі чи поранення цивільних осіб або заподіє шкоди цивільним об'єктам чи масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, яка буде явно надмірною в порівнянні з конкретно та безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою;

v) напад на незахищені й такі, що не є військовими цілями, міста, села, помешкання або будівлі чи їх обстріл із застосуванням будь-яких засобів;

vi) вбивство або поранення комбатанта, який, склавши зброю чи не маючи більше засобів захисту, беззастережно здався;

vii) неналежне використання прапора парламентаря, прапора чи військових знаків розрізнення та форми ворога або Організації Об'єднаних Націй, а також розпізнавальних емблем, встановлених Женевськими конвенціями, наслідком чого є смерть або заподіяння особі серйозних ушкоджень;

viii) переміщення, прямо чи опосередковано, окупаційною державою частини її власного цивільного населення на окуповану нею територію чи депортація або переміщення всього або частини населення окупованої території у межах чи за межі цієї території;

ix) умисне спрямування нападів на будівлі, призначені для релігійних, освітніх, мистецьких, наукових чи благодійних цілей, на історичні пам'ятники, госпіталі та місця зосередження хворих і поранених за умови, що вони не є військовими цілями;

x) заподіяння особам, які перебувають під владою ворожої сторони, фізичного каліцтва або здійснення над ними медичних чи наукових експериментів будь-якого характеру, які не обґрунтовані необхідністю медичного, стоматологічного або лікарняного лікування відповідної особи і здійснюються не в її інтересах та які призводять до смерті або серйозно загрожують здоров'ю такої особи чи осіб;

- xi) віроломне вбивство або поранення осіб, що належать до ворожої нації чи армії;
- xii) заява про те, що пощади не буде;
- xiii) знищення або захоплення майна ворога, крім випадків, коли таке знищення або захоплення настійно вимагаються воєнною необхідністю;
- xiv) оголошення скасованими, призупиненими або недопустимими в суді прав і позовів громадян ворожої сторони;
- xv) примушення громадян ворожої сторони до участі у воєнних діях проти їхньої власної країни, навіть якщо вони перебували на службі воюючої сторони до початку війни;
- xvi) розграбування міста або населеного пункту, навіть якщо його захоплено штурмом;
- xvii) застосування отрути або отруєної зброї;
- xviii) застосування задушливих, отруйних або інших газів та всіх аналогічних рідин, матеріалів чи засобів;
- xix) застосування куль, що легко розгортаються або сплющуються в тілі людини, таких, як кулі з твердою оболонкою, яка не повністю покриває осердя або має надрізи;
- xx) застосування зброї, боєприпасів і матеріалів, а також методів ведення війни такого характеру, які спричиняють надмірні ушкодження чи непотрібні страждання або які за своєю суттю є невибірковими в порушення норм міжнародного права збройних конфліктів, за умови, що така зброя, такі боєприпаси і матеріали та методи ведення війни є предметом всеохоплюючої заборони і включені до додатка до цього Статуту шляхом внесення поправки згідно з відповідними положеннями, викладеними у статтях 121 і 123;
- xxi) посягання на людську гідність, зокрема образливе і принизливе поводження;
- xxii) зґвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, примусова вагітність, як вона визначена в підпункті (f) пункту 2 статті 7, примусова стерилізація чи будь-яка інша форма сексуального насильства, яка також становить грубе порушення Женевських конвенцій;
- xxiii) використання присутності цивільної особи або іншої особи, яка перебуває під захистом, для захисту певних пунктів, районів або збройних сил від військових операцій;
- xxiv) умисне спрямування нападів на будівлі, матеріали, медичні установи й транспортні засоби, а також на персонал, що використовує згідно з міжнародним правом розпізнавальні емблеми, передбачені Женевськими конвенціями;
- xxv) умисне використання голодування цивільного населення як методу ведення війни шляхом позбавлення його предметів, необхідних для виживання, у тому числі умисне створення перешкод для надання допомоги, як це передбачено відповідно до Женевських конвенцій;
- xxvi) набір або вербування дітей віком до п'ятнадцяти років до складу

національних збройних сил або використання їх для активної участі в бойових діях.

с) У разі збройного конфлікту неміжнародного характеру, грубі порушення статті 3, спільної для чотирьох Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, а саме: будь-яке з таких діянь, вчинених стосовно осіб, які не беруть активної участі у бойових діях, у тому числі військовослужбовців, що склали зброю, та осіб, виведених зі строю в результаті хвороби, поранень, тримання під вартою чи з будь-якої іншої причини:

i) посягання на життя й фізичну недоторканність, зокрема вбивство в будь-якій формі, каліцтво, жорстоке поводження та катування;

ii) посягання на людську гідність, зокрема образливе і принизливе поводження;

iii) захоплення заручників;

iv) винесення вироків і приведення їх до виконання без попереднього рішення, ухваленого створеним у встановленому порядку судом, який забезпечує дотримання всіх судових гарантій, які загально визнані обов'язковими.

d) Підпункт (с) пункту 2 застосовується до збройних конфліктів неміжнародного характеру, а отже, не застосовується до випадків порушення внутрішнього порядку та виникнення напруженості, таких, як заворушення, окремі й спорадичні акти насильства та інші акти подібного характеру.

e) Інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються у збройних конфліктах неміжнародного характеру в установлених рамках міжнародного права, а саме: будь-яке з таких діянь:

i) умисне спрямування нападів на цивільне населення як таке або на окремих цивільних осіб, які не беруть безпосередньої участі у бойових діях;

ii) умисне спрямування нападів на будівлі, матеріали, медичні установи й транспортні засоби, а також персонал, що використовує згідно з міжнародним правом розпізнавальні емблеми, передбачені Женевськими конвенціями;

iii) умисне спрямування нападів на персонал, об'єкти, матеріали, підрозділи або транспортні засоби, задіяні в наданні гуманітарної допомоги чи в місії з підтримання миру відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, доки вони мають право на захист, яким користуються цивільні особи або цивільні об'єкти згідно з міжнародним правом збройних конфліктів;

iv) умисне спрямування нападів на будівлі, призначені для релігійних, освітніх, мистецьких, наукових чи благодійних цілей, на історичні пам'ятники, госпіталі та місця зосередження хворих і поранених за умови, що вони не є військовими цілями;

v) розграбування міста або населеного пункту, навіть якщо його захоплено штурмом;

vi) згвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, примусова вагітність, як вона визначена в підпункті (f) пункту 2 статті 7,

примусова стерилізація та будь-яка інша форма сексуального насильства, яка також становить грубе порушення статті 3, спільної для чотирьох Женевських конвенцій;

vi) набір або вербування дітей віком до 15 років до складу збройних сил чи груп або використання їх для активної участі в бойових діях;

viii) віддання розпоряджень про переміщення цивільного населення з причин, пов'язаних з конфліктом, якщо тільки цього не вимагають міркування безпеки відповідного цивільного населення або настійна необхідність військового характеру;

ix) віроломне вбивство або поранення комбатанта ворога;

x) заява про те, що пощади не буде;

xi) заповідання особам, які перебувають під владою іншої сторони конфлікту, фізичного каліцтва або здійснення над ними медичних чи наукових експериментів будь-якого характеру, що не обґрунтовані необхідністю медичного, стоматологічного або лікарняного лікування відповідної особи і здійснюються не в її інтересах та які призводять до смерті або серйозно загрожують здоров'ю такої особи чи осіб;

xii) знищення або захоплення майна ворога, крім випадків, коли таке знищення або захоплення настійно вимагаються обставинами конфлікту.

f) Підпункт (е) пункту 2 застосовується до збройних конфліктів неміжнародного характеру, а отже, не застосовується до випадків порушення внутрішнього порядку та виникнення напруженості, таких, як заворушення, окремі й спорадичні акти насильства та інші акти подібного характеру. Він застосовується до збройних конфліктів, що мають місце на території держави, коли відбувається тривалий збройний конфлікт між урядовими органами влади та організованими збройними групами або між такими групами.

3. Ніщо в підпунктах (с) та (е) пункту 2 не впливає на відповідальність уряду за підтримання або відновлення закону та порядку в державі або за захист єдності й територіальної цілісності держави всіма законними засобами.

Стаття 9

Елементи злочинів

1. Елементи злочинів допомагають Суду в тлумаченні й застосуванні статей 6, 7 та 8. Їх ухвалюють більшістю у дві третини голосів членів Асамблеї держав-учасниць.

2. Поправки до Елементів злочинів можуть бути запропоновані:

a) будь-якою державою-учасницею;

b) судьями, які ухвалюють рішення абсолютною більшістю;

c) Прокурором.

Такі поправки затверджуються більшістю у дві третини голосів членів Асамблеї держав-учасниць.

3. Елементи злочинів та поправки до них повинні відповідати цьому Статуту.

Стаття 10

Ніщо в цій Частині не повинно тлумачитися як таке, що будь-яким чином обмежує чи завдає шкоди чинним нормам міжнародного права або нормам міжнародного права, що розвиваються, для цілей інших, ніж цілі цього Статуту.

Стаття 11

Юрисдикція *ratione temporis*

1. Суд має юрисдикцію тільки стосовно злочинів, вчинених після набрання чинності цим Статутом.

2. Якщо будь-яка держава стає учасницею цього Статуту після набрання ним чинності, Суд може здійснювати свою юрисдикцію лише стосовно злочинів, вчинених після набрання чинності цим Статутом для цієї держави, якщо тільки ця держава не зробила заяву згідно з пунктом 3 статті 12.

Стаття 12

Передумови здійснення юрисдикції

1. Держава, яка стає учасницею цього Статуту, визнає тим самим юрисдикцію Суду стосовно злочинів, зазначених у статті 5.

2. У випадках, передбачених пунктом (а) або (с) статті 13, Суд може здійснювати свою юрисдикцію, якщо одна або декілька зазначених нижче держав є учасницями цього Статуту або визнали юрисдикцію Суду відповідно до пункту 3:

а) держава, на території якої мало місце відповідне діяння, або, якщо злочин було вчинено на борту морського чи повітряного судна, держава реєстрації цього морського або повітряного судна;

б) держава, громадянином якої є особа, яку обвинувачують у вчиненні злочину.

3. Якщо відповідно до пункту 2 вимагається визнання юрисдикції державою, яка не є учасницею цього Статуту, ця держава може шляхом подання заяви Секретареві визнати здійснення Судом юрисдикції стосовно відповідного злочину. Держава, яка визнає юрисдикцію, співробітничает із Судом без будь-яких затримок або винятків відповідно до Частини 9.

Стаття 13

Здійснення юрисдикції

Суд може здійснювати свою юрисдикцію стосовно злочину, зазначеного в статті 5, відповідно до положень цього Статуту, якщо:

а) ситуація, в якій імовірно було вчинено один або декілька таких злочинів, передана Прокурору державою-учасницею відповідно до статті 14;

б) ситуація, в якій імовірно було вчинено один або декілька таких злочинів, передана Прокурору Радою Безпеки, яка діє відповідно до Глави VII

Статуту Організації Об'єднаних Націй; або

с) Прокурор розпочав розслідування стосовно такого злочину відповідно до статті 15.

Стаття 14

Передача ситуації державою-учасницею

1. Держава-учасниця може передати Прокурору ситуацію, в якій імовірно було вчинено один або декілька злочинів, що підпадають під юрисдикцію Суду, шляхом звернення до Прокурора з проханням провести розслідування цієї ситуації для визначення того, чи доцільно висунути обвинувачення одній чи декільком конкретним особам за вчинення таких злочинів.

2. Наскільки це можливо, під час передачі ситуації зазначаються конкретні відповідні обставини та додається така підтвердна документація, яка є в розпорядженні держави, що передає ситуацію.

Стаття 15

Прокурор

1. Прокурор може розпочати розслідування *proprio motu* на підставі інформації про злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду.

2. Прокурор аналізує серйозність отриманої інформації. Із цією метою він або вона може запитувати додаткову інформацію від держав, органів Організації Об'єднаних Націй, міжурядових чи неурядових організацій або з інших достовірних джерел, які він або вона вважає належними, та може отримувати письмові або усні показання в місці перебування Суду.

3. Якщо Прокурор робить висновок про наявність достатніх підстав для здійснення розслідування, він або вона звертається до Палати досудового провадження з проханням, до якого додаються будь-які зібрані підтвердні матеріали, дати санкцію на проведення розслідування. Потерпілі можуть робити заяви Палаті досудового провадження відповідно до Правил процедури і доказування.

4. Якщо Палата досудового провадження після вивчення прохання й підтвердних матеріалів вважає, що є достатні підстави для здійснення розслідування та що ця справа ймовірно є такою, що підпадає під юрисдикцію Суду, вона дає санкцію на початок розслідування без шкоди для наступних постанов Суду стосовно юрисдикції та прийнятності справи.

5. Відмова Палати досудового провадження дати санкцію на розслідування не виключає можливості подання у подальшому прохання Прокурором на підставі нових фактів або показань, що стосуються тієї самої ситуації.

6. Якщо після попереднього вивчення, про яке йдеться в пунктах 1 і 2, Прокурор дійшов висновку, що надана інформація не містить достатніх підстав для розслідування, то він або вона інформує про це тих, хто надав цю

інформацію. Це не виключає можливості розгляду Прокурором подальшої інформації, поданої йому або їй стосовно тієї самої ситуації у світлі нових фактів або показань.

Стаття 16

Відстрочка розслідування або кримінального переслідування

Жодне розслідування або кримінальне переслідування не може розпочинатися або проводитися відповідно до цього Статуту протягом 12-місячного періоду після того, як Рада Безпеки звернеться до Суду з проханням про це в резолюції, прийнятій на підставі Глави VII Статуту Організації Об'єднаних Націй; таке прохання може бути поновлено Радою Безпеки на таких самих умовах.

Стаття 17

Питання прийнятності

1. З урахуванням абзацу 10 преамбули і статті 1 Суд постановляє, що справа не може бути прийнятою до провадження у випадках, коли:

а) у цій справі здійснюється розслідування або кримінальне переслідування державою, яка має юрисдикцію щодо неї, за винятком випадків, коли ця держава не бажає або не здатна належним чином здійснювати розслідування або кримінальне переслідування;

б) державою, яка має юрисдикцію щодо такої справи, вже було проведено розслідування, і ця держава вирішила не здійснювати кримінального переслідування щодо відповідної особи, за винятком випадків, коли таке рішення стало результатом небажання або нездатності держави належним чином здійснювати кримінальне переслідування;

с) відповідну особу вже було засуджено за поведінку, яка є предметом цієї заяви, і проведення судового розгляду Судом не дозволяється згідно з пунктом 3 статті 20;

д) справа не є достатньо серйозною, щоб виправдати подальші дії з боку Суду.

2. Щоб виявити в конкретній справі небажання, Суд, беручи до уваги принципи належної правової процедури, визнані міжнародним правом, враховує наявність одного або декількох таких чинників у відповідних випадках:

а) провадження було здійснено чи здійснюється або національне рішення було ухвалено з метою убезпечити відповідну особу від кримінальної відповідальності за злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду, зазначені у статті 5;

б) мала місце необґрунтована затримка у провадженні, яка за існуючих обставин є несумісною з наміром притягнути відповідну особу до відповідальності;

с) провадження не здійснювалось або не здійснюється незалежно чи

неупереджено і спосіб, у який воно здійснювалося або здійснюється, за існуючих обставин є несумісним з наміром притягнути відповідну особу до відповідальності.

3. Щоб виявити в конкретному випадку нездатність, Суд враховує, чи здатна держава у зв'язку з повним або істотним розвалом чи відсутністю своєї національної судової системи отримати у своє розпорядження обвинуваченого чи необхідні докази і показання або ж вона не здатна здійснювати провадження з будь-яких інших причин.

Стаття 18

Попередні постанови, що стосуються прийнятності

1. У тих випадках, коли ситуація була передана до Суду відповідно до пункту (а) статті 13 і Прокурор визначив, що існують належні підстави для початку розслідування, або Прокурор розпочав розслідування відповідно до пункту (с) статті 13 і статті 15, Прокурор надсилає повідомлення всім державам-учасницям і тим державам, які, враховуючи наявну інформацію, зазвичай здійснювали б юрисдикцію щодо відповідних злочинів. Прокурор може надсилати повідомлення таким державам на конфіденційній основі та у випадках, коли Прокурор вважає за необхідне забезпечити захист осіб, запобігти знищенню доказів або перешкодити втечі осіб, може обмежити обсяг інформації, що надається державам.

2. Протягом одного місяця з моменту отримання такого повідомлення держава може поінформувати Суд про те, що вона здійснює або здійснила розслідування стосовно своїх громадян або інших осіб, які підпадають під її юрисдикцію, щодо кримінальних діянь, які можуть становити злочини, зазначені у статті 5, і які стосуються інформації, що міститься у повідомленні, надісланому державам. На прохання цієї держави Прокурор відстрочує розслідування до здійснення державою розслідування стосовно цих осіб, за винятком випадків, коли Палата досудового провадження вирішує за клопотанням Прокурора дозволити проведення розслідування.

3. Рішення про відстрочку розслідування Прокурором до здійснення розслідування державою може бути переглянуто Прокурором протягом шести місяців з дати прийняття рішення про відстрочку чи в будь-який час, коли відбулася істотна зміна обставин внаслідок небажання або нездатності держави належним чином здійснювати розслідування.

4. Відповідна держава або Прокурор можуть оскаржити постанову Палати досудового провадження в Апеляційній палаті відповідно до статті 82. Апеляція може бути розглянута у прискореному порядку.

5. Коли Прокурор відстрочив розслідування відповідно до пункту 2, він може просити відповідну державу періодично інформувати його про хід розслідувань, що здійснюються цією державою, та про будь-які подальші заходи кримінального переслідування. Держави-учасниці відповідають на такі запити без невиправданих затримок.

6. До винесення постанови Палатою досудового провадження або в будь-який час після того, як Прокурор відстрочив розслідування відповідно до цієї статті, Прокурор може як виняток запитати дозволу в Палати досудового провадження на вжиття необхідних заходів з розслідування для збереження доказів у тих випадках, коли існує унікальна можливість отримати важливий доказ або існує серйозна небезпека того, що такий доказ згодом буде неможливо отримати.

7. Держава, яка оспорує постанову Палати досудового провадження відповідно до цієї статті, може оспорити прийнятність справи відповідно до статті 19 на підставі додаткових істотних фактів або істотної зміни обставин.

Стаття 19

Оспорювання юрисдикції Суду або прийнятності справи

1. Суд повинен переконатися в тому, що він має юрисдикцію стосовно будь-якої справи, яка перебуває на його розгляді. Суд може власним рішенням визначати прийнятність справи відповідно до статті 17.

2. Прийнятність справи на підставах, зазначених у статті 17, або юрисдикція Суду можуть оспорюватися:

а) обвинуваченим або особою, стосовно якої було видано ордер на арешт або повістку про виклик до Суду відповідно до статті 58;

б) державою, яка має юрисдикцію щодо справи, на тій підставі, що вона здійснює розслідування чи кримінальне переслідування у справі або здійснила розслідування чи кримінальне переслідування; або

с) державою, від якої вимагається визнання юрисдикції відповідно до статті 12.

3. Прокурор може просити Суд винести постанову стосовно питання юрисдикції або прийнятності. Під час розгляду питання юрисдикції або прийнятності ті, хто передав ситуацію відповідно до статті 13, а також потерпілі можуть також подавати Суду свої зауваження.

4. Прийнятність справи або юрисдикція Суду можуть бути оспорені тільки один раз будь-якою особою або державою, зазначеними у пункті 2. Оспорювання повинно здійснюватися до початку або на початку судового розгляду. У виняткових випадках Суд може дозволити оспорювання більш ніж один раз або після початку судового розгляду. Оспорювання прийнятності справи на початку судового розгляду або пізніше з дозволу Суду може ґрунтуватися лише на підставі підпункту (с) пункту 1 статті 17.

5. Держава, зазначена в підпунктах (б) і (с) пункту 2, здійснює оспорювання якомога раніше.

6. До затвердження обвинувачень оспорювання прийнятності справи або оспорювання юрисдикції Суду спрямовуються до Палати досудового провадження. Після затвердження обвинувачень вони спрямовуються до Судової палати. Рішення стосовно юрисдикції або прийнятності можуть бути оскаржені до Апеляційної палати відповідно до статті 82.

7. Якщо оспорювання здійснене державою, зазначеною в підпункті (b) або (c) пункту 2, Прокурор призупиняє розслідування доти, доки Суд не винесе постанову відповідно до статті 17.

8. До винесення постанови Судом Прокурор може запитати в Суду дозволу:

а) на проведення необхідних слідчих заходів, зазначених у пункті 6 статті 18;

б) на отримання заяви або показань від свідка або на закінчення збирання і вивчення доказів, які були розпочаті до здійснення оспорювання; та

с) на запобігання у співробітництві з відповідними державами втечі осіб, стосовно яких Прокурор вже запитав ордер на арешт відповідно до статті 58.

9. Оспорювання не впливає на чинність будь-якої дії, вчиненої Прокурором, чи будь-якого ордеру або розпорядження, виданого Судом до оспорювання.

10. Якщо Суд вирішив, що справа є неприйнятною відповідно до статті 17, Прокурор може подати прохання про перегляд цього рішення, якщо він або вона цілком переконаний у тому, що виявилися нові факти, які усувають підстави, на яких справу раніше було визнано неприйнятною згідно зі статтею 17.

11. Якщо Прокурор з урахуванням питань, зазначених у статті 17, відстрочує розслідування, він або вона може звертатися до відповідної держави з проханням про надання Прокурору інформації про провадження у цій справі. На прохання відповідної держави забезпечується конфіденційність такої інформації. Якщо в подальшому Прокурор приймає рішення розпочати розслідування, він або вона повідомляє про це державі, розслідування у якій було підставою для відстрочки.

Стаття 20 **Ne bis in idem**

1. За винятком випадків, передбачених у цьому Статуті, жодна особа не може бути судима Судом за діяння, що становлять склад злочинів, за які ця особа була визнана винною або виправдана Судом.

2. Жодна особа не може бути судима іншим судом за згаданий у статті 5 злочин, за який ця особа вже була визнана винною або виправдана Судом.

3. Жодна особа, яка була судима іншим судом за діяння, також заборонене згідно зі статтями 6, 7 або 8, не може бути судима Судом за те саме діяння, за винятком випадків, коли розгляд в іншому суді:

а) було призначено для того, щоб убезпечити відповідну особу від кримінальної відповідальності за злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду; або

б) за іншими ознаками не було проведено незалежно або неупереджено відповідно до норм належної правової процедури, визнаних міжнародним правом, та було проведено у спосіб, що за існуючих обставин не відповідав

наміру притягнути відповідну особу до відповідальності.

Стаття 21

Застосовне право

1. Суд застосовує:
 - а) по-перше, цей Статут, Елементи злочинів та свої Правила процедури і доказування;
 - б) по-друге, у відповідних випадках, застосовні міжнародні договори, принципи і норми міжнародного права, у тому числі загальновизнані принципи міжнародного права збройних конфліктів;
 - в) якщо це неможливо, загальні принципи права, взяті Судом з національних законів правових систем світу, включаючи, у відповідних випадках, національні закони держав, які за звичайних обставин здійснювали б юрисдикцію щодо цього злочину, за умови, що ці принципи не є несумісними із цим Статутом та з міжнародним правом, а також міжнародно визнаними нормами та стандартами.
2. Суд може застосовувати принципи та норми права відповідно до того, як вони були розтлумачені в його попередніх рішеннях.
3. Застосування і тлумачення права відповідно до цієї статті повинно відповідати міжнародно визнаним правам людини та не допускати жодного несприятливого розрізнення за ознаками гендеру, як це визначено в пункті 3 статті 7, віку, раси, кольору шкіри, мови, релігії або віросповідання, політичних чи інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, народження або іншими ознаками.

Частина 3

Загальні принципи кримінального права

Стаття 22

Nullum crimen sine lege

1. Особа не підлягає кримінальній відповідальності згідно із цим Статутом, якщо тільки відповідне діяння на момент його вчинення не становить злочину, що підпадає під юрисдикцію Суду.
2. Визначення злочину підлягає буквальному тлумаченню й не повинно застосовуватися за аналогією. У випадку двозначності визначення тлумачиться на користь особи, стосовно якої здійснюється розслідування, кримінальне переслідування або яку визнано винною.
3. Ця стаття не впливає на кваліфікацію будь-якого діяння як злочинного за міжнародним правом незалежно від цього Статуту.

Стаття 23

Nulla poena sine lege

Особа, визнана Судом винною, може бути покарана лише відповідно до положень цього Статуту.

Стаття 24

Відсутність зворотної сили *ratione personae*

1. Особа не підлягає кримінальній відповідальності згідно зі Статутом за діяння, вчинене до набрання чинності цим Статутом.

2. У разі внесення змін до закону, що застосовується до конкретної справи, до ухвалення остаточного рішення застосовується закон, що є більш сприятливим для особи, яка перебуває під слідством, стосовно якої здійснюється кримінальне переслідування або яку визнано винною.

Стаття 25

Індивідуальна кримінальна відповідальність

1. Суд має юрисдикцію щодо фізичних осіб відповідно до цього Статуту.

2. Особа, яка вчинила злочин, що підпадає під юрисдикцію Суду, підлягає індивідуальній відповідальності й покаранню відповідно до цього Статуту.

3. Відповідно до цього Статуту особа підлягає кримінальній відповідальності й покаранню за злочин, що підпадає під юрисдикцію Суду, якщо ця особа:

а) вчиняє такий злочин особисто, спільно з іншою особою або через іншу особу, незалежно від того, чи підлягає ця інша особа кримінальній відповідальності;

б) наказує, підбурює або спонукає до вчинення такого злочину, якщо він фактично вчиняється або здійснюється замах на його вчинення;

в) з метою сприяння вчиненню такого злочину здійснює пособництво, підбурювання чи в будь-який інший спосіб сприяє його вчиненню або замаху на нього, включаючи надання засобів для його вчинення;

г) будь-яким іншим чином сприяє вчиненню або замаху на вчинення такого злочину групою осіб, які діють зі спільною метою. Таке сприяння повинно здійснюватися умисно та:

i) з метою сприяння злочинній діяльності чи досягненню злочинної мети групи в тих випадках, коли така діяльність чи мета пов'язана з учиненням злочину, що підпадає під юрисдикцію Суду; або

ii) з усвідомленням умислу групи вчинити злочин;

е) стосовно злочину геноциду, прямо та публічно закликає інших до вчинення геноциду;

ф) здійснює замах на вчинення такого злочину, вчиняючи дію, яка є істотним кроком у його вчиненні, однак злочин виявляється незакінченим через обставини, що не залежать від намірів цієї особи. Однак особа, яка

відмовляється від спроби вчинити злочин або іншим чином запобігає закінченню злочину, не підлягає покаранню відповідно до цього Статуту за замах на вчинення цього злочину, якщо ця особа повністю і добровільно відмовилася від злочинної мети.

4. Жодне положення у цьому Статуті стосовно індивідуальної кримінальної відповідальності не впливає на відповідальність держав згідно з міжнародним правом.

Стаття 26

Виключення з юрисдикції для осіб, які не досягли 18-річного віку

Суд не має юрисдикції щодо будь-якої особи, яка не досягла 18-річного віку на момент імовірного вчинення злочину.

Стаття 27

Неприпустимість посилання на посадове становище

1. Цей Статут застосовується однаково до всіх осіб без будь-якого розрізнення на основі посадового становища. Зокрема, посадове становище глави держави або уряду, члена уряду або парламенту, обраного представника чи державної посадової особи в жодному разі не звільняє особу від кримінальної відповідальності згідно із цим Статутом та не є, саме по собі, підставою для пом'якшення покарання.

2. Імунітети або спеціальні процесуальні норми, які можуть бути пов'язані з посадовим становищем особи відповідно до національного або міжнародного права, не повинні перешкоджати здійсненню Судом своєї юрисдикції щодо такої особи.

Стаття 28

Відповідальність командирів та інших начальників

На додаток до інших підстав кримінальної відповідальності згідно з цим Статутом за злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду:

а) військовий командир або особа, яка фактично діє як військовий командир, підлягає кримінальній відповідальності за злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду, вчинені силами, які перебувають під його чи її фактичним командуванням і контролем або, залежно від обставин, під його чи її фактичною владою і контролем, в результаті нездійснення ним або нею належного контролю над такими силами у випадках, коли:

i) такий військовий командир чи така особа або знала, або за існуючих обставин на той момент повинна була знати, що ці сили вчиняли чи мали намір вчинити такі злочини; та

ii) такий військовий командир або така особа не вжила всіх необхідних і розумних заходів у межах його або її повноважень для недопущення чи припинення їх учинення або для передачі цього питання до компетентних органів для розслідування та кримінального переслідування.

б) Стосовно відносин начальника й підлеглого, не описаних у пункті (а), начальник підлягає кримінальній відповідальності за злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду, вчинені підлеглими, які перебувають під його чи її фактичною владою і контролем, у результаті нездійснення ним чи нею належного контролю над такими підлеглими у випадках, коли:

i) начальник або знав, або свідомо проігнорував інформацію, яка явно вказувала на те, що підлеглі вчиняли чи мали намір вчинити такі злочини;

ii) злочини стосувалися діяльності, що підпадає під фактичну відповідальність і контроль начальника; та

iii) начальник не вжив усіх необхідних і розумних заходів у межах його чи її повноважень для недопущення чи припинення їх учинення або для передачі цього питання до компетентних органів для розслідування та кримінального переслідування.

Стаття 29

Незастосування строку давності

До злочинів, що підпадають під юрисдикцію Суду, не застосовуються будь-які строки давності.

Стаття 30

Суб'єктивна сторона

1. Якщо не передбачено інше, особа підлягає кримінальній відповідальності й покаранню за злочин, що підпадає під юрисдикцію Суду, лише в тому випадку, якщо за ознаками складу злочину він учинений умисно та свідомо.

2. Для цілей цієї статті особа має умисел у тих випадках, коли:

а) стосовно діяння ця особа має намір вчинити таке діяння;

б) стосовно наслідку ця особа має намір спричинити цей наслідок або усвідомлює, що він настане за звичайного перебігу подій.

3. Для цілей цієї статті «усвідомлення» означає розуміння того, що обставина існує або що наслідок настане за звичайного перебігу подій. «Усвідомлювати» і «свідомо» повинні тлумачитися відповідно.

Стаття 31

Обставини, що виключають кримінальну відповідальність

1. На додаток до інших обставин, що виключають кримінальну відповідальність, передбачених цим Статутом, особа не підлягає кримінальній відповідальності, якщо в момент вчинення нею діяння:

а) ця особа страждає від психічного захворювання або розладу, що позбавляє її можливості усвідомлювати протиправність чи характер вчинюваного нею діяння або узгоджувати свої дії з вимогами закону;

б) особа перебуває в стані інтоксикації, що позбавляє її можливості усвідомлювати протиправність чи характер вчинюваного нею діяння або

узгоджувати свої дії з вимогами закону, якщо тільки ця особа не була добровільно піддана інтоксикації за таких обставин, за яких ця особа знала або знехтувала ризиком того, що в результаті інтоксикації нею може бути вчинено діяння, яке становить злочин, що підпадає під юрисдикцію Суду;

с) ця особа діє розумно для захисту себе чи іншої особи або, у випадку воєнних злочинів, майна, що є особливо важливим для виживання цієї особи чи іншої особи, або майна, що є особливо важливим для виконання завдання військового характеру, від неминучого та протиправного застосування сили у спосіб, що є співмірним зі ступенем небезпеки, яка загрожує цій особі чи іншій особі або майну, що перебувають під захистом. Той факт, що особа брала участь в операції із захисту, яка проводилася силами, сам по собі не є обставиною, що виключає кримінальну відповідальність, згідно із цим підпунктом;

д) діяння, яке ймовірно становить злочин, що підпадає під юрисдикцію Суду, є вимушеною реакцією у відповідь на загрозу неминучої смерті або неминучого заподіяння тяжких тілесних ушкоджень чи продовження заподіяння таких ушкоджень їй самій або іншій особі, і ця особа вчиняє необхідні й розумні дії для відвернення цієї загрози за умови, що ця особа не має наміру заподіяти більшу шкоду, ніж та, яку вона намагалася усунути. Така загроза може бути створена:

i) іншими особами;

ii) іншими обставинами, що не залежать від цієї особи.

2. Суд визначає, чи застосовуються обставини, що виключають кримінальну відповідальність, передбачені в цьому Статуті, стосовно справи, яку він розглядає.

3. У ході судового розгляду Суд може розглянути будь-яку іншу обставину, що виключає кримінальну відповідальність, ніж підстави, зазначені в пункті 1, у випадках, коли така підстава впливає із застосовного права, як це передбачено статтею 21. Процедури, що стосуються розгляду такої підстави, повинні бути передбачені Правилами процедури і доказування.

Стаття 32

Помилка у факті або помилка в праві

1. Помилка у факті є обставиною, що виключає кримінальну відповідальність, лише якщо вона виключає необхідну суб'єктивну сторону цього злочину.

2. Помилка в праві стосовно того, чи є певний тип діяння злочином, що підпадає під юрисдикцію Суду, не є обставиною, що виключає кримінальну відповідальність. Однак помилка в праві може бути обставиною, що виключає кримінальну відповідальність, якщо вона виключає необхідну суб'єктивну сторону цього злочину, або в порядку, передбаченому в статті 33.

Стаття 33

Накази начальника та припис закону

1. Той факт, що злочин, що підпадає під юрисдикцію Суду, було вчинено особою за наказом уряду або начальника, військового чи цивільного, не звільняє цю особу від кримінальної відповідальності, за винятком випадків, коли:

- a) ця особа була юридично зобов'язана виконувати накази такого уряду чи такого начальника;
- b) ця особа не знала, що наказ був незаконним; та
- c) наказ не був явно незаконним.

2. Для цілей цієї статті накази про вчинення злочину геноциду або злочинів проти людяності є явно незаконними.

Частина 4

Склад і управління справами Суду

Стаття 34

Органи Суду

Суд складається з таких органів:

- a) Президія;
- b) Апеляційний відділ, Судовий відділ і Відділ досудового провадження;
- c) Офіс Прокурора;
- d) Секретаріат.

Стаття 35

Виконання функцій суддями

1. Усі судді обираються як члени Суду, що виконують свої функції на постійній основі, і перебувають у розпорядженні Суду для виконання своїх функцій на цій основі від початку строку своїх повноважень.

2. Судді, які входять до складу Президії, виконують свої функції на постійній основі з моменту свого обрання.

3. Президія може, з урахуванням обсягу роботи Суду та після консультацій із членами Суду, час від часу ухвалювати рішення про те, в якій мірі від інших суддів вимагається виконувати свої функції на постійній основі. Будь-який такий порядок не завдає шкоди положенням статті 40.

4. Фінансові правила, що застосовуються до суддів, від яких не вимагається виконувати свої функції на постійній основі, встановлюються відповідно до статті 49.

Стаття 36

Вимоги до суддів, висування та вибори суддів

1. З урахуванням положень пункту 2, Суд складається з 18 суддів.

2. а) Президія, діючи від імені Суду, може внести пропозицію про збільшення кількості суддів, визначеної в пункті 1, вказавши причини, через які це вважається необхідним та доцільним. Секретар негайно розповсюджує будь-яку таку пропозицію серед усіх держав-учасниць.

б) Будь-яка така пропозиція у подальшому підлягає розгляду на засіданні Асамблеї держав-учасниць, що скликається відповідно до статті 112. Така пропозиція вважається затвердженою, якщо вона схвалена на засіданні двома третинами голосів членів Асамблеї держав-учасниць, і набирає чинності з дати, встановленої рішенням Асамблеї держав-учасниць.

с) і) Після прийняття відповідно до підпункту (b) пропозиції про збільшення кількості суддів вибори додаткових суддів проводяться на наступній сесії Асамблеї держав-учасниць відповідно до пунктів 3-8 цієї статті та пункту 2 статті 37.

ii) Після прийняття та реалізації пропозиції про збільшення кількості суддів відповідно до підпунктів (b) й (c)(i) Президія може на свій розсуд в будь-який час, якщо обсяг роботи Суду виправдовує це, запропонувати зменшити кількість суддів за умови, що після цього кількість суддів не буде меншою кількості, визначеної в пункті 1. Така пропозиція розглядається відповідно до процедури, встановленої в підпунктах (a) та (b). У разі затвердження такої пропозиції кількість суддів поступово зменшується, коли закінчується строк повноважень діючих суддів, доки не буде досягнуто необхідної кількості суддів.

3. а) Суддів обирають з числа осіб з високими моральними якостями, які є неупередженими і добросовісними та відповідають вимогам, що висуваються в їхніх відповідних державах для призначення на вищі судові посади.

б) Кожний кандидат на обрання до складу Суду повинен володіти:

i) визнаною компетентністю у сфері кримінального і процесуального права та необхідним досвідом роботи суддею, прокурором, адвокатом або в іншому аналогічному статусі у сфері кримінального судочинства; або

ii) визнаною компетентністю у відповідних галузях міжнародного права, таких, як міжнародне гуманітарне право та права людини, а також великим досвідом професійної правової діяльності, що стосується предмету судової діяльності Суду.

с) Кожний кандидат на обрання до складу Суду повинен досконало знати принаймні одну з робочих мов Суду та вільно володіти нею.

4. а) Кандидатури на обрання до складу Суду можуть висуватися кожною державою-учасницею цього Статуту:

i) відповідно до існуючої в цій державі процедури висування кандидатур для призначення на вищі судові посади; або

ii) відповідно до процедури, передбаченої в Статуті Міжнародного Суду для висування кандидатур до складу Міжнародного Суду.

Висування кандидатур супроводжується документом з детальною інформацією про те, що кандидат відповідає вимогам, передбаченим у пункті 3.

б) Під час проведення виборів кожна держава-учасниця може висунути одного кандидата, який не обов'язково повинен бути громадянином цієї держави-учасниці, але в будь-якому випадку повинен бути громадянином держави-учасниці.

с) Асамблея держав-учасниць може ухвалити рішення про заснування, якщо це доцільно, Консультативного комітету з висування кандидатур. У цьому випадку склад і мандат Комітету встановлюються Асамблеєю держав-учасниць.

5. Для цілей проведення виборів складаються два списки кандидатів:

список А, що містить імена кандидатів, які відповідають вимогам, зазначеним у підпункті (b) (i) пункту 3; та

список В, що містить імена кандидатів, які відповідають вимогам, зазначеним у підпункті (b) (ii) пункту 3.

Кандидат, що володіє достатньою кваліфікацією для обох списків, може на свій вибір визначити, у якому списку він буде значитися. На перших виборах до складу Суду зі списку А обираються не менше дев'яти суддів, а зі списку В – не менше п'яти суддів. Подальші вибори організуються таким чином, щоб зберегти у складі Суду еквівалентну пропорцію суддів, обраних за списками А та В.

6. а) Судді обираються на засіданні Асамблеї держав-учасниць, що скликається для цієї мети відповідно до статті 112, шляхом таємного голосування. З дотриманням положень пункту 7, обраними до складу Суду є 18 кандидатів, які отримали найбільшу кількість голосів і більшість у дві третини голосів держав-учасниць, що присутні та беруть участь у голосуванні.

б) У разі, якщо достатня кількість суддів не обрана в ході першого туру голосування, відповідно до процедур, встановлених в підпункті (a), проводяться наступні тури голосування доти, доки місця, що залишаються, не будуть заповнені.

7. У складі Суду не може бути два громадянина однієї і тієї самої держави. У зв'язку із цим особа, яку можна вважати громадянином більш ніж однієї держави, вважається громадянином тієї держави, в якій ця особа зазвичай користується своїми громадянськими й політичними правами.

8. а) Держави-учасниці під час відбору суддів враховують необхідність забезпечення у складі Суду:

i) представництва основних правових систем світу;

ii) справедливого географічного представництва; і

iii) справедливого представництва суддів жіночої та чоловічої статі.

б) Держави-учасниці також ураховують необхідність наявності суддів, які володіють досвідом юридичної діяльності в спеціальних питаннях, у тому числі, але не обмежуючись цим, в питаннях, що стосуються насильства над жінками або дітьми.

9. а) З дотриманням підпункту (b) судді обіймають свою посаду протягом дев'яти років і, з урахуванням підпункту (c) цього пункту та пункту

2 статті 37, не мають права на переобрання.

б) Під час перших виборів одна третина суддів, що відбираються шляхом жеребкування, залишається на посаді протягом трьох років; одна третина суддів, що відбираються шляхом жеребкування, залишається на посаді протягом шести років, а решта суддів залишаються на посаді протягом дев'яти років.

с) Суддя, обраний на трирічний строк відповідно до підпункту (б), має право бути переобраним на повний строк.

10. Незважаючи на положення пункту 9, суддя, призначений до Судової або Апеляційної палати відповідно до статті 39, залишається на посаді до закінчення будь-якого судового або апеляційного розгляду, слухання в якому вже було розпочато в цій Палаті.

Стаття 37 **Вакансії суддів**

1. У разі відкриття вакансії вибори для її заповнення проводяться відповідно до статті 36.

2. Суддя, обраний для заповнення вакансії, залишається на посаді до закінчення строку повноважень свого попередника і, якщо цей строк становить три роки або менше, може бути переобраний на повний строк відповідно до статті 36.

Стаття 38 **Президія**

1. Голова та перший і другий віце-голови обираються абсолютною більшістю голосів суддів. Вони виконують свої функції протягом трирічного строку або до закінчення строку своїх повноважень як суддів, залежно від того, який із цих строків закінчується раніше. Вони можуть бути переобрані один раз.

2. Перший віце-голова заміщує Голову у разі, якщо Голова відсутній або відведений. Другий віце-голова заміщує Голову в разі, якщо Голова і перший віце-голова відсутні або відведені.

3. Голова разом з першим і другим віце-головами утворюють Президію, яка відповідає за:

- а) належне управління справами Суду, за винятком Офісу Прокурора; та
- б) інші функції, покладені на неї відповідно до цього Статуту.

4. Під час виконання своїх обов'язків, передбачених у підпункті (а) пункту 3, Президія координує діяльність з Прокурором і заручається згодою останнього з усіх питань, що становлять взаємний інтерес.

Стаття 39 **Палати**

1. Після обрання суддів Суд якнайшвидше організує у своєму складі відділи, зазначені в пункті (б) статті 34. Апеляційний відділ складається з

Голови і ще чотирьох суддів, Судовий відділ – не менш ніж із шести суддів та Відділ досудового провадження – не менш ніж із шести суддів. Призначення суддів до складу відділів здійснюється з урахуванням характеру функцій, що покладені на кожний відділ, кваліфікації та досвіду обраних суддів для того, щоб у кожному відділі існувало належне поєднання фахівців у сфері кримінального права та процесу, а також у сфері міжнародного права. Судовий відділ та Відділ досудового провадження складаються переважно із суддів, що мають досвід у кримінальному процесі.

2. а) Судові функції Суду здійснюються в кожному відділі палатами;

б) і) Апеляційна палата складається з усіх суддів Апеляційного відділу;

ii) функції Судової палати здійснюються трьома суддями Судового відділу;

iii) функції Палати досудового провадження здійснюються або трьома суддями Відділу досудового провадження, або одним суддею цього Відділу відповідно до цього Статуту та Правил процедури і доказування;

с) ніщо в цьому пункті не виключає можливості одночасного заснування більш ніж однієї Судової палати або Палати досудового провадження, якщо цього вимагають інтереси ефективного регулювання обсягу роботи Суду.

3. а) Судді, призначені до Судового відділу та Відділу досудового провадження, виконують свої функції в цих Відділах протягом трьох років та після закінчення цього строку – до закінчення розгляду будь-якої справи, слухання у якій вже були розпочаті у відповідному відділі;

б) судді, призначені до Апеляційного відділу, виконують свої функції в цьому Відділі протягом усього строку своїх повноважень.

4. Судді, призначені до Апеляційного відділу, виконують свої функції тільки в цьому Відділі. Однак ніщо в цій статті не виключає тимчасового призначення суддів Судового відділу до Відділу досудового провадження або навпаки, якщо Президія вважає, що це вимагається інтересами ефективного управління обсягом роботи Суду, за умови, що за жодних обставин суддя, який брав участь у досудовому провадженні у справі, не матиме права засідати на слуханнях у цій самій справі в Судовій палаті.

Стаття 40

Незалежність суддів

1. Судді є незалежними під час виконання своїх функцій.

2. Судді не здійснюють жодної діяльності, що може перешкоджати виконанню ними своїх суддівських функцій або може викликати сумніви у їхній незалежності.

3. Судді, від яких вимагається виконувати свої функції на постійній основі у місці перебування Суду, не повинні здійснювати жодної іншої діяльності професійного характеру.

4. Будь-яке питання, що стосується застосування пунктів 2 і 3, вирішується абсолютною більшістю голосів суддів. У випадках, коли будь-яке

з таких питань пов'язане з тим чи іншим суддею, цей суддя не братиме участі в ухваленні рішення.

Стаття 41

Звільнення або відвід суддів

1. Президія може звільнити суддю на його прохання від виконання ним функцій, передбачених цим Статутом, відповідно до Правил процедури і доказування.

2. а) Суддя не бере участі в розгляді будь-якої справи, у зв'язку з якою його або її неупередженість могла б бути обґрунтовано поставлена під сумнів з будь-якої причини. Суддя відводиться від розгляду справи відповідно до цього пункту, якщо, *inter alia*, цей суддя раніше брав участь у будь-якому статусі в розгляді цієї справи в Суді або в розгляді пов'язаної із цією справою кримінальної справи на національному рівні, до якої була причетна особа, стосовно якої здійснюється розслідування або кримінальне переслідування. Суддю також відводять від розгляду справи з інших підстав, які можуть бути передбачені в Правилах процедури і доказування.

б) Прокурор або особа, стосовно якої здійснюється розслідування або кримінальне переслідування, може звернутися з клопотанням про відвід судді відповідно до цього пункту.

в) Будь-яке питання стосовно відводу судді вирішується абсолютною більшістю голосів суддів. Суддя, стосовно якого розглядається відвід, має право подати свої зауваження із цього питання, однак він або вона не бере участі в процесі ухвалення рішення.

Стаття 42

Офіс Прокурора

1. Офіс Прокурора діє незалежно як окремий орган Суду. Він відповідає за отримання переданих ситуацій і будь-якої обґрунтованої інформації про злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду, за їх вивчення та здійснення розслідувань і кримінального переслідування в Суді. Співробітники Офісу не запитують і не виконують вказівок з будь-якого зовнішнього джерела.

2. Офіс очолює Прокурор. Прокурор має всі повноваження з керівництва та управління Офісом, включаючи персонал, приміщення та інші наявні в нього ресурси. Прокурору допомагають один або декілька заступників Прокурора, які мають право здійснювати будь-які дії, які повинен здійснювати Прокурор відповідно до цього Статуту. Прокурор і заступники Прокурора повинні бути громадянами різних держав. Вони працюють на основі повної зайнятості.

3. Прокурором і заступниками Прокурора є особи з високими моральними якостями, високої кваліфікації та з великим практичним досвідом у сфері кримінального переслідування або розгляду кримінальних справ. Вони повинні досконало знати хоча б одну з робочих мов Суду та вільно володіти

нею.

4. Прокурора обирають шляхом таємного голосування абсолютною більшістю голосів членів Асамблеї держав-учасниць. Заступників Прокурора обирають у такому самому порядку зі списку кандидатур, поданого Прокурором. Прокурор висуває три кандидатури для призначення на кожну посаду заступника Прокурора. Якщо під час їх обрання не буде ухвалено рішення, що передбачає більш короткий строк повноважень, Прокурор і заступники Прокурора обираються на строк у дев'ять років і не можуть бути переобраними.

5. Ні Прокурор, ні заступники Прокурора не здійснюють жодної діяльності, що могла б перешкоджати здійсненню їхніх прокурорських функцій або поставити під сумнів їхню незалежність. Вони не повинні здійснювати жодних інших видів професійної діяльності.

6. Президія може звільнити Прокурора або заступника Прокурора на його або її прохання від участі в тій чи іншій конкретній справі.

7. Ні Прокурор, ні заступники Прокурора не беруть участі в жодній справі, стосовно якої їхня неупередженість могла б бути обґрунтовано поставлена під сумнів з будь-якої причини. Відповідно до цього пункту вони відводяться від участі у справі, якщо, *inter alia*, вони раніше брали участь у будь-якому статусі в розгляді цієї справи в Суді або в розгляді пов'язаної із цією справою кримінальної справи на національному рівні, до якої була причетна особа, стосовно якої здійснюється розслідування або кримінальне переслідування.

8. Будь-які питання, що стосуються відводу Прокурора або заступника Прокурора, вирішуються Апеляційною палатою:

а) особа, стосовно якої здійснюється розслідування або кримінальне переслідування, може в будь-який час звернутися з клопотанням про відвід Прокурора або заступника Прокурора на підставах, викладених у цій статті;

б) Прокурор або заступник Прокурора, відповідно, має право представити свої зауваження із цього питання.

9. Прокурор призначає консультантів з досвідом юридичної діяльності в спеціальних питаннях, включаючи питання, що стосуються сексуального і гендерного насильства, а також насильства над дітьми, але не обмежуючись цими питаннями.

Стаття 43 **Секретаріат**

1. Секретаріат відповідає за несудові аспекти управління справами й обслуговування Суду без шкоди для функцій та повноважень Прокурора відповідно до статті 42.

2. Секретаріат очолює Секретар, який є головною адміністративною посадовою особою Суду. Секретар здійснює свої функції під керівництвом Голови Суду.

3. Секретар і заступник Секретаря є особами з високими моральними якостями, високої кваліфікації та з досконалим знанням і вільним володінням хоча б однією з робочих мов Суду.

4. Судді обирають Секретаря абсолютною більшістю голосів шляхом таємного голосування, враховуючи будь-які рекомендації Асамблеї держав-учасниць. Якщо виникне така необхідність та за рекомендацією Секретаря, судді обирають у такий самий спосіб заступника Секретаря.

5. Секретаря обирають на посаду на п'ятирічний строк, він може бути переобраний один раз та працює на основі повної зайнятості. Заступника Секретаря обирають на посаду на п'ятирічний строк або такий більш короткий строк, який може бути визначений абсолютною більшістю голосів суддів, і викликають для виконання функцій, наскільки це необхідно.

6. Секретар утворює в структурі Секретаріату Підрозділ з надання допомоги потерпілим і свідкам. Цей Підрозділ забезпечує у консультації з Офісом Прокурора заходи захисту і процедури безпеки, консультаційну та іншу відповідну допомогу свідкам, потерпілим, які з'являються до Суду, та іншим особам, яким загрожує небезпека в результаті показань, даних такими свідками. До складу Підрозділу входять співробітники, які мають досвід роботи з питань, що стосуються травм, у тому числі травм, пов'язаних зі злочинами сексуального насильства.

Стаття 44 **Персонал**

1. Прокурор і Секретар призначають до їхніх відповідних органів такий кваліфікований персонал, який може бути необхідним. У випадку Прокурора це включає призначення слідчих.

2. Під час наймання персоналу Прокурор і Секретар забезпечують високий рівень ефективності, компетентності й доброчесності та враховують, *mutatis mutandis*, критерії, викладені в пункті 8 статті 36.

3. Секретар за згодою Президії та Прокурора пропонує Положення про персонал, які включають умови, на яких персонал Суду призначається, отримує заробітну плату та звільняється. Положення про персонал затверджує Асамблея держав-учасниць.

4. Суд може за виняткових обставин використовувати послуги фахівців, відряджених на безоплатній основі державами-учасницями, міжурядовими організаціями або неурядовими організаціями, для надання допомоги в роботі будь-якого з його органів. Прокурор може прийняти будь-яку таку пропозицію від імені Офісу Прокурора. Такий персонал, відряджений на безоплатній основі, приймають на роботу відповідно до керівних принципів, що встановлюються Асамблеєю держав-учасниць.

Стаття 45

Урочисте зобов'язання

До вступу на посаду відповідно до цього Статуту судді, Прокурор, заступники Прокурора, Секретар і заступник Секретаря беруть на себе на відкритому засіданні Суду урочисте зобов'язання виконувати свої відповідні функції неупереджено та добросовісно.

Стаття 46

Усунення з посади

1. Суддю, Прокурора, заступника Прокурора, Секретаря або заступника Секретаря усувають із займаної посади рішенням, ухваленим відповідно до пункту 2, у випадках, коли встановлено, що ця особа:

- а) вчинила серйозний проступок або грубе порушення своїх обов'язків за цим Статутом, як це передбачено в Правилах процедури і доказування; або
- б) нездатна виконувати функції, покладені на неї цим Статутом.

2. Рішення про усунення з посади судді, Прокурора або заступника Прокурора відповідно до пункту 1 ухвалює Асамблея держав-учасниць шляхом таємного голосування:

- а) у випадку судді – більшістю у дві третини голосів держав-учасниць за рекомендацією, затвердженою більшістю у дві третини голосів інших суддів;
- б) у випадку Прокурора – абсолютною більшістю голосів держав-учасниць;
- с) у випадку заступника Прокурора – абсолютною більшістю голосів держав-учасниць за рекомендацією Прокурора.

3. Рішення про усунення з посади Секретаря або заступника Секретаря ухвалюється абсолютною більшістю голосів суддів.

4. Судді, Прокурору, заступнику Прокурора, Секретарю або заступнику Секретаря, щодо поведінки або здатності якого виконувати посадові функції, покладені на нього цим Статутом, виникає сумнів відповідно до цієї статті, надаються всі можливості для того, щоб надавати й отримувати докази та робити подання відповідно до Правил процедури і доказування. Іншої участі у розгляді цього питання ця особа не бере.

Стаття 47

Дисциплінарні заходи

До судді, Прокурора, заступника Прокурора, Секретаря або заступника Секретаря, який вчинив проступок менш серйозного характеру, ніж це передбачено в пункті 1 статті 46, застосовуються дисциплінарні заходи відповідно до Правил процедури і доказування.

Стаття 48

Привілеї та імунітети

1. Суд користується на території кожної держави-учасниці такими привілеями та імунітетами, які є необхідними для досягнення його цілей.

2. Судді, Прокурор, заступники Прокурора і Секретар користуються, коли вони беруть участь у діяльності Суду або стосовно такої діяльності, тими самими привілеями та імунітетами, які надаються главам дипломатичних представництв. Судово-процесуальний імунітет будь-якого виду стосовно всього сказаного, написаного ними та дій, вчинених ними під час виконання службових обов'язків, продовжує надаватися їм і після закінчення строку їхніх повноважень.

3. Заступник Секретаря, співробітники Офісу Прокурора та співробітники Секретаріату користуються привілеями, імунітетами та пільгами, необхідними для виконання ними своїх функцій відповідно до угоди про привілеї та імунітети Суду.

4. Захиснику, експертам, свідкам і будь-якій іншій особі, присутність яких вимагається в місці перебування Суду, забезпечується такий статус, який є необхідним для належного функціонування Суду, відповідно до угоди про привілеї та імунітети Суду.

5. Привілеїв та імунітетів може бути позбавлено:

- a) суддю або Прокурора – абсолютною більшістю суддів;
- b) Секретаря – Президією;
- c) заступників Прокурора і співробітників Офісу Прокурора – Прокурором; і
- d) заступника Секретаря і співробітників Секретаріату – Секретарем.

Стаття 49

Оклади, виплати й компенсація витрат

Судді, Прокурор, заступники Прокурора, Секретар і заступник Секретаря отримують такі оклади, виплати і компенсацію витрат, які можуть бути встановлені Асамблеєю держав-учасниць. Розмір цих окладів та виплат не може бути зменшений в період виконання ними своїх повноважень.

Стаття 50

Офіційні та робочі мови

1. Офіційними мовами Суду є англійська, арабська, іспанська, китайська, російська та французька мови. Постанови Суду, а також інші рішення з основоположних питань, що розглядаються Судом, публікуються офіційними мовами. Відповідно до критеріїв, встановлених у Правилах процедури і доказування, Президія визначає, які рішення Суду можуть для цілей цього пункту вважатися рішеннями з основоположних питань.

2. Робочими мовами Суду є англійська і французька мови. У Правилах процедури і доказування визначаються випадки, в яких інші офіційні мови можуть використовуватися як робочі мови.

3. На прохання будь-якої зі сторін, що беруть участь у розгляді, чи будь-якої держави, якій дозволено брати участь у розгляді, Суд дозволяє використання такою стороною або такою державою будь-якої іншої мови, ніж

англійська або французька, за умови, що, на думку Суду, такий дозвіл є достатньо обґрунтованим.

Стаття 51

Правила процедури і доказування

1. Правила процедури і доказування набирають чинності після затвердження більшістю у дві третини голосів членів Асамблеї держав-учасниць.

2. Поправки до Правил процедури і доказування можуть пропонуватися:

- а) будь-якою державою-учасницею;
- б) абсолютною більшістю голосів суддів; або
- с) Прокурором.

Такі поправки набирають чинності після затвердження більшістю у дві третини голосів членів Асамблеї держав-учасниць.

3. Після затвердження Правил процедури і доказування у невідкладних випадках, коли Правила не передбачають конкретної ситуації, що розглядається Судом, судді можуть більшістю у дві третини голосів затвердити тимчасові правила, які будуть застосовуватись, доки Асамблея держав-учасниць не затвердить їх, не внесе поправки до них або не відхилить їх на своїй наступній черговій або спеціальній сесії.

4. Правила процедури і доказування, поправки до них та будь-яке тимчасове правило повинні відповідати цьому Статуту. Поправки до Правил процедури і доказування, а також тимчасові правила не застосовуються ретроспективно на шкоду особі, стосовно якої здійснюється розслідування або кримінальне переслідування чи яку визнано винною.

5. У випадку колізії між Статутом та Правилами процедури і доказування Статут має переважну силу.

Стаття 52

Регламент Суду

1. Відповідно до цього Статуту та Правил процедури і доказування судді затверджують абсолютною більшістю голосів Регламент Суду, необхідний для забезпечення його повсякденного функціонування.

2. Під час розробки Регламенту і внесення будь-яких поправок до нього проводяться консультації з Прокурором і Секретарем.

3. Регламент і будь-які поправки до нього набирають чинності після їх затвердження, якщо судді не ухвалять іншого рішення. Відразу після затвердження їх розсилають державам-учасницям для надання зауважень. Вони залишаються чинними, якщо більшість держав-учасниць протягом шести місяців не висловить заперечень.

Частина 5

Розслідування та кримінальне переслідування

Стаття 53

Початок розслідування

1. Прокурор, оцінивши надану йому або їй інформацію, розпочинає розслідування, якщо тільки він або вона не визначить, що немає обґрунтованих підстав для провадження відповідно до цього Статуту. Приймаючи рішення про початок розслідування, Прокурор розглядає такі питання:

а) чи дає інформація, наявна в розпорядженні Прокурора, обґрунтовані підстави вважати, що було вчинено або вчиняється злочин, що підпадає під юрисдикцію Суду;

б) чи є ця справа або чи буде вона прийнятною відповідно до статті 17; та

в) з урахуванням тяжкості злочину та інтересів потерпілих, чи є, тим не менш, вагомі підстави вважати, що проведення розслідування не буде відповідати інтересам правосуддя.

Якщо Прокурор визначить, що немає обґрунтованих підстав для провадження, і його висновок ґрунтується виключно на міркуваннях, наведених вище у підпункті (в), то він або вона повідомляє про це Палаті досудового провадження.

2. Якщо після проведення розслідування Прокурор доходить висновку про відсутність достатніх підстав для початку кримінального переслідування, оскільки:

а) немає достатніх правових або фактичних підстав звертатися з проханням про видачу ордеру або повістки про виклик відповідно до статті 58;

б) справа є непринятною відповідно до статті 17; або

в) кримінальне переслідування не відповідає інтересам правосуддя з урахуванням всіх обставин, включаючи ступінь тяжкості злочину, інтереси потерпілих і вік або немічність імовірного злочинця, а також його або її роль у ймовірному злочині;

Прокурор повідомляє Палаті досудового провадження й державі, яка передає ситуацію відповідно до статті 14, або Раді Безпеки у випадку, що підпадає під дію пункту (в) статті 13, про свій висновок і підстави для такого висновку.

3. а) На прохання держави, яка здійснює передачу ситуації відповідно до статті 14, або Ради Безпеки відповідно до пункту (в) статті 13 Палата досудового провадження може переглянути рішення Прокурора відповідно до пунктів 1 або 2 не здійснювати провадження і може просити Прокурора змінити це рішення.

б) Крім того, Палата досудового провадження може з власної ініціативи переглянути рішення Прокурора не здійснювати провадження, якщо це рішення ґрунтувалось виключно на положеннях підпункту (в) пункту 1 або

підпункту (с) пункту 2. У такому разі рішення Прокурора буде діяти лише, якщо воно підтверджене Палатою досудового провадження.

4. Прокурор може в будь-який час змінити рішення про початок розслідування або кримінального переслідування на підставі нових фактів або інформації.

Стаття 54

Обов'язки і повноваження Прокурора в ході розслідування

1. Прокурор:

а) для встановлення істини проводить розслідування, щоб охопити всі факти й докази, які стосуються оцінки того, чи настає кримінальна відповідальність відповідно до цього Статуту, і при цьому однаковою мірою розслідує обставини, що свідчать як про винуватість, так і про невинуватість;

б) вживає належних заходів для забезпечення ефективного розслідування і кримінального переслідування за злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду, враховуючи при цьому інтереси та особисті обставини потерпілих і свідків, у тому числі вік, гендерний фактор, як це визначено в пункті 3 статті 7, і стан здоров'я, а також враховує характер злочинів, зокрема злочинів, пов'язаних із сексуальним насильством, гендерним насильством або насильством над дітьми; та

с) повною мірою поважає права осіб, що впливають із цього Статуту.

2. Прокурор може проводити розслідування на території держави:

а) відповідно до положень Частини 9; або

б) з дозволу, виданого Палатою досудового провадження відповідно до підпункту (d) пункту 3 статті 57.

3. Прокурор може:

а) збирати і вивчати докази;

б) вимагати явки і допитувати осіб, стосовно яких здійснюється розслідування, потерпілих і свідків;

с) звертатися з проханням про співробітництво до будь-якої держави або міжурядової організації чи механізму згідно з їхніми відповідними повноваженнями та/або мандатами;

д) укладати такі угоди або домовленості, що не суперечать цьому Статуту, які можуть бути необхідні для сприяння співробітництву з боку будь-якої держави, міжурядової організації або особи;

е) давати згоду на нерозкриття на будь-якому етапі провадження документів або інформації, що були отримані Прокурором на умовах збереження конфіденційності й лише з метою отримання нових доказів, якщо тільки особа, яка надала такі документи й інформацію, не дає на це своєї згоди; та

ф) вживати необхідних заходів чи просити про вжиття необхідних заходів для забезпечення конфіденційності інформації, захисту будь-якої особи або збереження доказів.

Стаття 55

Права осіб у ході розслідування

1. Стосовно розслідування, яке проводиться відповідно до цього Статуту, особа:

а) не може бути примушена свідчити проти самої себе або визнавати свою вину;

б) не може бути піддана примусу, тиску або погрозам у будь-якій формі, катуванню чи іншим жорстоким, нелюдським чи таким, що принижують гідність, видам поведження або покарання;

с) якщо допит проводиться мовою, яку ця особа не розуміє повною мірою і якою вона не розмовляє, безоплатно користується допомогою кваліфікованого перекладача й такими перекладами, які є необхідними для дотримання вимог справедливості; і

д) не може бути піддана свавільному арешту або затриманню, а також не може бути позбавлена волі, крім як на таких підставах і відповідно до таких процедур, які встановлені у Статуті.

2. У тих випадках, коли є підстави вважати, що та чи інша особа вчинила злочин, який підпадає під юрисдикцію Суду, і така особа незабаром повинна бути допитана або Прокурором, або національними органами влади згідно з проханням, направленим відповідно до Частини 9, ця особа має також такі права, про які їй має бути поінформовано до початку допиту:

а) бути поінформованою до початку допиту про те, що є підстави вважати, що нею було вчинено злочин, який підпадає під юрисдикцію Суду;

б) зберігати мовчання, при цьому таке мовчання не береться до уваги під час визначення винуватості або невинуватості;

с) користуватися допомогою захисника за власним вибором або, якщо ця особа не має захисника, допомогою призначеного їй захисника в кожному випадку, коли цього вимагають інтереси правосуддя, і без будь-якої оплати, якщо в цієї особи немає достатніх коштів на це; та

д) бути допитаною у присутності адвоката, якщо тільки ця особа за власним бажанням не відмовилася від свого права на послуги адвоката.

Стаття 56

Роль Палати досудового провадження

стосовно унікальної можливості для розслідування

1. а) Якщо Прокурор вважає, що проведення розслідування дає унікальну можливість для отримання показань чи заяви від свідка або для вивчення, збирання чи перевірки доказів, які в подальшому можуть виявитися недоступними для цілей використання в ході судового розгляду, Прокурор інформує про це Палату досудового провадження.

б) У цьому випадку Палата досудового провадження на прохання Прокурора може вжити таких заходів, які можуть виявитися необхідними для забезпечення ефективності й об'єктивності провадження та, зокрема, для

забезпечення прав захисту.

с) Якщо Палата досудового провадження не ухвалює рішення про інше, Прокурор надає відповідну інформацію особі, яка була арештована або з'явилася за повісткою про виклик у зв'язку з проведенням розслідування, згаданого в підпункті (а), для того, щоб ця особа могла бути заслухана із цього питання.

2. Заходи, зазначені в підпункті (б) пункту 1, можуть включати:

а) надання рекомендацій або розпоряджень стосовно процедур, яких необхідно дотримуватись;

б) надання вказівок про ведення протоколу провадження у справі;

с) призначення експерта для надання допомоги;

д) надання дозволу на участь у провадженні захиснику особи, яка була арештована або з'явилася до Суду за повісткою про виклик, або, якщо арешту не було чи викликана особа не з'явилася або захисник не визначений, призначення іншого захисника для участі та представництва інтересів захисту;

е) доручення одному зі своїх членів або, у разі необхідності, іншому судді, який є у Відділі досудового провадження чи в Судовому відділі, здійснювати спостереження і давати рекомендації або розпорядження стосовно збирання і збереження доказів та допиту осіб;

ф) здійснення таких інших дій, які можуть виявитися необхідними для збирання або збереження доказів.

3. а) Якщо Прокурор не вживає заходів відповідно до цієї статті, а Палата досудового провадження вважає, що такі заходи необхідні з метою збереження доказів, які, на її думку, мають істотне значення для забезпечення інтересів захисту в ході судового розгляду, вона проводить консультації з Прокурором стосовно того, чи є у Прокурора вагомі підстави не звертатися з проханням про вжиття таких заходів. Якщо в результаті консультацій Палата досудового провадження доходить висновку, що небажання Прокурора вимагати вжиття таких заходів є невиправданим, Палата досудового провадження може вживати таких заходів з власної ініціативи.

б) рішення Палати досудового провадження діяти з власної ініціативи відповідно до цього пункту може бути оскаржене Прокурором. Оскарження розглядається в прискореному порядку.

4. Допустимість доказів, збережених або зібраних для судового розгляду відповідно до цієї статті, чи протоколів, в яких вони містяться, визначається в ході судового розгляду відповідно до статті 69, і вони мають таку доказову цінність, яка може бути визначена Судовою палатою.

Стаття 57

Функції та повноваження Палати досудового провадження

1. Якщо в цьому Статуті не передбачено інше, Палата досудового провадження здійснює свої функції відповідно до положень цієї статті.

2. а) Розпорядження або постанови Палати досудового провадження, які

видаються відповідно до положень статей 15, 18, 19, пункту 2 статті 54, пункту 7 статті 61 і статті 72, повинні ухвалюватися більшістю голосів її суддів.

б) У всіх інших випадках один суддя Палати досудового провадження може здійснювати функції, передбачені цим Статутом, якщо інше не передбачено Правилами процедури і доказування або не вирішено більшістю голосів суддів Палати досудового провадження.

3. На додаток до своїх інших функцій за цим Статутом Палата досудового провадження може:

а) на прохання Прокурора, видавати такі розпорядження і видавати такі ордери, які можуть бути необхідними для цілей проведення розслідування;

б) на прохання особи, яка була арештована або з'явилася за повісткою про виклик відповідно до статті 58, видавати такі розпорядження, включаючи заходи, описані в статті 56, або звертатися з проханням про співробітництво відповідно до Частини 9, яке може виявитися необхідним для допомоги особі в підготовці її захисту;

с) у тих випадках, коли це необхідно, забезпечувати захист і недоторканність приватного життя потерпілих і свідків, збереження доказів, захист осіб, які були арештовані або з'явилися за повісткою про виклик, та захист інформації, що стосується національної безпеки;

д) надавати Прокурору дозвіл на вжиття спеціальних слідчих дій у межах території держави-учасниці, без отримання з боку цієї держави згоди на співробітництво відповідно до Частини 9, якщо, врахувавши, наскільки це можливо, думку відповідної держави, Палата досудового провадження стосовно цього випадку встановила, що ця держава явно не здатна виконати прохання про співробітництво через відсутність будь-якого органу або елемента її судової системи, наділеного повноваженнями, необхідними для виконання прохання про співробітництво відповідно до Частини 9;

е) у випадках, коли відповідно до статті 58 видається ордер на арешт або повістка про виклик і, належним чином враховуючи силу доказів, а також права заінтересованих сторін, як це передбачено в цьому Статуті й у Правилах процедури і доказування, звертатися з проханням про співробітництво до держав відповідно до підпункту (к) пункту 1 статті 93 для вжиття заходів захисту з метою конфіскації, зокрема в найкращих інтересах потерпілих.

Стаття 58

Видача Палатою досудового провадження ордера на арешт або повістки про виклик

1. У будь-який час після початку розслідування Палата досудового провадження видає за заявою Прокурора ордер на арешт тієї чи іншої особи, якщо, розглянувши цю заяву й докази або іншу інформацію, надані Прокурором, вона переконалася в тому, що:

а) є обґрунтовані підстави вважати, що ця особа вчинила злочин, який підпадає під юрисдикцію Суду; і

б) арешт цієї особи видається необхідним:

i) для забезпечення її явки на судовий розгляд,

ii) для забезпечення того, щоб ця особа не створювала перешкод чи загрози для розслідування або судового провадження, або

iii) у відповідних випадках, для запобігання продовженню вчинення особою цього злочину або пов'язаного з ним злочину, що підпадає під юрисдикцію Суду і пов'язаний з тими самими обставинами.

2. У заяві Прокурора вказуються:

а) ім'я особи й будь-яка інша відповідна інформація, що встановлює особу;

б) конкретне посилання на злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду, які ймовірно вчинила ця особа;

с) стислий виклад фактів, які ймовірно становлять склад цих злочинів;

д) виклад доказів і будь-яка інша інформація, які дають обґрунтовані підстави вважати, що ця особа вчинила ці злочини; та

е) причина, з якої Прокурор вважає арешт цієї особи необхідним.

3. В ордері на арешт вказуються:

а) ім'я особи та будь-яка інша відповідна інформація, що встановлює особу;

б) конкретне посилання на злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду, у зв'язку з якими вимагається арешт цієї особи; і

с) стислий виклад фактів, які ймовірно становлять ці злочини.

4. Ордер на арешт залишається дійсним, доки Суд не розпорядиться про інше.

5. На підставі ордера на арешт Суд може вимагати тимчасового арешту або арешту та передачі особи відповідно до Частини 9.

6. Прокурор може звернутися до Палати досудового провадження з проханням внести поправки до ордеру на арешт шляхом зміни або доповнення до злочинів, зазначених у ньому. Якщо Палата досудового провадження переконалася в існуванні обґрунтованих підстав вважати, що ця особа вчинила злочини, якими змінено або доповнено ордер на арешт, вона відповідним чином змінює ордер на арешт.

7. Як альтернатива зверненню з проханням про видачу ордеру на арешт Прокурор може подати заяву з проханням до Палати досудового провадження видати повістку про виклик цієї особи. Якщо Палата досудового провадження переконалася в наявності обґрунтованих підстав вважати, що ця особа вчинила ймовірний злочин і що повістка про виклик буде достатнім заходом для забезпечення явки цієї особи, вона видає повістку про виклик цієї особи на певних умовах чи без будь-яких умов, які обмежують свободу (інших, ніж затримання), якщо це передбачено національним законодавством. У повістці вказуються:

а) ім'я особи і будь-яка інша відповідна інформація, що встановлює особу;

- b) точна дата явки особи;
 - c) конкретне посилання на злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду, які ймовірно вчинила ця особа; і
 - d) стислий виклад фактів, які ймовірно становлять цей злочин.
- Повістка про виклик вручається безпосередньо цій особі.

Стаття 59

Процедура арешту в державі місця тримання під вартою

1. Держава-учасниця, яка отримала прохання про тимчасовий арешт або про арешт та передачу будь-якої особи до Суду, невідкладно вживає заходів для арешту відповідної особи відповідно до свого законодавства і положень Частини 9.

2. Арештована особа невідкладно доставляється до компетентного судового органу в державі місця тримання під вартою, який відповідно до законодавства цієї держави визначає, що:

- a) ордер виданий стосовно цієї особи;
- b) ця особа арештована з дотриманням належної процедури; та
- c) права цієї особи були дотримані.

3. Арештована особа має право звернутися до компетентного органу в державі місця тримання під вартою з клопотанням про тимчасове звільнення до її передачі до Суду.

4. Під час прийняття рішення стосовно будь-якого такого клопотання компетентний орган у державі місця тримання під вартою розглядає питання про те, чи існують, з огляду на тяжкість імовірних злочинів, надзвичайні та виняткові обставини, які виправдали б тимчасове звільнення, і чи існують необхідні гарантії для забезпечення того, щоб держава місця тримання під вартою могла виконати свій обов'язок стосовно передачі цієї особи до Суду. Компетентний орган у державі місця тримання під вартою не може розглядати питання про те, чи виданий ордер на арешт належним чином відповідно до підпунктів (a) та (b) пункту 1 статті 58.

5. Палаті досудового провадження повідомляють про будь-яке клопотання про тимчасове звільнення і вона надає рекомендації компетентному органу в державі місця тримання під вартою. Компетентний орган у державі місця тримання під вартою до прийняття ним рішення повною мірою враховує такі рекомендації, у тому числі будь-які рекомендації стосовно заходів запобігання втечі цієї особи.

6. Якщо ця особа тимчасово звільнена, Палата досудового провадження може запитувати періодичні звіти про статус такого тимчасового звільнення.

7. Після прийняття державою місця тримання під вартою рішення про передачу цю особу якомога швидше доставляють до Суду.

Стаття 60

Підготовче провадження в Суді

1. Після передачі особи до Суду або добровільної явки особи до Суду чи за повісткою про виклик Палата досудового провадження переконується в тому, що ця особа була поінформована про злочини, які вона ймовірно вчинила, і про її права за цим Статутом, включаючи право подавати клопотання про тимчасове звільнення з-під варти до початку судового розгляду.

2. Особа, стосовно якої видано ордер на арешт, може подавати клопотання про тимчасове звільнення з-під варти до початку судового розгляду. Якщо Палата досудового провадження переконалася в тому, що умови, встановлені в пункті 1 статті 58, дотримані, ця особа продовжує перебувати під вартою. Якщо Палата досудового провадження не переконалася в тому, що вони дотримані, вона звільняє цю особу на певних умовах чи без будь-яких умов.

3. Палата досудового провадження періодично переглядає свою постанову про звільнення цієї особи або про її тримання під вартою і може зробити це в будь-який момент на прохання Прокурора або цієї особи. Після такого перегляду вона може змінити свою постанову про тримання під вартою, звільнення з-під варти або умови звільнення з-під варти, якщо вона переконана в тому, що цього вимагають обставини, що змінилися.

4. Палата досудового провадження забезпечує, щоб жодна особа не перебувала під вартою впродовж невинуватого довгого періоду до судового розгляду через невинуватого затримку з боку Прокурора. У разі виникнення такої затримки Суд розглядає питання про звільнення особи з-під варти на певних умовах чи без будь-яких умов.

5. У разі необхідності Палата досудового провадження може видавати ордер на арешт, щоб забезпечити присутність особи, що була звільнена з-під варти.

Стаття 61

Затвердження обвинувачень до початку судового розгляду

1. З урахуванням положень пункту 2 протягом розумного періоду часу після передачі особи до Суду або після її добровільної явки до Суду Палата досудового провадження проводить слухання з метою затвердження обвинувачень, на підставі яких Прокурор має намір вимагати проведення судового розгляду. Слухання проводиться у присутності Прокурора й обвинуваченого, а також його захисника.

2. Палата досудового провадження може на прохання Прокурора або з власної ініціативи провести слухання за відсутності обвинуваченого, щоб затвердити обвинувачення, на підставі яких Прокурор має намір вимагати проведення судового розгляду, у випадках, коли:

а) обвинувачений відмовився від свого права бути присутнім на слуханні

його справи; або

б) обвинувачений переховується або неможливо встановити його місце перебування, і було вжито всіх обґрунтованих заходів для забезпечення його явки до Суду, щоб поінформувати його про висунуті проти нього обвинувачення, а також про намір провести слухання з метою затвердження цих обвинувачень.

У зазначеному випадку така особа може бути представлена захисником, якщо Палата досудового провадження визначить, що це відповідає інтересам правосуддя.

3. У розумний строк до початку слухання ця особа:

а) отримує копію документа, що містить обвинувачення, які Прокурор має намір пред'явити особі в суді; та

б) інформується про те, які докази Прокурор має намір використовувати під час слухання.

Палата досудового провадження може видавати розпорядження стосовно розкриття інформації для цілей слухання.

4. До початку слухання Прокурор може продовжувати розслідування й може змінити або зняти будь-які обвинувачення. Особі надається повідомлення в розумний строк до початку слухання про будь-яке внесення змін до обвинувачень або зняття обвинувачень. У разі зняття обвинувачень Прокурор повідомляє Палаті досудового провадження про причини такого зняття.

5. У ході слухання Прокурор підтримує кожний пункт обвинувачення доказами, достатніми для встановлення істотних підстав вважати, що ця особа вчинила злочин, у якому її обвинувачують. Прокурор може покладатися на документальні докази або резюме доказів і може не викликати свідків, які, як очікується, будуть давати показання в суді.

6. У ході слухання особа може:

а) заперечувати проти обвинувачень;

б) оспорювати докази, які пред'являються Прокурором; і

с) пред'являти докази.

7. Палата досудового провадження за підсумками слухання визначає, чи наявні достатні докази для встановлення істотних підстав вважати, що ця особа вчинила кожний зі злочинів, в яких її обвинувачують. Ґрунтуючись на своїй ухвалі, Палата досудового провадження:

а) затверджує обвинувачення, стосовно яких вона визначила наявність достатніх доказів, і передає цю особу Судовій палаті для проведення судового розгляду у зв'язку із затвердженими обвинуваченнями;

б) не затверджує обвинувачень, стосовно яких вона визначила відсутність достатніх доказів;

с) відкладає слухання і просить Прокурора розглянути можливість:

і) надання додаткових доказів або проведення подальшого розслідування стосовно конкретного обвинувачення; або

ii) внесення змін до обвинувачення, оскільки надані докази ймовірно встановлюють факт вчинення іншого злочину, що підпадає під юрисдикцію Суду.

8. Якщо Палата досудового провадження не затверджує обвинувачення, це не перешкоджає Прокурору в подальшому знову звернутися з проханням про затвердження цього обвинувачення, коли таке прохання підтверджується додатковими доказами.

9. Після затвердження обвинувачень і до початку судового розгляду Прокурор може з дозволу Палати досудового провадження і після повідомлення обвинуваченому внести зміни до обвинувачення. Якщо Прокурор має намір висунути додаткові обвинувачення або замінити обвинувачення більш серйозними обвинуваченнями, то відповідно до цієї статті має бути проведено слухання для затвердження цих обвинувачень. Після початку судового розгляду Прокурор може з дозволу Судової палати зняти обвинувачення.

10. Дія будь-якого виданого раніше ордеру припиняється стосовно будь-яких обвинувачень, які не були затвержені Палатою досудового провадження або які були зняті Прокурором.

11. Після затвердження обвинувачень відповідно до цієї статті Президія створює Судову палату, яка з урахуванням пункту 9 цієї статті й пункту 4 статті 64 відповідає за проведення подальшого провадження і може здійснювати будь-яку функцію Палати досудового провадження, яка стосується такого провадження й може виконуватися в ході нього.

Частина 6

Судовий розгляд

Стаття 62

Місце судового розгляду

Якщо не буде прийнято рішення про інше, місцем судового розгляду є місце перебування Суду.

Стаття 63

Судовий розгляд в присутності обвинуваченого

1. Обвинувачений повинен бути присутнім на судовому розгляді.

2. Якщо обвинувачений, який є присутнім у Суді, продовжує порушувати хід судового розгляду, Судова палата може видалити обвинуваченого і надати йому можливість спостерігати за ходом розгляду та давати вказівки захиснику, перебуваючи поза межами зали засідань, з використанням, коли це необхідно, засобів зв'язку. Зазначені заходи вживаються лише за виняткових обставин після того, як інші альтернативні розумні заходи виявились недостатніми, та лише впродовж такого періоду

часу, який чітко вимагається.

Стаття 64

Функції та повноваження Судової палати

1. Функції та повноваження Судової палати, передбачені в цій статті, здійснюються відповідно до цього Статуту та Правил процедури і доказування.

2. Судова палата забезпечує, щоб розгляд був справедливим і швидким та проводився з повним дотриманням прав обвинуваченого, а також з належним врахуванням необхідності захисту потерпілих і свідків.

3. Після того, як у справі призначено слухання відповідно до цього Статуту, Судова палата, призначена для розгляду справи:

а) консультується зі сторонами та ухвалює такі процедури, які є необхідними для сприяння справедливому і швидкому проведенню провадження;

б) визначає мову або мови, які будуть використовуватися в ході судового розгляду; і

с) з дотриманням будь-яких інших відповідних положень цього Статуту передбачає розкриття, заздалегідь до початку судового розгляду, документів або інформації, які до цього не були розкриті, для надання можливості належної підготовки до судового розгляду.

4. Судова палата може, якщо це необхідно для ефективного і справедливого виконання нею своїх функцій, передавати попередні питання до Палати досудового провадження або, у разі необхідності, іншому судді Відділу досудового провадження, який є в її розпорядженні.

5. Надіславши повідомлення сторонам, Судова палата може у відповідних випадках дати розпорядження про об'єднання або розділення обвинувачень проти декількох обвинувачених.

6. Під час виконання своїх функцій до початку судового розгляду або в ході судового розгляду Судова палата, у разі необхідності, може:

а) здійснювати будь-які функції Палати досудового провадження, згадані в пункті 11 статті 61;

б) вимагати явки свідків і дачі ними показань, а також пред'явлення документальних та інших доказів, звертаючись, якщо це необхідно, за допомогою до держав, як це передбачено в цьому Статуті;

с) забезпечувати захист конфіденційної інформації;

д) давати розпорядження про надання додаткових доказів до тих доказів, які були зібрані до судового розгляду або пред'явлені сторонами в ході судового розгляду;

е) забезпечувати захист обвинуваченого, свідків і потерпілих; та

ф) ухвалювати рішення з будь-яких інших питань, що стосуються справи.

7. Судовий розгляд є відкритим. Проте Судова палата може встановити, що особливі обставини вимагають того, щоб деякі засідання проводилися в

закритому режимі для цілей, передбачених у статті 68, або в інтересах захисту конфіденційної або чутливої інформації, яка повинна бути подана як доказ.

8. а) На початку розгляду Судова палата зачитує обвинуваченому обвинувачення, що були попередньо затверджені Палатою досудового провадження. Судова палата переконується в тому, що обвинувачений розуміє зміст обвинувачень. Вона дає обвинуваченому можливість визнати свою вину відповідно до статті 65 або заявити про свою невинуватість.

б) Під час судового розгляду головуючий суддя може давати вказівки стосовно здійснення провадження, у тому числі для забезпечення того, щоб воно здійснювалося справедливо і неупереджено. З дотриманням будь-яких вказівок головуючого судді сторони можуть пред'являти докази відповідно до положень цього Статуту.

9. Судова палата, *inter alia*, має право за клопотанням однієї зі сторін або з власної ініціативи:

а) ухвалювати рішення про допустимість або належність доказів; і

б) вживати всіх необхідних заходів для підтримання порядку в ході слухання.

10. Судова палата забезпечує складення повного протоколу судового розгляду, який точно відображає перебіг процесу, ведення і зберігання якого покладається на Секретаря.

Стаття 65

Процедура, яка діє в разі визнання вини

1. Якщо обвинувачений визнає себе винним згідно з підпунктом (а) пункту 8 статті 64, Судова палата визначає:

а) чи усвідомлює обвинувачений характер і наслідки визнання себе винним;

б) чи зроблене це визнання обвинуваченим добровільно після достатніх консультацій із захисником; та

с) чи підтверджується визнання вини фактами справи, викладеними:

i) в документах, що містять обвинувачення, пред'явлені Прокурором та визнані обвинуваченим;

ii) у будь-яких матеріалах, представлених Прокурором, які підкріплюють обвинувачення і які приймає обвинувачений; та

iii) у будь-яких інших доказах, зокрема показаннях свідків, поданих Прокурором або обвинуваченим.

2. Якщо Судова палата переконається, що умови, зазначені в пункті 1, дотримані, вона розглядає визнання вини разом з будь-якими додатковими доказами, які були надані, як таке, що встановлює всі істотно важливі факти, необхідні для доведення вчинення злочину, стосовно якого зроблено визнання, і може засудити обвинуваченого за вчинення цього злочину.

3. Якщо Судова палата не переконається в тому, що умови, зазначені в пункті 1, дотримані, вона виходить з того, що визнання вини не мало місця, і

в цьому випадку вона дає розпорядження продовжувати судовий розгляд відповідно до звичайних процедур розгляду справи, передбачених цим Статутом, і може передати цю справу іншій Судовій палаті.

4. Якщо Судова палата вважає, що в інтересах правосуддя, зокрема в інтересах потерпілих, є необхідним більш повний виклад фактів справи, Судова палата може:

а) звернутися до Прокурора з проханням представити додаткові докази, у тому числі показання свідків; або

б) дати розпорядження продовжити судовий розгляд відповідно до звичайних процедур розгляду справи, передбачених цим Статутом, і в цьому випадку вона виходить з того, що визнання вини не мало місця, і може передати цю справу іншій Судовій палаті.

5. Будь-яке обговорення між Прокурором і захистом питання про зміну обвинувачень, визнання вини або покарання, що має бути призначено, не є обов'язковим для Суду.

Стаття 66

Презумпція невинуватості

1. Кожний вважається невинуватим, доки його вину не буде доведено в Суді відповідно до застосовного права.

2. Тягар доведення вини обвинуваченого покладено на Прокурора.

3. Для визнання винним обвинуваченого Суд повинен переконатися в тому, що обвинувачений є винним поза розумним сумнівом.

Стаття 67

Права обвинуваченого

1. Під час визначення будь-якого обвинувачення обвинувачений має право на публічне слухання, з урахуванням положень цього Статуту, на справедливе слухання, яке проводиться неупереджено, та принаймні на такі мінімальні гарантії на основі повної рівності:

а) бути негайно й детально поінформованим мовою, яку обвинувачений розуміє повною мірою і якою він розмовляє, про характер, підстави та зміст пред'явленого йому обвинувачення;

б) мати достатньо часу й можливостей для підготовки свого захисту, а також вільно спілкуватися з обраним захисником в умовах конфіденційності;

с) бути судимим без невинуватості затримки;

д) з урахуванням пункту 2 статті 63 бути присутнім на судовому розгляді, захищати себе особисто або за допомогою обраного ним захисника, бути повідомленим, якщо він не має захисника, про це право й мати призначеного йому Судом захисника в будь-якому випадку, коли цього вимагають інтереси правосуддя, та безоплатно, якщо він не має достатньо коштів для оплати послуг захисника;

е) допитувати свідків, що дають показання проти нього, або мати право

на те, щоб ці свідки були допитані, а також мати право на виклик і допит свідків, що дають показання на його користь, на тих самих умовах, які існують для свідків, що дають показання проти нього. Обвинувачений також має право висувати аргументи на свій захист і надавати інші докази, що є допустимими згідно із цим Статутом;

f) безоплатно користуватися допомогою кваліфікованого перекладача та отримувати переклади, необхідні для того, щоб судовий розгляд відповідав вимогам справедливості, у випадках, коли мова, що використовується для розгляду справи в Суді, або мова документів, наданих Суду, не є тією мовою, яку обвинувачений повною мірою розуміє і якою він розмовляє;

g) не бути примушеним до дачі показань або до визнання себе винним і мати право зберігати мовчання, при цьому таке мовчання не береться до уваги під час визначення винуватості або невинуватості;

h) без прийняття присяги виступати з усними або письмовими заявами на свій захист; і

i) неперекладення на нього або неї тягаря доказування або обов'язку спростування.

2. На додаток до будь-якого іншого розкриття інформації, передбаченого в цьому Статуті, Прокурор настільки швидко, наскільки це можливо, пред'являє захисту наявні в його розпорядженні або під його контролем докази, які, на його думку, свідчать або можуть свідчити про невинуватість обвинуваченого чи про наявність обставин, що пом'якшують вину, або здатні вплинути на достовірність доказів обвинувачення. Будь-які сумніви стосовно застосування цього пункту вирішуються Судом.

Стаття 68

Захист потерпілих і свідків та їхня участь у провадженні

1. Суд вживає належних заходів для захисту безпеки, фізичного і психічного благополуччя, гідності та недоторканності особистого життя потерпілих і свідків. При цьому Суд враховує всі відповідні фактори, у тому числі вік, гендерний фактор, як це визначено в пункті 3 статті 7, і стан здоров'я, а також характер злочину, зокрема у випадках, але не обмежуючись ними, коли злочин включав сексуальне насильство, гендерне насильство або насильство над дітьми. Прокурор вживає таких заходів, зокрема під час розслідування та кримінального переслідування за ці злочини. Такі заходи не повинні завдавати шкоди правам обвинуваченого та справедливому й неупередженому судовому розгляду або бути несумісними з ними.

2. Як виняток з принципу проведення відкритих слухань, передбаченого в статті 67, палати Суду можуть для захисту потерпілих і свідків чи обвинуваченого провести будь-яку частину провадження *in camera* або дозволити надання доказів за допомогою електронних або інших спеціальних засобів. Зокрема, такі заходи вживаються у випадку, коли йдеться про жертву сексуального насильства або дитину, яка є потерпілим чи свідком, якщо Суд

не розпорядився інакше, з урахуванням усіх обставин, особливо думки такого потерпілого чи свідка.

3. На стадіях провадження, які Суд вважатиме такими, що для цього підходять, Суд дозволяє висловлювати й розглядати думки та побоювання потерпілих, коли зачіпаються їхні особисті інтереси, але таким чином, щоб це не завдавало шкоди правам обвинуваченого та справедливому й неупередженому судовому розгляду та не було несумісним з ними. У випадках, коли Суд вважає це виправданим, такі думки і побоювання можуть бути висловлені законними представниками потерпілих відповідно до Правил процедури і доказування.

4. Підрозділ з надання допомоги потерпілим і свідкам може рекомендувати Прокурору і Суду відповідні заходи захисту, процедури забезпечення безпеки, надання консультаційної та іншої допомоги, згаданої в пункті 6 статті 43.

5. Коли розкриття доказів або інформації відповідно до цього Статуту може спричинити виникнення серйозної загрози безпеці будь-якого свідка або членів його сім'ї, Прокурор може для цілей здійснення будь-якого провадження, що здійснювалося до початку розгляду справи, не розкривати таких доказів або інформації і замість цього представити їхній виклад. Зазначені заходи здійснюються таким чином, щоб це не завдавало шкоди й не було несумісним з правами обвинуваченого і проведенням справедливого й неупередженого судового розгляду.

6. Держава може звернутися з проханням про вжиття необхідних заходів, що забезпечують захист її службовців або представників, а також заходів захисту конфіденційної або чутливої інформації.

Стаття 69

Докази

1. Перед тим, як перейти до дачі показань, кожний свідок відповідно до Правил процедури і доказування бере на себе зобов'язання давати правдиві показання.

2. Показання даються свідком у судовому засіданні особисто, крім випадків, коли інше передбачається заходами, викладеними в статті 68 або в Правилах процедури і доказування. Суд може також дозволити дачу *viva voce* (усних) або записаних за допомогою відео- або аудіотехніки показань свідка, а також надання документів або письмових протоколів за умови дотримання положень цього Статуту і відповідно до Правил процедури і доказування. Ці заходи не повинні завдавати шкоди правам обвинуваченого або бути несумісними з ними.

3. Сторони можуть робити подання, що стосуються справи, відповідно до статті 64. Суд правомочний вимагати надання всіх доказів, які він вважає необхідними для встановлення істини.

4. Суд може відповідно до Правил процедури і доказування ухвалити

рішення про належність або допустимість будь-яких доказів, враховуючи при цьому, *inter alia*, їхню силу, а також будь-яку шкоду, яку такі докази можуть завдати проведенню справедливого судового розгляду або справедливій оцінці показань свідка.

5. Суд поважає привілеї конфіденційності, передбачені в Правилах процедури і доказування, та дотримується їх.

6. Суд не вимагає доведення загальновідомих фактів, але може визнати їх доведеними.

7. Докази, отримані в результаті порушення положень цього Статуту або міжнародно визнаних прав людини, не є допустимими, якщо:

а) порушення породжує серйозні сумніви стосовно достовірності доказів; або

б) допущення доказів було б несумісним з об'єктивним провадженням і завдало б йому серйозної шкоди.

8. Вирішуючи питання про належність або допустимість доказів, зібраних державою, Суд не вирішує питання про застосування національного законодавства цієї держави.

Стаття 70

Злочини проти відправлення правосуддя

1. Суд має юрисдикцію щодо таких злочинів проти відправлення ним правосуддя, вчинених умисно:

а) дача неправдивих показань після взяття зобов'язання відповідно до пункту 1 статті 69 давати правдиві показання;

б) надання завідомо неправдивих або сфальсифікованих доказів;

с) здійснення протиправного впливу на свідка, втручання або перешкоджання присутності свідка чи дачі ним показань, помста за дачу ним показань чи знищення доказів, їх фальсифікація або перешкоджання їх збиранню;

д) перешкоджання, залякування або протиправний вплив на посадову особу Суду з метою примушення або переконання посадової особи не виконувати або виконувати неналежним чином свої обов'язки;

е) помста посадовій особі Суду за те, що ця або інша посадова особа виконувала свої обов'язки;

ф) вимагання або одержання хабара у статусі посадової особи Суду у зв'язку зі своїми офіційними обов'язками.

2. Принципи і процедури, що регулюють здійснення Судом юрисдикції щодо злочинів на підставі цієї статті, повинні бути тими самими, що викладені в Правилах процедури і доказування. Умови надання міжнародного сприяння Суду стосовно його проваджень, здійснених ним за цією статтею, регулюються внутрішнім законодавством запитуваної держави.

3. У разі визнання особи винною Суд може призначити покарання у виді позбавлення волі на строк не більше п'яти років або штрафу відповідно до

Правил процедури і доказування чи обох одночасно.

4. а) Кожна держава-учасниця поширює своє кримінальне законодавство, що встановлює покарання за злочини, спрямовані проти об'єктивності своїх слідчих і судових процедур, на злочини проти відправлення правосуддя, зазначені в цій статті, вчинені її громадянином або на її території.

б) На прохання Суду держава-учасниця, коли вона вважає це доцільним, передає справу своїм компетентним органам для судового переслідування. Ці органи ретельно розглядають такі справи і виділяють достатні ресурси для того, щоб їхній розгляд міг бути проведений ефективним чином.

Стаття 71

Санкції за неналежну поведінку в Суді

1. Суд може покарати осіб, присутніх в Суді, за неналежну поведінку, у тому числі за зрив судового розгляду або умисну відмову виконувати його розпорядження, шляхом адміністративних заходів, за винятком позбавлення волі, таких, як тимчасове або постійне видалення із зали суду, штраф або інші подібні заходи, передбачені в Правилах процедури і доказування.

2. Процедури, що регулюють застосування заходів, зазначених у пункті 1, встановлюються в Правилах процедури і доказування.

Стаття 72

Захист інформації, що стосується національної безпеки

1. Ця стаття застосовується в будь-якому випадку, коли розкриття інформації або документів держави завдало б, на думку цієї держави, шкоди інтересам її національної безпеки. Такі випадки включають ті випадки, на які поширюються положення пунктів 2 і 3 статті 56, пункту 3 статті 61, пункту 3 статті 64, пункту 2 статті 67, пункту 6 статті 68, пункту 6 статті 87 і статті 93, а також випадки, що виникають на будь-якій іншій стадії судового розгляду, на якій може порушуватися питання про таке розкриття.

2. Ця стаття також застосовується у випадках, коли особа, до якої було звернено прохання надати інформацію або докази, відмовилася зробити це або передала це питання державі на тій підставі, що розкриття завдало б шкоди інтересам національної безпеки держави, і відповідна держава підтверджує, що, на її думку, таке розкриття завдало б шкоди інтересам її національної безпеки.

3. Ніщо в цій статті не завдає шкоди вимогам конфіденційності, що застосовуються на підставі підпунктів (e) та (f) пункту 3 статті 54, або застосуванню статті 73.

4. Якщо будь-якій державі стає відомо про те, що інформація або документи держави розкриваються або, вірогідно, будуть розкриті на будь-якій стадії судового розгляду, і, на її думку, таким розкриттям була б завдана шкода інтересам її національної безпеки, така держава має право втрутитися

для того, щоб досягти вирішення цього питання відповідно до цієї статті.

5. Якщо, на думку будь-якої держави, розкриття інформації завдало б шкоди інтересам її національної безпеки, ця держава у взаємодії з Прокурором, захистом або Палатою досудового провадження чи Судовою палатою, залежно від обставин, вживає всіх обґрунтованих заходів для вирішення цього питання на засадах співробітництва. Такі заходи можуть включати:

- a) зміну або уточнення запиту;
- b) винесення Судом ухвали стосовно належності запитуваної інформації чи доказів або стосовно того, чи можуть докази, хоча вони і є належними, бути отриманими з джерела, іншого, ніж запитувана держава, або чи не отримані вони з такого джерела;
- c) отримання інформації або доказів з іншого джерела чи в іншій формі; або
- d) домовленість про умови, на яких може надаватися допомога, у тому числі, серед іншого, надання узагальненої або переробленої інформації, встановлення обмежень на розкриття, проведення провадження *in camera* або *ex parte* чи інші захисні заходи, допустимі відповідно до цього Статуту та Правил процедури і доказування.

6. Якщо було вжито всіх обґрунтованих заходів для вирішення цього питання на засадах співробітництва й держава вважає, що не існує таких способів або таких умов, які дозволяли б надати або розкрити інформацію чи документи без шкоди для інтересів її національної безпеки, вона повідомляє про це Прокурору або Суду із зазначенням конкретних мотивів свого рішення, якщо тільки точний опис таких мотивів сам по собі не спричинить завдання такої шкоди.

7. Після цього, якщо Суд визначить, що ці докази є належними й необхідними для встановлення винуватості або невинуватості обвинуваченого, ним можуть бути вжиті такі заходи:

a) якщо розкриття інформації або документа запитується згідно з проханням про співробітництво відповідно до Частини 9 або у зв'язку з обставинами, зазначеними в пункті 2, і держава навела причини для відмови відповідно до пункту 4 статті 93:

i) Суд може перед тим, як зробити будь-який висновок, про який ідеться в підпункті (a) (ii) пункту 7, надіслати запит про проведення подальших консультацій з метою заслуховування аргументів держави, що може включати у відповідних випадках слухання *in camera* та *ex parte*;

ii) якщо Суд робить висновок, що, посилаючись на підстави для відмови згідно з пунктом 4 статті 93 за обставин цієї справи, запитувана держава діє всупереч зобов'язанням за цим Статутом, Суд може передати це питання відповідно до пункту 7 статті 87 із зазначенням підстав для свого висновку; і

iii) Суд може зробити такий висновок у ході судового розгляду у справі обвинуваченого стосовно наявності або відсутності того чи іншого факту,

який може бути належним за цих обставин; або

б) за всіх інших обставин:

і) видати розпорядження про розкриття; або

ii) у тій частині, у якій Суд не дозволяє розкриття, зробити такий висновок у ході судового розгляду у справі обвинуваченого стосовно наявності або відсутності того чи іншого факту, який може бути належним за цих обставин.

Стаття 73

Інформація або документи третіх сторін

Якщо Суд звертається до держави-учасниці з проханням надати документ або інформацію, що знаходиться у її віданні, розпорядженні або під її контролем та яка була розкрита їй на умовах конфіденційності державою, міжурядовою організацією або міжнародною організацією, то ця держава-учасниця заручається згодою сторони, яка надала документ або інформацію, на розкриття такого документа або інформації. Якщо такою стороною є держава-учасниця, то вона або дає згоду на розкриття такої інформації чи документа, або зобов'язується вирішити із Судом питання про розкриття документа чи інформації з дотриманням положень статті 72. Якщо такою стороною виступає держава, що не є учасницею цього Статуту, і вона відмовляється дати згоду на розкриття, то запитувана держава повідомляє Суду про те, що вона не в змозі надати цей документ або інформацію внаслідок раніше взятого на себе зобов'язання стосовно дотримання конфіденційності перед такою стороною.

Стаття 74

Вимоги до ухвалення рішення

1. Всі судді Судової палати повинні бути присутніми на кожній стадії судового розгляду та в ході всіх обговорень. Президія може в окремих випадках призначати з урахуванням наявних можливостей одного чи більше запасних суддів, які будуть присутніми на кожній стадії судового розгляду і замінюватимуть члена Судової палати, якщо цей член Палати більше не може бути присутнім.

2. Рішення Судової палати ґрунтується на основі оцінки нею доказів і всього провадження у справі. Рішення не повинно виходити за межі фактів і обставин, викладених у документі, що містить обвинувачення, чи в будь-яких поправках до документа, що містить обвинувачення. Суд може обґрунтовувати своє рішення тільки на доказах, наданих йому і розглянутих ним у ході судового розгляду.

3. Судді повинні намагатися досягти однотайності у своєму рішенні, за відсутності якої рішення ухвалюється більшістю суддів.

4. Обговорення Судової палати зберігаються в таємниці.

5. Рішення ухвалюється в письмовому вигляді й містить повний і

мотивований виклад встановлених Судовою палатою фактів стосовно доказів і висновків. Судова палата ухвалює єдине рішення. За відсутності одностайності рішення Судової палати повинно містити думку більшості й меншості. Рішення або його резюме оголошується на відкритому засіданні.

Стаття 75

Компенсації потерпілим

1. Суд установлює принципи, що стосуються компенсації потерпілим або їхнім правонаступникам, включаючи реституцію, компенсацію і реабілітацію. На цій основі Суд може у відповідь на прохання або, за виняткових обставин, з власної ініціативи визначити у своєму рішенні масштаби й розмір будь-якої шкоди і збитків, заподіяних потерпілим або їхнім правонаступникам, та заявляє про принципи, на підставі яких він діє.

2. Суд може винести розпорядження безпосередньо стосовно особи, визнаної винною, про компенсації потерпілим або стосовно потерпілих у належній формі, включаючи реституцію, компенсацію та реабілітацію.

У відповідних випадках Суд може прийняти рішення про виплату суми в порядку компенсацій до Цільового фонду, передбаченого у статті 79.

3. Перед тим, як винести розпорядження відповідно до цієї статті, Суд може запитувати і враховує заяви від особи, визнаної винною, від потерпілих, інших заінтересованих осіб чи заінтересованих держав або від їхнього імені.

4. Здійснюючи свої повноваження відповідно до цієї статті, Суд після ухвалення рішення про визнання особи винною у вчиненні злочину, що підпадає під юрисдикцію Суду, може визначити, чи існує необхідність у тому, щоб для виконання будь-якої постанови, яку він може винести згідно із цією статтею, були вжиті заходи відповідно до пункту 1 статті 93.

5. Держава-учасниця виконує рішення, ухвалені згідно із цією статтею, так, якби положення статті 109 застосовувалися би до цієї статті.

6. Ніщо в цій статті не повинно тлумачитися як таке, що завдає шкоди правам потерпілих відповідно до національного або міжнародного права.

Стаття 76

Призначення покарання

1. У разі визнання особи винною Судова палата розглядає питання про призначення відповідного покарання і бере до уваги надані в ході судового розгляду докази і зроблені подання, які стосуються призначення покарання.

2. Крім випадків, коли застосовуються положення статті 65, Судова палата до закінчення судового розгляду може з власної ініціативи й повинна на прохання Прокурора чи обвинуваченого провести додаткове судове слухання для того, щоб заслухати будь-які додаткові докази або подання, що стосуються покарання, відповідно до Правил процедури і доказування.

3. У випадках, коли застосовується пункт 2, будь-які заяви, зроблені на підставі статті 75, заслуховуються в ході додаткового слухання, згаданого в

пункті 2, або, у разі необхідності, в ході будь-якого нового слухання.

4. Вирок проголошується публічно та, коли це можливо, в присутності обвинуваченого.

Частина 7 **Види покарань**

Стаття 77

Застосовні види покарань

1. З урахуванням статті 110 Суд може призначити особі, визнаній винною у вчиненні злочину, передбаченого в статті 5 цього Статуту, один з таких видів покарань:

а) позбавлення волі на певний строк, обчислюваний у кількості років, що не перевищує максимального 30 років, або

б) довічне позбавлення волі в тих випадках, коли це виправдано особливо тяжким характером злочину та індивідуальними обставинами особи, визнаної винною.

2. На додаток до позбавлення волі Суд може призначити:

а) штраф відповідно до критеріїв, передбачених у Правилах процедури і доказування;

б) конфіскацію доходів, майна та активів, отриманих безпосередньо або опосередковано в результаті злочину, без шкоди для прав *bona fide* третіх сторін.

Стаття 78

Визначення покарання

1. Під час визначення покарання Суд відповідно до Правил процедури і доказування бере до уваги такі фактори, як тяжкість злочину та індивідуальні обставини особи, визнаної винною.

2. Під час призначення покарання у виді позбавлення волі Суд зараховує строк, який засуджений тримався під вартою на підставі його рішення.. Суд також може зарахувати будь-який інший строк перебування під вартою у зв'язку з діянням, що лежить в основі злочину.

3. Якщо особа визнана винною у вчиненні більш ніж одного злочину, Суд призначає покарання за кожний злочин і загальне покарання із зазначенням всього строку позбавлення волі. Цей строк не повинен бути меншим, ніж строк, передбачений найбільш суворим окремим покаранням, яке було призначено, та не повинен перевищувати 30 років позбавлення волі або покарання у виді довічного позбавлення волі відповідно до підпункту (b) пункту 1 статті 77.

Стаття 79

Цільовий фонд

1. Рішенням Асамблеї держав-учасниць засновується Цільовий фонд в інтересах потерпілих від злочинів, що підпадають під юрисдикцію Суду, та сімей таких потерпілих.

2. Суд може розпорядитися передати грошові кошти та інше майно, вилучені шляхом штрафів або конфіскації, до Цільового фонду.

3. Управління Цільовим фондом здійснюється відповідно до критеріїв, визначених Асамблеєю держав-учасниць.

Стаття 80

Статут, застосування покарань державами і національне законодавство

Ніщо в цій частині не зачіпає застосування державами покарань, передбачених їхнім національним законодавством, або законів держав, що не передбачають покарань, встановлених у цій частині.

Частина 8

Оскарження і перегляд

Стаття 81

Оскарження рішення про виправдання, рішення про визнання винним та про призначення покарання

1. Рішення, ухвалене відповідно до статті 74, може бути оскаржене відповідно до Правил процедури і доказування, як це передбачено нижче:

а) Прокурор може подати апеляцію на будь-якій з таких підстав:

i) процесуальна помилка,

ii) помилка у факті або

iii) помилка у праві;

б) особа, визнана винною, або Прокурор від імені цієї особи може подати апеляцію на будь-якій з таких підстав:

i) процесуальна помилка,

ii) помилка у факті,

iii) помилка у праві або

iv) будь-яка інша підстава, що впливає на справедливість провадження чи рішення або довіру до них.

2. а) Покарання може бути оскаржене відповідно до Правил процедури і доказування Прокурором або особою, визнаною винною, на підставі неспівмірності призначеного покарання вчиненому злочину;

б) якщо під час оскарження призначеного покарання Суд вважатиме, що є підстави, через які рішення про визнання винним може бути частково або цілком скасовано, Суд може запропонувати Прокурору та особі, визнаній

винною, навести підстави відповідно до підпункту (а) чи (б) пункту 1 статті 81 й може ухвалити рішення про визнання винним відповідно до статті 83;

с) така сама процедура застосовується у випадку, коли під час оскарження лише рішення про визнання винним Суд вважатиме, що є підстави для пом'якшення покарання відповідно до підпункту (а) пункту 2.

3. а) Якщо Судова палата не розпорядиться про інше, особа, визнана винною, залишається під вартою, доки триває оскарження;

б) якщо період часу, протягом якого особа, визнана винною, перебуває під вартою, перевищує строк призначеного їй покарання у виді позбавлення волі, вона підлягає звільненню, за винятком випадків, коли Прокурор також оскаржує рішення, то звільнення може бути здійснене лише з дотриманням умов, передбачених у викладеному нижче підпункті (с);

с) у випадку ухвалення рішення про виправдання обвинувачений підлягає негайному звільненню з дотриманням такого:

i) за виняткових обставин, з урахуванням, *inter alia*, конкретного ризику втечі, серйозності висунутого обвинувачення та вірогідності успішного результату оскарження, Судова палата на прохання Прокурора може продовжити тримання обвинуваченого під вартою, доки триває оскарження;

ii) рішення Судової палати, ухвалене на підставі підпункту (с)(i), може бути оскаржене відповідно до Правил процедури і доказування.

4. З урахуванням підпунктів (а) і (б) пункту 3 виконання рішення або покарання може бути призупинено на період часу, передбачений для оскарження і здійснення провадження в порядку оскарження.

Стаття 82

Оскарження інших рішень

1. Кожна зі сторін відповідно до Правил процедури і доказування може оскаржити будь-яке з таких рішень:

а) рішення стосовно юрисдикції або прийнятності;

б) рішення, що дозволяє або забороняє звільнення особи, стосовно якої здійснюється розслідування або кримінальне переслідування;

с) рішення Палати досудового провадження діяти за власною ініціативою відповідно до пункту 3 статті 56;

д) рішення, що стосується питання, яке істотно впливало б на справедливе і швидке здійснення провадження або на результат судового розгляду та у зв'язку з яким негайне ухвалення Апеляційною палатою рішення може, на думку Палати досудового провадження або Судової палати, істотно сприяти провадженню.

2. Рішення Палати досудового провадження, ухвалене на підставі підпункту (д) пункту 3 статті 57, може бути оскаржено заінтересованою державою або Прокурором з дозволу Палати досудового провадження. Таке оскарження має бути розглянуто у прискореному порядку.

3. Оскарження як таке не призводить до призупинення розгляду, якщо

Апеляційна палата не винесе постанови про це на прохання, подане відповідно до Правил процедури і доказування.

4. Законний представник потерпілих, особа, визнана винною, чи bona fide власник майна, на яке негативно вплинуло розпорядження, винесене відповідно до статті 75, може оскаржити таке розпорядження про репарації, як це передбачено в Правилах процедури і доказування.

Стаття 83

Провадження в порядку оскарження

1. Для цілей провадження відповідно до статті 81 та цієї статті Апеляційна палата має всі повноваження Судової палати.

2. Якщо Апеляційна палата дійшла висновку, що провадження, яке оскаржується, було несправедливим настільки, що це ставить під сумнів довіру до рішення чи вироку або що на рішення чи вирок, які оскаржуються, істотно вплинули помилки у факті або праві чи процесуальна помилка, вона може:

- a) скасувати або змінити рішення чи вирок; або
- b) розпорядитися про проведення нового судового розгляду іншою Судовою палатою.

Для цих цілей Апеляційна палата може повернути питання щодо фактів до Судової палати, яка розглядала справу в першій інстанції, з метою його з'ясування і подальшого подання Апеляційній палаті відповідного висновку або вона може сама витребувати докази для з'ясування питання. Якщо рішення чи вирок оскаржуються тільки особою, визнаною винною, або Прокурором від імені такої особи, то таке рішення чи вирок не можуть бути змінені так, щоб погіршити становище цієї особи.

3. Якщо під час оскарження вироку Апеляційна палата дійшла висновку, що покарання є неспівмірним вчиненому злочину, вона може змінити покарання відповідно до Частини 7.

4. Рішення Апеляційної палати ухвалюється більшістю голосів суддів і оголошується на відкритому засіданні. У рішенні зазначаються підстави, на яких воно ґрунтується. За відсутності одностайності в рішенні Апеляційної палати викладаються думки більшості й меншості, однак суддя може висловити окрему або відмінну думку щодо питання права.

5. Апеляційна палата може виносити рішення за відсутності особи, яку було виправдано або яку було визнано винною.

Стаття 84

Перегляд обвинувального вироку або покарання

1. Особа, визнана винною, або, у разі її смерті, дружина чи чоловік, діти, батьки чи будь-яка особа, яка була жива на момент смерті обвинуваченого, якій ним були дані чіткі письмові вказівки із цією метою, або Прокурор від імені такої особи можуть подати клопотання до Апеляційної палати про перегляд

остаточного обвинувального вироку чи покарання на таких підставах:

- a) було виявлено нові докази, які
 - i) були відсутні під час судового розгляду, і відповідальність за таку відсутність не може бути цілком або частково покладена на сторону, що звернулася з клопотанням; і
 - ii) є достатньо важливими, що якби вони були доведені в ході судового розгляду, то це, вірогідно, призвело б до винесення іншого вироку;
- b) було виявлено нові факти, які свідчать про те, що вирішальний доказ, який було взято до уваги в ході судового розгляду та від якого залежить обвинувальний вирок, був неправдивим, сфабрикованим або сфальсифікованим;
- c) один суддя або декілька суддів, які брали участь у винесенні обвинувального вироку або у затвердженні обвинувачень, під час розгляду цієї справи вчинили серйозний проступок або грубе порушення своїх обов'язків, достатньо тяжкі для того, щоб слугувати підставою для усунення цього судді або цих суддів з посади відповідно до статті 46.

2. Апеляційна палата відхиляє клопотання, якщо вважає його необґрунтованим. Якщо вона визначає, що клопотання є обґрунтованим, то вона може, в разі необхідності:

- a) знову скликати Судову палату, яка розглядала справу в першій інстанції;
 - b) сформувати нову Судову палату; або
 - c) зберегти за собою юрисдикцію щодо цих питань
- для того, щоб, заслухавши сторони в порядку, встановленому в Правилах процедури і доказування, винести ухвалу про те, чи підлягає рішення перегляду.

Стаття 85

Компенсація арештованому або особі, визнаній винною

1. Кожний, хто став жертвою незаконного арешту або тримання під вартою, має право на компенсацію.

2. Якщо будь-яка особа остаточним рішенням була визнана винною у вчиненні злочину і якщо винесений їй вирок був згодом скасований на підставі того, що будь-який новий або нововиявлений факт безперечно доводить наявність судової помилки, то особа, яка понесла покарання в результаті такого засудження, отримує законну компенсацію, якщо тільки не буде доведено, що зазначений невідомий факт не був свого часу виявлений виключно або частково з її вини.

3. За виняткових обставин, коли Суд виявляє беззаперечні факти, що свідчать про наявність грубої і явної судової помилки, він може на власний розсуд присудити компенсацію відповідно до критеріїв, передбачених у Правилах процедури і доказування, особі, яку було звільнено з-під варти після остаточного рішення про виправдання або припинення провадження із цієї причини.

Частина 9

Міжнародне співробітництво та судова допомога

Стаття 86

Загальне зобов'язання співробітничати

Держави-учасниці відповідно до положень цього Статуту всебічно співробітничать із Судом у проведенні ним розслідування злочинів, що підпадають під юрисдикцію Суду, і здійсненні кримінального переслідування за ці злочини.

Стаття 87

Прохання про співробітництво: загальні положення

1. а) Суд має право звертатися до держав-учасниць із проханнями про співробітництво. Такі прохання надсилаються дипломатичними каналами чи будь-якими іншими відповідними каналами, які можуть бути визначені кожною державою-учасницею під час ратифікації, прийняття, затвердження або приєднання.

Подальші зміни такого визначення з боку кожної держави-учасниці здійснюються відповідно до Правил процедури і доказування.

б) Коли це доцільно, без шкоди для положень підпункту (а), прохання можуть також надсилатися через Міжнародну організацію кримінальної поліції чи будь-яку відповідну регіональну організацію.

2. Прохання про співробітництво й будь-які підтвердні документи надаються однією з офіційних мов запитуваної держави чи однією з робочих мов Суду на вибір, зроблений державою під час ратифікації, прийняття, затвердження чи приєднання, або супроводжуються перекладом однією з таких мов.

Подальші зміни такого вибору здійснюються відповідно до Правил процедури і доказування.

3. Запитувана держава зберігає в таємниці прохання про співробітництво й будь-які підтвердні документи, за винятком обсягу, в якому їх розкриття необхідне для виконання прохання.

4. У зв'язку з будь-яким проханням про допомогу, поданим відповідно до цієї Частини, Суд може вживати таких заходів, у тому числі заходів, пов'язаних із захистом інформації, які можуть бути необхідні для забезпечення безпеки й фізичного або психічного благополуччя будь-яких потерпілих, потенційних свідків та їхніх сімей. Суд може звернутися з проханням про те, щоб будь-яка інформація, яка надається відповідно до цієї Частини, передавалася і використовувалася таким чином, щоб при цьому забезпечувалася безпека й фізичне або психічне благополуччя будь-яких потерпілих, потенційних свідків та їхніх сімей.

5. а) Суд може запропонувати будь-якій державі, що не є учасницею цього Статуту, надати допомогу відповідно до цієї Частини на підставі

спеціальної домовленості, угоди з такою державою чи на будь-якій іншій відповідній підставі.

б) У тих випадках, коли держава, що не є учасницею цього Статуту, яка уклала спеціальну домовленість або угоду із Судом, відмовляється співробітничати у виконанні прохань відповідно до будь-якої такої домовленості чи угоди, Суд може поінформувати про це Асамблею держав-учасниць або, у тих випадках, коли це питання передане Суду Радою Безпеки, – Раду Безпеки.

6. Суд може звертатися з проханням до будь-якої міжурядової організації надати інформацію або документи. Суд може також звертатися з проханням про співробітництво і допомогу в інших формах, які можуть бути погоджені з такою організацією і які відповідають її повноваженням або мандату.

7. У тих випадках, коли держава-учасниця не виконує прохання Суду про співробітництво всупереч положенням цього Статуту, тим самим не дозволяючи Суду виконувати його функції та повноваження відповідно до цього Статуту, Суд може ухвалити висновок із цього приводу й передати питання до Асамблеї держав-учасниць або, у тих випадках, коли це питання передане Суду Радою Безпеки, – до Ради Безпеки.

Стаття 88

Наявність процедур, передбачених національним законодавством

Держави-учасниці забезпечують наявність процедур, передбачених їхнім національним законодавством, для всіх форм співробітництва, зазначених у цій Частині.

Стаття 89

Передача осіб до Суду

1. Суд може передати прохання про арешт і передачу особи разом з матеріалами, що додаються до прохання, зазначеними у статті 91, будь-якій державі, на території якої може перебувати ця особа, і звертатися до цієї держави з проханням про співробітництво у здійсненні арешту і передачі такої особи. Держави-учасниці відповідно до положень цієї Частини і процедури, передбаченої їхнім національним законодавством, виконують прохання про арешт і передачу.

2. У тих випадках, коли особа, яка розшукується для передачі, здійснює в національному суді оспорювання на підставі принципу *ne bis in idem*, передбаченого в статті 20, запитувана держава негайно консультується із Судом для визначення того, чи існує відповідна постанова про прийнятність. Якщо справа визнана прийнятною, то запитувана держава розпочинає виконання прохання. Якщо постанову про прийнятність ще не прийнято, то запитувана держава може відкласти виконання прохання про передачу відповідної особи до ухвалення Судом постанови про прийнятність.

3. а) Держава-учасниця відповідно до свого процесуального законодавства дає дозвіл на перевезення своєю територією особи, яка передається до Суду іншою державою, за винятком випадків, коли перевезення через цю державу могло би перешкодити передачі або призвести до її затримки.

б) Прохання Суду про транзит надсилається відповідно до статті 87. У проханні про транзит містяться:

- і) опис особи, яка перевозиться;
- ii) стислий виклад фактів справи і їхня правова кваліфікація; та
- iii) ордер на арешт і передачу.

с) Під час транзитного перевезення особу, яку перевозять, тримають під вартою.

д) Жодного дозволу не вимагається, коли перевезення здійснюється повітряним транспортом і не передбачається приземлення на території держави транзиту.

е) Якщо на території держави транзиту відбувається незаплановане приземлення, ця держава може звернутися до Суду з вимогою про те, щоб їй відповідно до положення підпункту (б) було надіслано прохання про транзит. Держава транзиту затримує особу, яка перевозиться, до отримання прохання про транзит і здійснення транзиту, але при цьому затримання для цілей цього підпункту не може продовжуватися більше 96 годин з моменту незапланованого приземлення, якщо протягом цього часу не було отримано такого прохання.

4. Якщо щодо розшукуваної особи здійснюється кримінальне провадження або вона відбуває покарання у запитуваній державі за злочин, інший, ніж той, у зв'язку з яким запитується передача до Суду, запитувана держава після прийняття свого рішення про задоволення прохання консультується із Судом.

Стаття 90

Одночасні прохання

1. Держава-учасниця, яка отримує від Суду прохання про передачу особи відповідно до статті 89, у випадку, якщо вона отримує також прохання від будь-якої іншої держави про видачу цієї самої особи за те саме діяння, що становить склад злочину, стосовно якого Суд просить про передачу цієї особи, повідомляє Суду й запитуючій державі про цей факт.

2. У тих випадках, коли запитуюча держава є державою-учасницею, запитувана держава віддає перевагу проханню Суду, якщо:

а) Суд відповідно до статей 18 або 19 постановив, що справа, у зв'язку з якою він просить про передачу особи, є прийнятною, і в цій постанові враховується розслідування або кримінальне переслідування, здійснене запитуючою державою у зв'язку з її проханням про видачу; або

б) Суд виносить постанову, про яку йдеться в підпункті (а), на підставі

повідомлення запитуваної держави відповідно до пункту 1.

3. У разі, якщо постанову відповідно до підпункту (а) пункту 2 не було винесено, запитувана держава може на власний розсуд до винесення Судом постанови на підставі підпункту (б) пункту 2 розпочати розгляд прохання про видачу від запитуючої держави, але не видає особу до винесення Судом постанови про неприйнятність. Постанова Суду виноситься у прискореному порядку.

4. Якщо запитуюча держава не є державою-учасницею цього Статуту, то запитувана держава, якщо вона не зв'язана міжнародним зобов'язанням щодо видачі особи запитуючій державі, віддає перевагу проханням про передачу, що надійшло від Суду, якщо Суд визнав цю справу прийнятною.

5. Якщо у справі відповідно до пункту 4 Судом не було винесено постанови про прийнятність, запитувана держава може на власний розсуд розпочати розгляд прохання про видачу, що надійшло від запитуючої держави.

6. У тих випадках, коли застосовується пункт 4, за винятком випадків, коли запитувана держава вже зв'язана міжнародним зобов'язанням щодо видачі особи запитуючій державі, яка не є учасницею цього Статуту, запитувана держава вирішує питання про передачу цієї особи Суду або видачу цієї особи запитуючій державі. Приймаючи своє рішення, запитувана держава розглядає всі відповідні фактори, у тому числі:

а) відповідні дати прохань;

б) інтереси запитуючої держави, у тому числі, якщо це доречно, ту обставину, чи був злочин учинений на її території, а також громадянство потерпілих і самої особи, яку вона просить видати; і

с) можливість подальшої передачі між Судом і запитуючою державою.

7. У тому випадку, якщо держава-учасниця, що отримує від Суду прохання про передачу особи, отримує також прохання від будь-якої держави про видачу цієї самої особи за інше діяння, ніж те діяння, що становить злочин, за який Суд запитує передачу цієї особи:

а) запитувана держава, якщо вона не зв'язана міжнародним зобов'язанням щодо видачі особи запитуючій державі, віддає перевагу проханням Суду;

б) запитувана держава, якщо вона вже зв'язана міжнародним зобов'язанням щодо видачі особи запитуючій державі, вирішує питання про передачу цієї особи до Суду або видачу цієї особи запитуючій державі. Приймаючи своє рішення, запитувана держава розглядає всі відповідні фактори, у тому числі фактори, зазначені в пункті 6, але особливо враховує відносний характер і тяжкість цього діяння.

8. У тому випадку, якщо згідно з повідомленням відповідно до цієї статті Суд вирішив, що справа є непринятною, і згодом запитуюча держава отримує відмову у видачі, запитувана держава повідомляє Суду про це рішення.

Стаття 91

Зміст прохання про арешт і передачу

1. Прохання про арешт і передачу подаються в письмовому вигляді. У невідкладних випадках прохання може надсилатися будь-яким засобом, здатним забезпечити доставку письмового повідомлення, за умови підтвердження цього прохання каналами, передбаченими в підпункті (а) пункту 1 статті 87.

2. Якщо прохання стосується арешту й передачі особи, стосовно якої Палата досудового провадження видала ордер на арешт на підставі статті 58, прохання містить або до нього додають:

а) інформацію з описом розшукуваної особи, достатню для її ідентифікації, та інформацію стосовно ймовірного місця перебування цієї особи;

б) копію ордера на арешт; і

с) такі документи, заяви або інформацію, що можуть бути необхідні в запитуваній державі для виконання вимог щодо процедури передачі, за винятком того, що ці вимоги не повинні бути більш обтяжливими, ніж ті, що застосовуються до прохань про видачу відповідно до договорів або домовленостей між запитуваною державою та іншими державами, і повинні бути, якщо це можливо, менш обтяжливими з урахуванням особливого характеру Суду.

3. У випадку прохання про арешт і передачу особи, вже визнаної винною, прохання містить або до нього додають:

а) копію будь-якого ордера на арешт цієї особи;

б) копію судового рішення про визнання особи винною;

с) інформацію, яка вказує на те, що розшукувана особа є саме тією особою, про яку йдеться в обвинувальному вирокі; і

д) якщо розшукуваній особі призначено покарання, копію вироку та, у разі призначення покарання у виді позбавлення волі, зазначення строку покарання, який уже відбуто і який ще залишається відбути.

4. На прохання Суду держава-учасниця консультується із Судом – або в цілому, або у зв'язку з конкретним питанням – стосовно будь-яких вимог згідно з її національним законодавством, які можуть застосовуватися відповідно до підпункту (с) пункту 2. У ході таких консультацій держава-учасниця повідомляє Суду про особливі вимоги її національного законодавства.

Стаття 92

Тимчасовий арешт

1. У невідкладних випадках Суд може звернутися з проханням про тимчасовий арешт розшукуваної особи до подання прохання про передачу та документів, що до нього додаються, передбачених у статті 91.

2. Прохання про тимчасовий арешт надсилається будь-яким засобом,

здатним забезпечити доставку письмового повідомлення, і містить:

а) інформацію з описом розшукуваної особи, достатню для її ідентифікації, та інформацію стосовно ймовірного місця перебування цієї особи;

б) стислий виклад злочинів, у зв'язку з якими запитується арешт цієї особи, і фактів, що ймовірно становлять ці злочини, у тому числі, якщо це можливо, дату й місце вчинення злочину;

в) заяву про наявність ордера на арешт чи обвинувального вироку щодо розшукуваної особи; і

г) заяву про те, що прохання про передачу розшукуваної особи буде надіслано пізніше.

3. Особа, до якої застосовано тимчасовий арешт, може бути звільнена з-під варти, якщо запитувана держава не отримала прохання про передачу та підтвердних документів, передбачених у статті 91, протягом строку, зазначеного в Правилах процедури і доказування. Однак ця особа може дати згоду на свою передачу до закінчення цього строку, якщо це дозволено законодавством запитуваної держави. У такому випадку запитувана держава якнайшвидше передає цю особу до Суду.

4. Той факт, що розшукувана особа була звільнена з-під варти відповідно до пункту 3, не впливає на подальший арешт і передачу цієї особи, якщо прохання про передачу та документи, що до нього додаються, надійдуть пізніше.

Стаття 93

Інші форми співробітництва

1. Держави-учасниці відповідно до положень цієї Частини та згідно з процедурами, передбаченими їхнім національним законодавством, виконують прохання Суду про надання допомоги у зв'язку зі здійсненням розслідувань або кримінального переслідування шляхом:

- а) ідентифікації і встановлення місця перебування осіб чи предметів;
- б) отримання доказів, у тому числі показань під присягою, і збирання доказів, включаючи думки експертів та висновки експертизи, необхідні Суду;
- в) допиту будь-якої особи, стосовно якої здійснюється розслідування або кримінальне переслідування;
- г) вручення документів, у тому числі судових документів;
- д) сприяння добровільній явці осіб як свідків або експертів до Суду;
- е) тимчасової передачі осіб, як це передбачено в пункті 7;
- ж) проведення огляду місць або об'єктів, включаючи ексгумацію та огляд поховань;
- з) проведення обшуків і накладення арешту;
- и) надання записів і документів, у тому числі офіційних записів і документів;
- й) захисту потерпілих і свідків та збереження доказів;

к) виявлення, відслідковування і заморожування або арешту доходів, майна та активів, а також знарядь злочинів з метою подальшої конфіскації без шкоди для прав bona fide третіх сторін; і

1) надання будь-яких інших видів допомоги, не заборонених законодавством запитуваної держави, з метою сприяння здійсненню розслідування і кримінального переслідування за злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду.

2. Суд уповноважений надавати свідку або експерту, що з'явився до Суду, гарантію того, що цей свідок або експерт не буде підданий переслідуванню, триманню під вартою чи будь-якому іншому обмеженню особистої свободи з боку Суду стосовно будь-якої дії чи бездіяльності, що мали місце до від'їзду цієї особи із запитуваної держави.

3. Якщо вжиття конкретного заходу в рамках допомоги, зазначеної у проханні, надісланому відповідно до пункту 1, заборонено у запитуваній державі на основі існуючого основоположного принципу права загального застосування, запитувана держава невідкладно проводить консультації із Судом, намагаючись вирішити це питання. У ході таких консультацій необхідно розглянути питання про те, чи може така допомога бути надана іншим чином або на будь-яких інших умовах. Якщо після таких консультацій це питання не вдається вирішити, Суд вносить до цього прохання необхідні зміни.

4. Відповідно до статті 72 держава-учасниця може відмовити у виконанні прохання про допомогу цілком або частково лише в тому випадку, якщо прохання стосується пред'явлення будь-яких документів чи розкриття доказів, що стосуються її національної безпеки.

5. Перш ніж відмовити у виконанні прохання про допомогу на підставі підпункту (1) пункту 1 запитувана держава розглядає питання про те, чи може допомога бути надана на конкретно визначених умовах або ж вона може бути надана пізніше чи в інший спосіб, за умови, що, якщо Суд або Прокурор приймають допомогу на таких умовах, Суд або Прокурор повинні дотримуватись їх.

6. Якщо у виконанні прохання про допомогу відмовлено, запитувана держава негайно інформує Суд або Прокурора про причини такої відмови.

7. а) Суд може звернутися з проханням про тимчасову передачу особи, що тримається під вартою, для впізнання, дачі показань або надання іншої допомоги. Така особа може бути передана Суду за умови дотримання таких умов:

i) особа вільно дає свою усвідомлену згоду на таку передачу; і
ii) запитувана держава погоджується на передачу з дотриманням таких умов, які ця держава й Суд можуть погодити;

б) особу, яка передається, залишають під вартою. Після виконання цілей передачі Суд без затримки повертає цю особу запитуваній державі.

8. а) Суд забезпечує конфіденційність документів та інформації, за

винятком того, що вимагається для цілей розслідування і провадження, про які йдеться в проханні.

б) Запитувана держава може, коли це необхідно, передавати Прокурору документи або інформацію на умовах конфіденційності. У цьому випадку Прокурор може використовувати такі документи й таку інформацію лише з метою отримання нових доказів.

с) Запитувана держава може з власної ініціативи або на прохання Прокурора згодом погодитися на розкриття таких документів або інформації. Після цього вони можуть використовуватися як докази відповідно до положень Части 5 й 6 та відповідно до Правил процедури і доказування.

9. а) і) Коли держава-учасниця отримує від Суду та іншої держави відповідно до міжнародного зобов'язання одночасні прохання, інші, ніж прохання про передачу або видачу, держава-учасниця шляхом консультації із Судом та іншою державою докладає зусиль для виконання обох прохань, у разі необхідності шляхом відстрочки чи встановлення умов виконання того чи іншого прохання;

ii) якщо це неможливо, одночасні прохання задовольняються відповідно до принципів, закріплених у статті 90;

б) однак, якщо прохання Суду стосується інформації, власності або осіб, що перебувають під контролем третьої держави або міжнародної організації на підставі міжнародної угоди, запитувана держава інформує про це Суд, і Суд надсилає своє прохання третій державі або міжнародній організації.

10. а) Суд може після отримання прохання співробітничати з державою-учасницею, що здійснює розслідування або судовий розгляд стосовно діяння, яке становить злочин, що підпадає під юрисдикцію Суду, чи становить тяжкий злочин відповідно до національного законодавства запитуючої держави, та надавати їй допомогу.

б) і) Допомога, що надається відповідно до підпункту (а), включає, *inter alia*:

а. передачу заяв, документів або інших видів доказів, отриманих у ході розслідування або судового розгляду, проведеного Судом; і

б. допит будь-якої особи, затриманої за розпорядженням Суду;

ii) у випадку надання Судом допомоги на підставі підпункту (б)(і) а:

а. якщо документи або інші види доказів були отримані за допомогою держави, для такої передачі необхідна згода цієї держави;

б. якщо заяви, документи або інші види доказів були надані свідком або експертом, така передача регулюється положеннями статті 68.

с) Суд може на умовах, викладених у цьому пункті, задовольнити прохання про надання допомоги від держави, яка не є учасницею Статуту, відповідно до цього пункту.

Стаття 94

Відстрочка виконання прохання у зв'язку зі здійснюваним розслідуванням або судовим переслідуванням

1. Якщо негайне виконання прохання перешкоджає здійснюваному розслідуванню або кримінальному переслідуванню у справі, іншій, ніж та справа, якої стосується прохання, запитувана держава може відстрочити виконання цього прохання на строк, погоджений із Судом. Однак відстрочка не повинна перевищувати строк, необхідний для закінчення відповідного розслідування або кримінального переслідування в запитуваній державі. Перед прийняттям рішення про відстрочку запитувана держава повинна розглянути питання про те, чи може допомога бути надана негайно з дотриманням певних умов.

2. У разі прийняття рішення про відстрочку відповідно до пункту 1 Прокурор, тим не менш, може вимагати вжиття заходів для збереження доказів відповідно до підпункту (j) пункту 1 статті 93.

Стаття 95

Відстрочка виконання прохання у зв'язку з оспорюванням прийнятності справи

У тих випадках, коли Суд розглядає оспорювання прийнятності справи відповідно до статей 18 або 19, запитувана держава може відстрочити виконання прохання відповідно до цієї Частини до ухвалення Судом рішення, якщо тільки Суд не виніс спеціального розпорядження про те, що Прокурор може розпочати збирання доказів відповідно до статей 18 або 19.

Стаття 96

Зміст прохання про інші форми допомоги відповідно до статті 93

1. Прохання про інші форми допомоги, згадані у статті 93, надсилається в письмовому вигляді. У невідкладних випадках прохання може бути надіслане будь-яким засобом, здатним забезпечити доставку письмового повідомлення, за умови, що вона підтверджується каналами, передбаченими в пункті 1(a) статті 87.

2. Таке прохання у відповідних випадках містить або супроводжується:

а) стислим викладом мети прохання й запитуваної допомоги, у тому числі правової основи й підстав такого прохання;

б) якомога детальнішою інформацією про місце перебування або дані про будь-яку особу чи місце, які необхідно встановити або ідентифікувати для надання запитуваної допомоги;

с) стислим викладом істотних фактів, на яких ґрунтується прохання;

д) мотивами й детальним викладом будь-якої процедури або вимоги, що підлягають дотриманню;

е) такою інформацією, яка може бути необхідною відповідно до законодавства запитуваної держави для виконання прохання; та

f) будь-якою іншою відповідною інформацією, необхідною для надання запитуваної допомоги.

3. На прохання Суду держава-учасниця консулюється із Судом – або в цілому, або у зв'язку з конкретним питанням – стосовно будь-яких вимог, передбачених її національним законодавством, що можуть застосовуватися відповідно до підпункту (e) пункту 2. У ході таких консулюцій держава-учасниця повідомляє Суду про особливі вимоги її національного законодавства.

4. Положення цієї статті у відповідних випадках застосовуються також стосовно прохання про допомогу, надісланого до Суду.

Стаття 97 **Консулюції**

Якщо, отримавши прохання відповідно до цієї Частини, держава-учасниця виявляє проблеми, які можуть перешкоджати їй виконати це прохання або виключають можливість його виконання, така держава невідкладно проводить консулюції із Судом для вирішення цього питання. Такі проблеми можуть включати, *inter alia*:

- a) недостатність інформації для виконання прохання;
- b) у разі прохання про передачу – неможливість установити, незважаючи на всі докладені зусилля, місце перебування розшукуваної особи або якщо результати здійсненого розслідування доводять, що особа, яка перебуває в запитуваній державі, явно не є особою, зазначеною в ордері; або
- c) той факт, що виконання прохання в його нинішньому вигляді потребувало б від запитуваної держави порушення існуючих раніше договірних зобов'язань стосовно іншої держави.

Стаття 98

Співробітництво стосовно відмови від імунітету і згоди на передачу

1. Суд не може звертатися з проханням про передачу або з проханням про допомогу, що потребували б від запитуваної держави дій, що суперечать її зобов'язанням за міжнародним правом стосовно державного чи дипломатичного імунітету особи або майна третьої держави, якщо тільки Суд спочатку не заручиться співробітництвом цієї третьої держави в питанні відмови від імунітету.

2. Суд не може звертатися з проханням про передачу, що потребувало б від запитуваної держави дій, що суперечать її зобов'язанням за міжнародними договорами, відповідно до яких для передачі особи до Суду необхідним є отримання згоди направляючої держави, якщо тільки Суд спочатку не заручиться співробітництвом цієї направляючої держави в питанні отримання згоди на передачу.

Стаття 99

Виконання прохань, поданих відповідно до статей 93 і 96

1. Прохання про допомогу виконуються відповідно до передбаченої для цього випадку процедури, встановленої законодавством запитуваної держави, та, якщо це не заборонено таким законодавством, у спосіб, зазначений у проханні, включаючи дотримання будь-якої процедури, зазначеної в ньому, або дозвіл особам, зазначеним у проханні, бути присутніми й надавати допомогу в процесі виконання.

2. У разі невідкладного прохання документи або докази, підготовлені у відповідь, на прохання Суду надсилаються невідкладно.

3. Відповіді запитуваної держави надсилаються мовою оригіналу та в їхньому оригінальному вигляді.

4. Без шкоди для інших статей цієї Частини, якщо це необхідно для успішного виконання прохання, яке може бути виконано без будь-яких примусових заходів, включаючи, зокрема, допит особи або отримання від неї доказів на добровільній основі, в тому числі без присутності органів влади запитуваної держави-учасниці, якщо це надзвичайно важливо для виконання прохання, і огляд без змін громадського об'єкта чи іншого громадського місця, Прокурор може виконати таке прохання безпосередньо на території держави в такий спосіб:

а) якщо запитувана держава-учасниця є державою, на території якої було ймовірно вчинено злочин, і була визначена прийнятність справи відповідно до статті 18 або 19, Прокурор може безпосередньо виконати таке прохання після проведення всіх можливих консультацій із запитуваною державою-учасницею;

б) в інших випадках Прокурор може виконати таке прохання після консультацій із запитуваною державою-учасницею і з урахуванням будь-яких обґрунтованих умов або занепокоєнь, висловлених цією державою-учасницею. Якщо запитувана держава-учасниця вказує на проблеми, пов'язані з виконанням прохання відповідно до цього підпункту, вона невідкладно проводить консультації із Судом для вирішення цього питання.

5. Положення, що дозволяють особі, яка заслуховується або допитується Судом відповідно до статті 72, посилатися на обмеження, призначені для недопущення розголошення конфіденційної інформації, що стосується національної безпеки, також застосовуються до виконання прохань про надання допомоги відповідно до цієї статті.

Стаття 100

Витрати

1. Звичайні витрати, пов'язані з виконанням прохань на території запитуваної держави, покриваються цією державою, за винятком наведених нижче витрат, що покриваються Судом:

а) витрат, пов'язаних з проїздом і забезпеченням безпеки свідків та

експертів або передачею відповідно до статті 93 осіб, що тримаються під вартою;

- b) витрат на письмовий та усний переклад і складання стенограм;
- c) витрат на проїзд і добові суддів, Прокурора, заступників Прокурора, Секретаря, заступника Секретаря і співробітників будь-якого органу Суду;
- d) витрат на підготовку будь-якого висновку експерта або експертизи, запитаних Судом;
- e) витрат, пов'язаних з перевезенням особи, яка передається до Суду державою місця тримання під вартою; і
- f) після консультацій – будь-яких надзвичайних витрат, що можуть бути пов'язані з виконанням прохання.

2. Положення пункту 1 у відповідних випадках застосовуються до прохань держав-учасниць, адресованих Суду. У цьому випадку Суд покриває звичайні витрати, пов'язані з виконанням.

Стаття 101

Спеціальне правило

1. Особа, передана Суду відповідно до цього Статуту, не підлягає кримінальному переслідуванню, покаранню або триманню під вартою за будь-яке діяння, вчинене до передачі, крім того діяння або поведінки, які становлять склад злочинів, за які ця особа була передана.

2. Суд може просити державу, що передала особу до Суду, відмовитися від вимог, встановлених у пункті 1, та, в разі необхідності, Суд надає додаткову інформацію відповідно до статті 91. Держави-учасниці правомочні задовольняти прохання Суду про відмову від вимог і повинні намагатися зробити це.

Стаття 102

Використання термінів

Для цілей цього Статуту:

- a) «передача» означає доставку особи державою до Суду відповідно до цього Статуту;
- b) «видача» означає доставку особи однією державою до іншої держави відповідно до положень міжнародного договору, конвенції або національного законодавства.

Частина 10

Виконання

Стаття 103

Роль держав у виконанні покарання у виді позбавлення волі

1. а) Покарання у виді позбавлення волі виконується в державі, визначеній Судом з переліку держав, що повідомили Суду про свою готовність

прийняти засуджених осіб.

б) Під час висловлення заяви про готовність приймати засуджених осіб держава може зазначити умови такого прийняття, які погоджені Судом і відповідають цій Частини.

с) Держава, визначена в конкретній справі, негайно інформує Суд про те, чи погоджується вона із цим визначенням Суду.

2. а) Держава виконання вироку повідомляє Суду про будь-які обставини, зокрема про виконання будь-яких умов, погоджених відповідно до пункту 1, які можуть істотно вплинути на умови або тривалість позбавлення волі. Про наявність будь-яких таких обставин, які можуть бути відомі або які можна було передбачити, повідомляють Суду не менш ніж за 45 днів. Протягом цього періоду часу держава виконання вироку не вживає заходів, що могли б завдати шкоди виконанню нею своїх зобов'язань відповідно до статті 110.

б) Якщо Суд не може погодитися з обставинами, про які йдеться в підпункті (а), він повідомляє про це державі виконання вироку й діє відповідно до пункту 1 статті 104.

3. Під час виконання своїх повноважень стосовно визначення держави відповідно до пункту 1 Суд бере до уваги таке:

а) принцип, відповідно до якого держави-учасниці поділяють відповідальність за виконання покарань у виді позбавлення волі відповідно до принципів справедливого розподілу, як це передбачається в Правилах процедури і доказування;

б) застосування широко визнаних міжнародних договірних стандартів поведіння з ув'язненими;

с) думку засудженої особи;

д) громадянство засудженої особи;

е) такі інші фактори, що стосуються обставин злочину чи особи, чи ефективного виконання покарання і що можуть виявитися доречними під час визначення держави виконання вироку.

4. Якщо жодна з держав не визначена відповідно до пункту 1, покарання у виді позбавлення волі виконується в тюремному закладі, наданому державою перебування, відповідно до умов, передбачених в угоді про штаб-квартиру, згаданій у пункті 2 статті 3. У такому випадку витрати, пов'язані з виконанням покарання у виді позбавлення волі, несе Суд.

Стаття 104

Зміна держави виконання вироку

1. Суд може в будь-який час ухвалити рішення про переведення засудженої особи до в'язниці іншої держави.

2. Засуджена особа може в будь-який час звернутися до Суду з клопотанням про її переведення з держави виконання вироку.

Стаття 105

Виконання покарання

1. З дотриманням умов, які держава могла зазначити на підставі підпункту 1(b) статті 103, покарання у виді позбавлення волі є обов'язковим для держав-учасниць, які за жодних обставин не можуть змінювати його.

2. Тільки Суд має право ухвалювати рішення щодо будь-якого клопотання про оскарження і перегляд. Держава виконання вироку не перешкоджає засудженій особі звертатися з будь-яким таким клопотанням.

Стаття 106

Нагляд за виконанням покарань і умовами позбавлення волі

1. Виконання покарання у виді позбавлення волі здійснюється під наглядом Суду і повинно відповідати загальновизнаним міжнародним договірним стандартам поводження з ув'язненими.

2. Умови позбавлення волі регулюються законодавством держави виконання вироку і повинні відповідати загальновизнаним міжнародним договірним стандартам поводження з ув'язненими; ці умови в жодному разі не будуть більш або менш сприятливими, ніж ті, в яких утримуються ув'язнені, засуджені в державі виконання вироку за вчинення аналогічних злочинів.

3. Листування між засудженою особою і Судом є безперешкодним і конфіденційним.

Стаття 107

Передача особи після відбуття покарання

1. Після відбуття покарання особа, яка не є громадянином держави виконання вироку, може відповідно до законодавства держави виконання вироку бути передана державі, яка зобов'язана прийняти цю особу, або іншій державі, яка згодна прийняти цю особу, враховуючи при цьому будь-які побажання особи, що підлягає передачі такій державі, якщо тільки держава виконання вироку не дає цій особі дозвіл на перебування на своїй території.

2. Якщо жодна держава не бере на себе витрати, пов'язані з передачею особи іншій державі відповідно до пункту 1, такі витрати несе Суд.

3. За умови дотримання положень статті 108 держава виконання вироку може також відповідно до свого законодавства видати або іншим чином передати відповідну особу державі, що звернулася з проханням про видачу або передачу цієї особи для цілей судового розгляду або виконання вироку.

Стаття 108

Обмеження стосовно кримінального переслідування або покарання за інші правопорушення

1. Засуджена особа, яка перебуває під вартою в державі виконання вироку, не підлягає кримінальному переслідуванню або покаранню чи видачі третій державі за будь-які діяння, вчинені цією особою до її передачі державі

виконання вироку, якщо тільки таке кримінальне переслідування, покарання або видача не були схвалені Судом на прохання держави виконання вироку.

2. Суд ухвалює рішення із цього питання, заслухавши думку засудженої особи.

3. Пункт 1 перестає застосовуватися, якщо засуджена особа добровільно залишається на території держави виконання вироку більше 30 днів після відбуття нею всього строку покарання, призначеного Судом, або повертається на територію цієї держави після того, як залишила її.

Стаття 109

Виконання рішень про штрафи та заходи з конфіскації

1. Держави-учасниці забезпечують виконання рішень про штрафи і заходи з конфіскації, ухвалених Судом на підставі Частини 7, без шкоди для прав *bona fide* третіх сторін і відповідно до процедури, передбаченої їхнім національним законодавством.

2. Якщо держава-учасниця не може забезпечити виконання рішення про конфіскацію, вона вживає заходів з метою стягнення доходів, майна або активів, які підлягають конфіскації за рішенням Суду, без шкоди для прав *bona fide* третіх сторін.

3. Майно або доходи від продажу нерухомого майна чи у відповідних випадках від продажу іншого майна, отриманого державою-учасницею в результаті виконання нею рішення Суду, передаються Суду.

Стаття 110

Розгляд Судом питання про зменшення строку покарання

1. Держава виконання вироку не може звільнити особу до закінчення строку покарання, призначеного Судом.

2. Тільки Суд має право ухвалювати рішення про будь-яке зменшення строку покарання і виносить постанову із цього питання, заслухавши особу.

3. Коли особа відбула дві третини строку покарання або 25 років у разі довічного позбавлення волі, Суд переглядає покарання для того, щоб визначити, чи необхідно його зменшити. Такий перегляд не здійснюється раніше цього строку.

4. Під час здійснення перегляду на підставі пункту 3 Суд може зменшити покарання, якщо він установить наявність одного або декількох з таких факторів:

а) висловлена на ранньому етапі незмінна готовність особи співробітничати із Судом у здійснюваних ним розслідуваннях і кримінальному переслідуванні;

б) добровільна допомога з боку особи в забезпеченні виконання рішень та розпоряджень Суду в інших випадках і, зокрема, надання допомоги з метою виявлення місцезнаходження активів, на які поширюється дія розпоряджень про штраф, конфіскацію або компенсацію і які можуть використовуватися в

інтересах потерпілих; або

с) інші фактори, передбачені в Правилах процедури і доказування, що свідчать про явну й істотну зміну обставин, достатню для того, щоб стати підставою для зменшення покарання.

5. Якщо під час первинного перегляду відповідно до пункту 3 Суд дійде висновку про недоцільність зменшення строку покарання, то питання про зменшення строку покарання розглядається ним згодом через такі проміжки часу та із застосуванням таких критеріїв, які передбачені в Правилах процедури і доказування.

Стаття 111

Втеча

Якщо особа, визнана винною, здійснює втечу з-під варти й залишає державу виконання вироку, то ця держава може після консультації із Судом звернутися з проханням до держави, в якій ця особа перебуває, про передачу особи відповідно до чинних двосторонніх чи багатосторонніх домовленостей або може звернутися до Суду з проханням про передачу особи відповідно до Частини 9. Суд може розпорядитися, щоб особа була доставлена до держави, в якій вона відбувала покарання, або до іншої держави, визначеної Судом.

Частина 11

Асамблея держав-учасниць

Стаття 112

Асамблея держав-учасниць

1. Цим засновується Асамблея держав-учасниць цього Статуту. Кожна держава-учасниця має в Асамблеї одного представника, якого можуть супроводжувати заступники і радники. Інші держави, що підписали цей Статут або Заключний акт, можуть бути спостерігачами в Асамблеї.

2. Асамблея:

а) розглядає й у відповідних випадках ухвалює рекомендації Підготовчої комісії;

б) подає Президії, Прокурору і Секретарю адміністративний огляд з питань управління справами Суду;

с) розглядає доповіді й обговорює діяльність Бюро, створеного відповідно до пункту 3, і вживає у зв'язку із цим відповідних заходів;

д) розглядає і приймає бюджет Суду;

е) вирішує, чи є необхідність змінити кількість суддів відповідно до статті 36;

ф) розглядає на виконання пунктів 5 й 7 статті 87 будь-яке питання, що стосується незабезпечення державами співробітництва;

г) здійснює будь-які інші функції, сумісні із цим Статутом або

Правилами процедури і доказування.

3. а) Асамблея має Бюро, до складу якого входять Голова, два заступники Голови і 18 членів, що обираються Асамблеєю строком на три роки.

б) Бюро має представницький характер, що враховує, зокрема, критерії справедливого географічного розподілу і належного представництва основних правових систем світу.

с) Засідання Бюро проводяться настільки часто, наскільки це необхідно, але не рідше одного разу на рік. Воно надає допомогу Асамблеї у виконанні її обов'язків.

4. Асамблея може створювати такі допоміжні органи, які можуть виявитися необхідними, зокрема незалежний механізм нагляду для проведення інспекцій, оцінок та розслідування діяльності Суду з метою підвищення його ефективності й економічності.

5. Голова Суду, Прокурор, Секретар або їхні представники можуть брати участь, наскільки це необхідно, у засіданнях Асамблеї і Бюро.

6. Сесії Асамблеї проводяться в місці перебування Суду або в Центральних установах Організації Об'єднаних Націй один раз на рік; і коли цього вимагають обставини, проводяться спеціальні сесії Асамблеї. Якщо інше не передбачено в цьому Статуті, спеціальні сесії скликаються Бюро за його власною ініціативою або на прохання однієї третини держав-учасниць.

7. Кожна держава-учасниця має один голос. Асамблея й Бюро докладають усі зусилля для досягнення рішень на основі консенсусу. В разі неможливості досягнення консенсусу, якщо інше не передбачено в Статуті:

а) рішення з питань по суті повинні затверджуватися більшістю у дві третини присутніх, які беруть участь у голосуванні, за умови, що абсолютна більшість держав-учасниць забезпечує кворум для голосування;

б) рішення з питань процедури ухвалюються простою більшістю присутніх держав-учасниць, які беруть участь у голосуванні.

8. Держава-учасниця, яка має заборгованість зі сплати внесків для покриття витрат Суду, не має права голосу в Асамблеї та в Бюро, якщо сума її заборгованості дорівнює сумі належних з неї внесків за попередні два повні роки або перевищує її. Однак Асамблея може дозволити такій державі-учасниці брати участь у голосуванні в Асамблеї та в Бюро, якщо вона переконається в тому, що несплата викликана обставинами, що не залежать від держави-учасниці.

9. Асамблея затверджує власні правила процедури.

10. Офіційними і робочими мовами Асамблеї є мови Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй.

Частина 12

Фінансування

Стаття 113

Фінансові положення

За винятком випадків, коли передбачено інше, всі фінансові питання, що стосуються Суду і сесій Асамблеї держав-учасниць, включаючи засідання її Бюро і допоміжних органів, регулюються цим Статутом та Фінансовими положеннями і правилами, затвердженими Асамблеєю держав-учасниць.

Стаття 114

Покриття витрат

Витрати Суду й Асамблеї держав-учасниць, включаючи її Бюро та допоміжні органи, покриваються за рахунок коштів Суду.

Стаття 115

Кошти Суду й Асамблеї держав-учасниць

Витрати Суду й Асамблеї держав-учасниць, включаючи її Бюро та допоміжні органи, передбачені в бюджеті, прийнятому Асамблеєю держав-учасниць, покриваються за рахунок таких джерел:

- а) установлених внесків, здійснених державами-учасницями;
- б) коштів, наданих Організацією Об'єднаних Націй, які підлягають затвердженню Генеральною Асамблеєю, зокрема у зв'язку з витратами, понесеними в результаті передачі ситуацій Радою Безпеки.

Стаття 116

Добровільні внески

Без шкоди для положень статті 115 Суд може отримувати й використовувати як додаткові кошти добровільні внески урядів, міжнародних організацій, окремих осіб, корпорацій та інших утворень згідно з відповідними критеріями, прийнятими Асамблеєю держав-учасниць.

Стаття 117

Встановлення внесків

Внески держав-учасниць установлюються відповідно до узгодженої шкали нарахування внесків, яка ґрунтується на шкалі, прийнятій Організацією Об'єднаних Націй для її регулярного бюджету, і скоригована відповідно до принципів, на яких ця шкала ґрунтується.

Стаття 118

Щорічний аудит

Документи, книги та рахунки Суду, зокрема його річні фінансові відомості, підлягають щорічному аудиту незалежним аудитором.

Частина 13
Прикінцеві положення

Стаття 119
Вирішення спорів

1. Будь-який спір стосовно судових функцій Суду підлягає вирішенню рішенням Суду.

2. Будь-який інший спір між двома чи декількома державами-учасниками стосовно тлумачення або застосування цього Статуту, що не вирішений шляхом проведення переговорів протягом трьох місяців з моменту їх початку, передається Асамблеї держав-учасниць. Асамблея може сама докласти зусиль для вирішення спору або зробити рекомендації стосовно подальшого застосування засобів вирішення цього спору, включаючи передачу спору до Міжнародного Суду відповідно до його Статуту.

Стаття 120
Застереження

Жодні застереження до цього Статуту не допускаються.

Стаття 121
Поправки

1. Після закінчення семи років з моменту набрання чинності цим Статутом будь-яка держава-учасниця може запропонувати поправки до нього. Текст будь-якої запропонованої поправки подається Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй, який негайно розповсюджує його серед усіх держав-учасниць.

2. Не раніше ніж через три місяці з дати повідомлення Асамблея держав-учасниць на своєму наступному засіданні більшістю голосів присутніх, що беруть участь у голосуванні, вирішує, чи розглядати цю пропозицію. Асамблея може розглянути пропозицію безпосередньо або скликати Конференцію з перегляду, якщо цього вимагатиме порушене питання.

3. Прийняття поправки на засіданні Асамблеї держав-учасниць або Конференції з перегляду, якщо стосовно неї не може бути досягнуто консенсусу, здійснюється більшістю у дві третини голосів держав-учасниць.

4. За винятком того, що передбачено в пункті 5, поправка набирає чинності для всіх держав-учасниць через рік після здачі на зберігання Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй ратифікаційних грамот або документів про прийняття сімома восьмими з них.

5. Будь-яка поправка до статей 5, 6, 7 та 8 цього Статуту набирає чинності для держав-учасниць, що прийняли цю поправку, через рік після здачі на зберігання їхніх ратифікаційних грамот або документів про прийняття. Стосовно держави-учасниці, яка не прийняла цієї поправки, Суд не здійснює своєї юрисдикції в тому, що стосується злочину, який охоплюється

такою поправкою, коли він вчиняється громадянами цієї держави-учасниці або на її території.

6. Якщо поправка прийнята сімома восьмими держав-учасниць відповідно до пункту 4, будь-яка держава-учасниця, яка не прийняла її, може вийти із цього Статуту з негайним набранням чинності таким виходом, незалежно від пункту 1 статті 127, однак з дотриманням пункту 2 статті 127, надіславши повідомлення про це не пізніше ніж через рік після набрання чинності такою поправкою.

7. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй розповсюджує серед усіх держав-учасниць будь-яку поправку, прийнятую на засіданні Асамблеї держав-учасниць або на Конференції з перегляду.

Стаття 122

Поправки до положень інституціонального характеру

1. Поправки до положень цього Статуту, що мають виключно інституціональний характер, а саме: до статті 35, пунктів 8 й 9 статті 36, статті 37, статті 38, пунктів 1 (перших двох речень), 2 та 4 статті 39, пунктів 4–9 статті 42, пунктів 2 і 3 статті 43 й до статей 44, 46, 47 і 49, можуть бути запропоновані в будь-який час, незалежно від положень пункту 1 статті 121, будь-якою державою-учасницею. Текст будь-якої запропонованої поправки подається Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй або іншій особі, призначеній Асамблеєю держав-учасниць, що негайно розсилає його усім державам-учасницям та іншим учасникам Асамблеї.

2. Поправки відповідно до цієї статті, стосовно яких не може бути досягнуто консенсусу, приймаються Асамблеєю держав-учасниць або Конференцією з перегляду більшістю у дві третини голосів держав-учасниць. Такі поправки набирають чинності для всіх держав-учасниць через шість місяців після їх прийняття Асамблеєю або, залежно від випадку, Конференцією з перегляду.

Стаття 123

Перегляд Статуту

1. Через сім років після набрання чинності цим Статутом Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй скликає Конференцію з перегляду для розгляду будь-яких поправок до цього Статуту. Такий перегляд може включати перелік злочинів, що міститься у статті 5. Конференція є відкритою для учасників Асамблеї держав-учасниць і на тих самих умовах.

2. У будь-який час після цього на прохання однієї з держав-учасниць і для цілей, зазначених у пункті 1, Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй після отримання схвалення більшості держав-учасниць скликає Конференцію держав-учасниць з перегляду.

3. Положення пунктів 3-7 статті 121 застосовуються щодо прийняття будь-якої поправки до Статуту, розглянутої на Конференції з перегляду, та щодо набрання нею чинності.

Стаття 124

Тимчасове положення

Незважаючи на положення пунктів 1 і 2 статті 12, держава, коли стає учасницею цього Статуту, може заявити, що протягом семи років після набрання цим Статутом чинності для відповідної держави вона не визнає юрисдикції Суду стосовно категорії злочинів, що згадуються у статті 8, коли ймовірно злочин було вчинено її громадянами або на її території. Заява в розумінні цієї статті може бути відкликана в будь-який час. Положення цієї статті розглядаються на Конференції з перегляду, що скликається відповідно до пункту 1 статті 123.

Стаття 125

Підписання, ратифікація, прийняття, затвердження або приєднання

1. Цей Статут є відкритим для підписання всіма державами в м. Рим у штаб-квартирі Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН 17 липня 1998 року. Потім він залишатиметься відкритим для підписання в Міністерстві закордонних справ Італії в м. Рим до 17 жовтня 1998 року. Після цієї дати Статут залишатиметься відкритим для підписання в Центральних установах Організації Об'єднаних Націй у м. Нью-Йорк до 31 грудня 2000 року.

2. Цей Статут підлягає ратифікації, прийняттю або затвердженню державами, які його підписали. Ратифікаційні грамоти або документи про прийняття чи затвердження здаються на зберігання Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй.

3. Цей Статут відкритий для приєднання всіх держав. Документи про приєднання здаються на зберігання Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй.

Стаття 126

Набрання чинності

1. Цей Статут набирає чинності в перший день місяця, що настає після 60-го дня з дати здачі на зберігання Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй 60-ї ратифікаційної грамоти або документа про прийняття, затвердження чи приєднання.

2. Для кожної держави, яка ратифікує, приймає, затверджує цей Статут або приєднується до нього після здачі на зберігання 60-ї ратифікаційної грамоти або документа про прийняття, затвердження чи приєднання, Статут набирає чинності в перший день місяця, що настає після 60-го дня з дати здачі такою державою своєї ратифікаційної грамоти або документа про прийняття, затвердження чи приєднання.

Стаття 127

Вихід

1. Будь-яка держава-учасниця може вийти із цього Статуту шляхом надіслання письмового повідомлення Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй. Вихід набирає чинності через рік після дати отримання такого повідомлення, якщо в повідомленні не зазначено пізніший строк.

2. Вихід із цього Статуту не звільняє державу від виконання зобов'язань, що випливають із цього Статуту, які виникли в період участі цієї держави в цьому Статуті, включаючи будь-які фінансові зобов'язання, обсяг яких може зрости. Він також не впливає на здійснення співробітництва із Судом у проведенні кримінальних розслідувань і розглядів, стосовно яких держава, яка виходить, була зобов'язана співробітничати та які були розпочаті до дати набрання виходом чинності, а також жодним чином не завдає шкоди продовженню розгляду будь-якого питання, що перебувало на розгляді Суду до дати набрання виходом чинності.

Стаття 128

Автентичні тексти

Оригінал цього Статуту, тексти якого англійською, арабською, іспанською, китайською, російською і французькою мовами є рівноавтентичними, здається на зберігання Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй, який надсилає засвідчені копії цього Статуту всім державам.

На посвідчення чого ті, що підписалися нижче, будучи належним чином на те вповноваженими своїми відповідними урядами, підписали цей Статут.

Учинено в м. Рим 17 липня 1998 року.

КОНВЕНЦІЯ

про захист прав людини і основоположних свобод

(з поправками, внесеними відповідно до положень

Протоколів № 11, 14 та 15)

(витяг)

Розділ II. Європейський суд з прав людини

Стаття 19. Створення Суду.

Для забезпечення дотримання Високими Договірними Сторонами їхніх зобов'язань за Конвенцією та протоколами до неї створюється Європейський суд з прав людини, який далі називається «Суд». Він функціонує на постійній основі.

Стаття 20. Кількість суддів.

Суд складається з такої кількості суддів, яка відповідає кількості Високих Договірних Сторін.

Стаття 21. Посадові критерії.

1. Судді повинні мати високі моральні якості, а також мати кваліфікацію, необхідну для призначення на високу суддівську посаду, чи бути юристами з визнаним рівнем компетентності.

2. Судді беруть участь у роботі Суду в особистій якості.

3. Упродовж строку своїх повноважень судді не можуть займатися жодною діяльністю, що є несумісною з їхньою незалежністю, безсторонністю або з вимогами щодо виконання посадових обов'язків на постійній основі; усі питання, що виникають внаслідок застосування цього пункту, вирішуються Судом.

Стаття 22. Вибори суддів.

Судді обираються Парламентською Асамблеєю від кожної Високої Договірної Сторони більшістю поданих голосів за списком з трьох кандидатів, запропонованих відповідною Високою Договірною Стороною.

Стаття 23. Строк повноважень і звільнення з посади.

1. Судді обираються строком на дев'ять років. Вони не можуть бути переобрані.

2. Строк повноважень суддів спливає, коли вони досягають 70-річного віку.

3. Судді обіймають посаду доти, доки їх не замінять. Проте вони продовжують вести ті справи, які вже є в їхньому провадженні.

4. Жодний суддя не може бути звільнений з посади, якщо тільки інші судді більшістю у дві третини голосів не ухваллять рішення про його невідповідність установленим вимогам.

Стаття 24. Канцелярія і доповідачі.

1. Суд має канцелярію, функції та організація якої визначені Регламентом Суду.

2. Коли Суд засідає у складі одного судді, Суду надають допомогу доповідачі, які діють під керівництвом Голови Суду. Вони входять до складу канцелярії Суду.

Стаття 25. Пленарні засідання Суду.

Суд на пленарних засіданнях:

а) обирає Голову Суду та одного чи двох заступників Голови Суду строком на три роки; вони можуть бути переобрані;

б) створює палати на встановлений строк;

- c) обирає голів палат; вони можуть бути переобрані;
- d) приймає Регламент Суду;
- e) обирає Секретаря Суду та одного чи більше заступників Секретаря;
- f) звертається з будь-яким клопотанням згідно з пунктом 2 статті 26.

Стаття 26. Одноособовий склад Суду, комітети, палати та Велика палата.

1. Для розгляду переданих йому справ Суд засідає у складі одного судді, комітетами у складі трьох суддів, палатами у складі семи суддів і Великою палатою у складі сімнадцяти суддів. Палати Суду створюють комітети на встановлений строк.

2. За клопотанням пленарного засідання Суду Комітет Міністрів може одноставним рішенням і на встановлений строк, зменшити кількість суддів у палатах до п'яти.

3. Коли суддя засідає одноособово, він не розглядає жодної заяви проти Високої Договірної Сторони, від якої цього суддю було обрано.

4. Суддя, обраний від Високої Договірної Сторони, яка є стороною у справі, є ex officio членом палати або Великої палати. У разі відсутності такого судді або якщо він не може брати участь у засіданнях, Голова Суду вибирає зі списку, поданого заздалегідь цією Стороною, особу, яка засідає як суддя.

5. До складу Великої палати входять також Голова Суду, заступники Голови, голови палат та інші судді, яких визначено відповідно до Регламенту Суду. Якщо справа передається до Великої палати згідно зі статтею 43, у Великій палаті не може засідати жодний суддя з палати, яка постановила рішення у справі, за винятком голови палати і судді, який засідав від заінтересованої Високої Договірної Сторони.

Стаття 27. Компетенція суддів, які засідають одноособово.

1. Суддя, який засідає одноособово, може оголосити неприйнятною або вилучити з реєстру справ заяву, подану згідно зі статтею 34, якщо таке рішення може бути прийняте без додаткового вивчення.

2. Це рішення є остаточним.

3. Якщо суддя, який засідає одноособово, не оголошує заяву неприйнятною або не вилучає її з реєстру справ, то цей суддя передає її до комітету або палати для подальшого розгляду.

Стаття 28. Компетенція комітетів.

1. Стосовно заяви, поданої згідно зі статтею 34, комітет може одноставним голосуванням:

a) оголосити її неприйнятною або вилучити її з реєстру справ, якщо таке рішення може бути прийняте без додаткового вивчення; або

b) оголосити її прийнятною і одночасно постановити рішення по суті, якщо покладене в основу справи питання щодо тлумачення або застосування

Конвенції чи протоколів до неї є предметом усталеної практики Суду.

2. Рішення та рішення по суті, передбачені пунктом 1, є остаточними.

3. Якщо суддя, обраний від Високої Договірної Сторони, яка є стороною у справі, не є членом комітету, комітет може на будь-якій стадії провадження запросити цього суддю зайняти місце одного з членів комітету, беручи до уваги всі відповідні чинники, у тому числі те, чи заперечувала ця Сторона проти застосування процедури, передбаченої підпунктом «b» пункту 1.

Стаття 29. Рішення Палат щодо прийнятності та суті заяв.

1. Якщо згідно зі статтею 27 чи статтею 28 не прийнято жодного рішення, або згідно зі статтею 28 не постановлено жодного рішення по суті, Палата приймає рішення щодо прийнятності та суті індивідуальних заяв, поданих згідно зі статтею 34. Рішення щодо прийнятності може бути прийняте окремо.

2. Палата приймає рішення щодо прийнятності та суті міждержавних заяв, поданих згідно зі статтею 33. Рішення щодо прийнятності приймається окремо, якщо Суд за виняткових обставин не вирішить інакше.

Стаття 30. Відмова від розгляду справи на користь Великої Палати.

Якщо справа, яку розглядає Палата, порушує істотні питання щодо тлумачення Конвенції чи протоколів до неї, або якщо вирішення питання, яке вона розглядає, може мати наслідком несумісність із рішенням, постановленим Судом раніше, Палата може в будь-який час до постановлення свого рішення відмовитися від розгляду справи на користь Великої Палати, якщо жодна зі сторін у справі не заперечує проти цього.

Стаття 31. Повноваження Великої Палати.

Велика Палата:

а) приймає рішення щодо заяв, поданих згідно зі статтею 33 чи статтею 34, якщо Палата відмовляється від розгляду справи згідно зі статтею 30 або якщо справу було передано їй на розгляд згідно зі статтею 43;

б) приймає рішення з питань, поданих Суду Комітетом Міністрів згідно з пунктом 4 статті 46; та

с) розглядає запити про надання консультативних висновків, подані згідно зі статтею 47.

Стаття 32. Юрисдикція Суду.

1. Юрисдикція Суду поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції та протоколів до неї, подані йому на розгляд відповідно до статей 33, 34, 46 і 47.

2. У випадку виникнення спору щодо юрисдикції Суду спір вирішує сам Суд.

Стаття 33. Міждержавні справи.

Будь-яка Висока Договірна Сторона може передати на розгляд Суду питання про будь-яке порушення положень Конвенції та протоколів до неї, яке допущене, на її думку, іншою Високою Договірною Стороною.

Стаття 34. Індивідуальні заяви.

Суд може приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, які вважають себе потерпілими від допущеного однією з Високих Договірних Сторін порушення прав, викладених у Конвенції або протоколах до неї. Високі Договірні Сторони зобов'язуються не перешкоджати жодним чином ефективному здійсненню цього права.

Стаття 35. Умови прийнятності.

1. Суд може брати справу до розгляду лише після того, як було вичерпано всі національні засоби юридичного захисту, згідно із загальновизнаними принципами міжнародного права, і впродовж шести місяців від дати постановлення остаточного рішення на національному рівні.

2. Суд не розглядає жодної індивідуальної заяви, поданої згідно зі статтею 34, якщо вона:

а) є анонімною; або

б) за своєю суттю є ідентичною до заяви, що вже була розглянута Судом чи була подана на розгляд до іншого міжнародного органу розслідування чи врегулювання, і якщо вона не містить нових фактів у справі.

3. Суд оголошує непринятною будь-яку індивідуальну заяву, подану згідно зі статтею 34, якщо він вважає:

а) що ця заява несумісна з положеннями Конвенції або протоколів до неї, явно необґрунтована або є зловживанням правом на подання заяви; або

б) що заявник не зазнав суттєвої шкоди, якщо тільки повага до прав людини, гарантованих Конвенцією і протоколами до неї, не вимагає розгляду заяви по суті, а також за умови, що на цій підставі не може бути відхилена жодна справа, яку національний суд не розглянув належним чином.

4. Суд відхиляє будь-яку заяву, яку він вважає непринятною згідно з цією статтею. Він може зробити це на будь-якій стадії провадження у справі.

Стаття 36. Участь третьої сторони.

1. У всіх справах, які розглядає Палата або Велика Палата, Висока Договірна Сторона, громадянин якої є заявником, має право подавати свої письмові зауваження і брати участь у слуханнях.

2. В інтересах належного здійснення правосуддя Голова Суду може запропонувати будь-якій Високій Договірній Стороні, яка не є стороною в судовому розгляді, чи будь-якій заінтересованій особі, яка не є заявником, подати свої письмові зауваження або взяти участь у слуханнях.

3. У всіх справах, які розглядає Палата або Велика палата, Комісар Ради Європи з прав людини має право подавати свої письмові зауваження і брати участь у слуханнях.

Стаття 37. Вилучення заяв з реєстру справ.

1. Суд може на будь-якій стадії провадження у справі прийняти рішення про вилучення заяви з реєстру, якщо обставини дають підстави дійти висновку:

- a) що заявник не має наміру далі підтримувати свою заяву; або
- b) що спір уже вирішено; або
- c) що на будь-якій іншій підставі, встановленій Судом, подальший розгляд заяви не є виправданим.

Проте Суд продовжує розгляд заяви, якщо цього вимагає повага до прав людини, гарантованих Конвенцією та протоколами до неї.

2. Суд може прийняти рішення про поновлення заяви в реєстрі справ, якщо він вважає, що це виправдано обставинами.

Стаття 38. Розгляд справи.

Суд розглядає справу разом з представниками сторін і, у разі необхідності, проводить розслідування, для ефективного здійснення якого заінтересовані Високі Договірні Сторони створюють усі необхідні умови.

Стаття 39. Дружнє врегулювання.

1. На будь-якій стадії провадження Суд може надати себе у розпорядження заінтересованих сторін для забезпечення дружнього врегулювання спору на основі поваги до прав людини, як їх визначає Конвенція та протоколи до неї.

2. Процедура, що здійснюється відповідно до пункту 1, є конфіденційною.

3. У разі досягнення дружнього врегулювання Суд вилучає справу з реєстру, прийнявши рішення, яке містить лише стислий виклад фактів і досягнутого вирішення.

4. Це рішення передається Комітетові Міністрів, який здійснює нагляд за виконанням умов дружнього врегулювання, викладених у рішенні.

Стаття 40. Слухання у відкритому засіданні та доступ до документів.

1. Слухання проводяться у відкритому засіданні, якщо Суд за виняткових обставин не вирішить інакше.

2. Доступ до документів, переданих до канцелярії, є відкритим, якщо Голова Суду не вирішить інакше.

Стаття 41. Справедлива сатисфакція.

Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і

якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію.

Стаття 42. Рішення палат.

Рішення палат стають остаточними відповідно до пункту 2 статті 44.

Стаття 43. Передання справи на розгляд Великої Палати.

1. Упродовж трьох місяців від дати ухвалення рішення Палатою будь-яка сторона у справі може, у виняткових випадках, звернутися з клопотанням про передання справи на розгляд Великої Палати.

2. Колегія у складі п'яти суддів Великої Палати приймає таке клопотання, якщо справа порушує серйозне питання щодо тлумачення або застосування Конвенції чи протоколів до неї або важливе питання загального значення.

3. Якщо колегія приймає клопотання, Велика Палата вирішує справу шляхом постановлення рішення.

Стаття 44. Остаточні рішення у справі.

1. Рішення Великої Палати є остаточним.

2. Рішення Палати стає остаточним:

а) якщо сторони заявляють, що вони не звертатимуться з клопотанням про передання справи на розгляд Великої Палати; або

б) через три місяці від дати постановлення рішення, якщо клопотання про передання справи на розгляд Великої Палати не було заявлено; або

с) якщо колегія Великої Палати відхиляє клопотання про передання справи на розгляд Великої Палати згідно зі статтею 43.

3. Остаточне рішення опубліковується.

Стаття 45. Умотивованість рішень у справі та ухвал.

1. Рішення у справі, а також ухвали про прийнятність або неприйнятність заяв мають бути вмотивовані.

2. Якщо рішення у справі повністю або частково не виражає одноставної думки суддів, кожний суддя має право викласти окрему думку.

Стаття 46. Обов'язкова сила рішень та їх виконання.

1. Високі Договірні Сторони зобов'язуються виконувати остаточні рішення Суду в будь-яких справах, у яких вони є сторонами.

2. Остаточне рішення Суду передається Комітетові Міністрів, який здійснює нагляд за його виконанням.

3. Якщо Комітет Міністрів вважає, що нагляд за виконанням остаточного рішення ускладнений проблемою тлумачення рішення, він може звернутися до Суду з метою надання відповідного роз'яснення. Рішення про

звернення ухвалюється більшістю у дві третини голосів представників, які мають право засідати в Комітеті.

4. Якщо Комітет Міністрів вважає, що Висока Договірна Сторона відмовляється виконувати остаточне рішення у справі, в якій вона є стороною, він може, після формального повідомлення цієї Сторони і шляхом ухвалення рішення більшістю у дві третини голосів представників, які мають право засідати в Комітеті, звернутися до Суду з питанням про додержання цією Стороною свого зобов'язання згідно з пунктом 1.

5. Якщо Суд встановлює порушення пункту 1, він передає справу Комітетові Міністрів з метою визначення заходів, яких необхідно вжити. Якщо Суд не встановлює порушення пункту 1, він передає справу Комітетові Міністрів, який приймає рішення про закриття розгляду справи.

Стаття 47. Консультативні висновки.

1. Суд може, на запит Комітету Міністрів, надавати консультативні висновки з правових питань, які стосуються тлумачення Конвенції та протоколів до неї.

2. Такі висновки не поширюються на питання, що стосуються змісту чи обсягу прав і свобод, визначених у розділі I Конвенції та протоколах до неї, чи на будь-які інші питання, які Суд або Комітет Міністрів може розглядати внаслідок будь-якого провадження, що може бути порушене відповідно до Конвенції.

3. Рішення Комітету Міністрів про подання запиту щодо консультативного висновку Суду ухвалюються більшістю голосів представників, які мають право засідати в Комітеті.

Стаття 48. Консультативна компетенція Суду.

Суд вирішує, чи належить запит Комітету Міністрів щодо надання консультативного висновку до його компетенції, визначеної в статті 47.

Стаття 49. Умотивованість консультативних висновків.

1. Консультативні висновки Суду мають бути вмотивовані.

2. Якщо консультативний висновок повністю або частково не виражає одностайної думки суддів, кожний суддя має право викласти окрему думку.

3. Консультативні висновки Суду передаються Комітетові Міністрів.

Стаття 50. Витрати на забезпечення діяльності Суду.

Витрати на забезпечення діяльності Суду покладено на Раду Європи.

Стаття 51. Привілеї та імунітети суддів.

Судді під час виконання своїх обов'язків користуються привілеями та імунітетами, передбаченими у статті 40 Статуту Ради Європи та угодах, укладених згідно з цією статтею Статуту.

ІНСТРУКЦІЯ для осіб, які заповнюють формуляр заяви у відповідності зі статтею 34 Конвенції

Мета даної інструкції полягає в тому, щоб допомогти Вам заповнити формуляр скарги до Суду.

Будь ласка, прочитайте її уважно перед тим, як заповнювати формуляр, а потім в процесі заповнення кожної частини формуляра звертайтеся до неї. Заповнений формуляр буде Вашою скаргою до Суду згідно зі статтею 34 Конвенції.

Він буде основою для розгляду Вашої справи Судом. В зв'язку із цим необхідно заповнити формуляр повно і акуратно, навіть якщо це передбачає повторний виклад інформації, яку Ви вже надавали в Секретаріат раніше.

Формуляр включає в себе 8 розділів. Вам потрібно заповнити формуляр таким чином, щоб Ваша скарга містила усю необхідну інформацію, яка вимагається відповідно до Регламенту Суду. Нижче Ви знайдете пояснення щодо заповнення кожної частини формуляра окремо, а також текст статей 45 та 47 Регламенту Суду.

ІНСТРУКЦІЇ ЩОДО ЗАПОВНЕННЯ ФОРМУЛЯРА

I. СТОРОНИ – стаття 47 § 1 (a), (b) і (c) (113).

В разі, якщо скарга подається більш ніж одним заявником, Ви повинні надати всю необхідну інформацію про кожного з них (якщо потрібно, на окремому аркуші). Заявник може призначити особу, яка буде представляти його інтереси. Таким представником повинен бути адвокат, який має право практикувати в якій-небудь з держав-учасниць Конвенції і проживає на території однієї з них, або будь-яка інша особа, схвалена Судом. В разі, якщо заявник представлений іншою особою, відповідні дані повинні бути вказані в цій частині формуляру. Секретаріат Суду вестиме листування лише з цим представником.

II. ВИКЛАД ФАКТІВ – стаття 47 § 1 (d) (14).

Ви повинні ясно і чітко викласти факти, що є предметом Вашої скарги. Спробуйте викласти події в тій послідовності, в якій вони мали місце. Вкажіть точні дати. Якщо Ваші скарги стосуються кількох питань (наприклад, різних судових розглядів), Ви повинні описати кожне з них окремо.

III. ВИКЛАД ПОРУШЕННЯ(НЬ), ЩО МАЛО(ЛИ) МІСЦЕ, НА ДУМКУ ЗАЯВНИКА, КОНВЕНЦІЇ ТА/АБО ПРОТОКОЛІВ ДО НЕЇ І ПІДТВЕРДЖУЮЧИХ ЦЕ АРГУМЕНТІВ – стаття 47 § 1 (e) (15).

В цій частині формуляра Ви повинні якомога точніше пояснити, у чому полягає Ваша скарга на основі Конвенції. Зазначте, до яких положень

Конвенції Ви апелюєте і поясніть, чому Ви вважаєте, що викладені Вами у частині 2 факти спричинили порушення цих положень. Ви побачите, що певні статті Конвенції припускають втручання, при певних обставинах, в права, гарантовані цими статтями, (див., наприклад, підпункти (a)(f) статті 5 § 1 і § 2 статті 811). Якщо Ваші вимоги ґрунтуються на положеннях певної статті, спробуйте пояснити, чому Ви вважаєте втручання, проти яких Ви виступаєте, невинуватими.

IV. ЗАЯВА У ВІДПОВІДНОСТІ ЗІ СТАТТЕЮ 35 § 1 КОНВЕНЦІЇ – стаття 47 § 2 (a) (1618).

В цій частині Ви повинні викласти відомості про використані Вами внутрішні засоби захисту. Ви повинні заповнити кожен з трьох пунктів цієї частини і вказати для кожної скарги на окремому аркуші інформацію, яка від Вас потрібна. У пункті 18 Ви повинні вказати, чи є ще якісь засоби захисту, що надають Вам можливість перегляду справи, до яких Ви не вдалися. Якщо такий засіб існує, Ви повинні описати його (наприклад, назвати судову або іншу інстанцію, в яку могла б бути направлена скарга) і поясніть, чому Ви до нього не вдалися.

V. ВИКЛАД ПРЕДМЕТУ СКАРГИ – стаття 47 § 1 (g) (19).

У цій частині Ви повинні стисло вказати, яких результатів Ви очікуєте, подаючи Вашу скаргу в Суд.

VI. ІНШІ МІЖНАРОДНІ ІНСТАНЦІЇ, ДЕ РОЗГЛЯДАЛАСЯ (20) АБО РОЗГЛЯДАЄТЬСЯ СПРАВА – стаття 47 § 2 (b).

Тут Ви повинні вказати, чи надавали Ви коли-небудь скарги, які є предметом Вашого звернення до Європейського суду, на розгляд в які-небудь інші компетентні міжнародні інстанції. Якщо таке мало місце, Ви повинні вказати повністю відповідні подробиці, включаючи назву органу, якому Ви надсилали Ваші скарги, точні дати, відомості про розгляди, які мали місце, а також відповідні рішення, які були прийняті. Ви повинні також представити копії цих рішень та інших документів. Не скріплюйте, не склеюйте і не зшивайте документи.

VII. СПИСОК ДОКУМЕНТОВ – стаття 47 § 1 (h) (21) (НЕ ДОКЛАДАЙТЕ ОРИГІНАЛИ ДОКУМЕНТІВ, А ВИКЛЮЧНО КОПІЇ).

Не забудьте додати до Вашої скарги, а також вказати в списку всі судові та інші рішення, згадані в частинах IV та VI, а також будь-які інші документи, які, на Вашу думку, Суд міг би прийняти як докази (протоколи слухань, заяви свідків тощо). Додайте будь-які документи, які прояснюють судове або інше рішення, а також текст самого рішення. Надайте виключно ті документи, які мають відношення до скарг, поданих Вами в Суд. Не скріплюйте, не склеюйте і не зшивайте документи.

VIII. ЗАЯВА І ПІДПИС – стаття 45 § 3 (2324).

Якщо формуляр скарги підписується представником заявника, до неї повинна додаватися довіреність, підписана самим заявником, а також його представником (якщо така не була подана раніше).

СТАТТІ 45 ТА 47 РЕГЛАМЕНТУ СУДУ

Стаття 45 (Підписи)

1. Будь-яка скарга, згідно зі статтею 33 або 34 Конвенції, подається в письмовій формі і підписується заявником або його представником.

2. Скарга, подана неурядовою організацією або групою осіб, має бути підписана особами, уповноваженими представляти подібного роду організацію або групу. Відповідна Палата або Комітет визначає, чи особи, які підписали скаргу, наділені відповідними повноваженнями.

3. У випадку, якщо заявники представлені у відповідності зі статтею 36 цього Регламенту, його представник або представники повинні надати письмову довіреність.

Стаття 47 (Зміст індивідуальної скарги)

1. Будь-яка скарга, згідно зі статтею 34 Конвенції, подається на бланку формуляра скарги, виданому Секретаріатом, якщо Голова не вирішить інакше. Він містить наступне: а. Ім'я, дата народження, громадянство, стать, рід занять та адресу заявника; б. Ім'я, рід занять та адресу представника; с. Вказівка Високої Договірної Сторони, проти якої подається скарга; d. Стислий виклад фактів; е. Короткий виклад порушення(нь), яке мало місце, на думку заявника, Конвенції та відповідних аргументів, що його/їх підтверджують; f. Короткий висновок щодо відповідності скарги заявника критеріям прийнятності, викладеним у статті 35 § 1 Конвенції (вичерпання внутрішніх засобів захисту та дотримання шестимісячного строку); g. Предмет скарги та супровідні документи; h. Копії будь-яких документів, що відносяться до справи і, особливо, судових чи іншого роду рішень, що відповідають предмету скарги.

2. Крім того, заявники повинні: а. Представити інформацію, зокрема, відповідні документи та рішення, згадані вище у пункті 1 (h), що дозволяють встановити, що були дотримані критерії прийнятності, викладені у статті 35 § 1 Конвенції (використання всіх внутрішніх засобів правового захисту та дотримання шестимісячного строку); б. Вказати, чи зверталися вони зі своїми скаргами з того ж питання в яку-небудь іншу міжнародну інстанцію.

3. Заявники, які не бажають розголошення своїх імен, повинні вказати це і представити інформацію про причини, які виправдовують такий відступ від звичайних правил гласності судового розгляду у процесі розгляду справи Судом. Голова Палати може прийняти рішення про анонімність заявника у виняткових і належним чином обґрунтованих випадках.

4. Недотримання умов, викладених вище у параграфах 1 і 2, може призвести до неможливості розгляду її Судом.

5. Датою подання скарги, як правило, вважається дата надходження від заявника першої письмової заяви, що викладає хоча б у стислій формі предмет заяви. Суд, якщо визнає це доцільним, може тим не менш прийняти іншу дату в якості дати подання скарги.

6. Заявники інформують Суд про будь-які зміни всіх обставин, що стосуються скарги, а також про зміни місця проживання.

ВАЖЛИВО: Ця скарга є офіційним юридичним документом і може вплинути на Ваші права і обов'язки.

**СКАРГА
ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ**

**COUR EUROPEENNE DES DROITS DE L'HOMME
EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ**
Conseil de l'Europe – *Council of Europe* – *Рада Європи*
Strasbourg, France – *Страсбург, Франція*

**REQUETE
APPLICATION
СКАРГА**

presentee en application de l'article 34 de la Convention europeenne des Droits de l'Homme, ainsi que des articles 45 et 47 du Reglement de la Cour under Article 34 of the European Convention on Human Rights and Rules 45 and 47 of the Rules of Court

відповідно до статті 34 Європейської Конвенції з прав людини та статей 45 і 47 Регламенту Суду

**I. LES PARTIES
THE PARTIES
СТОРОНИ**

**A. LE REQUERANT / LA REQUERANTE
THE APPLICANT
ЗАЯВНИК**

(Renseignements a fournir concernant le / la requerant(e) et son / sa representant(e) eventuel(le))

(Fill in the following details of the applicant and the representative, if any)
(Відомості про заявника та його представника, якщо такий є)

1. Nom de famille / *Surname* / *Прізвище заявника*.....
2. Prenom (s) / *First name (s)* / *Ім'я та по батькові*.....
Sexe: masculin / feminin *Sex: male / female* *Стать: чоловіча/жіноча*
3. Nationalite / Nationality / *Громадянство*.....
4. Profession / Occupation / *Вид діяльності*.....
5. Date et lieu de naissance / *Date and place of birth* / *Число та місце народження*
6. Domicile / *Permanent address* / *Постійна адреса*.....
.....
7. Tel. N° / *Номер телефону*.....
8. Adresse actuelle (si differente de 6.)

Present address (if different from б.) / Адреса проживання в цей час (якщо відрізняється від п. б)

9. Nom et prenom du / de la representant(e)*

Name of representative / Ім'я та прізвище представника**

10. Profession du / de la representant(e)

Occupation of representative / Вид діяльності представника

11. Adresse du / de la representant(e)

Address of representative / Адреса представника

12. Tel. N°/ *Номер телефону*

Fax N° / *Номер телефаксу*

V. LA HAUTE PARTIE CONTRACTANTE

THE HIGH CONTRACTING PARTY

ВИСОКА СТОРОНА, ЩО ДОМОВЛЯЄТЬСЯ

(Indiquer ciapres le nom de l'Etat / des Etats contre le(s) quel(s) la requete est dirigee)

(Fill in the name of the State(s) against which the application is directed)

(Вкажіть назву держави, проти якої спрямована скарга)

13.

* Si le / la requerant(e) est represente(e), joindre une procuration signee par le / la requerant(e) en faveur du / de la representant(e).

A form of authority signed by the applicant should be submitted if a representative is appointed.

Якщо заявник діє через представника, необхідно додати доручення на ім'я представника, яке підписане заявником.

II. EXPOSE DES FAITS

STATEMENT OF THE FACTS

ВИКЛАДЕННЯ ФАКТІВ

(Voir chapitre II de la note explicative)

(See Part II of the Explanatory Note)

(Див. Розділ II Інструкції)

14.

Si necessaire, continuer sur une feuille separee

Continue on a separate sheet if necessary

Якщо необхідно, продовжуйте на окремому аркуші паперу

III. EXPOSE DE LA OU DES VIOLATION(S) DE LA CONVENTION ET / OU DES PROTOCOLES ALLEGUEE(S), AINSI QUE DES ARGUMENTS A L'APPUI

STATEMENT OF ALLEGED VIOLATION(S) OF THE CONVENTION AND / OR PROTOCOLS AND OF RELEVANT ARGUMENTS

ВИКЛАДЕННЯ НАЯВНОГО(ИХ), НА ДУМКУ ЗАЯВНИКА,

ПОРУШЕННЯ(ЕНЬ) КОНВЕНЦІЇ І/АБО ПРОТОКОЛІВ ДО НЕЇ ТА ПІДТВЕДЖУЮЧИХ АРГУМЕНТІВ

(Voir chapitre III de la note explicative)

(See Part III of the Explanatory Note)

(Див. Розділ III Інструкції)

15.

IV. EXPOSE RELATIF AUX PRESCRIPTIONS DE L'ARTICLE 35 § 1 DE LA CONVENTION

STATEMENT RELATIVE TO ARTICLE 35 § 1 OF THE CONVENTION

ЗАЯВА ВІДПОВІДНО ДО СТАТТІ 35 § 1 КОНВЕНЦІЇ

(Voir chapitre IV de la note explicative. Donner pour chaque grief, et au besoin sur une feuille separee, les renseignements demandes sous les points 16 a 18 ciapres)

(See Part IV of the Explanatory Note. If necessary, give the details mentioned below under points 16 to 18 on a separate sheet for each separate complaint)

(Див. Розділ IV Інструкції. Якщо необхідно, вкажіть відомості, які згадані в пунктах 16–18, на окремому аркуші паперу)

16. Decision interne definitive (date et nature de la decision, organe – judiciaire ou autre – l'ayant rendue)

Final decision (date, court or authority and nature of decision)

Остаточне внутрішнє рішення (число і характер рішення, орган – судовий або інший, що його прийняв)

17. Autres decisions (enumerées dans l'ordre chronologique en indiquant, pour chaque decision, sa date, sa nature et l'organe – judiciaire ou autre – l'ayant rendue).

Other decisions (list in chronological order, giving date, court or authority and nature of decision for each of them).

Інші рішення (список у хронологічному порядку, дати цих рішень, орган – судовий або інший, що їх прийняли)

18. Disposezvous d'un recours que vous n'avez pas exerce? Si oui, lequel et pour quel motif n'atil pas ete exerce?

Is there or was there any other appeal or other remedy available to you which you have not used? If so, explain why you have not used it.

Чи є або чи мав місце будь-який засіб захисту, до якого Ви не вдавалися? Якщо так, то поясніть, чому він не був Вами використаний?

Si necessaire, continuer sur une feuille separee

Continue on a separate sheet if necessary

Якщо необхідно, продовжуйте на окремому аркуші

V. EXPOSE DE L'OBJET DE LA REQUETE

STATEMENT OF THE OBJECT OF THE APPLICATION

ВИКЛАДЕННЯ ПРЕДМЕТУ СКАРГИ

(Voir chapitre V de la note explicative)

(See Part V of the Explanatory Note)

(Див. Розділ V Інструкції)

19.

**VI. AUTRES INSTANCES INTERNATIONALES TRAITANT OU AYANT TRAITÉ L'AFFAIRE
STATEMENT CONCERNING OTHER INTERNATIONAL PROCEEDINGS**

ІНШІ МІЖНАРОДНІ ІНСТАНЦІЇ, ДЕ РОЗГЛЯДАЛАСЯ АБО РОЗГЛЯДАЄТЬСЯ СПРАВА

(Voir chapitre VI de la note explicative)

(See Part VI of the Explanatory Note)

(Див. Розділ VI Інструкції)

20. Avez-vous soumis a une autre instance internationale d'enquete ou de reglement les griefs enonces dans la presente requete? Si oui, fournir des indications detaillees a ce sujet.

Have you submitted the above complaints to any other procedure of international investigation or settlement? If so, give full details.

Чи надсилали Ви скаргу, що містить викладені претензії, на розгляд в інші міжнародні інстанції? Якщо так, то надайте повну інформацію з цього приводу.

VII. PIECES ANNEXEES (PAS D'ORIGINAUX, UNIQUEMENT DES COPIES; PRIERE DE N'UTILISER NI AGRAFE, NI ADHESIF, NI LIEN D'AUCUNE SORTE)

LIST OF DOCUMENTS (NO ORIGINAL DOCUMENTS, ONLY PHOTOCOPIE; DO NOT STAPLE, TAPE OR BIND DOCUMENTS)

СПИСОК ДОКУМЕНТІВ, ЩО ДОДАЮТЬСЯ (НЕ ДОДАВАЙТЕ ОРИГІНАЛИ ДОКУМЕНТІВ, А ВИКЛЮЧНО ФОТОКОПІЇ; НЕ СКРІПЛЮЙТЕ, НЕ СКЛЕЮЙТЕ ТА НЕ ЗШИВАЙТЕ ДОКУМЕНТИ)

(Voir chapitre VII de la note explicative. Joindre copie de toutes les decisions mentionnees sous ch. IV et VI cidessus. Se procurer, au besoin, les copies necessaires, et, en cas d'impossibilite, expliquer pourquoi celles-ci ne peuvent pas etre obtenues. Ces documents ne vous seront pas retournes.)

(See Part VII of the Explanatory Note. Include copies of all decisions referred to in Parts IV and VI above. If you do not have copies, you should obtain them. If you cannot obtain them, explain why not. No documents will be returned to you.)

(Див. Розділ VII Інструкції. Додайте копії всіх рішень, що зазначаються в Розділах IV і VI. Якщо у Вас немає копій, Вам необхідно їх отримати. Якщо Ви не можете їх отримати, то поясніть причину. Отримані документи не будуть Вам повернуті.)

21.

a).....

b).....

c).....

VIII. DECLARATION ET SIGNATURE

DECLARATION AND SIGNATURE

ЗАЯВА І ПІДПИС

(Voir chapitre VIII de la note explicative)

(See Part VIII of the Explanatory Note)

(Див. Розділ VIII Інструкції)

Je declare en toute conscience et loyauté que les renseignements qui figurent sur la presente formule de requete sont exacts.

I hereby declare that, to the best of my knowledge and belief, the information I have given in the present application form is correct.

Цим, виходячи з моїх знань та переконань, наголошую, що всі відомості, які я зазначив(ла) у формулярі, є вірними.

Lieu / Place / Місце.....

Date / Date / Число.....

(Signature du / de la requerant(e) ou du / de la representant(e))

(Signature of the applicant or of the representative)

(Підпис заявника чи його представника)

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Міжнародне судочинство регулює

- а) відносини між державами і фізичними та юридичними особами;
- б) відносини між державами і міжнародними організаціями;
- в) відносини між фізичними та юридичними особами різних держав;
- г) відносини між суб'єктами міжнародного права.

2. Об'єктом міжнародного судочинства є

- а) правовідносини між міжнародними міжурядовими і неурядовими організаціями, цивілізованими державами, націями і народами;
- б) публічні (міжвладні) відносини суб'єктів міжнародного права;
- в) відносини між суб'єктами, що здійснюють дипломатичні і економічні зв'язки;
- г) відносини між індивідами.

3. Основними джерелами міжнародного судочинства є

- а) міжнародні загальні та спеціальні конвенції; загальні принципи права, що їх визнають цивілізовані держави; міжнародні звичаї; судові рішення та доктрини найбільш кваліфікованих спеціалістів з міжнародного права різних народів як допоміжний засіб для визначення правових норм;
- б) загальні принципи права, закони та підзаконні нормативно-правові акти;
- в) тільки міжнародні загальні та спеціальні конвенції, норми яких визнають держави, що мають суперечки між собою;
- г) тільки загальні принципи права, що їх визнають цивілізовані держави.

4. Система міжнародного судочинства – це

- а) цілісна правова система, що охоплює правові системи держав, політичні та дипломатичні домовленості з міжнародних правовідносин;
- б) міжнародно-правові звичаї і домовленості, що прийняті міжнародним законодавством і виконуються суб'єктами міжнародних відносин;
- в) міждержавні інститути;
- г) порядок розташування принципів і норм у логічній послідовності або за предметом регулювання.

5. Суб'єкти міжнародного судочинства – це

- а) носії міжнародних прав;

- б) носії міжнародних зобов'язань;
- в) органи, наділені міжнародною юрисдикцією;
- г) учасники правових відносин.

6. Головними установчими суб'єктами міжнародного судочинства є

- а) державоподібні утворення;
- б) держави, які володіють міжнародною правосуб'єктністю;
- в) міжнародні неурядові організації;
- г) нації і народи, які борються за свою незалежність.

7. Основним органом з міжнародного судочинства в системі ООН є

- а) Рада безпеки ООН;
- б) МВФ;
- в) Рада з прав людини ООН;
- г) Міжнародний суд ООН.

8. Назвіть документ, яким було засновано Міжнародний суд ООН:

- а) Загальна Декларація прав людини;
- б) Резолюція Генеральної Асамблеї ООН;
- в) Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права;
- г) Статут ООН.

9. Однією з основних ознак міжнародної судової установи є

- а) дарувальна основа;
- б) усна домовленість;
- в) договірна основа;
- г) декларація ООН.

10. Європейський суд з прав людини знаходиться в

- а) Страсбурзі;
- б) Брюсселі;
- в) Мінську;
- г) Ліоні.

11. Предметом міжнародно-правового регулювання у сфері судочинства є

- а) договірні міжнародно-правові норми;
- б) звичаєві міжнародно-правові норми;

- в) міжнародні відносини;
- г) внутрішньодержавні відносини.

12. Міжнародні судові органи, що створюються відповідно до конкретної ситуації, – це

- а) створені на підставі Статутів судові структури;
- б) органи міжнародних організацій;
- в) квазісудові міжнародні структури;
- г) суди ad hoc.

13. Якої з перерахованих регіональних судових систем із захисту прав людини НЕ існує:

- а) скандинавської;
- б) американської;
- в) африканської;
- г) європейської.

14. До основних ознак міжнародної судової установи відносять

- а) суверенітет, незалежність;
- б) примус, обов'язковість рішень;
- в) прапор, печатку;
- г) незалежність, обов'язковість рішень.

15. Провідним документом у європейській системі міжнародного судочинства є

- а) Африканська хартія прав людини і народів;
- б) Французька Декларація прав людини і громадянина;
- в) Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод;
- г) Американська конвенція про права людини.

16. Який характер має діяльність Африканського суду з прав людини відповідно до положень Африканської хартії прав людини і народів 1981 р.:

- а) квазісудовий, при цьому не має юридично обов'язкового характеру;
- б) судовий, при цьому має юридично обов'язковий характер;
- в) консультативний, при цьому має юридично обов'язковий характер;
- г) квазісудовий, при цьому має юридично обов'язковий характер.

17. Міжнародний суд ООН знаходиться в

- а) Гаазі (Нідерланди);
- б) Вашингтоні (США);
- в) Ліоні (Франція);
- г) Брюсселі (Бельгія).

18. Постійним міжнародним судовим органом, що переслідує осіб за вчинення найсерйозніших злочинів, котрі викликають занепокоєння світового співтовариства і якщо це передбачено у його Статуті, є

- а) Міжнародний суд ООН;
- б) Міжнародний воєнний трибунал;
- в) Міжнародний кримінальний суд;
- г) Міжамериканський суд з прав людини.

19. Суддя Міжнародного суду ООН з прав людини

- а) обирається Радою Безпеки ООН;
- б) призначається Генеральним секретарем ООН та затверджується Генеральною Асамблеєю ООН;
- в) посада передається у спадок;
- г) обирається Генеральною Асамблеєю та Радою Безпеки ООН.

20. Кількість суддів Міжнародного кримінального суду складає

- а) 18 осіб;
- б) 15 осіб;
- в) 25 осіб;
- г) 8 осіб.

21. Судді Міжнародного кримінального суду обираються на

- а) 9 років;
- б) 10 років;
- в) 8 років;
- г) 2 роки.

22. Які суперечки має право приймати до розгляду Міжнародний Суд ООН:

- а) економічні суперечки між державами;
- б) суперечки між суб'єктами господарювання;
- в) суперечки між державою і громадянином;
- г) політичні суперечки між державами.

23. Міжнародний трибунал з морського права складається з

- а) колегії, до якої входять 15 членів;
- б) колегії, до якої входить 21 член;
- в) Секретаріату;
- г) колегії, до якої входять 18 членів.

24. Міжнародна юрисдикція – це

- а) право міжнародних судових органів притягувати суб'єкта до відповідальності;
- б) виключна юрисдикція Міжнародного Суду ООН;
- в) передбачені міжнародними договорами повноваження окремих судових органів;
- г) складова міжнародної правосуб'єктності держави.

25. Міжнародний арбітраж – це

- а) постійно діючий судовий орган ООН;
- б) суд, створений на національному рівні;
- в) судовий орган, який вирішує суперечки, що виникають у господарській сфері;
- г) тимчасовий судовий орган, який створюється сторонами, що сперечаються.

26. Міжнародні судові установи – це

- а) органи міжнародних організацій;
- б) самостійні та незалежні міжнародні структури;
- в) суди ad hoc;
- г) конвенційні механізми розв'язання спорів.

27. Міжнародний трибунал з морського права знаходиться в

- а) Гамбурзі (Німеччина);
- б) Вашингтоні (США);
- в) Ліоні (Франція);
- г) Брюсселі (Бельгія).

28. Європейський суд з прав людини був заснований на підставі

- а) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод;
- б) Статуту Ради Європи;
- в) Другого факультативного протоколу до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1989 року;
- г) Статуту ООН.

29. Міжамериканський суд з прав людини складається з

- а) 5 суддів;
- б) 7 суддів;
- в) 20 суддів;
- г) 18 суддів.

30. Які суди в Україні при розгляді справ повинні застосовувати Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та практику Європейського суду з прав людини як джерела права:

- а) виключно Конституційний Суд України;
- б) виключно Верховний Суд;
- в) усі суди;
- г) суди не зобов'язані застосовувати при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та практику Європейського суду з прав людини як джерела права.

31. Головним органом Ради Європи із захисту прав людини є

- а) Європейський суд з прав людини;
- б) Парламентська асамблея Ради Європи;
- в) Комітет міністрів Ради Європи;
- г) Консультативний комітет Рамкової конвенції про захист національних меншин 1995 р.

32. Відповідно до Протоколу № 15 про внесення змін до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод індивідуальна заява до Європейського суду з прав людини може бути подана протягом

- а) чотирьох місяців від дати постановлення остаточного рішення;
- б) шести місяців від дати постановлення остаточного рішення;
- в) одного місяця від дати постановлення остаточного рішення;
- г) двох років від дати постановлення остаточного рішення.

33. Відповідно до змісту ст. 6 «Право на справедливий суд» Європейської конвенції до якого моменту вважається невинуватою особа, яку звинувачено у вчиненні кримінального правопорушення:

- а) доки її вину не буде доведено у законному порядку;
- б) доки вона не отримає кваліфікованої допомоги адвоката;
- в) доки докази винуватості не встановить ЄСПЛ;
- г) до підписання обвинувального акта.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ТА РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

Нормативні акти

1. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_118.
2. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. Відомості Верховної Ради УРСР. 1990. № 31. Ст. 429.
3. Договір про заснування Європейської Спільноти (Договір про заснування Європейського економічного співтовариства) від 25.03.1957. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text.
4. Загальна декларація прав людини : Декларація ООН від 10.12.1948. *Голос України*. 2008. № 236.
5. Інтерлакенська декларація від 19.02.2010. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a48.
6. Конвенція з примирення і арбітражу в рамках НБСЄ від 15 грудня 1992 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_a11#top.
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. Ратифікована Законом України від 17.07.1997. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
8. Конвенція про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами від 18 травня 1965 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_060#Text.
9. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
10. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.
11. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.
12. Основні принципи незалежності судових органів, схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї від 29 листопада та 13 грудня 1985 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_201#Text.
13. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лютого 2006 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.
14. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) : Закон України від 07 лютого 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 9. Ст. 50.
15. Про міжнародний комерційний арбітраж : Закон України від 24 лютого 1994 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 25. Ст. 198.
16. Про міжнародні договори України : Закон України від 29 червня

2004 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1906-15>.

17. Про правонаступництво України : Закон України 12 вересня 1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 46. Ст. 617.

18. Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 13 від 02.07.2004. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-04>.

19. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17 липня 1997 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 40. Ст. 263.

20. Регламент Європейського суду з прав людини від 01.11.2003. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_067#Text.

21. Регламент Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України від 25.08.1994. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001571-94#Text>.

22. Рекомендація № R (87) 18 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо спрощення кримінального правосуддя від 17 вересня 1987 р. URL : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_87_18_1987_09_17.pdf.

23. Римський статут Міжнародного кримінального суду. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

24. Статут Організації Об'єднаних Націй. URL : https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/unc_harter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf.

25. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 21 березня 2014 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

26. African Charter on Human and Peoples' Rights of 01.06.1981. URL : https://au.int/sites/default/files/treaties/36390-treaty-0011_-_african_charter_on_human_and_peoples_rights_e.pdf.

27. Agreement for the Prosecution and Punishment of the Major War Criminals of the European Axis, and Charter of the International Military Tribunal, 82 U.N.T.S. 280, entered into force Aug. 8, 1945. URL : <http://hrlibrary.umn.edu/instreet/1945a.htm>.

28. American Convention on Human Rights. URL : https://www.oas.org/dil/treaties_b-32_american_convention_on_human_rights.pdf.

29. Arbitration Rules of the International Chamber of Commerce. URL : <https://iccwbo.org/dispute-resolution/dispute-resolution-services/arbitration/rules-procedure/2021-arbitration-rules/#block-accordion-1>.

30. Human rights in the administration of justice : Resolution 2858 (XXVI) of the UN General Assembly. URL : <https://international.vlex.com/vid/res-2858-xxvi-resolution-861182928>.

31. Regler för Stockholms Handelskammars Skiljedomsinstitut. URL :

- https://sccarbitrationinstitute.se/sites/default/files/2022-11/1999_regler_rev_2005.pdf.
32. Rules of Court (1978). *International Court of Justice*. URL : <https://www.icj-cij.org/rules>.
33. Statute of the Inter-American Court of Human Rights, adopted by the General Assembly of the OAS at its Ninth Regular Session, held in La Paz Bolivia, October 1979 (Resolution No. 448). URL : <https://www.corteidh.or.cr/estatuto.cfm?lang=en>.
34. Statute of the International Tribunal for Rwanda. URL : https://legal.un.org/avl/pdf/ha/ict_r_ef.pdf.
35. Statute of the International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991 (International Tribunal for the Former Yugoslavia) adopted 25 May 1993. *United Nations*. URL : <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/statute-international-tribunal-prosecution-persons-responsible>.
36. United Nations Convention on the Law of the Sea. URL: https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf.
37. Vienna Declaration on Crime and Justice: Meeting the Challenges of the Twenty-first Century. URL : https://www.unodc.org/documents/commissions/CCPCJ/Crime_Resolutions/2000-2009/2000/General_Assembly/A-RES-55-59.pdf.

Підручники

1. Альонкін О. А., Буличева Н. А., Дешко Л. М. та ін. Міжнародний захист прав людини : підруч. : у 2 т. / за заг. ред. Л. М. Дешко. Київ : КНТЕУ, 2019. Т. 1. 261 с.
2. Антипенко В. Ф., Тимченко Л. Д., Беглий О. В., Радзівілл О. А. та ін. Міжнародне публічне право : підруч. : у 3 т. Київ : НАУ, 2012. Т. 1. 420 с.
3. Буткевич В. Г. Міжнародне право. Основи теорії : підруч. Київ : Либідь, 2004. 816 с.
4. Войціховський А. В. Міжнародне право : підруч. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2020. 544 с.
5. Вступ до міжнародного права за Ейкхерстом / пер. з англ. Харків : Консум, 2000. 592 с.
6. Ліпкан В. А. та ін. Міжнародне право : підруч. / за заг. ред. В. А. Ліпкан. Київ : КНТ, 2009. 751 с.
7. Мицик В. В., Буроменський М. В., Гнатовський М. М. та ін. Міжнародне публічне право : підруч. : у 2 т. / за заг. ред. В. В. Мицика. Харків : Право, 2018. Т. 2 : Основні галузі. 624 с.
8. Міжнародне публічне право : підруч. / за заг. ред. Т. Л. Сироїд. Харків : Право, 2020. 648 с.
9. Міжнародне публічне право: підруч. 2-е вид. / за ред. В. М. Репецького. Київ : Знання, 2012. 437 с.
10. Черкес М. Ю. Міжнародне право : підруч. 6-е вид. Київ : Знання, 2011. 398 с.

Навчальні посібники, інші дидактичні та методичні матеріали

1. Антонович М. Міжнародне публічне право : навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 384 с.
2. Буроменський М. В. Звернення до Європейського Суду з прав людини (практика Суду й особливості українського законодавства). Харків : Фоліо, 2000. 32 с.
3. Вітман К. М. та ін. Міжнародне судочинство / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ : Юрид. думка, 2009. 258 с.
4. Георгіца А. З., Чикурлій С. О. Міжнародне публічне право : навч.-метод. посібник. Чернівці : Рута, 2002. 175 с.
5. Гердеген М. Міжнародне право / пер. з нім. Київ : К.І.С., 2011. 515 с.
6. Дмитриченко І. В. Практика застосування Міжнародним Судом ООН і міжнародними арбітражами принципів та норм морської делімітації : навч. посібник. Миколаїв : «Атол», 2004. 92 с.
7. Дмитрієв А. І., Муравйов В. І. Міжнародне публічне право : навч. посібник. Київ : Юрінком, 2000. 640 с.
8. Дудаш Т. І. Практика Європейського суду з прав людини : навч.-практ. посібник. Київ : Алерта, 2016. 488 с.
9. Карвацька С. Б. Органи міжнародного правосуддя : навч.-метод. посібник. Чернівці : Технодрук, 2021. 152 с.
10. Міжнародне право : навч. посібник / за ред. М. В. Буроменського Київ : Юрінком Інтер, 2006. 336 с.
11. Міжнародне право : словник-довідник / уклад. : П. В. Макушев, П. Я. Мінка, Л. А. Філянїна. Дніпропетровськ : Дніпроп. гуманітарн. ун-т, 2007. 248 с.
12. Міжнародне правосуддя : навч.-метод. посібник / за ред. О. В. Бігняка. Одеса : Фенікс, 2020. 96 с.
13. Міжнародне публічне право : навч. посібник / відп. ред. Ю. С. Шемшеченко, Л. В. Губерський. Київ : Юрінком Інтер, 2000. 640 с.
14. Міжнародний захист прав людини : навч. посібник / кол. авт. ; за ред. О. Б. Онишко. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 540 с.
15. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародно-правові стандарти прав людини : навч. посібник. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 184 с.
16. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В., Щербина Є. М. Міжнародний захист прав людини : навч. посібник. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 312 с.
17. Опольська Н. М., Бабой А. М., Бабой В. С. Міжнародний захист прав людини : навч. посібник. Вінниця : Твори, 2021. 408 с.
18. Теліпка В. Е., Овчаренко А. С. Міжнародне публічне право : навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 608 с.
19. Цірат Г. А. Міжнародний комерційний арбітраж : навч. посібник.

Київ : Алерта, 2019. 410 с.

20. Ченцов В. В., Тертишник В. М. Міжнародне співробітництво у сфері правосуддя : підруч. Київ : Алерта, 2021. 276 с.

21. Шуміло І. А. Міжнародна система захисту прав людини : навч. посібник. Київ : ФОП Голембовська О.О., 2018. 168 с.

Монографії та інші наукові видання

1. Алямкін Р. В. Мирне вирішення міжнародних територіальних спорів: практика міжнародних судових органів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2011. 16 с.

2. Алямкін Р. В. Практика міжнародних судових та арбітражних інституцій щодо тлумачення рішень у справах про приналежність території. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2011. № 4. С. 105–110.

3. Алямкін Р. В. Роль Міжнародного Суду ООН у забезпеченні міжнародного правопорядку: практика врегулювання міжнародних територіальних спорів. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2010. № 4. С. 83–87.

4. Анакіна Т. М. Значення рішень міжнародних судів для розвитку міжнародного права. *Проблеми законності*. 2007. № 89. С. 200–206.

5. Анакіна Т. М. Судовий прецедент у праві Європейського Союзу: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Харків, 2008. 204 с.

6. Андрейків А. Застосування норм звичаєвого права у практиці міжнародних кримінальних судів. *Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації української держави : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Одеса, 8-9 квіт. 2016 р.). Одеса : Міжнародний гуманітарний університет, 2016. С. 126–129.

7. Андрейків А. Роль звичаєвих норм в практиці органів міжнародного кримінального правосуддя. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 3. С. 178–181. URL : http://www.lsej.org.ua/3_2016/54.pdf.

8. Андрейків А. Роль звичаєвих норм у практиці Європейського суду з прав людини. *Evropsky politicky spravni diskurz*. 2015. № 6. С. 49–53.

9. Андрейків А. Тлумачення норм звичаєвого права у практиці міжнародних та національних судових установ. *Право.UA*. 2016. № 1. С. 159–165.

10. Андрейків А. І. Роль міжнародних судових установ у формуванні та реалізації звичаєвого міжнародного права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Одеса, 2018. 22 с.

11. Андрианов К. До питання про юрисдикцію Європейського суду з прав людини. *Право України*. 2000. № 8. С. 46–47.

12. Аносова Ю. В. Юрисдикція міжнародних судових органів щодо злочину геноциду : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2018. 41 с.

13. Антонов С. Шляхи імплементації Статуту Міжнародного кримінального суду в законодавство України. *Право України*. 2015. № 8.

С. 144–149.

14. Антонович М. Конвенція про захист прав людини і основних свобод у судах європейських держав та перспективи її застосування в Україні. *Право України*. 2000. № 8. С. 42–46.

15. Антонович М. Міжнародна система захисту прав людини: кризь призму України. *Право України*. 2007. № 3. С. 37–41.

16. Анцупова Т. Правові питання реалізації Протоколу № 16 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Український часопис міжнародного права*. 2019. № 4. С. 55–60.

17. Базов О. В. Питання міжнародно-правового статусу Міжнародного кримінального суду. *Публічне право*. 2019. № 35. С. 46–52.

18. Безега Т. М. Українсько-румунські територіальні суперечності: історичний аналіз та сучасний стан. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Історія*. 2012. Вип. 29. С. 36–42.

19. Березняк В. Щодо особливостей юрисдикції Міжнародного кримінального суду: аналіз окремих положень Римського статуту. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 1. С. 156–160.

20. Березовська Н. Л. Джерела регулювання і правозастосування в Європейському суді з прав людини. *Альманах міжнародного права*. 2022. № 28. С. 3–11.

21. Біла-Кисельова А. А. Особиста участь заявника у судовому процесі: практика ЄСПЛ. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 410–412. URL : http://www.lsej.org.ua/7_2020/105.pdf.

22. Блажівська Н. Є. Виконання рішень Європейського суду з прав людини. Порівняльний аспект. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2010. № 2. С. 83–89.

23. Боднар Н. А. Проблема ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду в світлі європейського вибору України. *Журнал європейського і порівняльного права*. 2018. № 8. С. 79–96.

24. Бойко І. С. Консультативна юрисдикція Міжнародного трибуналу з морського права. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 2. С. 247–251.

25. Бойко І. С. Судово-арбітражний механізм захисту суверенних прав України за Конвенцією ООН з морського права 1982 року. *LEX PORTUS*. 2017. № 4 (6). С. 48–57.

26. Бондар К. П. Особливості правової природи арбітражних механізмів міжнародного центру з врегулювання інвестиційних спорів (ІКСІД) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2016. 213 с.

27. Бринцев В. Д. Стандарти правової держави: втілення у національну модель організаційного забезпечення судової влади : монографія. Харків : Право, 2010. 464 с.

28. Булгакова Д. О. Міжнародний договір у системі права Європейського Союзу (теоретичні аспекти) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Харків, 2011. 197 с.

29. Бурма С. К. Дружнє врегулювання в практиці органів міжамериканської системи захисту прав людини. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2015. № 3. С. 168–175.

30. Буткевич О. В. Рішення Європейського суду з прав людини в українській правозастосовній практиці. Європейський суд з прав людини. Судова практика / за заг. ред. В. Г. Буткевича. Київ : Ред. журн. «Право України», 2011. Дод. до журн. «Право України». 2011. Вип. 1. Ч. 3 : Стаття 3 ЄКПЛ. Заборона катувань С. 5–28.

31. Бучинська А. Й., Петровська Ю. Р. Правова характеристика консультативного висновку Міжнародного трибуналу ООН з морського права про відповідальність держав за діяльність на морському дні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 571–574. URL : http://www.lsej.org.ua/10_2021/150.pdf/.

32. Ващинець І. Деякі питання впливу практики Європейського суду з прав людини на формування стандартів міжнародного комерційного арбітражу. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 2. С. 312–316.

33. Вільчик Т. Б. Право на безоплатну правову (юридичну) допомогу по цивільних справах у практиці Європейського Суду з прав людини. *Форум Права*. 2022. № 73 (2). С. 40–52.

34. Воєводін І. С. Організаційно-правові засади захисту екологічних прав людини в межах африканського союзу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2022. № 72. Т. 2. С. 212–225.

35. Гаріна О. Процес «Румунія проти України»: справа про розмежування морських просторів між Україною та Румунією в Чорному морі. *Юридичний авангард*. 2009. № 1. С. 218–224.

36. Городиський І. М. До питання ієрархії джерел міжнародного права у світлі ст. 38(1) Статуту Міжнародного Суду ООН. *Альманах міжнародного права*. 2015. № 9. С. 73–81.

37. Грень Н. М. Вік як ознака дискримінації: на прикладі Європейського суду з прав людини. *Журнал східноєвропейського права*. 2021. № 84. С. 5–9.

38. Гутник В. В. Право на захист у міжнародних кримінальних судах: доктрина та практика: дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.11. Харків, 2018. 442 с.

39. Денисенко С. І. Судова практика Суду ЄС як основа для удосконалення митного законодавства України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 788–790. URL : http://lsej.org.ua/11_2022/191.pdf.

40. Дідікін А. Рішення Європейського суду з прав людини у національній правовій системі. *Юридичний журнал*. 2009. № 1. С. 65–68.

41. Дмитренко О., Юдківська А. Взаємодія Європейського суду з прав людини та Суду Справедливості Європейських співтовариств у контексті захисту прав людини. *Адвокат*. 2006. № 3. С. 33–35.

42. Доді К. Вплив трибуналів ad-hoc на звичаєве міжнародне

гуманітарне право щодо неміжнародних збройних конфліктів. *Юридичний журнал*. 2010. № 1. С. 36–41.

43. Дрьоміна Н. В. Юрисдикція міжнародних кримінальних судів і трибуналів : монографія. Одеса : Фенікс, 2006. 223 с.

44. Дульський О. Роль практики Європейського суду з прав людини у формуванні європейських стандартів криміналістичного забезпечення збирання доказів слідчим. *Юридичний вісник*. 2023. № 4. С. 101–108.

45. Завгородній В. А. Правова природа рішень Європейського суду з прав людини. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2015. № 15. Т. 1. С. 19–22.

46. Завгородня В. М. Роль Африканського суду із прав людини та народів у захисті прав людини на африканському континенті. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 3. С. 317–319.

47. Задорожна С. Практика міжнародних військових трибуналів щодо застосування загальних принципів міжнародного права. *Український часопис міжнародного права*. 2022. № 4. С. 24–29.

48. Задорожній О. В. Порушення агресивною війною Російської Федерації проти України основних принципів міжнародного права : монографія. Київ : К.І.С., 2015. 640 с.

49. Збірники витягів з рішень Європейського суду з прав людини, рекомендованих для вивчення при підготовці до письмового анонімного тестування у межах іспиту для кваліфікаційного оцінювання суддів на відповідність займаній посаді (станом на січень 2018 року). *Національна школа суддів України*. URL : <http://nsj.gov.ua/ua/science/prints/890-1/>.

50. Інформація щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини у справах проти України. *Міністерство юстиції*. URL : <https://minjust.gov.ua/m/informatsiya-schodo-vikonannya-rishen-evropeyskogo-sudu-z-prav-lyudini-u-spravah-proti-ukraini>.

51. Камінська І. В. Судова система ЄС: гносеологічні засади функціонування та розвитку. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 47–53.

52. Камінська Н. В., Щербань Є. В. Деякі питання імплементації Римського статуту про Міжнародний кримінальний суд. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 2 (115). С. 138–143.

53. Каненберг-Сандул О. К. Еволюція створення системи міжнародного правосуддя. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 317–319. URL : http://www.lsej.org.ua/1_2022/79.pdf.

54. Капустинський В. А. Загальна характеристика міжнародного судового права. *Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П. Є. Казанського : матеріали III Міжнар. наук. конф.* (м. Одеса, 2-3 лист. 2012 р.). Одеса : Фенікс, 2012. С. 39–41.

55. Караман І. Рішення Міжнародного суду ООН у справі про делімітацію Чорного моря. *Право України*. 2012. № 3–4. С. 242–250.

56. Караман І. В. Міжнародний трибунал з морського права: регламентація діяльності і судочинство : монографія. Одеса : Фенікс, 2007. 160 с.
57. Касинюк О. Проблемні аспекти юрисдикції Міжнародного кримінального суду. *Право України*. 2005. № 3. С. 144–148.
58. Касинюк О. В. Кримінально-процесуальні питання діяльності міжнародних кримінальних судів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Харків, 2005. 20 с.
59. Квятковська Б. І. Теоретичні засади судового прецеденту : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2015. 20 с.
60. Кияниця І. Внутрішньодержавне значення джерел міжнародного публічного права. *Український часопис міжнародного права*. 2001. № 1 (14). С. 19–24.
61. Климович Н. Рішення судів ЄС та їх місце серед джерел права регіональних об'єднань економічної інтеграції. *Український часопис міжнародного права*. 2022. № 4. С. 45–53.
62. Козакевич О. Європейський суд з прав людини: здобутки та перспективи. *Юридична Україна*. 2003. № 4. С. 80–87.
63. Комарова Т. В. Суд Європейського Союзу: розвиток судової системи та практики тлумачення права ЄС : монографія. Харків : Право, 2018. 526 с.
64. Кононенко В. Обов'язкова вакцинація: аналіз застосування практики Європейського суду з прав людини з окремих питань біоетики. *Український часопис міжнародного права*. 2021. № 4. С. 66–74.
65. Кононенко В. П. Використання автономних засобів для забезпечення права на необхідну оборону в контексті міжнародного права. *Вісник Верховного Суду України*. 2013. № 10 (158). С. 42–46.
66. Кононенко В. П. Вирішення територіальних спорів Міжнародним Судом ООН: теорія і практика : монографія. Київ ; Одеса : Фенікс, 2018. 438 с.
67. Кононенко В. П. Законність оперативних заходів в розумінні практики Європейського суду з прав людини. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 4. С. 312–314.
68. Кононенко В. П., Федорченко А. В. Вимоги Європейського суду з прав людини щодо умов утримання в установах виконання покарань. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2011. № 22. С. 132–137.
69. Коптева О. О. Ратифікація Римського статуту Міжнародного кримінального суду: досвід держав-членів. *Конституційна реформа в Україні: загальнонаціональний проект єднання : матеріали наук.-практ. конф.* (м. Київ, 25 черв. 2014 р.). Київ, 2014. С. 134–140.
70. Коптева О. О. Роль Міжнародного Суду ООН у становленні розуміння зобов'язань erga omnes. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2011. № 4. С. 132–137.
71. Кориневич А. Римський статут Міжнародного кримінального суду та Україна: шлях до ратифікації та відповідальності за вчинення найтяжчих злочинів під час збройного конфлікту. *Український часопис міжнародного*

права. 2019. № 3. С. 141–143.

72. Кориневич А., Короткий Т. Спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України: realpolitik проти невідворотності покарання за злочин агресії. *Український часопис міжнародного права*. 2022. № 2. С. 33–42.

73. Кориневич А., Короткий Т. Справа МС ООН Україна проти РФ «Щодо звинувачень у вчиненні геноциду відповідно до Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього»: prima facie. *Український часопис міжнародного права*. 2022. № 1. С. 62–68.

74. Кормушина О., Камінська Н. Проблемні питання визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду. *Стан дотримання прав людини в умовах сучасності: теоретичні та практичні аспекти : матеріали VIII Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 22 бер. 2018 р.). Київ, 2018. С. 167–170.

75. Коруц У. Правова природа та сутнісне значення принципу комплементарності Міжнародного кримінального суду і його місце в системі кримінальної юстиції держави. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 4. Р. 1. Р. 123–128.

76. Коруц У. З. Міжнародний кримінальний суд: проблеми покарання за міжнародні злочини. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 5. Т. 1. С. 234–237.

77. Костилов О. М. Багатостороння система вирішення інвестиційних спорів як інституційно-правовий механізм захисту іноземних інвестицій. *Вісник Маріупольського університету. Серія : Право*. 2013. Вип. 5. С. 211–215.

78. Котуха О. С., Подорожна О. С. Право на освіту в практиці Європейського суду з прав людини: загальнотеоретичний аналіз. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 710–715. URL : http://lsej.org.ua/10_2022/178.pdf.

79. Краснікова О. В. Концепція міжнародного військового трибуналу для покарання РФ за злочини в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. С. 506–508. URL : http://lsej.org.ua/12_2022/120.pdf.

80. Крижановський В. Я. Міжнародні стандарти судового захисту прав людини та їх імплементація в систему правозахисту в Україні. *Актуальні проблеми політики*. 2011. Вип. 42. С. 116–123.

81. Купач Д. Аналіз судової практики ЄСПЛ міждержавних скарг щодо порушення прав людини під час військового вторгнення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 3. С. 128–133.

82. Курило В., Панталієнко П. Судовий прецедент у правовій системі України: окремі аспекти практики реалізації. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 5. Р. 1. Р. 100–105.

83. Кучук А. Свобода вираження поглядів та захист репутації у практиці Європейського суду з прав людини. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 3. С. 39–44.

84. Лавринович О. В. Основні проблемні питання імплементації

положень Римського Статуту Міжнародного кримінального суду до законодавства України та шлях їх вирішення. *Український часопис міжнародного права*. 2003. № 4. С. 14–19.

85. Левенець А. Роль ЄСПЛ у системі міжнародного контролю за виконанням державою зобов'язань з охорони довкілля. *Юридичний вісник*. 2022. № 6. С. 158–165.

86. Левенець А. В. Особливості міжамериканської системи захисту прав людини. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі: 3-ї юридичні читання : матеріали ювілейної всеукр. дистанційн. наук. конф.* (м. Одеса, 10 квіт. 2020 р.). Одеса : Фенікс, 2020. С. 89–93.

87. Лейба О. Презумпція невинуватості в контексті національної судової практики та практики Європейського суду з прав людини. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 2. С. 214–220.

88. Липачова Л. М. Реалізація конституційного права людини та громадянина на звернення за захистом своїх прав і свобод до Європейського Суду з прав людини : монографія. Дніпропетровськ : Юрид. акад. м-ва внутр. справ, 2005. 204 с.

89. Литвиненко В. М., Чічкань М. В., Пророченко В. В. Рішення міжнародних судів як джерела міжнародного права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 306–309. URL : http://www.lsej.org.ua/9_2021/77.pdf.

90. Литвиненко І. Л. Міжнародно-правові механізми захисту прав людини. *Університетські наукові записки*. 2005. № 4 (16). С. 271–279.

91. Лихвар В. В. Міжнародне правосуддя у формі репарацій. *Часопис Київського університету права*. 2022. № 2–4. С. 194–198.

92. Лось А. С. Елементний зміст права людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля в практиці Європейського суду з прав людини. *Журнал східноєвропейського права*. 2021. № 88. С. 145–152.

93. Ляшенко Р., Нагієв Б., Кудра А. Проблеми виконання рішень Європейського суду з прав людини Україною. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 2. С. 320–324.

94. Мадзігон Н. Вплив практики Європейського суду з прав людини на реалізацію норм міжнародного гуманітарного права. *Український часопис міжнародного права*. 2019. № 4. С. 61–67.

95. Мармазов В. Методи динамічного тлумачення Конвенції про захист прав людини та основних свобод. *Вісник академії правових наук України*. 2003. № 4. С. 63–72.

96. Махаринець Д. До питання моделі спеціального міжнародного трибуналу з України. *Юридичний вісник*. 2023. № 4. С. 109–115.

97. Махаринець Д. Є. Окремі аспекти функціонування міжнародного комерційного арбітражу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 10. С. 624–627. URL : http://www.lsej.org.ua/10_2023/150.pdf.

98. Медведєва М. Консультативна юрисдикція міжнародних судів. *Український часопис міжнародного права*. 2021. № 2. С. 74–77.

99. Медведєва М. Юрисдикційні імунітети держав у контексті відшкодування Росією шкоди, завданої Україні внаслідок збройної агресії. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 1. С. 44–52.

100. Медведєва М. О. Питання юрисдикції міжнародних універсальних судів в міждержавних спорах, пов'язаних з агресією Росії проти України. *Часопис Київського університету права*. 2022. № 1. С. 248–254.

101. Мерлен-Демартис М. Застосування Європейської Конвенції на національному рівні на прикладі Франції. *Вісник Конституційного Суду України*. 2002. № 4. С. 49–51.

102. Мікічурова О. В. Африканська система та механізми захисту прав людини. *Dictum Factum*. 2020. № 2 (7). С. 80–86.

103. Мінченко Д. Примусове виконання рішень Європейського суду з прав людини за законодавством України. *Юридичний вісник*. 2023. № 3. С. 165–172.

104. Мінченко Д. А. Виконання рішень Європейського суду з прав людини про вжиття тимчасових заходів. *Держава та регіони. Серія : Право*. 2023. № 4 (82). С. 183–188.

105. Мінченко Д. А. Реалізація заходів загального характеру в процесі виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 8. С. 493–496. URL : http://lsej.org.ua/8_2023/115.pdf.

106. Москвич Л. М. Вплив практики Європейського суду з прав людини на судову практику національних судів. *Наукове життя*. 2014. Вип. 27. С. 327–335.

107. Мушак Н. Б. Міжнародно-правові засади захисту та забезпечення прав людини в європейських міжнародних організаціях : автореф. дис ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2012. 20 с.

108. Нузбан Ю. Значення особливого умислу у воєнному злочині розграбування за статутом Міжнародного кримінального суду. *Український часопис міжнародного права*. 2023. № 2. С. 30–36.

109. Паніна Ю. С. До проблеми визнання права на смерть у практиці Європейського суду з прав людини. *Держава та регіони. Серія : Право*. 2020. № 2 (68). С. 173–180.

110. Панкевич О. З. Застосування Європейської конвенції про захист прав людини й основоположних свобод і практики Страсбурзького суду в конституційному судочинстві України (спроба статистичного аналізу). *Публічне право*. 2020. № 4 (40). С. 32–41.

111. Пасічник Я. С. Основні принципи міжнародного судочинства. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія : Право*. 2012. Вип. 2. С. 339–347.

112. Пастухова Л. В. Ефективність міжнародно-правових засобів забезпечення реалізації Конвенції про захист прав і основних свобод людини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2003. 21 с.

113. Патлашинська І. В. Аналіз шляхів мирного вирішення міжнародних спорів: відповідь на сучасні виклики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 568–572. URL : http://lsej.org.ua/9_2022/140.pdf.

114. Пашук Т. І. Співвідношення права на ефективний засіб юридичного захисту і на справедливий судовий розгляд (у світлі європейських стандартів). *Адвокат*. 2005. № 1. С. 35–42.

115. Петрина В. Н. Поняття міжнародного комерційного арбітражу: порівняльний аспект. *Часопис Київського університету права*. 2022. № 1. С. 271–274.

116. Пилипенко В. П. Міжнародний кримінальний суд за Римським Договором 1998 року : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Харків, 2005. 19 с.

117. Пирога І. С. Стандарт міжнародного правосуддя: незалежна судова влада. *Держава та регіони. Серія : Право*. 2023. № 3 (81). С. 160–165.

118. Підгородинська А. В. Актуальні питання співробітництва України з міжнародними судовими установами. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2015. Вип. 3. С. 201–212.

119. Пушкар П., Іванець О. Релігійна свобода та принцип нейтральності держави в практиці Страсбурзького Суду та Комітету Міністрів Ради Європи. Перспектива України та погляд у майбутнє. *Український часопис міжнародного права*. 2020. № 3. С. 41–55.

120. Рабінович П., Раданович Н. Національна імплементація міжнародних договорів щодо прав людини (питання загальної теорії). *Юридична Україна*. 2003. № 4. С. 7–13.

121. Рабінович П. М. Рішення Європейського суду з прав людини як «праволюдні» стандарти. Європейський суд з прав людини. Матеріали практики (1993-2003 рр.). *Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування АПрН України*. 2004. С. 9–24.

122. Ратушна В., Музика Я. Міжнародні та конституційні гарантії захисту права на справедливий суд (в світлі практики Європейського суду з прав людини). *Юридичний вісник*. 2022. № 4. С. 121–127.

123. Рішення щодо України, винесені Європейським судом з прав людини. *Міністерство юстиції*. URL : <https://minjust.gov.ua/m/rishennya-schodo-ukraini-vineseni-evropeyskim-sudom-z-prav-lyudini>.

124. Роговик О. Дискусія між універсалізмом та партикуляризмом (регіоналізмом) у сучасному міжнародному праві у контексті формування африканської системи захисту прав людини. *Європейські перспективи*. 2014.

№ 5. С. 100–106.

125. Роговик О. До питання про африканський підхід до прав людини. *Наше право*. 2014. № 9. С. 182–187.

126. Роговик О. Історія розвитку африканської системи захисту прав людини в 1979–2002 рр. *Право і суспільство*. 2015. № 3 (3). С. 44–50.

127. Роговик О. Права дітей та африканська система захисту прав людини. *Молодий вчений*. 2015. № 7 (2). С. 20–26.

128. Розумовський О. С. Критерії прийнятності індивідуальних заяв до Європейського суду з прав людини. *Право і безпека*. 2020. № 3 (78). С. 38–44.

129. Рудницька О. П. Роль Міжнародного суду ООН у вирішенні міждержавних спорів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 539–543. URL : http://www.lsej.org.ua/2_2023/128.pdf.

130. Савчук К. О., Мельничук О. І. Міжнародний суд ООН як засіб мирного розв'язання міжнародних спорів у сучасному міжнародному праві. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 4. С. 341–347.

131. Саєнко М., Григор'єва Н., Бондаренко О. Проблематика виконання та дотримання рішень Європейського суду з прав людини у практиці чинного законодавства України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 2. С. 233–238.

132. Самойлюк Д. Г. Історія становлення міжнародного кримінального права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 702–704. URL : http://www.lsej.org.ua/1_2024/170.pdf.

133. Святун О. В. Практика міжнародного суду ООН у сфері консульського захисту на прикладі США. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2009. Вип. 84. Ч. 2. С. 203–205.

134. Сердюк О. В. Європейський суд з прав людини: розширення міграційної проблематики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 8. С. 497–499. URL : http://lsej.org.ua/8_2023/116.pdf.

135. Сироїд Т. Л. Правовий статус учасників кримінально-процесуальних відносин у міжнародному кримінальному судочинстві : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.11. Харків, 2011. 36 с.

136. Скринька Д. Потенційні шляхи подолання кризи системи врегулювання спорів в Світовій організації торгівлі (СОТ). *Український часопис міжнародного права*. 2020. № 1. С. 34–39.

137. Слабак М. М. Практика Європейського Суду з прав людини: спроба аксіологічного аналізу (за матеріалами справи Фон Ганновер проти Німеччини). *Форум права*. 2014. № 2. С. 409–415.

138. Смирнов М. Концептуальні питання співробітництва України з Міжнародним кримінальним судом. *Юридичний вісник*. 2022. № 5. С. 198–205.

139. Смирнов М. І. Визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду як механізм притягнення до відповідальності Росії за злочин агресії проти України. *Держава та регіони. Серія : Право*. 2023. № 1 (79). С. 216–222.

140. Смирнов М. І. Концептуальні питання ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду та співробітництва України з Міжнародним кримінальним судом в контексті військової агресії Росії проти України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 542–546. URL : http://lsej.org.ua/1_2023/125.pdf.
141. Степаненко К. В. Європейське інтеграційне правосуддя: поняття та основні форми. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 645–648. URL : http://www.lsej.org.ua/4_2021/161.pdf
142. Степаненко К. В. Поняття, ознаки та види міжнародних судових установ. *Альманах міжнародного права*. 2020. № 23. С. 46–54.
143. Степаненко К. В. Система судочинства в зарубіжних країнах та міжнародні суди. Науково-практичні рекомендації. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2010. 37 с.
144. Стрельцова О. В. Судовий прецедент та судова практика: проблема співвідношення (теоретичний аспект). *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2004. № 9. С. 91–98.
145. Таранець К. О. Окремі аспекти забезпечення права на доступ до правосуддя через призму практики Європейського суду з прав людини. *Держава та регіони. Серія : Право*. 2023. № 1 (79). С. 223–229.
146. Телестакова А. А. та ін. Захист прав людини: міжнародні та національні аспекти : монографія / за заг. ред. А. А. Телестакової. Київ : КиМУ, 2010. 202 с.
147. Фалалєєва Л. Г. Реформування суду Європейського Союзу та практика захисту основоположних прав. *Правова держава*. 2019. Вип. 30. С. 407–418.
148. Філатов В. В. Роль Організації Об'єднаних Націй у реалізації напрямків перехідного правосуддя. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2022. № 2 (76). С. 92–96.
149. Філяніна Л. А., Гузема В. І. Сучасні реалії міжнародно-правових засобів вирішення міжнародних територіальних спорів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 87–93.
150. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя : наук.-метод. посібник для суддів. 2-е вид., випр., доп. Київ, 2015. 208 с.
151. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Науково-практичний коментар до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Київ : Видавець Фурса С.Я., 2007. 52 с.
152. Футорянська К. П. Застосування правила 39 Регламенту Європейського суду з прав людини у світлі практики щодо України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 5. С. 220–223. URL : http://www.lsej.org.ua/5_2020/55.pdf.
153. Хань О. О. Історичні моделі міжнародного кримінального судочинства. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф.*

(м. Харків, 25 лист. 2022 р.). Харків : ХНУВС, 2022. С. 408–412.

154. Харитонов Р. Ф., Рудецька П. А. Роль Європейського суду з прав людини у протидії домашньому насильству: аналіз судової практики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 9. С. 440–441. URL : http://lsej.org.ua/9_2023/107.pdf.

155. Харитонova О. Римський статут і Міжнародний кримінальний суд в контексті сучасних світових та українських кримінально-правових наукових тенденцій. *Український часопис міжнародного права*. 2014. № 4. С. 122–124.

156. Христова Г. О. Еволюція позитивних обов'язків держави за Конвенцією у практиці Європейського суду з прав людини. *II Міжнародний форум з практики Європейського суду з прав людини* (м. Львів, 29 лист. – 1 груд. 2013). Львів : Гал. друкар, 2013. С. 200–218.

157. Хрімлі О. Інвестиційний міжнародний арбітраж як форма захисту прав іноземних інвесторів. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 11. С. 80–83.

158. Цибуляк-Кустевич А. С. Доцільність створення міжнародного мирового суду. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2014. Вип. 10-2 (2). С. 191–195.

159. Чекарьов Є. В., Усатий Г. О. Розвиток застосування практики Європейського суду з прав людини в кримінальній юстиції України. *Часопис Київського університету права*. 2022. № 2–4. 164–168.

160. Шаповал В. Д., Лашко Є. Є., Бігдан М. В., Сергієнко А. С., Даценко Л. Є. Проблеми виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини, спричинені російською агресією. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 11. С. 685–688. URL : http://www.lsej.org.ua/11_2023/11_2023.pdf.

161. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні. Київ : Реферат, 2007. 640 с.

162. Шевчук С. Судовий захист прав людини. Практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції. Київ : Реферат, 2006. 829 с.

163. Шевчук С. Судовий прецедент як джерело міжнародного права. *Вісник Академії правових наук України*. 2007. № 1 (48). С. 42–55.

164. Шишкіна Е. Деякі аспекти правової природи рішень Європейського суду з прав людини. *Право України*. 2005. № 9. С. 102–105.

165. Шпак І. В. Вплив практики Міжнародного Суду ООН на розвиток системи міжнародного звичаєвого права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. № 62. С. 357–365.

166. Шпакович О. М. Роль судових органів у діяльності міжнародних організацій. *Порівняльно-правові дослідження*. 2011. № 2. С. 104–109.

167. Шукюров Т. Ю. Застосування практики Європейського суду з прав людини національними судами держав-членів Ради Європи: значення та подальші перспективи. *Український часопис міжнародного права*. 2021. № 1. С. 42–47.

168. Щербань Є. В. Конституційно-правове забезпечення імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду : дис. ...

д-ра філос. : 081 Право. Київ, 2021. 249 с.

169. Щербань Є. В. Конституційно-правові основи імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2018. № 17. С. 66–73.

170. Щербань Є. В. Принцип комплементарності як конституційно-правова засада імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду в національне законодавство України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 3 (108). С. 58–66.

171. Щербань Є. В. Проблема упередженості національного судочинства через призму положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. № 19. С. 190–196.

172. Яворський Я. Т. Правовий статус прокурора Міжнародного кримінального суду : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2018. 197 с.

173. Almestad K. The Duties of Co-Operation of National Authorities and the Community Institutions under Article 10 (ex Article 5) of the Treaty of Rome // *The EEA Variant* (2000) FIDE XIX Congress. Vol I. 427 ff.

174. Arnulf A. *The European Union and its Court of Justice*. 2nd ed. Oxford : Oxford University Press, 2006. 784 p.

175. Bailliet C. M. Measuring Compliance with the Inter-American Court of Human Rights: The Ongoing Challenge of Judicial Independence in Latin America. *Nordic Journal of Human Rights*. 2013. Vol. 31. № 4. P. 479–480.

176. Barnett P. R. *Res Judicata, Estoppel, and Foreign Judgments: The Preclusive Effects of Foreign Judgments in Private International Law*. Oxford : Oxford University Press, 2001. 346 p.

177. Bekker G. The African Court on human and peoples' rights: Safeguarding the interest of African states. *J. of African law*. 2007. Vol. 51. № 4. P. 151–172.

178. Bodnar A. *Res Interpretata: Legal Effect of the European Court of Human Rights' Judgments for other States Than Those Which Were Party to the Proceedings* // *Human Rights and Civil Liberties in the 21st Century* / ed. by Y. Haeck, E. Brems. Dordrecht : Springer, 2014. 273 p. P. 223–262.

179. Buergenthal T. The American and European Conventions on Human Rights: Similarities and Differences. *American University Law Review*. 1980–1981. Vol. 30. P. 156.

180. Burgogue-Larsen L., Ubeda de T. A. *The Inter-American Court of Human Rights: Case Law and Commentary*. Oxford : Oxford University Press, 2011. 886 p.

181. Burrows N., Greaves R. *The Advocate General and EC Law*. Oxford : Oxford University Press, 2007. xxv, 317 p.

182. Canton S. A. To Strengthen Human Rights, Change the OAS (Not the Commission). *Human Rights Brief*. 2013. Vol. 20. No. 2. P. 5–12.

183. Cavallaro J., Brewer S. E. *Reevaluating Regional Human Rights Litigation in the Twenty-First Century: the Case of the Inter-American Court*.

American Journal of International Law. 2008. Vol. 102. P. 784–788.

184. Charney J. I. The Impact on the International Legal System of the Growth of International Courts and Tribunals. *International Law and Politics*. 1999. No. 31. P. 697–708.

185. Clark J. N. Peace, Justice and the International Criminal Court: Limitations and Possibilities. *Journal of International Criminal Justice*. 2011. Vol. 9. Issue 3. P. 521–545.

186. Damas̃ka M. Negotiated Justice in International Criminal Courts. *Journal of International Criminal Justice*. 2004. No. 2. P. 1018–1039.

187. Dupuy P.-M. The Danger of Fragmentation of Unification of the International Legal System and the International Court of Justice. *International Law and Politics*. 1999. No. 31. P. 791–807.

188. Francioni F. Access to Justice, Denial of Justice and International Investment Law. *European Journal of International Law*. 2009. Vol. 20. Issue 3. P. 729–747.

189. González F. Three Key Aspects of Strengthening the Inter-American Human Rights System. *Aportes DPLf*. 2012. No.16. P. 15–17.

190. Helfer L. R. Forum Shopping for Human Rights. *University of Pennsylvania Law Review*. 1999. Vol. 148. Issue 2. P. 285–400.

191. Hennebel L. The Inter-American Court of Human Rights: the Ambassador of Universalism. *Quebec Journal of International Law*. 2011. Special Edition. P. 71–76.

192. Higgins R. Respecting Sovereign States and Running a Tight Courtroom. *International & Comparative Law Quarterly*. 2001. Vol. 50. Issue 1. P. 121–132.

193. International Tribunal for the Law of the Sea: basic texts: Statute of the Tribunal, United Nations Convention on the Sea, Rules of the Tribunal, and other documents. Martinus Nijhoff Publishers, 1999. 724 p.

194. Lavranos N. Regulating Competing Jurisdictions among International Courts and Tribunals. *Zeitschrift fur auslandisches Recht und Volkerrecht*. 2008. № 68. P. 576–621.

195. Lock T. The European Court of Justice and International Courts. Oxford : Oxford University Press, 2015. 304 p.

196. Maggi G., Staiger R.W. The role of dispute settlement procedures in international trade agreements. *The Quarterly Journal of Economics*. 2011. Vol. 126. No. 1. P. 475–515.

197. Moroz V. Legislative support enforcement of court judgments in Ukraine. *Philosophy, economics and law review*. 2022. Vol. 2. No. 1. P. 212–220.

198. Pasqualucci J.M. The Practice and Procedure of the Inter-American Court of Human Rights. Cambridge : Cambridge University Press, 2003. 536 p.

199. Powell E., Mitchell S. The International Court of Justice and the World's Three Legal Systems. *The Journal of Politics*. 2007. Vol. 69. No. 2. P. 397–415.

200. Rivera Juaristi F. J. U.S. exceptionalism and the Strengthening Process of the Inter-American Human Rights System. *Human Rights Brief*. 2013. No. 2.

P. 19–25.

201. Romano C. P. R. The Proliferation of International Judicial Bodies: the Pieces of the Puzzle. *International Law and Politics*. 1999. No. 31. P. 709–751.

202. Shany Y. The Competing Jurisdictions of International Courts and Tribunals. Oxford : Oxford University Press, 2003. 418 p.

203. Snyder J., Vinjamuri L. Principle and Pragmatism in Strategies of International Justice. *International Security*. 2003/2004. Vol. 28. No. 3. P. 5–44.

204. Terris D., Romano C. P. R., Swigart L. The International Judge: An Introduction to the Men and Women who Decide the World's Cases. Oxford : Oxford University Press, 2007. 73 p.

205. Tomuschat C. International Courts and Tribunals, in R. Wolfrum (Ed.) // The Max Planck Encyclopedia of Public International Law : 11 Volume set. 2nd ed. Oxford : Oxford University Press, 2012. 12 836 p. Vol. 5. P. 499–514.

206. Vinjamuri L. Deterrence, Democracy, and the Pursuit of International Justice. *Ethics & International Affairs*. 2010. Vol. 24. No. 2. P. 191–211.

207. Whiting A. Dynamic investigative practice at the International criminal court. *Law and Contemporary Problems*. 2013. Vol. 76, No. 3/4. The Practices of the International Criminal Court. P. 163-189.

208. Wippman D. Atrocities, Deterrence, and the Limits of International Justice. *Fordham International Law Journal*. 1999. Vol. 23. Issue 2. Article 12.

Інтернет-ресурси:

1. Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України. URL : <https://icas.org.ua>.

2. African Court on Human and Peoples' Rights. URL : <https://www.african-court.org/wpafc>.

3. American Arbitration Association. URL : www.adr.org.

4. Court of Justice of the European Union. URL : https://curia.europa.eu/jcms/jcms/j_6/en/.

5. EFTA Court. URL : <https://www.eftacourt.int>.

6. European Court of Auditors. URL : <https://www.eca.europa.eu/en>.

7. European Court of Human Rights. URL : www.echr.coe.int.

8. ICC International Court of Arbitration. URL : <https://iccwbo.org/dispute-resolution/dispute-resolution-services/icc-international-court-of-arbitration/>.

9. Inter-American Court of Human Rights. URL : <https://corteidh.or.cr/index.cfm?lang=en>.

10. International Court of Justice. URL : <https://www.icj-cij.org/home>.

11. International Criminal Court. URL : www.icc-cpi.int.

12. London Court of International Arbitration. URL : <https://www.lcia.org>.

13. Milan Chamber of Arbitration. URL : <https://www.camera-arbitrale.it/en/index.php>.

14. Permanent Court of Arbitration. URL : <https://pca-cpa.org/en/home/>.

15. SCC Arbitration Institute. URL : <https://sccarbitrationinstitute.se/en/our-services/arbitration>.

Навчальне видання

**Наливайко Лариса Романівна
Степаненко Кирило Володимирович**

МІЖНАРОДНЕ СУДОЧИНСТВО

Навчальний посібник

Видання друге, доповнене

Редактор, оригінал-макет – А. В. Самотуга
Редактор *О. Ю. Чижевська*

Підп. до друку 18.12.2024. Формат 60x84/16. Гарнітура – Times. Друк. цифровий. Папір офісний. Ум.-друк. арк. 14,65. Обл.-вид. арк. 15,75. Зам. № 28/24-нп

Надруковано в Дніпровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Науки, 26, sed@dduvs.edu.ua
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДР № 8112 від 13.06.2024